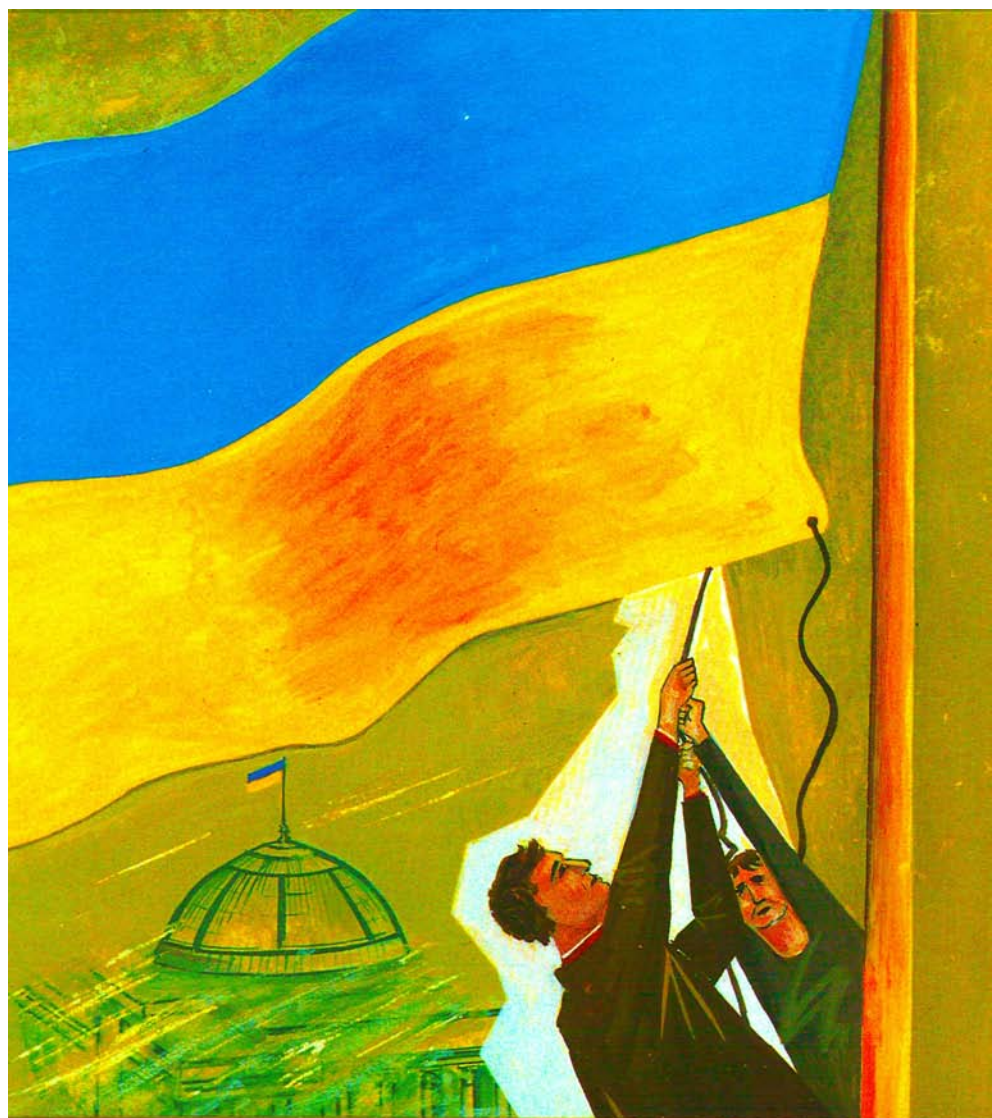

АЛМАТА
УНЦ 1999

ALMANAC of the Ukrainian National Association

FOR THE YEAR

1 9 9 2

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1 9 9 2

РІЧНИК 82

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Джерзі Сіті — Нью Йорк

Редактор: ЗЕНОН СНИЛИК

Мовна редакція: ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА

Оформлення обкладинки: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

СІЧЕНЬ 1992 JANUARY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 С	Боніфатія мч.	Н. Рік. Обр. ГНІХ. Вас. Вел.
2	20 Ч	Ігнатія Богоносця сщмч.	Сильвестра папи
3	21 П	Юліанії мч.	Малахії прор.
4	22 С	Анастасії вмч.	Собор 70 Апостолів
5	23 Н	Пер. Різд. 10 мч. у Криті	Пер. Просв. Теопемпта
6	24 П	Євгенії препмч.	Богоявлення Господне
7	25 В	Різдво Христове	Собор Івана Хрестителя
8	26 С	Собор Пресв. Богородиці	Юрія Хозевита преп.
9	27 Ч	Стефана первмч.	Полієвкта мч.
10	28 П	20,000 мч. у Никомидії	Григорія Нис. св.
11	29 С	Дітей, уб. у Вифлеємі	†Теодосія мч.
12	30 Н	По Різд. Анисії	По Просв. Татіяни
13	31 П	Меланії преп.	Єрмила і Стратоніка мч.
14	1 В	Н. Рік. Обр. ГНІХ. Вас. Вел.	Отців у Синаї преп.
15	2 С	Сильвестра папи	Павла і Івана преп.
16	3 Ч	Малахії прор.	Поклін оковам Ап. Петра
17	4 П	Собор 70 Апостолів	Антонія Великого преп.
18	5 С	Теопемпта мч.	Атанасія і Кирила св.
19	6 Н	Богоявлення Господне	30 по Сош. Макарія
20	7 П	Собор Івана Хрестителя	Євтимія Великого преп.
21	8 В	Юрія Хозевита преп.	Максима ісп.
22	9 С	Полієвкта мч.	Тимотея ап.
23	10 Ч	Григорія Нис. св.	Климентя сщмч.
24	11 П	†Теодосія преп.	Ксені Р. преп.
25	12 С	Татіяни мч.	†Григорія Богослова св.
26	13 Н	По Просв. Єрмила	31 по Сош. Ксенофонта
27	14 П	Отців у Синаї преп.	†Перен. м. Івана Золот.
28	15 В	Павла і Івана преп.	Єфрема преп.
29	16 С	Поклін оковам Ап. Петра	Перен. м. Ігнатія Богон.
30	17 Ч	Антонія Великого преп.	Трьох Святителів
31	18 П	Атанасія і Кирила св.	Кира і Івана безср.

— ЗАПИСКИ —

ЛЮТИЙ 1992 FEBRUARY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар	Григоріанський Календар
1 19 С Макарія преп.	Трифона мч.
2 20 Н 31 по Сош. Євтимія В.	32 по Сош. Стрітєння Гос.
3 21 П Максима ісп.	Симеона і Анни прор.
4 22 В Тимотея ап.	Ісидора преп.
5 23 С Климента щмч.	Агафії мч.
6 24 Ч Ксені Р. преп.	Вукола преп.
7 25 П †Григорія Богослова св.	Партенія преп.
8 26 С Ксенофонта преп.	Теодора Тирона вмч.
9 27 Н 32 по Сош. Івана Золот.	Мит. і Фар. Никифора
10 28 П Єфрема преп.	Харалампія мч.
11 29 В Перен. м. Ігнатія Богон.	Власія щмч.
12 30 С Трьох Святителів	Мелетія св.
13 31 Ч Кира і Івана безср.	Мартиніяна преп.
14 1 П Лютий. Трифона мч.	†Перес. Кирила преп.
15 2 С Стрітєння Господнє	Онисима ап.
16 3 Н Мит. і Фар. Симеона і Анни	Блуд. Сина. Памфила
17 4 П Ісидора преп.	Теодора Тирона вмч.
18 5 В Агафії мч.	Лева папи
19 6 С Вукола преп.	Архипа ап.
20 7 Ч Партенія преп.	Лева Катан. преп.
21 8 П Теодора Тирона вмч.	Тимотея преп.
22 9 С Никифора мч.	Найд. м. мч. в Євгенії
23 10 Н Блуд. Сина. Харалампія	М'ясопусна. Полікарпа
24 11 П Власія щмч.	†1 і 2 н. г. Івана Хрест.
25 12 В Мелетія св.	Тарасія св.
26 13 С Мартиніяна преп.	Порфірія св.
27 14 Ч †Перес. Кирила преп.	Прокопія преп.
28 15 П Онисима ап.	Василія преп.
29 16 С Памфила мч.	Касіяна преп.

— ЗАПИСКИ —

БЕРЕЗЕНЬ 1992 MARCH

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріанський Календар	
1	17 Н	М'ясопусна. Теодора Тир.	Сиропусна. Евдокії
2	18 П	Лева папи	Теодота сщмч.
3	19 В	Архипа ап.	Євтропія мч.
4	20 С	Лева Катан. преп.	Герасима преп.
5	21 Ч	Тимотея преп.	Конона мч.
6	22 П	Найд. м. мч. в Євгенії	42 мч. в Аморії
7	23 С	Полікарпа сщмч.	Василія сщмч.
8	24 Н	Сиропусна. 1 і 2 н. г. Ів. Хр.	1 Посту. Теофілакта
9	25 П	Тарасія св.	†40 мч. у Севастії
10	26 В	Порфірія св.	Кондрата мч.
11	27 С	Прокопія преп.	Софронія св.
12	28 Ч	Василія преп.	Теофана преп.
13	29 П	Касіяна преп.	Перен. м. Никифора
14	1 С	Березень. Евдокії препмч.	Венедикта преп.
15	2 Н	1 Посту. Теодота	2 Посту. Агапія
16	3 П	Євтропія мч.	Савина мч.
17	4 В	Герасима преп.	Олексія преп.
18	5 С	Конона мч.	Кирила Єрусал. св.
19	6 Ч	42 мч. в Аморії	Хризанта мч.
20	7 П	Василія сщмч.	Отців, уб. в об. Сави
21	8 С	Теофілакта преп.	Якова преп.
22	9 Н	2 Посту. 40 мч. Севас.	3 Посту Хрест. Василія
23	10 П	Кондрата мч.	Никона препмч.
24	11 В	Софронія св.	Захарії преп.
25	12 С	Теофана преп.	Благов. Пресв. Богор.
26	13 Ч	Перен. м. Никифора	Собор Арх. Гавріїла
27	14 П	Венедикта преп.	Матрони мч.
28	15 С	Агапія мч.	Іларіона преп.
29	16 Н	3 Посту Хрестоп. Савина	4 Посту. Марка
30	17 П	Олексія преп.	Івана Ліст. преп.
31	18 В	Кирила Єрусал. св.	Іпатія преп.

— ЗАПИСКИ —

КВІТЕНЬ 1992 APRIL

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні	Юліанський Календар	Григоріанський Календар
1 19	С Хризанта і Дарії мч.	Марії Єгипетської преп.
2 20	Ч Отців, уб. в об. Сави	Тита преп.
3 21	П Якова преп.	Никити ісп.
4 22	С Василя сщмч.	Йосифа преп.
5 23	Н 4 Посту. Никона	5 Посту. Теодула
6 24	П Захарії преп.	†Перес. Методія, уч. сл.
7 25	В Благовіщення Пресв. Богор.	Юрія Міт. преп.
8 26	С Собор Арх. Гавриїла	Іродіона ап.
9 27	Ч Матрони мч.	Євсихія мч.
10 28	П Іларіона преп.	Терентія мч.
11 29	С Марка преп.	Антипи сщмч.
12 30	Н 5 Посту. Івана Ліств.	Квітна. Василя
13 31	П Іпатія преп.	Артемона сщмч.
14 1	В Квітень. Марії Єгипет. преп.	Мартина папи
15 2	С Тита преп.	Аристарха ап.
16 3	Ч Никити ісп.	Агапії мч.
17 4	П Йосифа преп.	Велика П'ятниця
18 5	С Теодула мч.	Івана преп.
19 6	Н Квітна. Методія	Воскресіння ГНІХ.
20 7	П Юрія Міт. преп.	Світлий Понеділок
21 8	В Іродіона ап.	Світлий Вівторок
22 9	С Євсихія мч.	Теодора Сикеога преп.
23 10	Ч Терентія мч.	Юрія вч.
24 11	П Велика П'ятниця	Сави Стратилата мч.
25 12	С Василя преп.	†Марка ап. і єв.
26 13	Н Воскресіння ГНІХ.	Томина. Василя
27 14	П Світлий Понеділок	Стефана преп.
28 15	В Світлий Вівторок	Ясона ап.
29 16	С Агапії мч.	9 мч. в Кизиці
30 17	Ч Симеона преп.	†Якова ап.

— ЗАПИСКИ —

ТРАВЕНЬ 1992 МАЙ

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	18 П	Івана преп.	Єремії прор.
2	19 С	Івана Староп. преп.	Атанасія Великого св.
3	20 Н	Томина. Теодора Тріх.	Мироносиць. Теодосія Печ.
4	21 П	Януарія сщмч.	Пелагії мч.
5	22 В	Теодора Сикеота преп.	Ірини мч.
6	23 С	Юрія вмч.	Йова многострадального
7	24 Ч	Сави Стратилата мч.	Ахакія мч.
8	25 П	†Марка ап. і єв.	Івана Богослова
9	26 С	Василія сщмч.	†Перен. м. Миколая св.
10	27 Н	Мироносиць. Стефана	Розслаб. Симона Зилота
11	28 П	Ясона ап.	Кирила і Методія, уч. сл.
12	29 В	9 мч. в Кизиці	Єпіфанія св.
13	30 С	†Якова ап.	Гликерії мч.
14	1 Ч	Травень. Єремії прор.	Ісидора мч.
15	2 П	Атанасія Великого св.	Пахомія Великого преп.
16	3 С	†Теодосія Печерського преп.	Теодора Освящ. преп.
17	4 Н	Розслаб. Пелагії	Самарянки. Андроніка
18	5 П	Ірини мч.	Теодота мч.
19	6 В	Йова многострадального	Патрікія сщмч.
20	7 С	Ахакія мч.	Талелєя мч.
21	8 Ч	Івана Богослова	†Константина і Олени
22	9 П	†Перен. м. Миколая	Василіска мч.
23	10 С	†Симона Зилота ап.	Євфросинії Полоц. преп.
24	11 Н	Самарянки. Кирила і Мет.	Сліпородж. Никити П.
25	12 П	Єпіфанія св.	†3 найд. гол. Івана Хрест.
26	13 В	Гликерії мч.	Карпа ап.
27	14 С	Ісидора мч.	Терапонта сщмч.
28	15 Ч	Пахомія Великого преп.	Вознесення ГНІХ.
29	16 П	Теодора Освящ. преп.	Теодосії препмч.
30	17 С	Андроніка ап.	Ісаакія преп.
31	18 Н	Сліпородж. Теодота	Св. Отців. Ермія

— ЗАПИСКИ —

ЧЕРВЕНЬ 1992 JUNE

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 П	Патрикія сщмч.	Юстина мч.
2	20 В	Талелєя мч.	Никифора св.
3	21 С	†Константина і Олени	Лукиліяна мч.
4	22 Ч	Вознесіння ГНІХ.	Митрофана св.
5	23 П	Євфросинії Полоц. преп.	Доротєя сщмч.
6	24 С	Симеона преп.	Висаріона преп.
7	25 Н	Св. Отців. 3 найд. г. Ів. Хр.	Сош. Святого Духа
8	26 П	Карпа ап.	Понеділок Святого Духа
9	27 В	Терапонта сщмч.	Кирила Олександ. св.
10	28 С	Никити преп.	Тимотєя сщмч.
11	29 Ч	Теодосії препмч.	†Вартоломея і Варнави ап.
12	30 П	Ісаакія преп.	Онуфрія Великого преп.
13	31 С	Єрмія ап.	Акилини мч.
14	1 Н	Сош. Святого Духа	Всіх Святих. Єлисея
15	2 П	Понеділок Святого Духа	Амоса прор.
16	3 В	Лукиліяна мч.	Тихона преп.
17	4 С	Митрофана св.	Мануїла мч.
18	5 Ч	Доротєя сщмч.	Покл. Пр. Т. Т. і Крови Хр.
19	6 П	Висаріона преп.	†Юди Тадея ап.
20	7 С	Теодота сщмч.	Методія сщмч.
21	8 Н	Всіх Святих. Теодора Тир.	2 по Сош. Юліана
22	9 П	Кирила Олександ. св.	Євсевія сщмч.
23	10 В	Тимотєя сщмч.	Агрипіни мч.
24	11 С	†Вартоломея і Варнави ап.	Різдво Івана Хрестителя
25	12 Ч	Покл. Пр. Т. Т. і Крови Хр.	Февронії препмч.
26	13 П	Акилини мч.	Прєз. Христа Чоловіколюбця
27	14 С	Єлисея прор.	Состр. Прєсв. Богородиці
28	15 Н	2 по Сош. Амоса	3 по Сош. Кира і Івана
29	16 П	Тихона преп.	Петра і Павла ап.
30	17 В	Мануїла мч.	†Собор 12 Апостолів

— ЗАПИСКИ —

ЛИПЕНЬ 1992 JULY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні	Юліанський Календар	Григоріанський Календар
1 18	С Леонтія мч.	Косми і Дам'яна безср.
2 19	Ч †Юди Тадея ап.	†Полож. ризи Пр. Богор.
3 20	П Праз. Христа Чоловік.	Якента мч.
4 21	С Состр. Пресв. Богородиці	Андрія Критського св.
5 22	Н 3 по Сош. Євсевія	4 по Сош. Атанасія Атон.
6 23	П Агрипіни мч.	Сісоє Великого преп.
7 24	В Різдво Івана Хрестителя	Томи преп.
8 25	С Февронії препмч.	Прокопія вмч.
9 26	Ч Давида преп.	Панкратія сщмч.
10 27	П Самсона преп.	†Антонія Печерського преп.
11 28	С Перен. м. Кира і Івана	Євфимії Ольги
12 29	Н 4 по Сош. Петра і Павла	5 по Сош. Прокла
13 30	П †Собор 12 Апостолів	Собор Арх. Гавриїла
14 1	В Липень. Косми і Дам'яна	Акила ап.
15 2	С †Полож. ризи Пресв. Богор.	Володимира Великого
16 3	Ч Якента мч.	Антиногена сщмч.
17 4	П Андрія Критського св.	Марини вмч.
18 5	С †Атанасія Атонського преп.	Якента мч.
19 6	Н 5 по Сош. Сісоє В.	6 по Сош. Макрини
20 7	П Томи преп.	Іллі прор.
21 8	В Прокопія вмч.	Симеона преп.
22 9	С Панкратія сщмч.	Марії Магдалини
23 10	Ч †Антонія Печерського преп.	Трофима мч.
24 11	П Євфимії Ольги	†Бориса і Гліба мч.
25 12	С Прокла мч.	†Успення Анни
26 13	Н 6 по Сош. Гавриїла	7 по Сош. Єрмолая
27 14	П Акили ап.	†Пантелеймона вмч.
28 15	В Володимира Великого	Прохора ап.
29 16	С Антиногена сщмч.	Калиніка мч.
30 17	Ч Марини вмч.	Сили ап.
31 18	П Якента мч.	Євдокима преп.

— ЗАПИСКИ —

СЕРПЕНЬ 1992 AUGUST

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 С	Макрини преп.	Проіс. Чесного Хреста
2	20 Н	7 по Сош. Іллі	8 по Сош. Стефана
3	21 П	Симеона преп.	Ісаакія преп.
4	22 В	Марії Магдалини	7 молодців в Єфесі
5	23 С	Трофима мч.	Євсигнія мч.
6	24 Ч	†Бориса і Гліба мч.	Переображення Господнє
7	25 П	†Успення Анни	Дометія препмч.
8	26 С	Єрмолая сщмч.	Єміліяна ісп.
9	27 Н	8 по Сош. Пантелеймона	9 по Сош. Матія
10	28 П	Прохора ап.	Лаврентія мч.
11	29 В	Калиніка мч.	Євпла мч.
12	30 С	Сили ап.	Фотія мч.
13	31 Ч	Євдокима преп.	Максима ісп.
14	1 П	Серпень. Проіс. Чесн. Хреста	†Перен. м. Теодосія Печер.
15	2 С	Перен. м. Стефана	Успення Пресв. Богородиці
16	3 Н	9 по Сош. Ісаакія	10 по Сош. Діомида
17	4 П	7 молод в Єфесі	Мирона мч.
18	5 В	Євсигнія мч.	Флора мч.
19	6 С	Переображення Господнє	Андрія Стратилата мч.
20	7 Ч	Дометія препмч.	Самуїла прор.
21	8 П	Єміліяна ісп.	Тадея ап.
22	9 С	†Матія ап.	Агатоніка мч.
23	10 Н	10 по Сош. Лаврентія	11 по Сош. Лупа
24	11 П	Євпла мч.	Євтиха сщмч.
25	12 В	Фотія мч.	Поверн. м. Вартоломєя ап.
26	13 С	Максима ісп.	Адріяна мч.
27	14 Ч	†Перен. м. Теодосія Печер.	Пімена преп.
28	15 П	Успення Пресв. Богородиці	Августина св.
29	16 С	Діомида мч.	Усік. гол. Івана Хрестителя
30	17 Н	11 по Сош. Мирона	12 по Сош. Олександра
31	18 П	Флора мч.	†Пол. пояса Пр. Богор.

— ЗАПИСКИ —

ВЕРЕСЕНЬ 1992 SEPTEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 В Андрія Страт. мч.	†Поч. ц. р. Симеона	
2	20 С Самуїла прор.	Маманта мч.	
3	21 Ч Тадея ап.	Антима сщмч.	
4	22 П Агатоніка мч.	Вавили сщмч.	
5	23 С Лупа мч.	Захарії прор.	
6	24 Н 12 по Сош. Євтиха	13 по Сош. Архипа	
7	25 П Поверн. м. Вартоломея ап.	Созонта мч.	
8	26 В Адріана мч.	Різдво Пресв. Богородиці	
9	27 С Пімена преп.	Йоакима і Анни	
10	28 Ч Августина св.	Минодори мч.	
11	29 П Усік. гол. Івана Хрестителя	Теодори преп.	
12	30 С Олександра св.	Автонома сщмч.	
13	31 Н 13 по Сош. Пол. п.Пр.Богор.	14 по Сош. Корнилія	
14	1 П Вересень. †Поч.ц.р.Симеона	Воздвиження Чес. Хреста	
15	2 В Маманта мч.	Никити вчч.	
16	3 С Антима сщмч.	Євфимії вчч.	
17	4 Ч Вавили сщмч.	Софії мч.	
18	5 П Захарії прор.	Євменія преп.	
19	6 С Архипа преп.	Трофима мч.	
20	7 Н 14 по Сош. Созонта	15 по Сош. Михаїла Ч.	
21	8 П Різдво Пресв. Богородиці	Кондрата ап.	
22	9 В Йоакима і Анни	Фоки сщмч.	
23	10 С Минодори мч.	Зачаття Івана Хрестителя	
24	11 Ч Теодори преп.	Теклі первмч.	
25	12 П Автонома сщмч.	Євфросинії преп.	
26	13 С Корнилія сщмч.	Перес. Івана Богослова	
27	14 Н 15 по Сош. Воз. Чесн. Хр.	16 по Сош. Калістрата	
28	15 П Никити вчч.	†Харитона преп.	
29	16 В Євфимії вчч.	Киріяка преп.	
30	17 С Софії мч.	Григорія В. сщмч.	

— ЗАПИСКИ —

ЖОВТЕНЬ 1992 OCTOBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	18 Ч	Євменія преп.	Покрова Пресв. Богородиці
2	19 П	Трофима мч.	Кипріяна сщмч.
3	20 С	Михаїла Ч. мч.	Діонісія А. сщмч.
4	21 Н	16 по Сош. Кондрата	17 по Сош. Єротея
5	22 П	Фоки сщмч.	Харитини мч.
6	23 В	Зачаття Івана Хрестителя	†Томи ап.
7	24 С	Теклі первмч.	Сергія і Вакха мч.
8	25 Ч	Євфросинії преп.	Пелагії преп.
9	26 П	Перес. Івана Богослова	†Якова А. ап.
10	27 С	Калістрата мч.	Євлампія мч.
11	28 Н	17 по Сош. Харитона	18 по Сош. Филипа
12	29 П	Киріяка преп.	Прова мч.
13	30 В	Григорія В. сщмч.	Карпа мч.
14	1 С	Жовтень. Покр. Пресв. Богор.	Параскеви Терн. преп.
15	2 Ч	Кипріяна сщмч.	Євтимія преп.
16	3 П	Діонісія А. сщмч.	Лонгина мч.
17	4 С	Єротея сщмч.	Осії прор.
18	5 Н	18 по Сош. Харитини	19 по Сош. Луки
19	6 П	†Томи ап.	Йоїла прор.
20	7 В	Сергія і Вакха мч.	Артемія вмч.
21	8 С	Пелагії преп.	Іларіона Великого преп.
22	9 Ч	†Якова А. ап.	Аверкія св.
23	10 П	Євлампія мч.	Якова ап.
24	11 С	Филипа ап.	Арети мч.
25	12 Н	19 по Сош. Прова	20 по Сош. Маркіяна
26	13 П	Карпа мч.	Димитрія вмч.
27	14 В	Параскеви Терн. преп.	Нестора мч.
28	15 С	Євтимія преп.	Параскеви Ікон. преп.
29	16 Ч	Лонгина мч.	Анастасії препмч.
30	17 П	Осії прор.	Зиновія і Зиновії мч.
31	18 С	†Луки ап.	Стахія ап.

— ЗАПИСКИ —

ЛИСТОПАД 1992 NOVEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар

Григоріанський Календар

1 19 Н	20 по Сош. Йоїла	21 по Сош. Косми і Дам'яна
2 20 П	Артемія вч.	Акиндина мч.
3 21 В	Іларіона Великого преп.	Акепсими мч.
4 22 С	Аверкія св.	Йованія Великого преп.
5 23 Ч	Якова ап.	Галактіона мч.
6 24 П	Арети мч.	Павла св.
7 25 С	Маркіяна і Мартирія мч.	33 мч. у Мелетині
8 26 Н	21 по Сош. Димитрія	22 по Сош. Соб. Арх. Михаїла
9 27 П	Нестора мч.	Матрони преп.
10 28 В	Параскеви Ікон. преп.	Єраста ап.
11 29 С	Анастасії препмч.	Мини мч.
12 30 Ч	Зиновія і Зиновії мч.	Йосафата сщмч.
13 31 П	Стахія ап.	Івана Золотоустого св.
14 1 С	Листопад. Косми і Дам'яна	† Филипа ап.
15 2 Н	22 по Сош. Акиндина	23 по Сош. Гурія
16 3 П	Акепсими мч.	† Матєя ап. і єв.
17 4 В	Йоанія Великого преп.	Григорія Н. св.
18 5 С	Галактіона мч.	Платона і Романа мч.
19 6 Ч	Павла св.	Авдія прор.
20 7 П	33 мч. у Мелетині	Григорія Декаполіта преп.
21 8 С	Собор Архистратига Михаїла	Вхід у храм Прєсв. Богородицї
22 9 Н	23 по Сош. Матрони	24 по Сош. Филимона
23 10 П	Єраста ап.	Амфілохія св.
24 11 В	Мини мч.	Катєрини вч.
25 12 С	Йосафата сщмч.	Климент папи
26 13 Ч	Івана Золотоустого св.	Алипія преп.
27 14 П	† Филипа ап.	Якова Перс. мч.
28 15 С	Гурія мч.	Стефана препмч.
29 16 Н	24 по Сош. Матєя	25 по Сош. Парамона
30 17 П	Григорія Н. св.	† Андрія ап.

— ЗАПИСКИ —

ГРУДЕНЬ 1992 DECEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар
1	18 В	Платона і Романа мч.
2	19 С	Авдія прор.
3	20 Ч	Григорія Декаполіта преп.
4	21 П	Вхід у храм Пресв. Богор.
5	22 С	Филимона ап.
6	23 Н	25 по Сош. Амфілохія
7	24 П	Катерини вмч.
8	25 В	Климентя папи
9	26 С	Алипія преп.
10	27 Ч	Якова Персянина мч.
11	28 П	Стефана препмч.
12	29 С	Парамона мч.
13	30 Н	26 по Сош. Андрія
14	1 П	Грудень. Наума прор.
15	2 В	Авакума прор.
16	3 С	Софонії прор.
17	4 Ч	Варвари вмч.
18	5 П	Сави Осв. преп.
19	6 С	Миколая чудотворця св.
20	7 Н	27 по Сош. Амвросія
21	8 П	Патапія преп.
22	9 В	Непорочне Зач. Пр. Богор.
23	10 С	Мини мч.
24	11 Ч	Даниїла преп.
25	12 П	Спиридона преп.
26	13 С	†Євстратія преп.
27	14 Н	Праотців. Тирса
28	15 П	Єлевтерія сщмч.
29	16 В	Аггея прор.
30	17 С	Даниїла прор.
31	18 Ч	Севастьяна мч.
		Наума прор.
		Авакума прор.
		Софонії прор.
		Варвари вмч.
		Сави Осв. преп.
		26 по Сош. Миколая чуд.
		Амвросія св.
		Патапія преп.
		Непорочне Зачаття Пр. Богор.
		Мини мч.
		Даниїла преп.
		Спиридона преп.
		Праотців. Євстратія
		Тирса мч.
		Єлевтерія сщмч.
		Аггея прор.
		Даниїла прор.
		Севастьяна мч.
		Боніфатія мч.
		Пер. Різд. 27 по Сош. Ігнатія
		Юліанії мч.
		Анастасії вмч.
		10 мч. у Криті
		Євгенії препмч.
		Різдво Христове
		Собор Пресв. Богородиці
		По Різд. 29 по Сош. Стефана
		20,000 мч. у Никомидії
		Дітей, уб. у Вифлеємі
		Анісії мч.
		Меланії преп.

— ЗАПИСКИ —

А К Т ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19-го серпня 1991 року.

— продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,

— виходячи з права нації на самовизначення, передбаченого статутom ООН та іншими міжнародно-правовими документами та

— здійснюючи Деклярацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто

ПРОГОЛОШУЄ

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ та створення самостійної української держави — УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набуває чинности з моменту його схвалення.

**Верховна Рада України
24-го серпня 1991 року.**

26-го серпня 1991 року

З В Е Р Н Е Н Н Я

ДО РІДНИХ БРАТІВ І СЕСТЕР В УКРАЇНІ

В імені Українського Народного Союзу та його 70-тисячного членства сердечно вітаємо Вас з великим успіхом на шляху до досягнення повної незалежності України.

Акт проголошення незалежності України та створення самостійної української держави — України приніс нам велику радість і сповнив нас гордістю за Ваше наполегливе прямування до великої мети — відновлення української держави, що її від нас стільки разів пограбували: за часів княжої доби, за часів козаччини — гетьманів Хмельницького і Мазепи, та доби соборної Української Народної Республіки 1918 та 1919 років.

Бажаємо Вам багато сил і витривалості у дальших змаганнях закріпити за народом України проголошений 16-го липня 1990 року державний суверенітет України і проголошену 24-го серпня 1991 року незалежність і самостійність України. Ми впевнені в тому, що в референдумі 1-го грудня ц. р. всі Ви солідарно голосуватимете за незалежність України.

Закликаємо Вас усіх стати солідарно до праці над завершенням розпочатого великого діла. Рівночасно просимо Вас, Рідні Брати і Сестри, прийняти від нас запевнення нашої повної підтримки у Ваших справедливих змаганнях до волі і незалежності у відновленій демократичній державі — Україні.

Нехай Всевишній Господь благословить Вас усіх та обдарує витривалістю і державною мудрістю та солідарністю в змаганнях за відбудову дорогої нам усім Батьківщини України.

Уляна М. Дячук,
головний передсідник

Володимир Сохан,
головний секретар

Головний Уряд УНС, обраний 32-Конвенцією в Балтиморі 1990 року на чотирирічну каденцію: (сидять, зліва) Головна Екзекутива — О. Благітка, І. Геєрик, Г. Пашен, У. Дячук, Н. Олесницький, В. Сохан; (стоять, зліва) головні контролери і радні: В. Квас, С. Гавриш, Т. Шмагала, А. Кейбіда, В. Пастушок, П. Дорожнинський, А. Ремик, Е. Іванців, Г. Олек-Скат, В. Дідюк, В. Луків, Т. Мороз, В. Ліщинецький, А. Дорошенко, А. Худолій, А. Дидик-Петренко, В. Корчинський, Р. Гадевич і А. Джула.

БУДЬМО ПРИЧЕТНІ!

То тільки так здається, що людина має лише одне життя. Навіть річка живе двома берегами і хвили її перемовляються то з сонцем, то з місяцем. Навіть дерево живе водночас землею і небом — корінням і листяною кроною. Навіть квіти всміхаються до нас дивовижним розмаїттям кольорів. Навіть птахи знають, що земля — кругла і що любий край на ній — не один.

Надто ж людина. Світ тому такий різноманітний, що невичерпна у своїй багатовимірності людина. Хто полічить береги, мимо яких пропливає її душа? Хто зміряє глибину і височінь її почуттів і думок? Хто може так легко вмістити в собі безмежжя, а при першій спонуді серця чи розуму вихопити з цього безмежжя найменшу зернину, котра в ту мить за вартістю здатна переважити цілий всесвіт?

Прийшовши на землю, таку неосяжну і невідому, людина перетворила її у свій дім і зробила в ньому вікна на всі чотири сторони світу. Вони все ширше відчиняються, наближаючи до наших очей те, що ще вчора перебувало за обрієм.

Коли Христофор Колумб 500 літ тому вирушав у пошуки Індії, хто про це знав? Хіба королева Ізабелла, декілька придворних та найближча челядь у родинах сміливців-моряків. Нині про Колумба докладно розповідь як американський школяр, так і український, нігерійський чи японський.

Чи вже все відкрито, все збагнуто? „Гей, нові Колумби й Магеллани, напнемо вітрила наших мрій!” — писав незабутній Василь Симоненко. Тільки живемо ми в разуче іншому часі. Якби сьогодні хтось відкрив якусь „нову Індію”, про це людство довідалося б тієї ж миті. Технічні можливості інформатики такі високі, а потреба в інформації така невситима, що цілком природно виник жарт: сучасний репортер може і мусить приспіти на місце пожежі за десять хвилин до її початку.

Не дай, Боже, щоб десь щось горіло, однак так уже ведеться в людському світі, що все суще ходить парами: радість із журбою, праведність з ницістю, надія з відчаєм, життя зі смертю. І кожен із нас пильно вдивляється в цей жаский танок протилежностей, кожен відчуває себе в його внутрішньому колі й тому щомиті переймається баянсом сил і прагне, щоб перемагало все краще.

Наближаючись до порогу третього тисячоліття, світ переживає одну з найбільших в історії драм — розпад московської комуністичної імперії. Цілком ясно, що це не льокальна, а всепланетна подія. Йдеться про імперію зла, що пнула опосісти цілий світ. Бог не дозволив цього — вознесімо ж до Його ніг вдячну молитву. Особливо ми, українці. Наша дорога Батьківщина, до решти сплюндрована московськими варварами і їхніми вихованцями-яничарами, вперше за віки так глибоко вдихає спасенне повітря волі. Знаменитим ковтком її була Деклярація про суверенітет України, прийнята Верховною Радою 16-го липня 1990 року, ще знаменитішими — Акт державної незалежності, проголошений 24-го серпня 1991 року, і радісний, могутній, вирішальний — патріотичний вислід загальноукраїнського референдуму 1-го грудня 1991 року.

Проте ще не можна стверджувати, що всі українські біди вже позаду. Титанічної оновлюючої праці народної душі і розуму потребує тяжко зранена українська земля, тим часом проблема полягає в тому, що і душа і розум народу також зазнали страшної наруги і згубної деформації. Тому сьогодні не треба ні засуджувати, ні навіть дивуватися, чуючи не схожі між собою, а то й несумісні опінії української ситуації. Покищо кожен погляд має під собою досить підстав: діти як діти — довірливо чекають, середнє покоління напружено морщить чола, не завжди знаючи, як підступитися до розв'язання практичних завдань, а найстарші, сивоголові, все ще не можуть повірити, що дожили до щасливих днів, коли вже з державного прапора України промовляють до очей милі українському серцю кольори — колір синього неба і золоті пшениці.

Про Україну тепер говорить увесь світ. Ще не всі — доброзичливо, як ось Мадярщина і Мальта, що не барилися з визнанням нашої державної самостійності, але всі — з розумінням, що вона все більшою мірою опиняється в епіцентрі світових подій. Таке розуміння є виправдане: остання і найбільш жорстока імперія перестала бути світовою потугою тільки тому, що Україна сказала: „Досить!” Тому людство, хто раніше, хто пізніше, збагне значення цього українського подвигу і належним чином оцінить його.

Коли криваві імперії занепадають, життя не бідніє, а навпаки — багатшає, розквітає, наповнюється новим сенсом. Будьмо ж причетні до нього! (П. Ч.).

КЛЯТВА

*Ми, народ, що вийшов із неволі,
Клянемося в благословенну мить —
Всі свої тисячолітні болі
В славу України перелить.*

*Клянемося княжими гробами,
Золотою шаблею Дніпра —
Краще смерть, ніж бути знов рабами,
Хай гряде відродження пора!*

*Клянемося хлібом і водою,
Що всі мови нашої землі
Житимуть добром — не ворождою,
В чесному сестринстві, а не в злі.*

*Клянемося робітними трудами,
Болісними нивами долонь —
Краще смерть, ніж бути знов рабами,
Хай горить очищення вогонь!*

*Клянемося „Кобзарем” Тараса.
Геніями Лесі і Франка —
Що не зродиться пахолків раса
З крові Гонти і Залізняка.*

*Клянемося Богом України,
Що вмиремо, та не підемо в ярмо,
Дух, воскреслий з темної руїни,
На наругу в рабство не дамо.*

*Ми, народ, що вийшов із неволі,
Клянемося в благословенну мить —
Стати рівним у народів колі,
На свободі й для свободи жити!*

УКРАЇНА І СВІТ

Україна і світ. Тема давня, як світ, і безліч разів обговорена. Але щоразу вона набирає нового значення, як тільки Україна вертається до життя і самовизначається. І в своїй приналежності до світу людства шукає опертя і стимулів.

Починаючи з достарокиївських часів, наші предки не тільки спілкувалися з багатьма ближчими й дальшими сусідами — торгували, воювали, боронилися, нападали, вчилися і вчили, — а й осмислювали ці стосунки. На рівні побутової свідомості — в стереотипах обра, половчина, грека, поганина, турка, татарина, німця, волоха, ляха, москаля тощо. На рівні історіософському — в літописних версіях світовлаштування та місця нашого народу серед інших. На рівні поетичному — в космогонічних мітах, у билинах, думах та історичних піснях, породжених потребою етносу в самоусвідомленні серед інших етносів: у непростих стосунках з ними. Пізніше відбувалася як диференціація знань про світ і реакцій на нього (в площинах політичної думки, культурних контактів, духовних впливів, практичної діяльності), — так і інтерґрація, узагальнена інтерпретація теми: *Ми і світ*, що викристалізувалася в окрему спеціальну проблему. В певні історичні періоди (релігійна боротьба XVI — XVII століть, Визвольний рух середини XVII століття, національний рух кінця XIX — початку XX століття, 20-ті роки) ця проблема виходила на перший план. У післявоєнні роки інтерес до неї раз-у-раз спалахує з новою силою.

Неважко помітити просту закономірність: спілкування нашого народу з іншими в різних сферах господарського і духовного життя було інтенсивним у періоди повної або неповної державності і занепадало при втраті державності. Тоді Україна із суб'єкта міжнародних відносин перетворювалася в його об'єкт. Через це було багато втрачено і для України і для світу.

В осмисленні теми „Україна і світ” нам, мабуть, треба бути тверезими і самокритичними, враховувати сучасні критерії і навіть праґматизм сучасного людства. Бо часто ми звертаємося до неї в мелодраматичному настрої, ладні нарікати на весь світ за

байдужість до наших бід, плачемо і просимо уваги — або ж хвалимося тим, що сьогодні для інших немає реальної ваги.

Певно, мова має йти не про це, а про те, що ми взяли від світу і чого не взяли. Що дали і чого не дали. Чим могли бути і чим стали. Як зможемо вижити в світі і сприяти його виживанню.

Я спробую висловити дещо зі своїх дуже суб'єктивних міркувань на цю тему, пов'язавши їх з нинішнім етапом боротьби за національний суверенітет і, отже, можливість бодай трохи змінити на краще наше незavidне місце в світі.

Торкнуся таких аспектів теми: геополітичного, етнічного, економічного, ідеополітичного, культурного та мовного.

Щодо першого з цих аспектів, *геополітичного*, то його вписаність у міжнародний масштаб самозрозуміла.

Не буду говорити про те, що щасливе географічне положення України обернулося для неї бідною, — це не таке вже й специфічне, оскільки в такому ж становищі в різні часи опинялося багато народів і країв. Що її природні багатства завжди розпалювали чужі апетити, — це теж типова ситуація у світовій історії. Як і те, що Україна була постійно предметом прямого або прихованого суперництва тих держав, які претендували на гегемонію в Європі, і жертвою їхніх інтриг. Це теж річ світова.

Трохи специфічнішою є та обставина, що Україна, не маючи природного бар'єра супроти двох найбільших її захланних сусідів — Польщі й Росії, водночас не мала і скільки-небудь високого етнічного та мовного бар'єра. Це розширювало можливості колонізації та політико-стратегічного, ідеологічного, духовно-культурного „обґрунтування” і відповідно послаблювало спротив. Користуючись цим, країни-колонізатори не тільки ідентифікували колонізовану Україну як частину самих себе, а й зуміли зробити таку ідентифікацію прийнятною для певних шарів колонізованого населення, а неприйняття її кваліфікували як державний злочин.

Геополітична ситуація в Європі ніколи не була надто сприятливою для України. Великі західноєвропейські держави, хоч і боялися могутньої Російської імперії, але водночас і потребували її і як ґаранта стабільності на Сході, і як джерело сировини та ринок збуту, і з династичних мотивів і, головне, як дипломатичного та мілітарного партнера у боротьбі між собою за гегемонію на європейському континенті. А советська дипломатія вміло підтримувала баянс ворогів і друзів. Тому український „сепаратизм” або не знаходив підтримки (також і через свою слабкість), або в окремі моменти ненадовго привертав увагу з надією використати його у власних інтересах.

Що ж до ліберальної громадськості, то вона в одних випадках сама не була вільна від імперського мислення, в інших — мало знала про Україну. Але були й періоди підвищеного інтересу до неї, як привило, пов'язані із збуреннями в ній самій. І тоді громадськість устами гуманістичних письменників, філософів, учених, мандрівників, дипломатів висловлювала симпатії до України і розуміння того, що без розв'язання українського питання не може бути спокою в Європі. Найвиразніше цю думку висловив К. Гавлічек-Боровський: „Малорусь-Україна — це постійне прокляття, яке самі над собою проголосили її гнобителі. Так над ними мститься пригноблена воля України... Доки не буде направлена кривда, зроблена українцям, доти неможливий справді міжнародний спокій і слов'янське порозуміння”.

Проте реальна політика європейських держав мало враховувала цей фактор як недостатньо виражений. І сьогодні вона, як і політика ЗСА, не дуже прихильна до можливої незалежності України — з тих міркувань що і раніше, а насамперед зі страху перед дестабілізацією на Сході. Цей страх підтримує частина радянологів, а також російських інтелектуалів-емігрантів на Заході. Ще одним — новим і важливим — чинником є бажання підтримати реформи Горбачова, в успіху яких Захід бачить єдину надію на умиротворення советського монстра. Мені здається, „антисепаратистичні” і, зокрема, антиукраїнські тенденції в політиці західних держав будуть стимульовані й об'єднанням Німеччини, оскільки страх перед об'єднаною Німеччиною посилить зацікавлення в існуванні великодержави на Сході. Не сприятиме незалежності України і можливе створення вісі Москва — Бонн — Берлін — Париж. Натомість певні перспективи могла б відкрити об'єднана Європа всіх великих і малих, старих і нових держав.

Можна зрозуміти мотиви західних держав, але вони не є обов'язковими для України. З української точки зору (та й не тільки української) саме бездержавність України була джерелом нестабільності на сході Європи. Вона породжувала міжнародні політичні спекуляції та інтриги, і ця міжнародна політична гра навколо України була постійним джерелом небезпек і для її внутрішньополітичного життя. Протягом трьох століть Москва і її сатрапи використовували цей міжнародний чинник для шантажування українських патріотів і для мотивації своєї антиукраїнської політики. Був він головним і при проведенні політичних процесів проти української інтелігенції — від процесу над СВУ до процесів 70-их років.

Важко передбачити відносини України — в разі її конститування як самостійної держави — з невеликими державами Європи,

насамперед із безпосередніми сусідами на заході та південному заході. Можливі якісь регіональні асоціації чи угоди. Але не виключені й ускладнення, зокрема на ґрунті територіальних претенсій, як це було під час міжнародної облоги УНР.

Найприроднішими нашими спільниками є сьогодні інші республіки Союзу. І дуже прикро, що ми, проживши 70 років у одній державі під гаслами дружби народів та інтернаціоналізму, так мало знаємо одні одних, так мало створили структуру прямих зв'язків — політичних, економічних, культурних. Негативним чинником тут є, крім слабкості горизонтальних зв'язків, також психологічні упередження й стереотипи, підтримувані, зокрема, участю українців у русифікації інших народів та в спрямованій проти цих народів діяльності „інтерфронтів”.

Але вирішальною мірою майбутнє України залежатиме від урегулювання відносин з Росією. Окреслюються три нові фактори. Перший: внаслідок гльобальних економічних, мілітарних та інших змін, існування Росії як великої держави стає можливим без України, ресурси якої вже майже вичерпані, — ми вже не є золотим дном для великодержави, і це пом'якшує силу претенсій на нас. Другий: значна частина громадських і політичних рухів у Росії зрозуміла, що за імперські апетити доводиться тяжко розплачуватися і що російський народ не стане жити вільно, заможно, і зберігаючи власне національне обличчя, поки не дістануть свободу інші народи. Третій: поява на політичній арені Росії неординарного лідера, яким є Єльцин і який уособлює сили, що хочуть поєднати національні інтереси Росії з національними інтересами інших народів на шляхах демократичного розвитку.

Таким чином, рух за суверенність України може знайти розуміння, і вперше за три століття з'явиться можливість прийнятного для обох сторін мирного розлучення і переходу на рівноправні стосунки.

І все-таки ситуація залишається неоднозначною і суперечливою. Поряд з національно-демократичним рухом, у Росії дуже сильний націонал-шовіністичний рух, що змикається з партократією на ґрунті великодержавництва та імперських амбіцій. Не виключена і перспектива нового самоототожнення демократичної Росії з Советською великодержавою. Неясні можливості еволюції самого Єльцина, а деякі кроки його уряду є спробою привласнити явочним порядком те, що належить усім народам Союзу, як-от золотовалютний фонд. Та головне — на Україні немає при владі політичних діячів, які могли б прийняти виклик Єльцина і знайти адекватну відповідь на небувалу ще в нашій історії ситуацію, коли

сама Росія говова — принаймні декларативно — переглянути свою роль метрополії.

Величезним неґативним фактором у розвитку як Союзу, так і у світовому масштабі є те, що українська партократія була і залишається найреакційнішою силою в усьому Союзі, за винятком хіба що деяких середньоазійських кланів. Це було зумовлене її роллю обласної організації ВКП(б) та КПСС у стратегічно найвідповідальнішому та національно ризикованому регіоні, її титанічними зусиллями по боротьбі з українством та відповідним добором і гартуванням кадрів. Прочитаймо протоколи з'їздів КП(б)У та КПУ — всі вони починалися і закінчувалися колективними клятвами в тому, що вона є найвірнішим і найнадійнішим бойовим загоном сталінської ВКП(б), хрущовсько-брежнєвської КПСС і т. д., що вона завжди давала і даватиме нищівну відсіч будь-яким відхиленням від курсу московського керівництва, будь-яким опозиціям, ухилам і ревізіям догм. І це було правдою — у всякому разі після усунення Шумського та Скрипника. І фактично єдина опозиція, яка гордо заявила про себе в КПУ і з якою КПУ зворушливо мириться, — це реакційна опозиція до реформ Горбачова, що так яскраво виявилася на останньому з'їзді КПУ.

Не можна не враховувати також і морального стану українського суспільства, зумовленого століттями протинаціональної політики і терору. Це один із елементарних законів історії, що денационалізоване суспільство стає джерелом сервілізму та політичної реакції і залишається ним, аж поки не прокинеться. Правда, в ньому ж можуть народжуватися і вибухові революційні сили, але з небезпекою набрати анархічного характеру. Звичайно, не все українське суспільство було денационалізоване, і нині навіть денационалізовані суспільні групи та географічні регіони починають пробуджуватися, але цей процес не скрізь іде однаково успішно, а подекуди і взагалі ще не дав результатів.

Етнічний аспект. Маю на увазі не етногенезу українців, а етнічну картину сучасної України. На її території нині живуть представники багатьох сусідніх і несусідніх народів — і розсіяно, і етнічними групами. І співжиття українців з ними — це також один із рівнів перебування у світі людства, а характер цього співжиття має міжнародну вагу і впливає на створення образу України в світі. З другого ж боку, етнічна картина України вирішальним чином пов'язана і з питанням про нашу національну долю і майбуття.

Офіційна пропаганда активно експуатує визначення типу: „народи України”, „Україна — багатонаціональна республіка”, „на Україні живуть сто національностей”; з офіційного жарґону

вони переходять і в повсякденний вжиток. Сенс таких формул зрозумілий — поставити під сумнів право українського народу вирішувати долю своєї вітчизни. Але — чи існує „російський народ України?” Є російське населення на Україні, яке становить частину єдиного російського народу. Так само немає і болгарського, угорського, білоруського чи грузинського *народу* України. Навіть єврейського *народу* України немає, а є євреї, які живуть на Україні і є частиною єврейського народу, що живе в багатьох країнах світу. Водночас усі ці люди різних національностей та національні групи є не лише громадянами України, а й складовою частиною *народу України*, — але не в етнічному, а в державному значенні. Якщо ж говорити про *народи* України в етнічному значенні, то ними є ті, для яких Україна є єдиною вітчизною і корінною землею поселення — тобто, крім українців, ще кримські татари, караїми, гагаузи, можливо, донецькі греки, як відмінний від середземноморських етнос.

Тепер про багатонаціональність. Ще М. Скрипник аргументовано заперечував формулу України як багатонаціональної держави, справедливо вбачаючи в ній завуальовану спробу поставити під сумнів право нашого народу на власну державу. З того часу значно змінився національний спектр населення, процент росіян зріс із 7 до 21, збільшився приплив населення з Білорусії, Закавказзя, Середньої Азії. І все-таки питома вага українців становить три чверті від усього населення республіки, а це в сучасному світі високий показник. Україна залишається однією з найбільш етнічно стабільних республік у Союзі, державою, в якій корінне населення абсолютно переважає. Україна — не багатонаціональна держава, як, скажімо, Югославія, Індія, чи Індонезія, а держава з багатонаціональним складом населення, як більшість європейських держав. А це принципово різні речі.

Такий висновок треба зробити не для того, щоб ігнорувати національні меншості та групи на Україні, а для того, щоб заперечити антиукраїнські політичні спекуляції на цьому питанні, підкопи під суверенітет українського народу.

Що ж до самих національних меншостей та груп, то історія показала, що їхня доля тісно пов'язана з долею самого українського народу. Періоди його придушення були і періодами придушення їх, а його національне відродження допомагало і їхньому. Це ми бачимо і нині.

Від того, як житиметься на Україні людям усіх національностей, як задовольнятимуться їхні національні, культурні, соціально-економічні потреби й інтереси, великою мірою залежатиме не лише репутація України у світі, а й її стосунки з іншими державами. Але

цілковите забезпечення тих інтересів неможливе доти, доки Україна не стане володарем своєї долі.

Це стосується і російського населення на Україні. Його нинішній фактичний статус — не національна меншість на Україні, а національна більшість у Союзі. Історично у багатьох росіян виробилося не завжди усвідомлене відчуття своєї домінантності на Україні та в інших республіках, і всякий крок до урівняння в реальних національних і мовно-культурних можливостях такі люди сприймають як своє ущемлення. А у відповідь маємо гостру реакцію з боку частини українців.

З досягненням фактичної національної і державної рівності зникатимуть ці ненормальності.

Питання становища деяких національних меншостей, на мій погляд, потребує, так би мовити, інтернаціоналізації. Що я маю на увазі? Кримські татари повинні якомога швидше дістати свою державність. Але Україні, киненій напризволяще з чорнобильським горем, із спустошеною казною, тяжко нести всі витрати, пов'язані з трагедією кримських татар. Аморально і злочинно, що центральні відомства ухиляються від своєї відповідальності, що кремлівська влада, яка змогла виселити сотні тисяч людей за одну ніч, повернути їх не може десятиліттями. Можливо потрібна допомога мусульманських країн.

Що ж до жидівського питання, то воно інтернаціональне своєю суттю. Чума антисемітизму — хвороба світова, і лікувати її треба спільними силами. Потрібна міжнародна співпраця в цій справі, зокрема з Ізраїлем. Потрібна чесна інформація — світова громадськість повинна знати про ті зусилля, яких докладає свідоме українство для викорінення антисемітизму. Їй, світовій громадськості, не робить чести абсолютизація стереотипу українця як антисеміта.

Економічний аспект. Україна з давніх давен була помітною економічною величиною у Євразії і підтримувала — особливо у князівські та козацько-гетьманські часи — інтенсивні торговельні стосунки з країнами Середземномор'я, Передньої Азії, Кавказу і Закавказзя, Середньої і Західньої Європи, з балтійськими і дунайсько-балканськими країнами. Цілеспрямовані заходи Петра I та Катерини II підірвали українську торгівлю і ремісництво. Народне господарство України втрачає більшість зв'язків із сусідніми країнами, зате збільшуються зв'язки з Росією, набуваючи дедалі більше нерівноправного характеру.

Самостійний характер зовнішньоекономічних зв'язків України відновлювався в часи української державності (1917—1920) та

почасти зберігався у 20-ті роки. Починаючи з 30-их років, Україна не мала можливостей для самостійної зовнішньоекономічної діяльності, хоч її участь у загальносоюзних економічних зносинах дуже значна.

Закон про економічну самостійність української ССР відкриває великі можливості і для оптимізації структур її економічних зносин. Насамперед ішлося б про зміну структури економічних зносин з Росією та іншими республіками, яка була не вигідною для України. Україна може сама переробляти значно більшу частину своєї сировини, розвивати точне приладобудування й електроніку, легку промисловість, мати прибутки від авіабудування, від експорту тепловозів і потужних пресів; експортувати до Росії та інших республік руди, метали, цукор, хліб за світовими цінами, а не в багато разів меншими, — і це цілком компенсувало б витрати на імпорт нафти, газу й лісу, якими нас тепер лякають. Особливе значення матиме зміна волюнтаристських принципів ціноутворення, що часто було просто державною формою грабіжництва.

Нині противники суверенітету республіки — приховані й одверті — посилено експлуатують тезу про те, що не можна розривати економічні зв'язки в Союзі, які склалися за 70 років. Звичайно будь-які зв'язки розривати безглуздо, а економічні просто неможливо, — якщо вони справді економічні, зумовлені економічною доцільністю та ефективністю, а не імперською політичною стратегією, намаганням обплутати всіх і вся імперськими віжками і прив'язати до імперського воза. Відомо, що у нас широкомасштабні народно-господарські та демографічні маніпуляції були підпорядковані далекосяжній політичній стратегії перемішування народів, гіркі плоди якої ми бачимо нині у складностях самовизначення республік та у загостренні міжнаціональної ворожнечі.

Очевидно, змінюватиметься і характер економічних зносин з країнами Східної та Центральної Європи. Можливо, вони тепер будуть менше зацікавлені в торгівлі з Україною, більше орієнтуючись на Захід. Але без українських руд, вугілля, металу й електроенергії їм не просто обійтися. Так що й тут наші економічні перспективи не безнадійні.

Рано чи пізно постане питання і про самостійні економічні зносини України з Європейським Економічним Співтовариством. Але сьогодні ми мало що можемо йому запропонувати, крім руд, металів та ще деяких видів сировини і товарів. Ілюзії про швидке в майбутньому приєднання до ЕЕС покищо безпідставні. Навіть початкова адаптація до європейського ринку буде складним і тривалим процесом. Адже йдеться не лише про конвертованість валюти і якість продукції, і не лише про те, що наша економіка ще й

не розпочала переходу на ринкові відносини. Йдеться про глибокий стадіальний розрив: ми й досі перебуваємо у варварських формах індустріальної ери, тоді як Захід — у постіндустріальній, більше того — на її вищому ступені: технотронному. Отже — різні історичні етапи розвитку...

У зменшенні цього майже нездоланного розриву певну допомогу можуть, мабуть, надати українці діаспори. Але чи будуть на Україні створені ефективні структури для співпраці з закордонним українським бізнесом, комерційними і технологічними ініціативами? Час уже переходити від епізодичних допомогів і жертвних акцій (які, звичайно, мають і зберігають своє значення) до стимулювання економічної, господарської діяльності в самій Україні та підготовки господарських і управлінських кадрів.

Ідеополітичний аспект. У різні часи Україна опинялася то в центрі європейського політичного життя, то на узбіччі. Її політична думка також знає періоди розквіту і деградації. Як у формах громадянського самоврядування, так і в політичних ідеях Україна часом синтезувала ідеї західного і східного походження, нерідко народжувала глибоко самобутні явища, але також ставала ареною випробовування нав'язуваних моделей, жертвою чужих експериментів. Визначальним фактором для характеристики політичної історії та громадського життя українського народу є його тривала бездержавність, і залишається відкритим давно і палко дискутоване питання про те, чи ця бездержавність є наслідком недостатності державотворчої волі, чи навпаки, накинена бездержавність призвела до атрофії державницького інстинкту.

Це, однак, не означає, що українська історія не мала своїх політичних параметрів. Попри все, вона є однією з найцікавіших граней історії європейської і світової, а не периферійним додатком до історії російської, як це нам подавалося. У ній народжувалися суспільні моделі й цінності, які збагачували або могли збагатити світовий досвід демократичної самоорганізації людства. Досить згадати про діяльність релігійно-культурних міщанських братств XVI—XVII століть, Запорізьку Січ, навіть гетьманщину, яка за всіх своїх вад була все-таки однією з найдемократичніших на той час форм національної державності і не тільки у Східній Європі; нарешті, про короткобіжний феномен УНР. Можна було б говорити про демократичні традиції українського самоврядування і судочинства в козацько-гетьманські часи, про рівноправний статус української жінки та ряд інших особливостей, що непогано атестували наш народ у тогочасній Європі.

На Україні народжувалися і деякі передові для свого часу, а то й випереджальні ідеї. Їх можна знайти і в козацьких літописах та

„Історії Русів”, і в конституції Пилипа Орлика, і у Василя Капніста й українських делегатів до катерининської „Комиссії по составленію уложенія”. Широке ідеологічне поле Кирило-Методіївського Братства глибоко вписується в коло європейських ідеологій. Антимонархічні, антиколоніалістські і демократично-самостійницькі ідеї Т. Шевченка не тільки співвідносні з „Молодою Німеччиною”, „Молодою Італією”, а й де в чому послідовніші за ідеї, скажімо, Мацціні, Петефі, Гюго, — зокрема в тому, що Шевченко пов’язував визволення свого народу з визволенням усіх народів. Самобутніми явищами європейської думки стали демократично-федералістська концепція М. Драгоманова, тверезі бездогматичні ідеї І. Франка, програми українських демократичних і соціалістичних рухів кінця ХІХ — початку ХХ століття. В палітрі світової політичної думки не безнадійно блідими виглядатимуть і боротьбисти та укапісти. Нарешті, і в деяких ідеях В. Винниченка, а пізніше М. Хвильового можна бачити провіщення єврокомунізму та націонал-комунізму (останнє також і в Скрипника). А коли говориться про різні концепції об’єднання Європи, можна згадати, що були вони в того ж Винниченка; можна згадати і книжку В. Панейка (1922 р.) „З’єднані Штати Східньої Європи” — втім, модна тоді тема.

Не можна сказати, що це таке ідейне багатство, яким ми можемо безсумнівно рівнятися з великими культурними націями. Але це все-таки чимала спадщина, яку не сором покласти до спільної скарбниці людства. Проте і від цієї ідейно-політичної спадщини наш народ був відлучений, як був відлучений і від власного, бодай невеликого, досвіду державности і політичного життя.

Тому нинішнє національно-політичне і державне відродження починається майже з нуля. — не лише на рівні політичних структур, а й на рівні політичних концепцій. Якщо на першому етапі Програма Руху могла задовольнити демократичну громадськість широким і кваліфікованим викладом загальнодемократичних принципів і вимог (хоч і не позбавлена була еклектизму та епігонства щодо програм прибалтійських народних фронтів), то від програм нових політичних партій, що ростуть як гриби, вимагається вже глибока концепційність. На жаль, у них покищо переважають загальникові декларації, не підкріплені ні глибоким аналізом історичного процесу, ні конкретною відповіддю на пекучі запити людей, ні науковим прогнозом. Треба оцінити героїчну нерівну боротьбу наших демократичних депутатів у парламенті, але треба чесно визнати, що у виступах декого з них переважає риторика, а не аргументація, і часом бракує політичності мислення. Скажімо,

висувається гасло: „Ніякого договору” — як альтернатива ідеї нового союзного договору. Чому „ніякого?” Це ж мова не політиків, а обструкціоністів і катастрофістів. Ми можемо скільки завгодно декларувати свій вихід з імперії, але *реально* вийти з неї ми можемо тільки через якісь договірні форми, через переговори.

Політична наука сама до нас не прийде. По неї треба йти і в глибини нашої національної спадщини, і в обшири світового політичного досвіду та філософського й історіософського думання. „Самвидав” і подібне при всьому його значенні все-таки не є вершиною мудрости людства, як і ті кілька донедавна нелегальних текстів, на яких дехто вибудовує весь свій світогляд.

Коли ми обговорюємо перспективи входження України в сім'ю європейських демократій, бачимо велику перешкоду в нинішній соціально-економічній несумісності та технологічній неспівмірності. Але є ще не менша несумісність ідейно-політична і неспівмірність інтелектуальна. Це не лише та неоформленість демократичних структур і квалітет демократичного мислення, про які йшлося, але також і догматичний, безкритичний спосіб мислення, який ледве чи не увігнався в наші гени. На хвилі емоційного патріотизму відбувається зниження і так низького інтелектуального рівня і критицизму. Власне, критицизм, упродовж 70 років витравлюваний більшовизмом, уже потрапляє під гостру моральну заборону і в деяких антибільшовицьких колах, коли йдеться про національні і патріотичні міти. Можливо, що міти сьогодні ще не такі небезпечні, як нелюдські міти офіційної ідеології, але безкритичне їх сприйняття може створити загрозу нової тоталітаризації політичного мислення і духовного життя. І ми повинні цю новонароджувану небезпеку бачити й сигналізувати про неї. Інакше — з чим ми йтимемо в світ? Сучасний інтелектуальний світ не прийме нашого безкритичного способу мислення, нашої готовності брати на віру все, що нам здається виграшним. І якщо більшовицькому догматизмові, нетерпимості і кровожерності протистоятиме новий догматизм, нетерпимість і кровожерність, навіть під прапорами визволення і демократизму, — ми ніколи не ввійдемо в сім'ю демократій людства.

Культурний аспект. Міра ізоляції від світових процесів завжди була і буде мірою не лише економічного, а й духовного зубожіння. Міра і характер контактів будь-якої культури з культурами інших народів є свідченням її власного рівня розвитку і водночас залежить від нього. Малорозвинена культура не здатна на плідні контакти, бо не спроможна резонувати на високі явища. Малооригінальна культура не може щось запропонувати іншим і

приречена на пасивну роль у духовній взаємодії, на запозичення й наслідування.

У новітній історії великого значення набирає фактор державності, що вирішальним чином впливає на обсяг і спрямованість культурних контактів.

В минулому маємо періоди інтенсивних культурних обмінів нашого народу з іншими.

Культура наших предків докиївської доби поєднувала елементи давньоіранські з тими, що розвинулися під впливом культур Греції і Переднього Сходу. Величезний культурний субстрат, що таким чином утворився на території нинішньої України, бувши відкритим для найрізноманітніших впливів і допливів, водночас мав риси автохтонної стійкості. Культура Київської Русі входила в систему візантійсько-болгарсько-східнослов'янської спільності, але також була пов'язана з культурами Хазарії, країн Центральної і Західньої Європи, Південного Кавказу і Закавказзя.

В козацькі й гетьманські часи українська культура виступає як пряма спадкоємниця культури Київської Русі, а її своєрідність і багатомісність визначаються тим, що Україна й далі залишається не лише торговельним, а й духовним перехрестям Заходу і Сходу, перехрестям ліній, що йшли з Туреччини, Близького Сходу, Індії до Скандинавії, з Італії до Росії, з країн Західньої Європи через Польщу. Із Заходу йшли впливи європейського гуманізму, Ренесансу, Реформації, Барокко і Просвітництва — політичного і літературного. Створювалася культура нового типу — насамперед у сфері ідей та форм Реформації і Барокко, але з орієнтацією на ренесансні тенденції.

Хоч творчий потенціал українського барокко не вигасав і у XVIII ст., загалом це було століття остаточного руйнування царизмом самобутніх соціальних і культурних структур, які склалися на Україні в козацькі й гетьманські часи. Відповідно занепадали й міжнародні контакти української культури, а в контактах з Росією на зміну українській культурній експансії спочатку приходять механічне відловлювання талантів з України, потім їх пересаджування на російський ґрунт і природна адаптація, а потім починається: і зворотний духовний рух з Росії на Україну внаслідок зміни культурних потенціалів та виразного переважання незрівнянно могутнішої вже на той час російської культури як культури великої державної нації. А втім, і в цей час Україна дає постаті, що зберігають національну виразність і вписуються в загальноєвропейську духовність — Г. Сковорода, Д. Бортнянський, М. Березовський, А. Ведель, Г. Левицький, В. Боровиковський та інші.

Українське відродження першої половини XIX ст. відбувалося в контексті європейських політичних рухів XIX ст. (досі недостатньо вивчено вплив наполеонівських воєн та викликаних ними національно-консолідаційних рухів у Європі), європейського романтизму, політичного і літературного; слов'янських відроджень.

Починаючи з 60-их років, відбувається новий вихід української літератури на європейські обрії, насамперед через слов'янське середовище.

Особливістю взаємодії української культури з навколишнім культурним світом, власне, з культурами більш розвиненими, є те, що в періоди, коли вона інтенсивно компенсувала своє запізнення, відбувалася оригінальна творча контамінація різних великих стилів, які європейські культури проходили в різні часи, — їх „згущення”. Так було у кінці XVI — початку XVIII століть, коли створювалася культура нового типу — насамперед у сфері ідей та форм Реформації і Барокко, але з орієнтацією на ренесансні тенденції. Так було і з романтичним відродженням першої половини XIX століття, коли українська культура використала моделі раніших західньо- і південнослов'янських відроджень, але вийшла на повнішу взаємодію фолкльористичних, науково-лінгвістичних, історіософських і літературних рівнів; так було і в літературному процесі середини XIX століття, коли „наклалися” одна на одну сентименталістські, романтичні і реалістичні тенденції; так було і в 20-ті роки, коли українське мистецтво хотіло „за одним разом” пройти школу багатьох стилів європейського мистецтва і коли в орієнтації на мистецьку Європу об'єднувалися, змагалися і ворогували між собою найрізноманітніші творчі напрямки, від футуристів і аванґардистів до неокласиків. Цей останній випадок особливо підкреслює множинність можливих напрямків міжнародних контактів і водночас їхню вибірковість, зумовлену імманентними потребами самого національного мистецтва чи окремих його відгалужень.

Тривалий час наша наука не надавала належного значення вивченню української культури у світовому контексті, а у масовій свідомості взагалі панувало „хатне” її сприйняття, уявлення про її неспівмірність і непорівнянність з культурами „історичних націй”. Це заважало нам належно побачити навіть значення її для нас самих. І саме відтворення європейського та світового контексту показує нам, що наші класики, скажімо, не тільки не випадали з нього, а часом і виходили за його межі вперед. Феміністичні ідеї Ольги Кобилянської виграють у порівнянні не лише з феміністичними ідеями Жорж Санд, а й скандинавських авторів, а також Ромена Ролляна й Стефана Цвайґа: вони радикальніші й життєвіші,

психологічно повнокровніші за рахунок болючого національного наповнення. Михайло Коцюбинський глибоко психологічно розкрив тему страху як екзистенційного почуття до того, як вона широко увійшла в європейські літератури; в нього ж можна знайти зародкові елементи того методу, що дістав назву потоку свідомості. Я вже не кажу про Т. Шевченка, І. Франка, Лесю Українку, В. Стефаника, в яких немало моментів випередження сучасного їм рівня ідейного та художнього мислення, так само як і в Курбаса, Архипенка, Леонтовича, М. Бойчука, К. Малевича, О. Довженка, раннього П. Тичини, М. Зерова. Українська філософська думка в особі не лише Г. Сковороди, а й П. Юркевича, В. Лесевича, надто ж О. Потебні — далеко не бліда сторінка в історії світової філософії. У різні періоди нашого мистецтва знайдемо і енергійні новаторські зусилля „модерністів”, виходи на нові рівні художнього мислення. Сьогодні це і музика Сильвестрова, Грабовського, Станкевича та ін., і фільми Параджанова та Іллєнка, і живопис І. Марчука, Гуменюка та багатьох раніше „підпільних” художників, і поезія „шестидесятників” та „вісімдесятників”.

Розгляд української культури у світовому і європейському контексті допоможе звільнитися від низки нав’язаних і глибоко закорінених стереотипів її сприйняття у масовій, а почасти й науковій свідомості, як-от: стереотип сільськості, стереотип філологічності, стереотип консервативності, стереотип демократизму, стереотип вторинності, стереотип неprestижності, стереотип провінціалізму та ін.

Окрема тема — література, мистецтво, наука української діаспори та їхня роля в освоєнні досвіду світової культури, адаптації до неї та в транспортуванні західньої духовності на материзну. Наявність цього духовного мосту дуже істотно збільшує можливості активної ролі української культури у світі.

Треба сказати, що дослідження міжнародного контексту і міжнародних зв’язків української культури сьогодні ведеться досить широко і набирає розмаху. Зібрано й описано великий матеріал, насамперед у літературознавстві й мистецтвознавстві, висловлено багато цінних спостережень. Однак переважає описовий і лише почасти компаративістський підхід, а не системний чи на рівні типології (хіба що за винятком праць Д. Чижевського та ще деяких зарубіжних учених, а також О. Білецького). Поки що не маємо, так би мовити, карти „ізоліній” світової культури та їхнього проходження на терені української духовності.

Спроби окреслити українську культуру як цілісність, українську духовність у зв’язку із своєрідністю національного характеру та історії також мали переважно есеїстичний характер. При всій повазі

до блискучого і глибокого публіцистичного таланту Д. Донцова, Є. Маланюка, Ю. Липи, може й Ю. Русова, доводиться визнати, що на їхніх концепціях української духовости виразно помітна печать політичної тенденційности. Набагато збалансованіший М. Шлемкевич, а бездоганна об'єктивність І. Лисяка-Рудницького змушує жалкувати, що він менше займався історією саме культури.

У дослідженнях і розважаннях про міжнародні рівні функціонування української культури віддається перевага одному напрямку культурного обміну — західньому. Тим часом „східний напрям” мав для нашої культури не набагато менше значення. І не тільки в найдавніші часи. Особливо, коли мати на увазі не лише емпіричні факти впливів та запозичень, а типологію культурних явищ. Так, релігійну полеміку на Україні XVI—XVII століть варто співвіднести з релігійними полеміками того ж часу у Вірменії та Грузії (насамперед тут дуже вдячна постать І. Вишенського). Те ж саме стосується і проникнення ренесансних ідей, хоч, правда, у Вірменії та особливо у Грузії вони були виражені яскравіше.

Починаючи з кінця XIX століття, наша культура, насамперед література, виявляє вже свідомий політично мотивований інтерес до Сходу як спорідненої частини пригнобленого світу, що має близькі до українських завдання пробудження і визволення. Дальше поглиблення цієї орієнтації ми зрозуміємо, оглянувши панораму народження демократичних визвольних рухів та новітніх національних літератур на самому початку XX століття, особливо після революції 1905—1907 років, яка знаменувала вихід на історичну арену десятків народів сходу Російської імперії та поза нею, — панораму національних рухів і літератур у Персії, Туреччині, Азербайджані, Вірменії, Таджикистані, Казахстані, Татарії, Башкирії.

Так що призабута нині ідея Миколи Хвильового про „азіатський ренесанс” та революційну Україну як його лідера (ідея, надовго затінена для нас іншими його гаслами — „психологічної Європи”, антимосковськими) — ця ідея не є волюнтаристською візією чи екзотичною вигадкою. За нею — коли не реальна геополітична і культурна роль України, то реальна можливість такої ролі (можливість, на жаль, тоді втрачена). За нею — реальні тенденції визвольних рухів і культурно-відродженських процесів.

У зв'язку із зростаючою популярністю теми світового контексту української культури та збільшенням літератури на цю тему, особливої ваги набирає науковість критеріїв і науковий критицизм. Нашими постійними супутниками тут не раз були і часом знову стають патріотичні емоції, безкритичні захоплення і натхненний гіперболізм — не лише як рудимент мітологічної стадії

мислення, а й як зворотний бік нашого комплексу неповноцінності. Заниженість мірок і смаку, самохвальство, не в останню чергу зумовлені відірваністю від загальнолюдської культурної і наукової атмосфери, відключеністю від світових культурних потенціалів. У свою чергу такий наш стан заважатиме нашому гармонійному входженню в культурний світ, де панують поважні критерії та суворі вимоги, підриватиме довіру до нас та до нашої здатності на адекватну самооцінку.

Певна — відносна звичайно — несумісність із західним культурним світом може виникати також у зв'язку з тією ще не проаналізованою обставиною, що ми не мали цілої низки форм духовного життя, через які пройшли західноєвропейські суспільства, — від, скажімо, галянтної і преціозної літератури, культу дами та ін., до культури індивідуалізму, як і цілого спектру філософських шукань.

Замість висновків. Ризиковано робити якісь висновки з такої побіжної розмови на таку складну і неосяжну тему. Та все ж не уникнути бодай кількох підсумкових штрихів.

Отже, як виглядає Україна сьогодні на світовому тлі?

Бувши за своїми об'єктивними ресурсними можливостями здатною до високого розвитку, вона перебуває сьогодні на рівні середньорозвинених країн і належить до ССРСР, який у цілому деградує до рівня країн третього світу.

А яке наше місце в одному з наймогутніших і найхарактерніших процесів сучасності — процесі реабілітації національних культур, відновлення цілісності національної культури як національної індивідуальності людства? В цьому світовому процесі ми, на мою думку, примикаємо до тих країн, де поєднуються три чинники: процес деколонізації;

тривале збереження ролі домінантної в імперії культури і мови; наявність різнонаціональних культурних ареалів.

Тобто, при всьому тяжінні до європейської цивілізації, ми муситимемо проходити деякі етапи того шляху, який пройшли або ще проходять такі країни, як Індія, Альжир, африканський континент.

Якщо наш рух до незалежності в мирних — тобто в єдино можливих і прийнятних сьогодні — формах дасть сподіваний результат, то народ України, ставши господарем своєї долі, зможе невдовзі посісти гідне місце в сім'ї європейських народів. Гідне, але не якесь особливе.

А чи можемо мріяти про щось більше?

Україну можна назвати землею несправджених надій.

...Не справдилося пророцтво Гердера про те, що вона стане новою Гелладою.

Не справдилося пророцтво Кирило-Методіївських братчиків про те, що камінь, який відкинули будівничі, стане наріжним.

Не справдилося Шевченкове: „І мене в сім'ї великій...”

Не справдилося Франкове: „Труснеш Кавказ, вперешешся Бескидом, покотиш Чорним морем гомін волі...”

Не справдилися мрії провідників національного відродження початку ХХ століття про те, що Україна стане найгуманнішою демократією землі.

Не справдилися візії Хвильового про азійський ренесанс та про Україну як провідника у світовій дорозі до голубих озер загірної комуни.

Не справдилися надії тих, хто бачив історичну місію України в примиренні двох відламів християнства.

Не справдилося ще багато чого.

Але — історія триває...

Київ, 1990.

Дмитро Павличко

24 СЕРПНЯ 1991

*Я мушу вмерти сьогодні —
Серце радощі рвуть!
Україна виходить з безодні,
Дзвони гудуть великодні,
Об'являється Божа могуть.*

*Прапор вносять до залі
Синьо-жовтий! Імперія — в шок!
І сходить із п'єдесталю,
Згубивши кепку злинялу,
Ненависті й зла божок.*

*Розпалися пута нестерпні,
Правда, як сонце, зійшла...
І писав я слова безсмертні...
А було це в суботу, у серпні,
Двадцять четвертого числа.*

DISSOLUTION OF THE SOVIET-RUSSIAN EMPIRE: A HISTORICAL NECESSITY

by Ivan Z. Holowinsky

Currently we are experiencing socio-political changes of profound historical importance. Contrary to the predictions of Western political scientists and statesmen, within few months Soviet power in Eastern Europe declined and the Soviet Union itself began the process of dissolution. Unbelievable as it seems, it is nevertheless understandable if we consider that the Soviet Empire emerged as an artificial creation, built upon completely unscientifically artificial Marxist "historicism."

In this brief article I will describe emergence of Russian Marxism and Stalinist "partiynost", their political world built upon ideological and theoretical fiction, as well as its unavoidable dissolution.

Philosophically, Marxism as ideology based upon dislectical materialism, became almost a secular religion. For Marxists theology became replaced by "historicism." Their faith in the future "triumph of Marxism" became an obsession. Every means, including physical terror, were justified in order to reach this goal. Employing rationalization of dialectical logic, Makarenko, a Soviet educator-apparatchik, coined a concept of "paradoxical humanism." This view maintained that cruelty may be the highest form of humanism because it forces an individual to change his behavior in spite of his own will. Considering this notion in the extreme we can understand how Makarenko was able to glorify Dzerzhinski, the chief of the Cheka, (GPU) as "a man of kind heart", with "a great sense of justice", a "great humanist." It is peculiar how not only Soviet apparatchiks, but also Western Marxist intellectuals were able to justify communist terror. A French writer Merleau-Ponty declared: "Marxism is not just a theory to be replaced later by another... it is not a philosophy of history, it is the philosophy of history, and to reject it is to reject historical reason." This faith in historicism was combined with hatred of those who opposed it. The hatred itself, as a trait, can be traced to Marx's personality itself. As written by Joravsky (1989), Marx was notoriously assertive, obnoxious and hateful, traits shared by other well known Communist leaders.

It is an interesting historical question as to why communism was able to establish itself in Russia, while in Central Europe where it originated it

was unable to do so. The answer to this question may be found in psychosocial traits of Russians. The "muzhyk," exploited by landlords, uneducated, isolated from Western intellectual influence and conditioned for centuries to accept authoritarian rule, had no problem accepting crude bolshevism with its "dictatorship of the proletariat." This trait even surprised Western Marxists.

Already in 1908, Karl Kautzky, an Orthodox German Marxist criticized the ideological extremism of the Russian Communists. Rosa Luxemburg went even further in her criticism of Russian colleagues. "Tartar-Mongolian savagery", she referred to them (Joravsky, 1989, p. 195). From the beginning of bolshevism as a political movement, throughout the period of Stalinism and to this day, communism established itself as an anti-intellectual force, hateful of intellectuals, but of course willing to exploit those whom it was able to coerce. Since the coming of bolsheviks to power, communism became a mass ideology with a primary aim of manipulation of masses through psychologically appealing slogans. Leninist revolutionaries believed that "scientific truth and political utility seem to be mutually exclusive" (Joravsky, 1989). Although intellectuals planned the revolution in Russia, since 1917 cadres recruited from among uneducated proletariat came to dominate the party and subordinated the intellectuals. It is known that Lenin was very critical of intellectuals. In one of his statements he actually said: "they were lackeys of capitalists who fancy themselves as the nation's brain" (Lenin, Sochineniia, 44, p. 227).

In spite of proclaimed goals of international revolution, Communist upheaval in Russia in actuality preserved and strengthened the tsarist empire. It is a well known historical fact that the expansion of empires built upon territorial conquest and economic exploitation reached its high point toward the end of the 19th century. The decline of the empires began after World War I and was completed after World War II. This process affected Great Britain, Germany, France and Italy. In 1917 the Russian tsarist empire had also come apart and a number of new sovereign governments emerged, among them the Ukrainian National Republic. Ukraine as a sovereign state was recognized by numerous countries. As a matter of fact Moscow recognized Ukraine as a sovereign state by the treaty of Brest in February 1918. Soon, however, the Russian government under Lenin began the restoration of the old tsarist empire. To accomplish this goal dialectical treachery was used, proclaiming openly the establishment of the Union of Soviet Socialist Republics. For Ukraine the new process of Russification began, which included genocide, politically engineered famine, ethnocide and linguicide. Millions of Ukrainians perished as the result of such policies.

Currently a new political process began, which gave a new meaning to the concept of "historicism." Marxist historicism of the world Communist revolution, has been replaced by the historicism of the national self-determination. Throughout the world we are witnessing strong national awakening and this process began to affect the Soviet Union itself. In the past year Marxism as a political force disappeared from Central and Eastern Europe. In its place the process of national self-determination became a dominant political force. A number of nations in Africa and Asia have established their sovereignty. To prevent rapid disintegration of Soviet-Russian empire, Gorbachev resorted to proven methods of deception, misinformation and intimidation. He implemented these methods in following areas: relations between Moscow and Union republics, Soviet presidency, Soviet constitution.

It is evident that since becoming the first secretary of the Communist Party of the Soviet Union, Gorbachev tried to do everything possible to intimidate and frustrate developments toward independence of Soviet republics. Georgia, Armenia, Azerbaidzan and recently Lithuania, are examples of this policy. As reported by many eyewitnesses, Soviet authorities in Baku waited until disturbances got completely out of control in order to have a pretext to send the army to arrest members of the popular front. This interpretation of events has been corroborated even by the Soviet minister of defense, Marshal Yazov, who admitted to reporters that the Soviet army went into Azerbaidzan in order to prevent secession from the Soviet Union. This embarrassing statement was subsequently denied by the Soviet Ambassador in Washington.

Developments in Lithuania demonstrated Soviet reactionary position on the question of sovereignty. Since the declaration of independence Lithuania has been subjected to a barrage of intimidations and provocations by the Soviet Union.

In the context of this discussion it may be of interest to consider what dialectical logic is utilized by Soviet functionaries when discussing the question of independence and sovereignty. Some explanation we may find in the declaration of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, published in "Literaturna Ukraina" (Literary Ukraine), of April 5, 1990. In the same declaration that talks about "political and economic sovereignty of Ukraine," it is also stated: "The Central Committee of the Communist Party of Ukraine is against any attempts of the separatist forces to exploit this situation for nationalist gains... The Central Committee resolutely is against extremist elements who call for the secession from the Soviet Union..." This position is very clear. Any talk at the present time about independence, which is made by the Communist Party, is simply a propaganda statement. It is very similar to many statements issued in the past, such as the Constitution of the Soviet

Union, which guarantees in writing the "right" to secede from the Union.

To retain the hold on the non-Russian republics and to preserve the Russian empire, Gorbachev created strong presidency. This move was an attempt to fool world public opinion. In fact Soviet presidency is nothing else but the dictatorship. Unlike presidency in the Western democracies, there is no separation of powers in the Soviet Union among executive, legislative and judiciary branches of government. Gorbachev calls himself the President, but de facto he is dictator. We may echo the statement by the president of Lithuania, who said: "The ghost of Stalin has returned to the Kremlin wall." Furthermore, Gorbachev is using position of his presidency to strengthen Russian extremists within the Politbureau. Recently he appointed to the Politbureau, a writer, V. Rasputin, who is known for his strong anti-semitic views. Gorbachev is also attempting to rewrite the Soviet Constitution in order to keep the empire together. If Gorbachev would have been really interested in democratic reforms, he does not need to change the present constitution, since it guarantees a right of any Soviet republic to secede from the Union. In fact he proposes to change the constitution in such a way that it will become impossible to secede. However, no matter what Gorbachev will attempt to do, the USSR is on the verge of collapse. This historical necessity is supported by a number of factors.

Soviet economy is near collapse. Many years of one party system, central planning, favoritism and exploitation killed private initiative and interest to compete. It will be impossible for the present leaders to correct the situation, since it would require a change to the market economy, which they refuse to consider because of ideological reasons. Furthermore, the "center" in Moscow has been exploiting economically other republics, which only added to the feeling of hostility toward it.

Nationalities within the Soviet Union are becoming increasingly aware that economic exploitation has been associated with intense Russification. This coupled with intense feelings of discrimination leads to the desire to secede from the Union.

Finally, the new historical trend, or "historicism" definitely points toward establishment of independent, democratic, national states and this means only one thing for the USSR — its dissolution.

Relevant Literature

1) Holowinsky, I.Z. (1989), Makarenko, renowned educator or apparatchik, *School Psychology International*, 10, 139-145.

2) Joravsky, D. (1989), *Russian Psychology*, Cambridge, Mass. Basic Blackwell.

3) Lenin, V.I., *Sochineniia*, vol. 44, p. 227.

4) "Literaturna Ukraina" (Literary Ukraine), April 5, 1990.

СПРОБА СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

*Є владики і є генерали,
Науковці в лапках і без них.
Ми дома і церкви будували
Переважаю для грішних й святих.*

*У шуканні зрадливої суті
Вже протертих гора подошов.
Заважають „апостоли” дуті.
Хтось лишився, а хтось відійшов.*

*Є багато таких, що готові
Будувати собі н'єдесталь.
Повезло у житті Кравчукові,
У Петренка сімейний скандал.*

*Чи це дійсно нагода остання? —
В нас напружена кожна душа.
Меморандуми, гасла, прохання
Переважаю ідуть „до коша”.*

*Нас і досі ще мало хто слуха,
Та ми маємо свій капітал:
Ми вчепились, як реп'ях кожуха,
За Четвертий універсал.*

*Ми чекаєм нового месії.
Документи є, конта, хати...
Аж тепер нам не страшно Росії ,
Не страшні нам вчорашні кати.*

*Нам потрібна нова революція,
А не плетиво німецьких слів.
... Одностайно пройшла резолюція:
„Вільний світ ще не все зрозумів”.*

Весна 1991 р.

A GLIMPSE OF UKRAINE

by Christine M. Shust-Fylypovych

Like many Americans of Ukrainian heritage, my husband and I have been intrigued by the current tide of democratization and national renaissance sweeping Ukraine. We travelled in 1990 to our ancestral homeland in Western Ukraine and witnessed the steady reawakening of this sleeping giant of a nation.

Our trip to Western Ukraine actually begins in Hungary, aboard the “unforgettable” Budapest-Moskva train run by the Soviet rail administration. Despite the relatively short distance between the Hungarian capital and Lviv (275 miles), the duration of the train ride is some 13 hours — but may last as long as 18 hours, depending on train traffic and border clearance. The dining car is attached to the train at the Chop border crossing — but may very well be closed during the trip. The sole beverage available to the passengers is hot tea — and that only in the morning. Despite the fact that there are two conductors for every sleeping car, unsanitary conditions prevail. Frankly, there is very little these employees do — an example of the highly inefficient Soviet system of overemployment, in order to produce statistically negligible unemployment!

One such Ukrainian conductor is clearly unenthusiastic about his job and laments conditions in general in the country today — he even expresses fear of a civil war! But he treasures and takes pride in his own little paradise back home in the village, which boasts a vineyard, an orchard, vegetable and flower gardens, and several farm animals, too! He then brings out a plate full of his own homemade “solonyna” (fatback) — and apologizes for not having brought along his own homemade wine from his homegrown grapes! Has he ever considered selling his goods to the hungry and thirsty train passengers? No, it’s forbidden (that would be speculation, which is prohibited by law).

When travelling through Western Ukrainian territory, the difference between the privately-owned backyard village plots and the huge fields of the collective farms is striking! While the “kolhosp” corn fields are bone-dry and overrun with weeds — their stalks of corn stunted in growth —, the little homesteads are meticulously maintained, lush and verdant, teeming with healthy produce and livestock.

Remarkable roadside birchtree crosses, which dot the countryside every few kilometers, indicate a national reawakening of a political/religious nature. Villagers have erected and embellished these simple memorials with colorful ribbons, fresh flowers, and Ukrainian flags and tridents to remember and honor the "Sichovi Striltsi".

Resplendent village churches either have been, or are now being, immaculately renovated. Most of them have roofs clad in lustrous sheets of aluminum, giving them a spiritual glow. Inside, the churches are lavishly adorned with wall-to-wall works of art: beautiful icons (some recent, some restored), handsomely carved and gilded "iconostas", and richly embroidered ceremonial towels. For special occasions and religious observances, including weddings and funerals, villagers add to this "divine local color" by dressing themselves in their old and ornate costumes as well.

In some villages, this religious reawakening brings back painful memories. In Verkhovyna (formerly Zhabie), a town in the heart of the Hutsul region of the Carpathians, the villagers are building a beautiful new wooden church and bellfry on the site of a former Lenin park, directly in the center of town. An older man approaches and points across the street to the Communist Party headquarters: "That's where our old church used to be before they burned it down."

Churches in the cities, among them the impressive Sobor in Chernivtsi and the large Church of the Carmelites in Lviv, are likewise undergoing extensive renovations before being handed back to the faithful. An artist in Chernivtsi specializing in religious art "thanks God" he has so many recently commissioned projects; now he lacks only sufficient time, space and assistants. Churches already functioning are overflowing with worshippers; in some cases, vehicular traffic is rerouted and huge amplifiers are positioned in church windows, in order to accommodate the deluge of faithful gathered for the divine liturgy on Sundays.

Day-to-day living conditions, though, leave a lot to be desired. In the villages, all homes have electricity, and a few have gravity-flow running water, but nearly none have flush toilets. In the cities, buildings and streets are dimly lit — if at all —, and water is in very short supply. Many sections of Lviv have running water only between 6 a.m. and 10 a.m. and between 6 p.m. and 10 p.m., during which time residents fill bathtubs and pails for use at other times of the day. In Chernivtsi, water flows 24 hours a day, but the pressure is so low in some areas of the city that residents of the second floor or higher of an apartment building must go to the basement to get washed, do laundry, and use the toilet.

Shortages in living space also continue. Most city dwellers must make do with two small rooms plus a tiny kitchen and bathroom. After a 14-year wait, a family in Lviv is fortunate enough to get a four-room

apartment in a complex built only two years ago. Due to shoddy construction, however, this new building looks like it is on the verge of collapse! The exterior paint is peeling and large cracks are already appearing in the concrete. Some "finishing touches", like moldings and caulk, have never been completed. Repairs already need to be done, too, but such services are inordinately slow and insufficient. Residents of this complex wait for a plumber for months, yet, when he finally arrives, he asks them if they have the tools necessary for him to do the job!

New home construction in the villages usually entails a delay of many years, while building materials are purchased as they become available. Only when all materials have been acquired will families (entirely on their own, incidentally) start construction.

Fascinated as they are with "America", Ukrainians ask again and again about living conditions in the United States: how large is a typical house (in square meters)? How much do Americans earn (on a monthly basis)? And (perhaps most unsettling), do Americans worry about "tomorrow"?

Real comparison of income and expenditures in Ukraine today indicates a standard of living closer to that of a third world country than a modernized western nation. The average monthly wage in Ukraine is 160-200 karbovantsi (approximately U.S. \$27.50-32.50 at the official exchange rate of 6 to 1); a medical doctor makes 110-150 karbovantsi; an attorney 110-160; a teacher 120-200; a nurse 80-90; a salesperson 80-100; a peasant farmer 35-150; a laborer 100-250; head of a collective farm 300-1,000. Some sample costs are: monthly rent 60 karbovantsi; a pair of shoes 45-80 karbovantsi; one kilo coffee 20-24 karbovantsi; one kilo of "kovbasa" 8-12 karbovantsi; one kilo of meat 3-4 karbovantsi (6.50 at a cooperative market); one kilo of butter 3.40 karbovantsi; one meal at a restaurant (no wine), 5.10 karbovantsi; one kilo of sugar 78 kopeks; bread 20-56 kopeks; milk 24 kopeks; one airplane ticket from Moscow to New York 1,800 karbovantsi!

The availability of "standard items", though, continues to be a big problem too, and is expected to get worse. In Chernivtsi, a "special store" — a food shop specifically designated to serve war veterans, the handicapped, and large families (with more than three children) in an area of 280,000 — offers six geese, three pieces of pork, eggs, baking soda, mayonnaise, tea, and sugar. Yet, there are six saleswomen behind the counter!

On the other hand, almost anything is available at open air markets where villagers bring their own homegrown produce, although it is more expensive. At one such bazaar, there is a plentiful supply of carrots, onions, potatoes, tomatoes, cucumbers, beets, peaches, melons, plums, sunflower seeds, and fresh flowers. Nearly everything is sold within a few hours.

Another example of private enterprise is a cooperative bakery in Ivano-Frankivske, which could easily pass for a Western European shop: neat and clean, with an attractive store front and display case, it offers a wide selection of breads and preserve-filled pastries — plus a decorative carrying bag for the customers' convenience! But such consumer oriented businesses are still very few.

Family vacations, in the mountains or on the beach, are often planned according to the availability of fuel. It is not unusual to spend 3-4 hours in a gas line in Chernivtsi or in the Carpathian Mountains — if, in fact, there is fuel at the pumps at all. Nearly all cars on the road travel regularly with several containers of gasoline dangerously placed in their trunks. All provisions for excursions are likewise purchased in advance of the trip.

A particularly heart-wrenching experience is a visit to a major hospital. The large teaching medical center in Ivano-Frankivske gives the distinct impression of a dilapidated housing project. The windows, walls, railings and floors are filthy. The hallways and stairwells are dark. Paint is peeling, tiles are cracked and pipes are leaking — pails are positioned on the floors to catch the drips! The Emergency Room consists of four bare walls, one dim lightbulb in the ceiling and a ground level window with scant curtains. Patients, or their families, are expected to provide their own meals on a daily basis. With as many as ten patients per room, privacy and personal attention are scarce.

Despite such scenes, especially uplifting is the unmistakeable sense of political openness. Television and radio transmissions of the Supreme Soviet proceedings in Kiev run continuously in most homes and public places such as offices and town squares. Public meetings and protests now take place regularly (and without incident). Political discussions are commonplace not only in private homes, but also at restaurants and in the streets. In Lviv's Shevchenko Square all sorts of Ukrainian pins, stickers, banners and periodicals can be purchased. There is even a Communist newspaper offered — though it is kept under a bench — with the vendor explaining that he would not be truly democratic if he did not offer everything! Highly visible posters and banners announce upcoming political debates, cultural events, historical commemorations, and spiritual gatherings. The blue and yellow Ukrainian flag is displayed frequently and prominently.

Political discussions tend to be serious — it seems as if everyone is concentrating on the daunting task of replacing the cultural, religious and civic nihilism of past decades with something completely different — but still unfamiliar. Occasionally, sarcasm takes over a conversation and people raise toasts “to the success of a hopeless matter.”

While the task may not be hopeless, it certainly defies imagination: the economic, ecological and social problems are severe. Nevertheless, one is

impressed with the maturity and levelheadedness of most people. They are determined not to repeat the political mistakes of their forefathers. Citizens of all ages and backgrounds participate in major gatherings and social reawakenings such as the 500th anniversary of the founding of Sich, or the spiritual revival in Kolomyia which drew an orderly and ecumenical throng of some 100,000 in July.

Most important, this reawakening is spreading. Supported by a broad tolerance for differing views and beliefs, the Rukh inspired revolution is moving east. Electrified by such live televised scenes of a young student debating the head of the Ukrainian parliament during a legislative session, the far eastern oblasts are likewise becoming aware of their Ukrainian past. Even in Sumy oblast the blue and yellow flag has officially replaced the odious red banners. Thus far, there is no aimless drifting on the part of those who want change.

Олекса Стефанович

ОЛЬЖИЧЕВІ

„Діла і бажання сторуки —
і смерть, як найвищий вінок”
О. Ольжич

*Нам не знать, як згашено кров.
І не знати, де тебе діли
Чи ти в небо димом пішов,
Чи земля засипала тіло.
Тільки кажуть, вистукав ти
У стіну до свого сусіда,
Що нещадно мучать кати,
Та не їхня буде перемога.
І ми вірим: так і було
Не вороже звірячо-хиже,
А Дажбоже перемогло,
Побідило архистратиге.
Як шляхами вів Тебе рок,
Так провів тебе і крізь муки
На діла й бажання сторуки,
Кладучи найвищий вінок.*

ХРИСТОФОР КОЛЮМБ

У світлі легенди і дійсності

У сторіччя смерті Христофора Колюмба еспанський історик Льопез де Гомара назвав виявлення „Нового світу” Колюмбом — найбільшим ділом від початку створення світу, ділом, що його можна порівнювати тільки з отим Господнім чудом, за винятком тільки творених Христом чудес і Його Воскресенням. Це, очевидно, переборщення, але правдою є, що годі знайти у всесвітній історії іншу подію, яка дорівнювала б своїми наслідками вагомості Колюмбового діла. Тому не дивно, що знайшлися пречисленні вчені дослідники й письменники, які цікавилися цією винятковою постаттю і прагнули збагнути всі подробиці його життя та дій. А втім, по нинішній день деякі переважливі дані про Христофора Колюмба не відомі. „Енциклопедія Брітаніка”, яка присвячує гаслові „Христофорус Колюмбус” шість сторінок і подає до них бібліографію у кількадесяти рядках петітом, подає рік його народин — 1446 або 1451-ий. „Або” — бо не відомо. Народився у Генуї в Італії. Але не відомо докладно, як і коли він, чи пак його батьки, переселилися на Піренейський півострів. Сам він почував себе еспанцем і так його класифікує історія, але насправді — це був космополіт, очманілий любов’ю до моря і морських виправ.

Колюмб був одружений і мав одного сина від першої дружини, яка померла, та одного — від другої. Ці сини, підросли, ділили з ним його долю-недолю. Його дружини, мабуть, не мали легкого життя, бо чоловік бував дома тільки у перервах між щораз новими морськими подорожами. Молодший син Фердинанд написав про батька спомини; на жаль рукопис пропав. Документарні записи про подорожі почалися від 3-го серпня 1492 року, коли невелика морська фльота, зложена із трьох вітрильних кораблів, виплила на Атлантийський океан, і Христофор Колюмб, доставши від королеви Ізабелли титул адмірала, почав записувати у корабельній книзі свої щоденні звіти. Ці книги збереглися, як і збереглися документи, причетні до судових розправ, які не проминули Колюмба в його трудній, блискучій, але і многотрадальній кар’єрі.

Ще заки Колюмб зміг отримати грошову поміч від королеви Ізабелли, яка вможливила йому зорганізувати три кораблі й зібрати потрібну загоду, — відомо, що він уже їздив не тільки до сусідньої з Іспанією і Португалією Франції, але був і в Англії, Ірландії та Ісландії. Зате не відомо, як і серед яких обставин зродилася у Колюмба ідея, щоб шукати коротшого морського шляху до Індії, — плывучи на захід. Азійський континент не був ще у половині XV-го сторіччя докладно обслідуваний, але про існування Індії було широко відомо, як і про Китай. Проте до Індії, екзотичної країни, трудно було дістатися (Суєзького каналу тоді ще не було — його перекопано щойно у минулому сторіччі). Ото ж були дві концепції: або плисти довкола Африки, або пробувати „коротший шлях” — на захід Атлантиком. І саме з цим другим пляном Колюмб стукав до дверей „від Анни до Каяфи”.

Щоб дістати спонзора такої виправи, — треба було переконати такого спонзора, що той матиме великі зиски, коли зможе торгувати з Індією найшвидшою комунікацією. Проте еспанська королева Ізабелла захопилася і романтикою такої пригоди морської виправи. Після довгих нарад вона підписала з Колюмбом умову, в якій, — як уже згадано, — надала Колюмбові титул адмірала. Його адміральським кораблем була „Санта Марія” з 52-членною загодою. Двома іншими кораблями була „Пінта” з 18-ма моряками і теж загода „Ніні” складалася з 18-ти осіб. Це була всяка збиранина моряків та безробітних, ба навіть злочинців, з яких деяким треба було обіцяти за згоду на подорож помилування за якісь злочини. Не дивниця, що під час першої подорожі прийшло було навіть до гострої суперечки з загодою „Пінти”, бо загода хвилювалася і дійшло ніби до бунту. Колюмбові вдалося заспокоїти загоду, яка зараз на другий день попала у протилежний настрій, коли на обрії показалися птахи — предвісники недалекої землі, а моряк з корабля „Ніна” виловив з води галузку дерева з якимись незнаними овочами. У п’ятницю, 12-го жовтня 1492 року, Родріго де Тіляна, член загоди „Ніні”, вступив на землю, що було започаткуванням дальшого ступневого виявлення Нового Світу.

Висівши на сушу, Колюмб застромив на тій незнайомій і невідомій землі еспанський прапор. Колюмб назвав був нововідкриту землю іменем Святої Марії Непорочної — Дівичі острови. Він відкрив — Кубу та Гаїті й інші острови з архіпелагу Караїбських островів. Перекопаний, що він вступив на територію Індії, Колюмб назвав перших зустрінутих там людей — „індіанами”. Ця назва так і прилипла до автохтонів, які самі називали себе іменами різних племен. Колюмб, здається, до самої своєї смерті 20 травня 1506 року не зовсім здавав собі справу, що відкритий ним терен — не

Індія, а щось зовсім інше. Він перевів загалом чотири подорожі Атлантиком у західному напрямку від Піренейського півострова. Відкрив теж Південну Америку. Та найближче до Північно-американського континенту відкрив Кубу. На суходіл Північної Америки, сучасних З'єднаних Штатів, Колумб ніколи не ступав, і тому його історична заслуга обмежується до факту, що він започаткував подорожі до Нового Світу і його ступеневе досліджування. Наукові фахівці географи можуть тільки ствердити, коли остаточно накреслено справжні зариси цілого західного і східного узбережжя Американського континенту та коли викрито всі без винятку острови на прибережних водах.

Особисто чотири морські виправи Христофора Колумба по Атлантику принесли йому багато переживань, радісних і болючих. Йому доручили, чи пак це сталося наче автоматично, — адміністрацію першого відкритого острова. Він до цього не мав таланту і не зумів добре правити на зовсім чужому екзотичному терені з населенням, що його мови не знав і яке було за своєю психікою, вдачею, віруваннями і забобонами зовсім іншим, як були еспанці. Сам Колумб і вся державна верхівка тодішньої Іспанії дивилися на відкриті землі, як на терен, що його треба якнайшвидше колонізувати та поширити християнську віру. Нові землі інтенсивно експлуатували. До якого абсурду — з нашого теперішнього погляду — дійшла була та Колумбова губернаторська адміністрація на Караїбських островах, найбільш яскраво виявилось у факті, що він вислав був до Іспанії один корабель шцерть виповнений „індіанамі” як невольниками на продаж на публічних базарах! Але не забуваймо, що це було тільки на переломі XV і XVI сторіч і не забуваймо, що в історії Америки була доба спровадження з Африки чорних невольників (вже без Колумба), торгування ними, і що щойно Абрагам Лінкольн перевів скасування невольництва, що вдалося зреалізувати аж після кривавої громадянської війни.

Але вернімось до Колумба. Його заздрісні противники донесли на нього еспанській владі з придуманням різних його провин, і його — героя морських походів і відкриттів — у кайданах перевезли до Іспанії. Там його регабілізували, звернули сконфісковане майно й дали відшкодування, але таке переживання не могло не відбитися на фізичному здоров'ї і психіці славного мореплавця. Література про Колумба подає різні подробиці з прізвищами його противників та протекторів, — все це не дуже важливе й цікаве. Колумб зазнав на собі сумну правду, що людське щастя і слава — проминальні. Він тривко вславився щойно після смерті і то не дуже швидко. Його смерть не знайшла голоснішого відгуку — про нього неначе забули. Похоронили його поруч могили його сина Дієго.

Помер 20-го травня 1506 року і похований у крипті монастиря в Севільї. Але доля не дала спокою його домовині: у 1542-му році обидві домовини перевезено на острів Сан Домінго, що його відкрив був Колюмб, і приміщено у місцевому соборі. Коли у 1795/96 роках цей острів дістався під владу Франції, — обидві домовини перевезено було до столиці Куби Гавани і поховано у тамошньому соборі. Після еспансько-американської війни у 1808 році повернено ці домовини назад до Севільї в Іспанії, де вони дотепер спочивають.

* * *

Безсмертне історичне значення морських виправ Христофора Колумба не так у тому, що він відкрив острови на Караїбському морі й Південно-американський континент, як у тому, які наслідки прийшли після цих його відкрить. Новий Світ почали колонізувати не тільки еспанці, жадні негайної наживи, але переселенці, які втікали з Європи від релігійних переслідувань. Ці перші поселення почалися з початком XVII сторіччя — відомий корабель „Мейфлавер” — і раннє поселення „Плимут”. Дослідники все ще сперечаються, хто і звідки перший почав творити пізнішу американську спільноту. Ми відзначаємо разом з усіма американцями щороку День Подяки, пам’ятаючи, що родовід того Дня — це подяка перших переселенців на цій землі за те, що Господь дозволив їм пережити важку зиму.

Історію З’єднаних Стейтів Америки починають від проголошення у Філадельфії „Деклярації Незалежності” 4-го липня 1776 року. Шістнадцять років тому відзначали по всій Америці 200-річчя цієї величної дати. І тоді і тепер люди в усьому світі не всіли надивуватися, як за двісті років можна було з пустирів, з країни, заселеної племенами, що їх Колюмб назвав індіанами, — людьми ще примітивної культури й цивілізації, які поклонялися божкам і жили забобонами, — як можна було за такий короткий відносно час створити найбільшу, наймогутнішу великодержаву у світі, з найвищим життєвим рівнем, культурою та цивілізацією, яку ми тут пізнали.

Проте історія Америки не була сповнена самих славетних дій. Деморалізування і фізичне й моральне винищування автохтонних індіан не було світлим ділом, як і рабовласництво. Романтичний „Дикий Захід” був рясно скроплений невинною кров’ю. Але це був і гідний подиву епос, як їхали на Захід вози з цілою ріднею у невідомий край і в невідоме майбутнє, осідали десь над якоюсь рікою, будували примітивні хати, але швидко засновували крамницю з усякою всячиною, школу, церкву і шинок. Від

Деклярації Незалежності і від Визвольної війни проти колоніальної Англії — Америка перевела приблизно десяток воєн, включно з участю у двох Світових війнах. І від часу президентури Д. Д. Айзенгавера лунає в Америці гасло „Мир і добробут“, але раз-у-раз той мир переривається якимсь воєнним конфліктом, а добробут переживає економічні кризи.

Не все в Америці світле. Погоня за грошем довела до постання верстви великих багатіїв. По протилежному боці існує верства бездомних нуждарів. Маємо діло з поганими системами шкільництва, судочинства і здоровної опіки. Життя понад стан довело до постання астрономічного бюджетового дефіциту, що його задарма пробують зменшити Президент і Конгрес. Прогнання молитви із публічних шкіл спричинилося до упадку дисципліни у школах і упадку моралі. Надмірна свобода переплітається із сваволею. Медицина стоїть в Америці надзвичайно високо, але користати з її поступу й успіхів можуть тільки багаті люди. Коли в усій Європі і в Канаді існує державна безпека здоров'я, — то в Америці вона залежить трішки від приватних забезпечень, за які треба платити, і від покривання коштів лікування головно з власної кишені, що веде до трагедій, — бо всі „забезпечення“ забезпечують тільки частину поважного лікування важких недуг. Існують в Америці університети найвищої класи. І водночас деякі студенти не одного коледжу (наприклад, в Тексасі) не знають, яка країна межує з Америкою на півдні, а інші не вміють показати на карті, де лежить, наприклад, Німеччина. — А про першу-ліпшу екзотичну країну на Сході Європи чи в Азії шкода і говорити.

Так. Не все в Америці світле, не все гарне і добре. Але більшість людей у всьому світі дивляться на ЗСА, як на обітований край, і більшість прагнули б сюди емігрувати. Для молодих — це країна безмежних можливостей. Хто має ініціативу, хто хоче і вміє працювати, хто хоче стати на вищий щабель суспільного життя, — той має в Америці шанси, яких немає деінде у світі.

Це те Американське Чудо, якого не було б, якби Христофор Колюмб, прагнучи знайти коротшу дорогу до Індії, не відкрив шматок Американського континенту, що його згодом відкривали інші.

Подивляємо нині Американське Чудо, і в 500-ті роковини відкриття Христофором Колюмбом Нового Світу — мусимо поклонитися його пам'яті.

500—ЛІТТЯ ВІДКРИТТЯ АМЕРИКИ

Дванадцятого жовтня 1992 року сповниться 500 років від епохального відкриття „Нового світу” видатним мореплавцем Христофором Колюмбом, що стало вагомим зламом в історії людства та розвитку його цивілізації в добі т. зв. Ренесансу (Відродження).

Колюмб народився мабуть в тому самому році, що геніяльний фльорентійський мистець, Леонардо да Вінчі, в 1452 році. (Згідно з іншими джерелами — у 1451 р.) Але доля унапрямила їх життя протилежними шляхами. Леонардо да Вінчі провів свою молодість у Фльоренції, а Колюмб у Генуї. Обидва пробивалися важко крізь життя й обидва добилися вершин світової слави. Леонардо да Вінчі, як геніяльний мистець та вчений, а Христофор Колюмб, як геніяльний мореплавець, який, шукаючи коротшого шляху до Індії, відкрив Америку. Колюмб, подібно як його ровесник Леонардо да Вінчі, не мав формальної освіти й все потрібне знання мусів здобувати самотужки.

Зов моря

Генуя, родинне місто Христофора Колюмба, мало свою республіканську самоуправу, сенат, університет, великий порт і просторі морські доки, в яких будували та направляли кораблі. В той час Генуя була одним з найбільших торговельних осередків Середземного моря. Батько Христофора Колюмба, Доменіко, мав невелику ткацьку робітню, а крім того був частково торгівцем вовняних тканин. Але купцем він був кепським. І тому, щоб утримати багаточленну родину та, як то кажуть, пов'язати всі кінці разом, він поставив трьох своїх синів до ткацьких станків, а між ними 11-літнього Христофора, з тою настановою, що, не маючи змоги дати синам формальну освіту, він зуміє забезпечити їх добрим ткацьким знанням. На щастя, Провидіння попроварило їх іншими стежками життя. Христофор Колюмб був типовим мрійником й тому важко було його втримати на припоні ткацького станка, біля якого крізь мале віконце він обстежував щоденно ліс вітрил та корабельних щогол. І коли тільки його батько вийшов з

робітні за справунками до міста, молодий Христофор летів стрілою до генуезької пристані, де заводив розмови із старими мореплавцями (що їх називали „морськими вовками”) про мореплавство. Через це вже 12-літнім хлопцем він знав всі роди кораблів та суден, знав, як напинати вітрила, як закидати якорі, як обчислювати швидкість корабля на основі пересуву морських хвиль та як встановлювати географічну широту на основі положення Північної зорі.

Світ Христофора Колумба

Цей світ був зламом Середньовіччя та Ренесансу. Не зважаючи на те, погляди майже всіх людей були засновані на невігластві. Для прикладу можна подати, що більшість людей не мала вірного уявлення ні про форму нашої планети, ні про розташування на ній материків та океанів.

Не зважаючи на те, що в 1450 році Йоганн Гутенберг винайшов друкарство, рухомі черенки та друкарську пресу, і почали майже в цілому світі друкувати книжки, все ще чи не більшість людей вірила, що земля становить осередок Всесвіту та має вид плоскої тарілки, на обводі якої розташовані височенні стовпи, що підпирають склепіння неба. Два такі стовпи, що носили назву Гераклевих, були розташовані біля Гібральтарської протоки, щоб берегти входу до таємничого світу, сповненого великих небезпек і страхів. Повз ті стовпи навіть безстрашні мореплавці не мали відваги унапрямити своїх кораблів. Та чи можна зупинити людину перед силою цікавості і снагою пізнання невідомого? І саме ця вселюдська цікавість лягла в основу незчисленних подорожів по нечартерованих у старовину морях з метою пошуку нових континентів і для поширення людського знання. А як виглядало в тих часах знання астрономії та географії? „Енциклопедією” для тогочасних мореплавців були дві книги стародавнього грецького вченого Клавдія Птолемея, який у II столітті по Христі написав у славетній Александрійській Бібліотеці в Єгипті два фундаментальні твори п.з. „Альмагест” та „Географія землі”. „Альмагест” був розглядом з астрономії (звичайно, оснований на геоцентричній системі), в якому автор зібрав основи всіх астрономічних праць його попередників та власні дослідження з великим каталогом, що вміщав 1022 зорі.

„Географія землі” була виготовлена на основі координат (визначення географічного положення) здавна відомих країв, покладених на карту світу. Цією астрономією та географією, що в той час вважалися вершком знання та дотримували до Ренесансу, користувалися мореплавці, а в тому і Колумб.

Морепоплавці перед Колумбом

Стародавні цивілізації, від мінойської (кретської), троянської до римської, були зосереджені над берегами Середземного моря, що довжиною дорівнювалося приблизно 4,000 кілометрам. Тому більша частина подорожей проходила вздовж його берегів. Але, коли мова йде про морські подорожі далекої віддалі, поза межі відомого в той час світу, слід на першому місці поставити єгиптян, фенікійців (й картагенців), вікінгів та португальців. Вони всі пропливали повз стовпи Геракла та, плывучи шляхом Західного Атлантийського океану, досягли Канарських островів, а звідтіля — берегів Західної Африки. Якщо казати про фенікійців, то вони не тільки передали нам модерну азбуку, але були також великими знавцями мореплавання та майстрами кораблебудівництва. Для своїх дослідницьких морських подорожів вони вживали суден з двома й трьома рядами весел, що давало кораблям незалежність від погону вітрів. Ці типи кораблів вживала згодом Туреччина, яка заковувала до весел невольничих гребців, а в тому — наших козаків, на ціле життя.

Фенікійцям завдячує мореплавний світ винахід багатьох навігаційних інструментів. Вони теж відкрили важливість для плавання Полярної зорі, на яку орієнтуються до сьогодні численні мореплавці в подорожах Західним Атлантиком. До речі, греки назвали Північну зорю — Фенікійською зорею. І слід нам тільки подивляти відвагу, снагу та очайдушність тих всіх моряцьких дослідників-мореплавіців, які виїжджали в далекі морські подорожі дослівно голіруч, без моряцьких інструментів, без моряцьких карт, без гідних довір'я інформацій, а найголовніше — без кораблів, пристосованих до таких далеких подорожів. Говорячи про фенікійців, слід згадати, що вони перші обпливали Африку навколо рогу Доброї надії та, повернувшись по трьох роках до Картагени, сповістили світові, що Африканський континент оточений з усіх боків морем, за винятком того пункту, в якому Єгипет стикається з Малою Азією.

В західній Європі від другої половини VII століття з'являється сміла порода морських авантюристів, вікінгів (варягів), що впливали на своїх швидкобіжних суднах з бурхливих скандинавських ф'юрдів у світ в шуканні легкої наживи. Загально вірять, що одна партія вікінгів під командуванням Леїфа Еріксона причалила в 1003 році по Христі до цього континенту, що тепер носить назву Північна Америка, який вони назвали Vineland .

Від ткацького підмайстра до мореплавця

Так виглядав світ, в якому народився та зростав Колумб. Але заки він добився до нового звання, він мусів зглибити та усучаснити багато знань з ділянки мореплавства, що часто-густо забирає справжнім мореплавцям ціле життя. Йдеться тут про географію, астрономію, математику та картографію. Але крім теорії Колумб мусів відбуту практику на морі. Першу свою морську подорож він відбув до Англії на четвертому році життя, але йому взяло других 14 років морського плавання, щоб стати справжнім мореплавцем.

На жаль, нема. або досі не знайдено достовірних джерел про морські подорожі, які він відбув перед його історичною подорожжю до Нового світу. Кажуть, що він двічі був у Африці, в Англії й Ірландії, а навіть начебто — в Ісландії. При чому цю останню подорож до Ісландії Колумб відбув на генуезьким кораблі, що його заатакували пірати, змусивши корабель причалити в Лісбоні в Португалії. Тут він зустрів свою майбутню дружину Філіпу Перестрелльо е Моніз, з якою він одружився в 1478 році. Щасливий збіг обставин: вона була дочкою капітана корабля Бартоломея Перестрелльо, який був на службі у португальського князя, що його прозивали „мореплавцем”, бо він як Колумб був одержимий ідеєю подорожі до Індії через Атлантийський океан. Його тесть Бартоломей мав цілу колекцію усучаснених морських карт, які, до речі, йшли у розріз з давніми картами світу та географії Клавдія Птолемея. В дискусії на цю тему виявилось, що ці непогодження були зумовлені формою землі, яку Птоломей вважав плоскою, а яка в дійсності була кулею. На потвердження цієї тези капітан Перестрелльо нагадав Колумбові твердження Арістотеля, що найкоротший шлях на Схід веде через Захід. В той спосіб почала поволі формуватися в уяві Колумба ідея дослідної експедиції вздовж західної частини Атлантийського океану з метою знайти коротший шлях до Індії. Але безпосереднім поштовхом до кристалізації цієї ідеї була книжка „Пригод Марка Польо”, на яку він випадком наткнувся в Лісбоні. Не зважаючи на 10-річну давність описаних у ній пригод в Китаї, книжка зробила на Колумба потрясаюче враження особливо описом багатств у вигляді золотих веж святинь і непомірної кількості ласощів та харчових присмаків-прянощів, блискучого прийняття на дворі монгольського Кублай хана та чудного острова Сіпангу (Японії). Звичайно, в книжці про Марка Польо були теж описані й труднощі сухопутної подорожі до Китаю крізь пустелі та небосажні гори. І саме ці всі труднощі сухопутної дороги до Азії промовляли на користь подорожі морським шляхом крізь Атлантийський океан.

Світла й тіні відкриття Нового Світу

Свою одержиму ідею Колюмб назвав „підприємством Індії“, на яке, як виявилось згодом, не так легко було знайти покупця. А без грошей Колюмб самий не був спроможний здійснити свою ідею. Перший, кому він запропонував фінансувати свій плян, був португальський король Іван II, який водив за ніс Колюмба обіцянками на протязі двох років, виславши вміжчасі свою власну експедицію до Індії, використовуючи при тому Колюмбові пляни й інформації. Тоді Колюмб добився авдієнції в еспанської королеви Ізабелли (1486). Але через війну в той час Еспанії з Маврами, Колюмб мусів почекати до 1492 року, коли королівська пара — Фердинанд та Ізабелла, вирішили підтримати його проект подорожі до „Індії“. Колюмбові забрало десять років, щоб промостити своїй ідеї шлях. Десять років, сповнених відчаю та втрати надії на успіх. Більшість людей вважало його за засліпленого фантаста або за маніяка. Зрештою, так завжди буває із здійсненням справді великих ідей.

Еспанська королівська пара зобов'язалася забезпечити Колюмба корабельним транспортом у складі трьох каравель (св. Марії, Ніни та Пінти) та 88-членною залогою. А Колюмб мав одержати досмертне шляхетство, титул адмірала та віцекороля відкритих ним територій і 10 відсотків із шляхетних металів, знайдених на території його юрисдикції. Після різних затримок і запізнь, з яких найдовша була спричинена труднощами в наборі залоги для кораблів, дослідна фльотилія була готова до подорожі. З чотиримісячним запізненням, в п'ятницю, третього серпня 1492 року на зорі, Христофор Колюмб відчалив із своїми трьома кораблями з пристані Пальос, в якій монахи Франціскани з сумежного монастиря Ля Рабіда прощали його релігійним гимном і благословили в далеку, небезпечну дорогу. До речі, із орденом Францісканів мав Колюмб тісні зв'язки, шукаючи у них не раз притулку і порад.

По цілій низці непередбачених проблем та кількакратних загроз бунтарства стривоженої залоги, почувся радісний оклик: „Земля!“. Фльотилія Колюмба причалила до берегів Нового Світу. Тим світом виявився малий острів „Вайтлінг“.

Коли Колюмб повернувся до Еспанії з бавовною, золотом, папугами та декількома червоношкірими „індійцями“, радості не було меж. Колюмба приймали в цілій Еспанії урочистими прийняттями, співами та великими фестивалями. Але Колюмб не спочив на лаврах, а навпаки — постановив знов поїхати до Нового Світу з метою добитися до берегів легендарної Індії. В той час подорож кораблем на далеку відстань була справжнім пострахом

для всіх з уваги на відсутність на кораблях нічлігових приміщень і відповідної гігієни, з уваги на монотонність їжі та несвіжість прісної води, і різні небезпеки; тож у висліді залога кораблів Колюмба складалася переважно з кримінального елементу і в'язнів.

В пошуку берегів Індії

У своїй першій подорожі Колюмб відкрив два великі острови: Кубу та Гаїті, й низку менших острівців. Спочатку він думав, що острів Куба — це описаний Марком Польо острів Сіпангу (Японії), але згодом у його серце закрався сумнів.

Щоб перевірити вірність своєї теорії, Колюмб вирішив відбути нову подорож на Захід. До речі, за час від 1492 - 1501 року він зробив не одну, а вісім ризикованих подорожів крізь бурхливі води Атлантику. І хоч його теорія виявилася невірною і хоч не мало людей перед ним відбули подорожі крізь Атлантик та „відкрили” Америку, проте лиш йому одному належить слава й честь за унапрявлення течії історії людства на Захід.

В час другої подорожі Колюмб відкрив і дав наймення таким островам: Домініка, Гваделюпа, Антіґва, Дівичі Острови (Virgin Islands) та Пуерто Ріко. Коли ж він повернувся до Іспанії — його слава не мала меж і він став великою людиною. Колюмб придбав багато потужних ворогів, виявом сили яких була його третя подорож до Америки, в якій він, до речі, відкрив континент Південної Америки, але з якої він повернувся під конвоєм, закований у кайдани. Це все, звичайно, у висліді доносу „добрих приятелів”. Та закиди його ворогів виявилися неправдиві й Колюмбові привернули частково його пошесті та привілеї.

Бажання слави та амбіція штовхнули Колюмба у четверту атлантийську подорож, в якій він відкрив врешті материк Центральної Америки, причаливши до берегів сьогоденішнього Гондурасу 30-го липня 1502 року. Але постійна боротьба з труднощами у здійснюванні його одержимого задуму підкосила його здоров'я, і він, забутий усіма, в постійних зусиллях одержати зворот коштів і королівських пошестей та привілеїв, помер бідним у Валлядоліді в Іспанії, 20-го травня 1506 року.

Колюмб, шукаючи морської протоки в Панамському перешийку, був переконаний, що він зближається до Китаю, а коли почув, що по другому боці цього перешийка розташоване велике море, пронизала його думка, що це Індійський океан. І з цього приводу, необачно, назвав Караїбські острови „Західньою Індією”, а її мешканців — індіанцями. Колюмб не вірив, що це помилка, і до кінця життя не вірив, що суходіл, що його він відкрив, — це новий

континент. У висліді, вчені картографи вирішили назвати цей континент не „Колюмбією”, як оригінально пляновано, але хресним ім'ям другого італійського мореплавця та приятеля Колумба Америго Веспуччі — „Америкою”. Але це не применшило ні в чому значення ні ваги Колумбового епохального відкриття.

ПСАЛОМ 91:

Господь Бог — вічне прибіжище

*Ти, що живеш під Вишнього покровом,
У тіні Всесильного перебуваєш, заклич:
„Мій Боже, Ти моя твердиня,
На Тебе я так певно покладаюсь.” —
Він бо спасе тебе від сітки птахолова
Та від погибельного злого мору,
У нього схованка для тебе все готова,
Під його щитом і вірним омофором.
Ніщо тебе вночі не налякає,
А вдень тобі стріли теж не бояться,
Чуми вночі, що в пільмі сновигає,
Ані хворіб, що можуть вдень з'являться.
Діо тебе не підступить лихо враже,
А кара не дійде і до порога,
Бо ангелам своїм Господь накаже,
Щоб берегли тебе на всіх дорогах.
На руках вони носитимуть тебе,
Щоб не спіткнулась де нога твоя.
І гада ї драконе нога твоя зітре,
До тла розтопчеш ти і лева і змія.
Тому що ти явив Йому свою любов
І знаєш ти ім'я Його святе,
Визвеш Його — Він відповість на зов,
Врятує Він тебе ще й вивищить за те.
І буде все з тобою Він в терпінні
Й не тільки визволить, а ще й прославить,
Не тільки що зішле тобі спасіння,
Ще й віку довгого тобі добавить .*

**Переспів Богдана Кондри
Кергонксон Н. Й.**

АМЕРИКА, АМЕРИКА...

Стояв сонцесяйний травневий ранок все ще в пелюшках мряки, що обгортала сонний ньюйоркський порт. Наш корабель „Тейлор” заякорився вправно 24-го травня 1949 року, і сотні цікавих облич поприлипало до берега.

— А ось і Америка, — хтось радісно гукнув! — Скоріше, скоріше на сушу! Те „скоро” розтягнулося на дві з половиною години, і врешті ми на черзі, врешті ступаємо на берег.

Яка превелика шкода, що немає такого серцеміра, який рисував би точно безмір'я людських почуттів: страх, надію, радість і горе, непевність завтрашнього дня і вдячність за рятунок.

Ми, троє, їхали до Америки із прицілом на курячу ферму, бо мій муж (по професії п'яніст) перекваліфікувався у таборі на першорядного куркознавця і мав у кишені курячий диплом із золотою печаттю.

Але життя — одна суцільна несподіванка. У пристані чекали нас два срібносяйні янголи, два янголи хоронителі з розпростертими, добродійними крилами, пані Іванна Бенцаль і пані Катерина Пелешок. Вони пригорнули бідних скитальців материнською ласкою, нагодували, напоїли, хлопчині тицьнули помаранчу, а д-р Галан із ЗУАДК-у забрав нас під своє крило і повіз до міста Філядельфії.

Не буду розказувати деталі. Скоїлося так, що ми примістилися на батьковій нібито плебанії в старому поверховому домі, без ogrівання і вигод, який правив внизу за каплицю маленькій парафії (30 родин) в полудневій частині міста. Батьки причадили до Америки два тижні скоріше від нас.

Прощай, куряча фермо! Перед нами відкрита Америка, повна неймовірних можливостей, повна загадок, несподіванок, радощів з гіркою добавкою сліз...

Зразу шукаю праці. Мужеві розболілася права рука, вона по лікоть у гіпсі. Натягнений двиганням м'яз не дає працювати, а тут уже і трапляється заробіток. Побіч нас — божниця, і щонеділі весілля. Достойни ребе просить п'яніста: — „Заграйте щонебудь українського, заграйте клясичний кусочок. Батьки молоді!

музикальні, вони з Одеси, будуть дуже радіти. Я добре платитиму по неділях”...

От і щастя у нещасті трапляється. Лівою здоровою рукою, що шалено біжить по клявіатурі, вичаровуються різні мелодії, доплітаються Гриці і Наталки, а права імітує лиш гру, не працює, підліковує м'язи.

Перший виступ піаніста Романа Савицького в Народному Домі у Філядельфії перед українською публікою блистів лівою рукою; причини публіка не знала. Треба тільки згадати, що композиції на ліву руку є у кожній нотній крамниці. Так почалося життя.

А я завзято шукаю праці, ходжу, розпитую і розвідую. Врешті заблимало сонце. Іду на службу до старенької пані Сари, власниці крамниці краваток. Зарплата бідна, але є. Разом із тими весіллями тягнемо удвох життя.

Рука поправляється; беремо мешкання із піаніном; починаються лекції фортепіано. Я розпачливо вириваюся від Сари; потрапляю до фабрики жіночих торбинок, та не надовго. Фабрику замикають, і я стаю безробітною.

Черговою моєю працею є чищення яблук у фабриці мармеляди. Сипляться яблука на конвеєрі, а ми, робітниці, відкидаємо гнилі до кошів, підганяємо до переду здорові, по-жонглерськи вимахуємо руками і весь час стоїмо на ногах. По тижневі кидаю оті яблука, іду до фабрики штучних зубів. Прекрасне, ясне приміщення, гарна музика. Тут буде мені рай, думаю. Який той рай? Передо мною копиця пластикових зубів, що дзвонять під дотиком, наче маленькі дзвіночки. Деякі шкіряться, деякі всміхаються. (Це все в уяві). Я насаджую оті зуби на воскові плиточки в такій черговості, як вони природно ростуть. Горішні й долішні, ліві і праві. Зуби скачуть мені ув очах, ліві мішаються з правими (прикуси такі подібні) — чиста зубна метушня. По тижневі — біль голови, і очний лікар наказує кинути оті зуби.

За протекцією дістаюся до славної тоді „цигаровні”, прибіжище української Мельпомени. Треба напrawdę подивляти артисток Левицьку, Блавацьку, Шашарівську й інших, які так героїчно тут боролися за кусок хліба. А може вони уявляли собі, що „цигаровня” — це опера „Кармен”, і вони тільки грають свої ролі? Яка ж це трагічна помилка. Задушливий запах тютюнових листків тамував віддих, забивав ніс, заставляв кашляти, плакати, чхати. Я видержала від восьмої ранку до дванадцятої в обід і, не відбивши картки, подарувала фабриці чотири відроблені години.

Знову воля і знову безробіття. Та тут колесо долі повертається дещо направо. Я записують на курси аранжування квітів. Нарешті

щось приємне і цікаве. Три місяці науки, три місяці серед рож, гвоздиків, орхідей. Як безсердечно напинають дротами рожі і гвоздики у квітарнях, як 'тейпом' обкручують їхні тендітні ніжки. Сумно дивитися на оте жорстоке знущання. Наука поступає вперед. Я вже в'яжу корсажі, укладаю „сентер піс'и", декорую весільні столи, моделюю дружкам букети й плету – плету безупину похоронні вінки. Наука скінчена; шукаю праці. Економічна криза, яка вдарила тоді по всіх ділянках заробітків, сильно відбилася і на квітах.

Працюю у маленькій квітарні на Френкфорді. Працюю чотири місяці, і нагло усміхнулася доля у великому видавництві п'яти американських журналів Curtis Rublishing Co. Передплати, післяплати і коди, коди й коди. Місяці теж кодовані. Цілі шухляди боржників і цифри, цифри й цифри. Нічого тут трудного: думка працює, а руки пишуть. Платня теж не погана, але „домик із карт", який ми щойно поставили, нагло нам завалився. Порскає миляна банька, сідаю на міліні. Я стаю „single parent" здана на власні сили.

— Америко, Америко! Ти добра й гостинна для тих, що хочуть і вміють працювати, і якщо вже не корчувати ліси, то не цуратися жодної праці і лізти по драбині можливостей все далі, далі й далі.

Я рішаюся відкрити в Гантері подарункову крамницю на час літа. Володимир Кобзар і д-р Іван Макаревич сприяють моїм плянам. Крамничка цвіте, заробітки пливуть, покупців завжди багато: тури, школи, вакаційники, бо церковця Гантерська приманює, стає славною.

Америка — країна несподіванок. Ні сіло, ні впало, королівська Канада саджає мене на редакторське крісло в тижневику „Вільне Слово". Редагуємо газету утворюючи: ред. Еліяшевський, ножиці і я, бо діловий. Степан Росоха трохи посидить у редакції і знову кудись-то роз'їжджає, звеличує чиїсь ювілеї, складає привіти, сідає за президіальний стіл, вінчає молодят, часто оплакує мертвих, а газета якимсь чудом друкувалася самотужки. Можемо сміло сказати: „Всяке диханіє да хвалить Господа”...

Одного разу ред. Еліяшевський сказав: — „Завтра на Виставовій Площі великий святковий концерт. Підіть, послушайте і напишіть репортаж”.

Я пішла, послушала й написала похвалу, вживаючи фразу — ми горді!

— Ніколи не пишійте, що ви чи ми — горді. Гордість, це перший, головний гріх. Викресліть оте слово. — Спасибі Еліяшевському за науку.

Гадаєте, що тут кінець? Ні, не кінець. „Домик із карт" валиться знову, і я повертаюся до Америки. Крамниця народного мистецтва

при Об'єднаних Націях приймає мене з відкритими раменами. „Мови знаєте?” — „Чотири!” — „Поручення маєте?” — „Авжеж, що маю”. — І тут я всадила д-р Галана і о. Гавліча. — „Досвід?” — „Чотири сезони у власній крамниці з подарунками”...

— Ви прийнята. Приходьте завтра до праці.

В Об'єднаних Націях я працювала повних чотирнадцять років як же ж успішних і цікавих.

І тут є ота Америка, повна прерізних несподіванок, повна неймовірних можливостей. Для працюючих щасливців з ініціативою і розмахом — це копальня золота під ногами, але треба самому пробиватися крізь життя, вперто до чогось стреміти, ніхто нічого не дає тут задармо...

Тож будь благословенна, Країно, відкриття якої саме тепер святкуємо і якій завдячуємо так дуже – дуже багато.

Олекса Стефанович

ОЛЬЖИЧЕВІ

*В дверях у сні з'явивсь,
Тихо став на порозі.
(Так Дараган колись
В час упокою в Бозі).*

*Знаю, звідкіль ідеш,
Вдержать мушу, затримать,
Кинувся... Де ж ти, де ж? —
Тільки ніч за дверима.*

*В серці той вираз твій,
Образ той тогосвітній...
Брате по духу мій,
Брате мій кінецьсвітній!*

Тамара БУЛАТ

АПОСТОЛ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПІСЕННОСТІ

(До 150-річчя з дня народження Миколи Лисенка)

Цю статтю я почала писати з доповненими знаннями про Миколу Лисенка, звеличника української народної пісні, основоположника національної композиторської школи. За умов відкритих шлюзів штучно збудованої греблі між дослідниками України та інших країн відсвіжні потоки незнаного уможливають об'єктивніше висвітлення нашого історичного минулого. Документальні джерела про діяльність М. Лисенка в архівах Києва, Львова, Санкт-Петербурга, Москви, Полтави, в деяких приватних колекціях збагатяться нині цінними матеріалами, що їх можна було розшукати в Канаді, ЗСА, в Чехо-Словаччині.

Музика М. Лисенка йде до нових поколінь слухачів без галасливого реклямування, в тривожну добу національних і соціальних катаклізмів, невдалих спроб етнохудожньої нівеляції та беззастережних змагань за незалежну й демократичну Україну. Творчість композитора пробивалася до світла крізь морок українофобних царських указів, а потім — через перепони ворожих Україні партійно-адміністративних вказівок людей, позбавлених почуття об'єктивізму і чесних знань.

Сталось так, що навіть ювілеї композитора — 100-річчя від дня народження (1942 рік, час гітлерівської окупації) і підготовка до 150-річчя (22-ге березня 1992 року) припали на роки, коли святкові культурні акції добровільно поступаються перед життєво важливими проблемами політичного характеру. Тому й не можемо з належною повнотою показати велич зробленого Лисенком, зокрема похвалитися перед світом публікацією повної збірки творів нашого найбільшого композитора, новими виставами усіх його сценічних творів, підготовленими концертними програмами з невідомих або рідко виконуваних творів.

А втім не нарікаймо на долю. Історія знає багато мистців, яких „відкрили” для всесвіту через століття по їх смерті. Людство рано чи пізно бере до своєї скарбниці художньо вартісні твори, зацікавлюється генокодом, з якого зростає геніяльна мистецька

особистість. Як не прикро згадувати, але й зараз, на порозі ХХІ сторіччя, багато людей на європейському й американському континентах не вважають українців за окремий народ, тож не дивно, що не цікавляться і його культурою.

Український народ накопичив чимало мистецьки цінного й оригінального, чим він радо ділиться з іншими. Найшляхетніша еманация духу українського народу — це його пісня. Без неї українець позбавляє себе питомої етнонаціональної прикмети, звужує емоційний світ, втрачає імпульс творчої енергії. Пісня для нього — естетичне втілення краси і сама краса, емоційний макро- і мікрокосмос. Саме через неї від покоління до покоління відбувається живий зв'язок найпотаємнішого світу людини — її почуттів ліричного, драматичного, трагічного.

Українській пісні щастило розкрито злітати у піднебесся козацько-лицарського героїзму, тужливою чайкою згортатись у комочок, безсило битись заживо замуреною у казематах, запікатись кров'ю під час розстрілу мужніх оборонців волі. Чимало пісень і дум, не зафіксованих у пам'яті або на папері, зникло назавжди, і це величезна втрата не тільки для нашого мистецтва і науки. Якщо релігійна музика, що досягла свого тріумфального піднесення нації в хорових композиціях Миколи Дилецького, Максима Березовського, Артема Веделя, Дмитра Бортнянського, мала багатовікову практику рукописної і друкованої книги, то народна пісенність знала лише традицію усного поширення.

До фолкльорної пісні ставилися по-різному. Вона беззастережно існувала для задоволення естетичних потреб простих людей. На її образності формувались музичні уявлення композиторів, диригентів, співаків. Проте мало хто усвідомлював фолкльор як самодостатню художню систему, що потребує фахової аналізи і комплексного вивчення. Навіть на початку минулого століття збирачі української пісенности не вважали за необхідне фіксувати її зразки як *музично-поетичні* твори. Натомість запис самого тексту пісні, без мелодії, не дає повного уявлення про закладені в ній багатства почуттів і переживань. Дослідники обходили також важливе питання інтерпретації пісні. Виконання її „відкритим звуком” (так званий *вулишний спів*) дехто із збирачів і видавців пісні вважав за антиестетичне явище і порівнював його з „...виттям вовків” (П. Лукашевич).

А як почув цей спів М. Лисенко? Пригадаймо звучання хору „Туман хвилями лягає” з його опери „Утоплена”. Це ж і є геніальне відтворення „вулишного співу”, — коли з різних кутків села літнього надвечір'я назустріч один одному плывуть жіночий і парубочий хори, щоб гармонійно з'єднатися у найхимернішому

поліфонічному плетиві різночинних мелодій. Вкажемо також на оригінальність драматургічної ролі хорових колядок в опері „Різдвяна ніч”, де голоси співочих гуртів дзвенять, начебто натягнуті в морозному повітрі невидимі струни на диво чарівного інструменту, темброве звучання якого проходить лямбмотивом через усю оперу.

Видатний український вчений і автор першої збірки українських пісень Михайло Максимович, а за ним фолклорист і етнограф Опанас Маркович, прагнули реалізувати ідею показу специфіки української пісні, але вони не були музикантами, тому й звертались до послуг професійних композиторів (Олександра Аляб'єва, Олександра Серова). Музична своєрідність української пісні привабила польського скрипаля Кароля Ліпінського, який разом із Вацлавом Залеським працював над збіркою пісень. Чеський композитор, що жив у Полтаві, Алоїз Єдлічка гармонізував багато українських пісень і видав їх окремою збіркою. Проте, зрозуміло, що праця над аранжуванням українських пісень для названих та інших музикантів, наприклад, Едварда Мертке для збірника Марка Вовчка, була епізодом у колі їхніх мистецьких зацікавлень.

Тим часом пісня, пишна своїм жанровим, інтонаційним, ритмічним і ладовим розмаїттям, продовжувала жити своїм повнокровним художнім життям, чекаючи, коли з лона української землі знову вийдуть її жерці і лицарі. І дочекалась. Поруч з Шевченком став другий геніальний син — музика-творець Микола Лисенко. Зачарований всевладною силою пісні, він віддав їй усе своє життя; енергію таланту спрямував на те, щоб неповторність музично-національного духу рідного народу показати цілому світові. А ще — поставив собі за мету привернути увагу інших народів до розмаїття малознаної слов'янської культури взагалі.

Саме на цій останній, майже недослідженій проблемі мені й хочеться докладніше зупинитись, подати матеріяли, з якими читач вперше знайомитиметься.

Проблема *М. Лисенко і слов'янство* могла би бути досліджена одна з перших у комплексі тем про історичне значення українського мистця, фолклориста, пропагатора слов'янської пісні. Встановлення міжслов'янських контактів, навчання слов'янських пісень через хоровий спів молоді були наріжним каменем культурно-громадської діяльності композитора.

Що ж стало на заваді правдивому висвітленню названої проблеми на перших етапах лисенкознавства, цієї важливої галузі культурознавства? Назву кілька найважливіших, на мою думку, причин. У 1920—1930-ті роки найбільші дослідники музики Микола Грінченко і Дмитро Ревуцький під пресією змушені були

часом висвітлювати творчу діяльність Лисенка під кутом зору вульгарно-соціологічних доктрин, оминати добре відомі факти, хоч саме вони зберегли, — і за це їм велика шана! — у своїх домашніх архівах у часи репресій і переслідувань цінні документи, автографи творів, листи тощо. У наступні два десятиліття аналізу творчості Лисенка теж була далека від об'єктивності. Безумовно, з Лисенка не могли вже зняти знаку композитора-клясика (і демократа), хоч у так званому процесі СВУ, Спілки Визволення України, він напевне сидів би на лаві підсудних. Проте й далі його твори на слова Олександра Олеся, Миколи Вороного, Володимира Самійленка, на заборонені вірші Тараса Шевченка не згадувались і не публікувались. Творчість Лисенка розцінювалась як неповноцінна, така, що відбивала зразки російської музики. Внаслідок подібної „настанови” композиторський доробок виглядав льокальним явищем, потрібним либонь самим українцям. Тож бо і тема *М. Лисенка і слов'янство* йшла врозріз з доктриною орієнтації на „старшого брата”. Опублікувати документи (листи, рецензії, статті західноєвропейських музикантів про творчість і виконавську діяльність українського композитора) означало б вивести постать Лисенка на належний йому рівень визнання європейською наукою, усвідомлений ще за життя композитора слов'янськими і не слов'янськими діячами культури.

Окрилений піснею

Миколу Лисенка справедливо назвали лицарем української пісні. Він зростав напоений звуками чарівної природи Полтавщини. Ці звуки ввійшли в його душу з живою оркестрою пільних коників, джмелів, пташок, з фантастично принадними іграми і забавами. У селі Гриньки, Кременчуцького повіту, де 22 березня 1842 року народився майбутній Музика, любили співати. Невелике село і зараз вражає мальовничими краєвидами, тихими плесами притоки Дніпра Сули і якоюсь особливою, властивою лише степовому повітрю, гармонією звукових обертонів. До речі, в тому ж тепер Глобинському районі розташоване й село Миколаївка, звідки походить родина діда Петра Чайковського (Чайки).

Якщо ви помандруєте в країну дитинства нашого композитора, ви й зараз почуєте пісні, що їх чув малий Микола. Пісня була Лисенкові за фантастичний світ казок, підручником історії, книгою життя і абеткою в прямому сенсі цього слова.

Микола Лисенко походив з дворянської родини. По батькові — з козацької старшини (сподвижника гетьмана Богдана Хмельницького Лиса-Вовгура), по матері — з Луценків, генерації військових українців. Освітні початки хлопчика були навперебій різноманітні. Мати вважала за необхідне навчити його першій мові — французь-

кій, а батьків однополчанин, російський поет А. Фет, показав йому азбуку своєї мови. Українська мова вивчалась за найкращою методою — фонетично, „на слух” — від бабусі Марії Булюбаш, сільських дівчат і хлопців та ще з поетичних образів пісні, що звідусіль лунала.

Побут села міцно закарбувала дитяча пам'ять. Це теж були перші, закладені у підсвідомість студії з етнографії та фолкльору. У своїй „Автобіографії” композитор занотував: „Було на весілля кличуть Миколу продавати молоду молодому. Прийде далі літо, настане день ‘Купала’... Розкладають багаття дівчата, завітчані в польові квіти, з віхтям горящої соломи парубки стрибають з відповідними піснями через вогонь, а з ними разом і Микола...

„Прийде Різдво... Новий рік, колядують... щедрують... Увесь той багатий матеріал не пропадав дарма. Наче та крапля по краплі сцілющої та живущої води западала у молоду душу.

„Прийшов свій час до роботи, уже залишилося хіба записати той матеріал на ноти, бо він був уже не чужий, змалку чуваний, душею перейнятий, серцем засвоєний” (I, с. 52).

На все життя залишилось у Лисенка враження від кобзарів і лірників, що заходили в Гриньки, а також від добре зіграної мандрівної капелі чеських музикантів, що грали на різних духових інструментах.

Варто відзначити, що педагогами по музиці в період навчання Лисенка в київських пансіонах були чехи — Нейнкович та Паночині (родове прізвище — Паночний). Останній помітив у свого здібного учня творчу фантазію і всіляко сприяв її розвитку. Наслідком того була „Полька”, перший твір 9-річного Лисенка, що дійшов до нас у записі по пам'яті сина композитора Остапа Лисенка (жодного друкованого примірника не збереглося).

Глибший інтерес до слов'янської музики прокинувся у Лисенка під час навчання в Харківській гімназії, де він спочатку брав лекції музики у Дмитрієва, а потім — у чеха Вільчека. Лисенко постійно виступав у домашніх камерних вечорах, брав участь у концертах. Газета „Харьковские губернские ведомости” від 28-го грудня 1857 року сповістила про благодійний концерт, що відбувся 8-го грудня на користь незаможних студентів університету, в якому виступив і 15-річний Лисенко. Це перша згадка в пресі про юного піяніста-композитора, який взяв участь у виконанні на двох роялях увертюри до опери „Дон Жуан” В. Моцарта та загравав власний твір — „Вальс”.

В цей же період Лисенко відкрив для себе чарівний світ музики польського композитора Ф. Шопена. Принада його творів не зникала ні тоді, коли вперше познайомився з ними, ні пізніше, —

коли, бувало, стомлений від щоденної праці, сідав до фортепіяно і віддавався настроєві романтично схвилюваних балад чи сповнених душевного щему ноктюрнів.

Слов'янська стихія поета фортепіяно, що помер далеко від рідної землі, ятрила серце Шевченка, коли він почув звуки мазурки, повертаючись із заслання; суголосо відгукнулась вона і в Лисенковій душі.

Треба визнати, що значення харківського періоду для формування світоглядних позицій майбутнього автора оперети „Чорноморці” (за Яковом Кухаренком) і музичної драми „Тарас Бульба” (за Миколою Гоголем) належно не оцінюється. Саме тоді Лисенкові разом із троюрідним братом Михайлом Старицьким, що до кінця життя залишився його однодумцем і соратником, пощастило в комплексі пізнати найвищі точки українського духовного життя. Із спалахом зірниць можна порівняти їхні враження, коли прочитали заборонені твори Тараса Шевченка і „Чорну раду” Пантелеймона Куліша, познайомились із п'єсами Григорія Квітки-Основ'яненка в сценічному втіленні та оповіданнями Марка Вовчка. Врешті, під впливом „Записок о Южной Руси”, де юнаки прочитали заклик збирати етнографічні матеріали, вони вперше пішли на своїх вакаціях по селах не сторонніми спостерігачами, не паничами, але крайанами, що прагнули відшукати: пісенні перлини і зберегти їх для народу навічно. Ця праця набрала систематичного і цілеспрямованого характеру, коли Лисенко після закінчення першого курсу Харківського університету перевівся до Київського (1860).

Зближення з студентами Михайлом Драгомановим, Тадеєм Рильським, Володимиром Антоновичем, Борисом Познанським, Павлом Чубинським, майбутнім автором національного гімну „Ще не вмерла Україна”, та іншими мислячими юнаками вплинуло на громадську позицію Лисенка. „Найбільшої ваги питання тогочасне, — вказував композитор в Автобіографії, — знесення кріпацтва й надання людських прав ‘найменшому братові’ викликало потребу постерегти, збагнути життя цього брата... Він (Лисенко — Т. Б.) постеріг, що він єсть, де він, у яким краї живе, серед якого люду, чим винен тому людові”. (І, с. 49).

Лисенко брався за все, що допомагало б просвіті рідного народу. Він викладав у недільній школі, збирав матеріали для Словника української мови, а пізніше й перекладав українською мовою підручники (наприклад, з геології), вже не кажучи про мистецькі справи. В Київському університеті (1860—1864) Лисенко брав участь у студентських вечорах, присвячених пам'яті Тараса Шевченка, грав в українських п'єсах, писав музику до них (зокрема,

до водевілю „Простак” Василя Гоголя-Яновського, батька Миколи Гоголя), гармонізував і розучував народні пісні з хором.

У студентів була започаткована тоді добра традиція — з вакацій повертатися до Києва із зшитками народних пісень і віддавати їх самовизнаним фолклористам. Навіть із Галичини надсилали до киян записи місцевого фолклору. Тоді в пам'яті людей зберігалось ще багато пісень — історичних, козацьких, суспільно-політичних, скажімо, з часів Литовсько-Руської держави чи татаро-монгольського панування та ін.

З накопиченого матеріалу склалась не одна поважна фолклорно-етнографічна праця, до якої приклав свої знання і Лисенко. Це — „Исторические песни малорусского народа”, видані В. Антоновичем і М. Драгамановим у двох томах (1874, 1875), а також „Чумацкие народные песни”, зібрані І. Рудченком у 1874 році (13 пісень покладено на ноти Лисенком); „Труды этнографическо-статистической экспедиции в Юго-Западный край”, том IV, зібрані Павлом Чубинським (вміщено перший музичний запис українського весілля з села Баришполя, занотованого Лисенком); „Materiały etnograficzne z okolic Pliskowa w powiecie Lipowieckim zebrane przez pannę Z.D. Odbicie ze zbioru 'Wiadomości do Antropologii krajowej’”, т. VIII. (20 нотних записів Лисенко спеціально підготував для збірки. Відбір, запис і опрацювання кращих пісенних зразків українського народу — це була щоденна, щогодинна праця Лисенкового інтелекту. Більше 1000 пісень перейшло через його руки і його внутрішнім музичним слухом проаналізовано. Наче великий архітектор, цятку за цяткою, лінію за лінією, укладав він за своїм власним проєктом будівлю монументального мистецького храму. Задум того храму незвичайний — його не в змозі закінчити одна людина. До цієї роботи добровільно приступають ті, хто несе на своєму чолі ознаку таланту і любови до рідного народу. Під впливом Лисенка зросло чимало композиторів, диригентів, заохочених вкласти і свою лепту до оздоби того храму. Тому бо й читаємо на перших творах і збірниках Миколи Леонтовича, Олександра Кошиця, Кирила Стеценка, Остапа Нижанківського, Філарета Колесси слова присвяти і подяки великому Вчителеві.

Лисенко з рідкісною одержимістю поєднував діяльність композитора, фолклориста, педагога з музичним виконавством. Як піяніст і хоровий диригент, він робив усе, щоб українську пісню пізнали слухачі в усій красі її звучання, образів, художньо довершеної форми.

Мистець сміливо обстоював право українського народу, серед інших слов'янських народів, на почесне місце у світовій музичній культурі.

„...То духи від степу!”

1867 рік. Лисенка, тоді студента першого курсу Ляйпцігської консерваторії, було запрошено взяти участь у концерті слов'янської музики, що мав відбутись у Празі. Приїзд до чеської столиці приніс йому багато приємних і повчальних подій. Це був період активного відродження і розвитку національної чеської культури, становлення її музичної клясики. На чолі музичної секції знаменитої „Умелецької бесіди” — товариства, що об'єднувало навколо себе письменників, музиків, художників, — стояв Бедржих Сметана — засновник чеської композиторської школи. Його опери „Брандербуржці в Чехії” та „Продана наречена”, незадовго до Лисенкового приїзду поставлені на сцені, мали значний громадський резонанс. Поза сумнівом, чехи з гордістю розповідали допитливому киянинові про свої успіхи і труднощі в будівництві національного мистецтва.

Лисенко відчув зацікавленість і привітність, з якою громадськість вітала його рідну пісню і його самого — представника української культури. У концерті хору під керуванням Д. Агренєва (Агренєва-Слов'янського, російського диригента) Лисенко виступив акомпаньйором, а головне — виконавцем власних фортепіанних обробок українських народних пісень. Успіх був такий великий, що через два дні його як соліста-піаніста запросили виступити і познайомити ширше чеську публіку з українськими піснями.

...Освітлена заля повна слухачів. Серед них — директор і професори Празької консерваторії. На сцені — Лисенко, вродливий, стрункий двадцятип'ятирічний юнак. На його натхненному обличчі відбивається емоційне піднесення. Піаніст грає милі його серцю наспіви „Дощика”, „Ой, у полі криниченька”, „Ой, не стелися, хрещатий барвінку”, „Ой, у лузі та при березі”.

Та з-під пальців піаніста виринають не прості гармонізації, а каскадне звучання фантазії на теми незнаних слухачам мелодій. Поступово від пісні до пісні міцніє внутрішній зв'язок між піаністом і прихильними в залі зацікавленими слухачами. До залі лине новий звуковий образ. У басах — глухий шерхіт октав. Поступове наростання динаміки із „спалахами” трубоподібних мотивів-фанфар сприймається як далекий відгомін битви. Із цих сигналів зростає мужня мелодія козацького гімну часів гетьмана Богдана Хмельницького — „Гей, не дивуйте”. Її пружний ритм і величезна внутрішня енергія Лисенкової гармонізації впливає на уяву слухачів. Коли під склепіння залі відлітає останній звук, відомий чеський етнограф Рейер не витримує і з вигуком: „То духи від степу!” з місця вітає сина українського степу.

Емоційна реакція чехів на музику сусіднього народу немов підтверджувала слова їхнього співвітчизника, прославленого Великим Кобзарем Павла Шафарика, який далеко бачив і у своїй „Історії слов'янської мови та літератури за всіма діалектами” (1826) писав, що „українська народна пісня є особливо багатою, можливо, й найбагатшою серед усіх слов'ян”(с. 140), та у листі до Яна Колляра 1835 року висловлював упевненість: „Хто доживе, той здивується, коли й малороси зберуть усі свої пісні” (2, с. 157). Збереглася цікава згадка Олени Пчілки про те, що чехи звернулись до Лисенка з проханням вивчити українські пісні — „дано йому було для сього й порядний хор пражський, та артиста наш не міг добре навчити його, бо часу для концерту було мало” (Державний музей театру, музики й кінематографії у Києві, ф. $\frac{c.-3}{1-15}$ №. 46087 (2749).

Цей факт, безперечно, почутий письменницею від самого композитора або близьких йому людей, свідчить про те, що чехам цікаво було самим заспівати українську пісню. Ймовірно, що Лисенкові запропонували чоловічий хор „Глагол пражський”. На той час це був найактивніший хор, організатори якого ставили собі за завдання „розвивати і сприяти співацькій взаємності”. Душею цього колективу були Людевіт Прохазка (1837 — 1888) і Франтішек Пивода (1824 — 1898), з якими Лисенко тоді найближче зійшовся.

Чеська преса перша в західноєвропейських країнах заговорила про Лисенка — піаніста і композитора. Рецензенти не лише високо оцінили його фортепіанову гру, а і виявили потужний композиторський талант та порадили його розвивати. Чеська газета „Narodni Listy” (1867, ч. 268) відзначала: „Особливо ж сподобались українські пісні, дотепно аранжировані (Лисенком) для фортепіано. Богатирський характер особливо запорізьких мелодій, як і нестримність танцю ‘козачок’ має для нас щось захоплюючого. Пан Лисенко готує до друку цілу збірку українських пісень, бажаємо йому швидко знайти видавця, бо ці пісні справді збагатять слов'янську літературу”...

Дійсно, два випуски „Збірника українських пісень для голосу з супроводом фортепіано” (1868, 1869) були опубліковані в Ляйпцігу і знаменували нову галузку на загальнослов'янському дереві, з якої незабаром почала зростати професійна творчість класика української музики.

У листі, написаному до батьків вже після повернення до Ляйпцігу, Лисенко вказував: „Весь успіх гри і захват публіки і професорів консерваторії в ‘Умелецькій бесіді’ при виконанні наших українських мотивів, мною оброблених, я вам вже описав у тому листі (написаний у Празі лист не зберігся. — Т. Б.), повторювати і хвалитися двічі не випадає. Тепер я вам надсилаю критику цього

концерту з австрійської газети 'Politique' (треба: 'Die Politik'), писану професором Празької консерваторії Пиводю. Це, так би мовити, моя гордість, яку я не посоромився показати моєму проф(есорові) форт(епіанові) гри Райнеке" (3, с. 44). Згадана в листі рецензія, опублікована 28-го грудня 1867 року в „Die Politik” органі Старочеської партії, не лише не була в науковому обігу, а й досі не згадувалась у лисенкознавчих працях. У ній відзначається слов'янський характер програми і багата на нюанси гра Лисенка: „У тонкій за відтінками інтерпретації „Баляди” соль мінор Шопена, „Престо скерцандо” Мендельсона та власних дуже вдалих транскрипцій українських пісень ми пізнали талант цілковито успішного піаніста (...) Концерт (...) набрав форму оригінальної і, за винятком композиції Мендельсона, справді слов'янської продукції, якою — не можемо заперечити — ми пильно цікавимося”. В кінці рецензент висловив сподівання поширити слов'янські концерти, а ще до того, „коли в майбутньому пан Лисенко прилучиться із своїми чудовими виступами на фортепіано”.

Особливо довготривалими виявилися дружні стосунки між Лисенком і Прохазкою, який, за моїм припущенням, був автором цитованої рецензії в „Narodni Listy”. Останній був постійним рецензентом цієї газети, а пізніше — редактором часопису „Dalibor”, в якому неодноразово публікувались повідомлення про Лисенка, зокрема, його слов'янський концерт у Києві („Dalibor”, 1873, ч. 12, с. 105). І пізніше, після смерті Прохазки, часопис виявляв інтерес до творчості українського композитора. Так, наприклад, у „Dalibor” (за 1894 рік ч. 32-34, с. 1) читаємо повідомлення про виконання Лисенкової хорової поеми „Іван Гус” хором „Академічного слов'янського співацького союзу” під керуванням А. Бухти: „Велику радість і справжній музичний подарунок підніс нам пан А. Бухта, що виконав „Івана Гуса”, хор з супроводом фортепіано українського композитора Миколи Лисенка (помилково надруковано: Михайла). То є високохудожній і з глибиною прочитаний твір, як також й інші твори того, на жаль, досі маловідомого майстра”.

Наведемо уривок з листа Л. Прохазки до М. Лисенка, від 19 жовтня 1873 року, що зберігся з усього листування двох діячів слов'янської культури:

Вельмишановний і Любий Приятелю!

(...) Яку радість зробили мені Ваш лист, програми й надіслані пісні, я не можу описати, — вони були мені дорогоцінним доказом того, що в грудях Ваших б'ється гаряче слов'янське серце і його живий стукіт співзвучно доторкається до мого серця. В такі моменти відчуваємо, що ми сини й браття єдиної великої родини і що нам потрібно тільки більше духовного зв'язку. Дбаймо ж цей

зв'язок завжди зміцнювати і напевно прийде час, коли ми будемо цілком свої. Ваші програми зараз же опублікував, щоб чехи бачили, що за людина живе на Україні і як вони їй повинні бути вдячні. Будьте певні, що я всіма засобами дбатиму за поширення українських пісень. (...). Дивуюся Вашому вмінню, з яким Ви так майстерно натрапили на правильну народну струну, — з Ваших тонів бринить ота мрійна, пошарпана Україна; багато чехів я зворушив ними до дна душі". Далі Прохазка звертається з проханням до Лисенка, щоб він надіслав йому твори для фортепіано і для співу: „... будь ласка, пришліть із своїх творів те, що маєте під рукою: особливо просив би Вас про Вашу сюїту на українські нар(одні) пісні (для фортепіано) — запровадження цієї форми на народний слов'янський ґрунт є чимось новим, і я надзвичайно зацікавлений цією творчістю, — далі Ваші обробки для фортепіано деяких народних українських пісень, які Ви грали під час свого перебування в Празі; далі деякі з Ваших збірок — коротше, що б Ви мені не надіслали, все буде дорогоцінним доказом Вашої дружби (...)

Притискаю Вас палко до свого серця як милого друга, бажаю Вам всього доброго і залишаюся щиро Вашим шанувальником д-р Люд. Прохазка, редактор „Далібора”.

На жаль, досі не знайдено листів Лисенка до чеських музик, зокрема, загинули його листи до іншого прихильника української музики Людвіка Куби (1863—1956) — видатного фолклориста, етнографа, музикознавця, художника, автора унікальної праці „Слов'янство у своїх піснях” (біля 4000 пісень). Збереглося лише два листи Л. Куби до М. Лисенка, про які в чеській літературі немає згадок.

Лист Л. Куби до М. Лисенка від 29-го жовтня 1884 року був першою ланкою до встановлення творчих взаємин між обома мистцями. Через тридцять вісім років чеський фолклорист, згадуючи початок своєї праці коло збірки „Слов'янство у своїх піснях”, напише: „Цього року я почав видавати названу книгу (яку задумав спочатку як збірник вибраного з раніше надрукованих творів) за двох основних, а в даному разі єдино можливих, обставин: без грошей і без знання справи, оскільки, нічого не маючи, я не міг нічого втратити, і, не знаючи про ‘зяючі провалля’ у слов'янському фолклорі, я не знав, з чого запоморочуватись. Коли б я знав про них і до того ж відчував усі майбутні труднощі, в основному, правописні (і це не тільки з погляду мови, а й політики), я навіть при своїх зелених двадцяти роках (Л. Кубі виповнилося двадцять років, коли почалося видання збірника. — Т. Б.) на це б не відважився”. (4, с. 23).

Ентузіазм і відданість народній справі були зрозумілі без винятку усім фолкльористам. Ось чому, сподіваючись на порозуміння, Л. Куба звертається до М. Лисенка з проханням, „щоб ласкаво дозволили з Вашої славетної збірки використати окремі мелодії і тексти”, ось чому не приховує труднощів. „Прошу зважити на низьку ціну (збірників), — пояснював він Лисенкові, — яку я визначив ні в якому разі не легковажно, але зі здоровим глуздом, з єдиною метою, щоб збірка ця набула найбільшого поширення; прошу зважити, що тією ціною окупаю лише витрати на друк і пошту, що сам не маю ні найменшого гонорару, а все — і адміністративну і технічну роботу — виконую задарма, аби ціна для кожного була посиљна”.

Лисенко не лише дозволив молодому збирачеві скористатись зразками із своєї збірки, а й дав Л. Кубі заборонені царською цензурою українські пісні, та й пізніше допомагав йому своїми порадами і досвідом. Першу книжку VI випуску „Слов'янства у своїх піснях” Л. Куба цілком присвятив українським пісням.

Від пісні до „Кобзаря”

Публікація рецензій про М. Лисенка в чеських газетах мала ще один важливий аспект у творчій біографії мистця. Преса сприяла поширенню відомостей про появу талановитого слов'янина — українця.

„Нещодавно я одержав лист із Венеції, — сповіщав батьків М. Лисенко, — від товариша М. М. Б(ілозерського), що викликав мене до Праги, він бажає влітку поїхати зі мною до Відня, де є 200.000 слов'ян і де також хочуть почути мене, прочитавши рецензію в „Narodni Listy””. (3, с. 48-49). Було також прохання від щойно створеного віденського гуртка „Січ” надіслати до них кілька Лисенкових обробок пісень.

Передрук рецензії з „Narodni Listy” у львівській газеті „Правда” спричинився до того, що член львівської громади Олександр Барвінський надіслав Лисенкові лист і вірш „Заповіт” Т. Шевченка з пропозицією покласти його на музику. „Львов'яни, — писав М. Лисенко до батьків 11-го лютого (29 січня) 1868 року, — судячи із схвальних відгуків чехів про мої обробки, не знаходять, до кого б іншого звернутися, як не до мене. Ця робота (написання „Заповіту” — Т. Б.) вже майже закінчена, і я днями її надішлю, щоби встигла до поминального дня смерті Шевченка, на якому вони і готуються співати ‘Заповіт’ ” (3, с. 52).

Твір Лисенка прозвучав на Шевченковому вечорі разом із „Заповітом” М. Вербицького. Рецензент „Правди” Теодор Леонтович помітив головне. Він відчув новостворюваний стиль у

музиці: „Твір Лисенка відличається тим, що його спів — то правдива питома українська мельодія, уносяча нас в ті далекі, а серцю такі близькі сторони, де вона зародилася (...), в музичній формі лишає за собою стереотипні, а творить нові музичні форми, передуючи новій фазі, в яку тепер музика вступає”.

Мало кому відомо, що саме під впливом почутих двох музичних композицій до Шевченкового вірша, які прозвучали у Львові, до сербів і хорватів прийшов повний текст „Заповіту” в перекладі сербського поета Володимира Николіча.

У своїй примітці до опублікованого твору в часописі „Віла” (1868, ч. 12) перекладач, що, без сумніву, був присутній на львівському концерті, писав: „Ім’я Тараса Шевченка, українського поета, відоме всьому слов’янству, за винятком нас, сербів, що нерідко краще знаємо німецьку та французьку літературу, ніж будь-яку слов’янську. Тарас Шевченко, проникнувши вглиб народних пісень, піднявся до такої висоти в своїй поезії, що її без будь-якого застереження можна поставити по красі в ряд з народними піснями. Немає українця, який би вмів читати, а не знав Шевченка; нема українця, який би любив свою вітчизну, а не любив Шевченка. Звуки його кобзи так само милі українцям, як нам звуки поезії Негоша і Бранка. Всі терпіння, всі муки безталанного, поневоленого українського народу так тужливо і щиро виражені в його піснях, неначе б їх весь народ виспівав, а Шевченко лише позбирав (...). Коли недавно українці у Львові відзначили сьомі роковини смерті Шевченка і з цієї нагоди організували урочистий вечір, сюди надійшли (...) дві музикальні композиції „Заповіту” Шевченка і то від двох українців, які не тільки перебувають у різних краях, а й не знають один одного. І диво! Мелодії були однакові (йдеться не про тотожні наспіви, а відповідний поезії народнонаціональний стиль. — Т. Б.). Лише один із них довірив кілька віршів тенорові, а другий використав усі чотири голоси, в усьому ж іншому композиції збігаються. Справді, дивна подібність почуттів! І „Заповіт” в обох варіантах було проспівано під захоплені вигуки публіки: „Спасибі!”

„Заповітом”, а слідом за ним інтерпретацією інших віршів поета, Лисенко розпочав свій унікальний у світовій музиці багатосерійний вокальний цикл „Музика до „Кобзаря” Т. Шевченка”, праця над яким продовжувалась до останніх місяців його життя. Лисенко заявив про себе як про українського національного композитора, твори якого стали одразу репертуарними у співаків. Не забудьмо, що Лисенко тоді був лишень на середині першого курсу Ляйпцігської консерваторії! Ідея служіння Україні стала для нього тепер сенсом творчого життя. А вся його подальша культурно-громадська діяльність підтвердила глибоке осмислення

цієї ідеї. Композитор бачив мистецтво рідного народу в контексті інших народів. Набуті знання, асоціативна спостережливість і природжена чесність думки, за виразом М. Старицького, допомагали йому у виборі шляху.

Усвідомлюючи значення духовних здобутків, які за багато віків нагромадив український народ, Лисенко прагнув якнайшвидше передати їх сучасникам через своє улюблене мистецтво. Розгерметизовуючи у різний спосіб художню систему української музики (народної і професійної), розкриваючи на наукових засадах її самобутність, композитор водночас заходився активно переносити на український ґрунт знання про образно-стильові особливості інших фолклірних ареалів.

Важливо підкреслити, що Лисенко відкидав пасивну інформативність, скажімо, про західнослов'янські або південнослов'янські пісні. Він розумів, що відчувати їх привабливість, можна лише активно засвоюючи їх. Тому після повернення додому він організував у Києві цикли слов'янсько-етнографічних концертів. Поступово Лисенковий хор накопичував репертуар, куди входили чеські, сербські, словенські, хорватські, словацькі, польські, македонські, моравські і російські пісні. Нема що казати, таким колом слов'янського фолклору мало хто міг похвалитися на той час. Диригент звертав пильну увагу хористів на особливості вимови (пісні завжди виконувались мовою оригіналу). У програмках подавався текст з коментарями про історичні події, імена народних героїв тощо. Недарма лисенківські концерти слухачі називали „найкращим курсом із слов'янознавства”. Свою популяризаторську діяльність Лисенко не припинив і тоді, коли виїхав на два роки на навчання до Петербурзької консерваторії. Влаштовані там слов'янсько-етнографічні концерти, зокрема з ілюстрацією співу кобзаря Остапа Вересая, викликали сенсацію в культурних колах царської столиці, де традиційно проживало багато українців.

Вірний своїй методі пізнання пісні не з друкованих джерел, а через живе інтонування, Лисенко задумав і здійснив мандрівку разом із Олександром Русовим по західноукраїнських і взагалі слов'янських землях. Вони побували в гуцульських селах, потім на Балканах (літо 1873 р.). Лисенко записав зразки сербських, болгарських, хорватських, македонських пісень. Наслідком пізнання пісень і танців у природній атмосфері народного побуту було написання не лише обробок слов'янських пісень (частина з них втрачена, інша й досі неопублікована), а й наукової розвідки „Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні кобзаря Остапа Вересая” (1873). Цією працею, де автор порівнював українські пісні з іншими слов'янськими піснями,

закладено основи музичної фолкльористики на Україні, розвинутої пізніше Петром Сокальським, Філаретом Колессою, Климентом Квіткою, чії фундаментальні дослідження збагатили не лише загальнослов'янську науку.

„...Мені вже не страшно за майбутнє слов'янської музики”

Особливо знаменною під час мандрівки по південнослов'янських землях була зустріч Миколи Лисенка з хорватським фолкльористом Франьо Кугачем — високоосвіченою людиною, патріотом, вченим, який вже на той час багато зробив для визнання слов'янської культури.

Як згадував Ф. Кугач, на початку серпня його відвідали М. Лисенко, О. Русов і хорват Стъпан Иванович. — Про це він писав: „Композитор і збирач українських пісень п. Лисенко виявив себе чудовим співаком, і п. Александров (йдеться про Русова; треба також: Лисенко грав, а Русов співав. — Т. Б.) Обидва руські виконали кілька уривків з нової опери Лисенка ‘Різдвяна ніч’, в якій композитор використав українські народні пісні і танці”. (5, с. 35).

Згадану оперу „Різдвяна ніч” незадовго перед тим було показано на сцені київського міського театру з великим тріумфом. Вакулу співав саме О. Русов. Отже, знайомство з оперним твором Лисенка було досить репрезентативним. Хорватського музику зацікавив досвід українського мистця, який шукав власних шляхів розбудови національно-визначеного професійного мистецтва на новому етапі історичного розвитку слов'янської культури.

„Захоплений Вашою працею (...), — згадував пізніше свою розмову з М. Лисенком, — не лише тому, що з прослуханих уривків видно великий музичний талант і руку майстра, але й тому, що натхнення Ви черпали з народного джерела”. (5, с. 35).

У свою чергу Лисенко був вражений усім зробленим на той час Кугачем, зокрема, накопиченим матеріалом вокальної та інструментальної народної музики, оформленої згодом у фундаментальну працю „*Južnoslovjenske narodne porievke*” (Zagreb, 1878—1881).

Хорватський фолкльорист особливо зацікавився Лисенковими обробками українських народних пісень, яких на той час вже було опубліковано два випуски. На думку чеського письменника і перекладача українського походження Юрія Гривняка, із цими збірниками його познайомив Л. Прохазка. Проте, нещодавно повністю опублікований мною лист Ф. Кугача до М. Лисенка дає підстави твердити, що два випуски „Збірника українських пісень для голосу в супроводі фортепіано” хорватський вчений одержав поштою від самого Лисенка з Києва.

На жаль, з усього листування Кугача з Лисенком зберігся лише один, надісланий українському композиторові 3-го січня 1874 року з Аграма (старовинна назва Загреба). Написаний лист німецькою мовою. Це відповідь на лист Лисенка і надіслані ним збірки: „Вашими піснями Ви мене дуже порадували, і я щиро дякую Вам за цей подарунок. Тепер мені вже не страшно за майбутнє слов'янської музики, бо я бачу, що в усіх країнах, де панує слов'янська мова, знаходяться люди однакових мистецьких поглядів і що сутність нашої музики науково досліджується і серйозно вивчається. Ви, Вельмишановний Пане, є **одним із найревніших її апостолів**, і ми можемо тепер сподіватися, що незабаром станемо господарями у своєму власному домі”. (Підкреслення моє. — Т. Б.). (6, с. 108).

Кугач не лише познайомився з обробками українських пісень, а й вирішив сповістити про них у західноєвропейській та російській пресі. Справді, його рецензія під назвою „Збірник українських пісень”, опублікована в часописі „Hudebni Listy” (1875, ч. 7,8,9) є найґрунтовнішою розвідкою про перші випуски лисенківських обробок.

Високоосвічені музиканти, Кугач і Лисенко, разом з іншими народними діячами, усвідомлювали, що поступ слов'янської фолкльористики і музичної творчості здійснюватиметься за умови взаємообміну досвідом і якнайкоршою інформації про новини в галузі культури й науки. Саме тому Лисенко не залишив поза увагою прохання редакції болгарського журналу „Гусла” взяти участь у виданні першого музичного часопису звільнених від турецького гноблення болгар. У листі до редактора Георгі Байданова (1853—1927) український композитор охоче ділився своїм досвідом, радив заснувати національний хор, який має стати підвалиною музичного суспільства і до якого треба залучувати молодь, не цуратись у концертах народнопісенного елементу. „Елемент цей, — наголошував Лисенко у листі 1891 року до Г. Байданова, — особливо міцний і важливий у наших слов'янських демократичних суспільствах, оскільки допомагає прищеплювати смак до народної творчості і є матеріалом, на підставі якого люди, обдаровані з ласки Божої талантом і хистом, можуть вивчати, проймаються і потім творити.

У тім напрямі я замолоду діяв у роки мого студентства в Київському університеті, скріплюючи потім європейською наукою в консерваторії, того і Вам би радив триматись шляху, якщо хочете бути і в музичному мистецтві і в творчості синами своєї батьківщини”.

На жаль, залишився нездійсненим задум Лисенка написати музику до болгарських віршів, про що він писав Г. Байданову, просячи у нього віршів „нескладних і невеликих”.

Твори Лисенка надходили до Болгарії через родину Драгоманових, які багато прислужились розвитку культури й освіти болгарського народу. В архівах Академії наук Болгарії зберігається візитна карточка М. Лисенка з написом-звертанням до Івана Шишманова, видатного діяча культури і науки, в якому композитор нагадує: „Добродій професор обіцяв прислати список книг найновіших задля перекладу на українську мову” (ф. 11, оп. 3, од. зб. 866, арк. 2). Там же зберігається чорнетковий варіант привітальної телеграми від Шишманова, написаний французькою мовою, з нагоди 35-річчя творчої діяльності Лисенка, ювілей якого широко відзначив слов'янський світ у 1903 році. Тоді ювілейні концерти за участю композитора відбулись у Львові, Києві, Петербурзі, Чернівцях.

Видатний громадський діяч і композитор Галичини Анатоль Вахнянин, підносячи Лисенкові срібний вінок на академії у Львові, сказав: „Ти полюбив сю пісню, відчув її красу, пригорнув її до теплої груди, викохав її, виплекав, вилелівав, прибрав у святочну одіж, впровадив між слов'янські посестри і посадив високо на посаді завітчану, омережану, пристроєну в багате намисто, а таку щирю та сердечну, буйну та велетню, якою вона вийшла з грудей цілого народу. В тім Твоя заслуга, пісенний наш Кобзарю, Бояне нового времени”.

На ім'я композитора надійшли численні телеграми й адреса. Ювілей мистця широко висвітлювала преса — українська, російська, німецька, французька, польська та інші.

Новознайдені матеріали розкривають досі не відому сторінку в лисенкознавстві, пов'язану з першими кроками популяризації імені й творчості Миколи Лисенка на американському континенті.

Опублікована без підпису стаття „Микола Лисенко (его 35-літний ювілей)”, що її подала газета „Свобода” від 24-го грудня 1903 року, починається такими словами: „Ім'я Миколи Лисенка мало знане загальною американської Руси, а однак заслуги его для русько-українського народу дуже великі. Чим є Тарас Шевченко у нашій писаній слові, у нашій літературі — тим є Микола Лисенко для руської пісні, для руської музики. І оден і другий — се генії, кождий в своим напрямі. І оден і другий причинились в великій мірі до сего, що ширший світ почав интересуватись нами, пригадав собі трийцять мільоновий забутий руський нарід”.

Зупинившись на деяких біографічних точках композитора, автор статті досить докладно поінформував читачів про поїздку М.

Лисенка разом з Євгеном Чикаленком та Сергієм Єфремовим до Львова, про святкові концерти у Чернівцях, Станіславові, Коломиї. „Загалом треба сказати, — писав він, — що так величаво не святкували галицькі Русини ще жодного народного свята”.

Показово, що рецензент справедливо наголосив на європейському визнанні Лисенкової творчості: „Після осуду знатоків, Микола Лисенко належить до найдаровитіших та найплідніших тогочасних європейських музиків-композиторів. Та для нас як Русинів побіч його європейської слави — наймиліше і найцінніше є те, що Лисенко, ставши славним чоловіком на всю Європу, не забув за свій рід, не став перекинчиком, як се робили і роблять многі другі, але всегда остав щирим Русином Українцем”. На тому матеріалі „Свободи” відомості про українського композитора не обмежилися. На сторінках газети час від часу з’являлися нові статті, з яких читачі довідувалися про важливі події українського життя та музично-громадську діяльність Лисенка, а також рецензувалися концерти на терені Америки, в програмі яких були його твори.

Матеріали Київських архівів донесли до нас докладні відомості про закриття в Києві „Українського клубу”, на чолі якого з 1908 по 1912 рік стояв М. Лисенко.

За розпорядженням начальника Київської губернії від 22-го вересня 1912 року було вчинено огляд бібліотеки Клубу. Там були виявлені заборонені до обігу, крім журналу „Українська хата” (К., 1912), деяких номерів „Літературно-наукового вістника” та книжки „Революционная Россія” В. Жандра (Нікітіна), також №№ 14, 20, 23 і 38 журналу „Свобода” з „край обурливими і злочинними за своїм змістом статтями”, як зазначалось у доповідній записці губернаторові.

Ці примірники американської української газети були чи не єдиною вагомою причіпкою, що була потрібна царським властям для нанесення удару активній українській громаді. Опубліковані там статті „Проти варварства царату”, „Масовий мор російських робітників”, „Що спасе український народ” та „Новинки” спричинились до звинувачення голови (М. Лисенка) і членів Ради старшин „Українського клубу” ніби вони тим самим сприяють „поширенню творів, що ганьблять гідність його Імператорської Величності, і поширенню через друк наперед облудних про діяльність уряду чуток і повідомлень, тобто злочину, передбаченого статтею 103 Карного кодексу 1903 року”. Тому й вирішено було „Український клуб” „закрити назавжди і справу передати прокуророві Київського окружного суду задля початку карного розслідування проти винних” (Державний архів Київської області, ф. 10, оп. 1, справа 351, арк. 46-46-зворот).

Знайдені ще в 1960-ті роки в Центральному державному історичному архіві УРСР документи свідчать про те, що на 70-літнього композитора були вже заготовлені матеріали як „на особу, що підлягає обшукові чи арештові“ (7, с. 147).

Розпочата ще 1911 року облога „Українського кліюбу“ царськими охоронцями дійшла свого сумного кінця. Чорну справу було зроблено — осередок української культури, що активно діяв, було паралізовано і закрито. Поліційні переслідування і моральні знущання над народним бардом причинились до раптової смерті М. Лисенка.

Шостого листопада 1912 року український народ зазнав болючої втрати. Смерть відібрала у пісні найщирішого її співця. Але талант великого Маестра звеличив ту пісню. Вона потужно пульсує з перших тактів його творів. Ті мелодії зворушують серця кожного українця, як також дивують і слухачів інших народів.

Так було на першому концерті в Нью Йорку, спорядженому в пам'ять М. Лисенка через двадцять днів по його смерті, коли новостворене „Товариство музичне імені М. Лисенка“ і „Український хор“ з Нью Йорку змогли величаво влаштувати концерт, що справив особливе враження на присутніх гостей цілої мозаїки етнічних груп, що мешкають в Нью Йорку.

Так само було й на концерті, коли відкривали перший на Північно-американському континенті пам'ятник-погруддя М. Лисенка в Едмонтоні, Канада, та на відкритті пам'ятників Т. Шевченкові теж у Канаді у Вінніпегу та в столиці ЗСА Вашингтоні.

...Стоять і стоятимуть на сторожі Правди історії улюблені композитором рядки:

*З усім світом братаймося,
Катам в руки не даймося.*

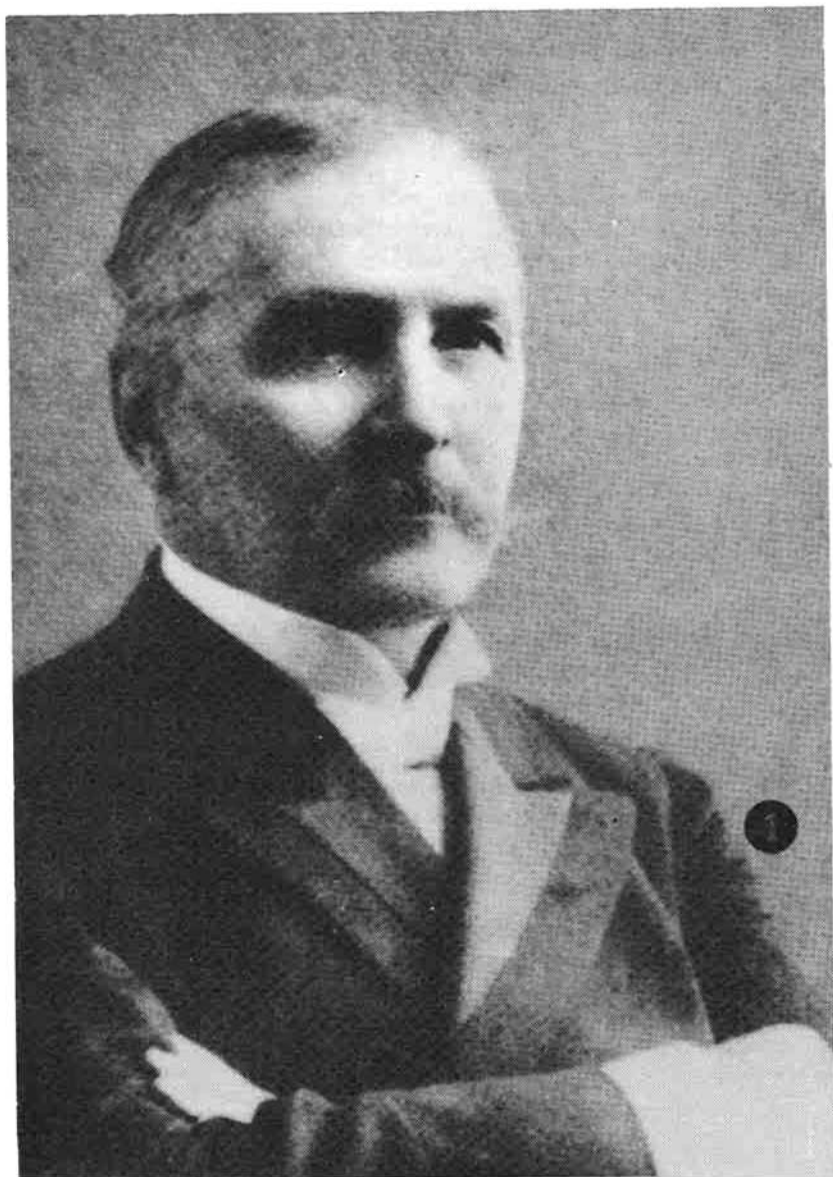
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Українська музикальна спадщина. — Київ, 1940
2. Мольнар М. Зустрічі культур. -- Братіслава, 1980
3. Лисенко М. Листи. — Київ, 1964. (Листи, написані російською мовою, подаються в статті у перекладі на українську мову).
4. Людвик Куба про Україну. — Київ, 1963
5. Kuhac F. Slavjanski i slovenska glasba. — Zagreb, 1890
6. Українська музична спадщина. Вип. I. — Київ, 1989
7. Булат Т. Героїко-патріотична тема в творчості М. В. Лисенка. — Київ, 1965

Тамара Булат

Доктор мистецтвознавства, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського Академії наук України.

Кергонксон — Тінек

Микола Лисенко
(1832-1912)

КОЛИ ЧУЮ ЛИСЕНКА...

Почую Лисенка... І я не знаю,
Чи звуки то, а чи гримлять пороги,
Чи чайка вилітає з небокраю
І тужно скиглить, б'ється край дороги...

Почую Лисенка... Чорніє поле.
Туман, як хвиля, у степу німому...
А звуки ллються, ллються... Де ти, доле?
Куди пішла ти з батьківського дому?..

Он під вікном, занесеним снігами,
Дівчата й хлопці стали з колядою.
Різдвяна ніч прийшла в село лугами
І засвітила зорі супокою...

Чого ж невтішно на душі Вакулі?
І чом звабливо й радісно Оксані?..
Прийде весна і спів, і перші гулі,
І сині вечори, цвітінням п'яні...

Почую Лисенка... Не звуки,
А рокотання стиглих бур,
Не струмись струн, а мужні звуки
У гордім гомоні бандур.

І люта Бульбова шаблюка —
Вогненна блискавка з-за хмар,
І, як відлуння, лунко стука
В серцях Тарасовий „Кобзар”.

А пісня... пісня полум'яна
То ожива, то завмира...
Чи мова то фортепіяна!?
Чи хвиль співучого Дніпра!?

.....

Нехай когось бере в полон Бетговен,
Нехай від Гріга серце затріпоче,
Хай Сметану й Шопена люблять люди,
Чи Глінка спогадом зволожить очі...
Почую Лисенка — я щастям повен,
Душа здригнеться — волі, волі хоче,
І рідна пісня розриває груди...

19 РАЗІВ АРЕШТОВАНИЙ

(Листи Я. Гулака-Артемовського до О. Кошиця)

Подаємо листи Якова Гулака-Артемовського, українського культурно-громадського діяча і багаторічного помічника Миколи Лисенка в його хоровій справі, написані до видатного диригента і композитора Олександра Кошиця — послідовника і учня нашого славетного різьбяр народної пісні.

... Минулого року колега з Київської консерваторії показала мені фотографію Якова Гулака-Артемовського зі свого домашнього архіву і на моє прохання дозволила її репродукувати у фотоальбомі „Світ Миколи Лисенка”, що готується до публікації. Так до моїх пошуків матеріалів про послідовника Лисенкової хорової діяльності Якова Яциневича додавалась ще одна маловисвітлена в історії української музики постать. Саме на той час наспіла звістка про відкриття у селищі Немішаєво, що на Київщині, меморіальної дошки Якову Гулакові-Артемовському. Значить, хтось знав і пам'ятав про добро, зроблене цією людиною. Яків Гулак-Артемовський з роду відомого українського письменника Петра Гулака-Артемовського, його онук. Під впливом Марка Кропивницького і Михайла Старицького він покинув працю в Петербурзі і, маючи неповних 30 років, переїхав в Україну, щоби присвятити себе громадськокорисній діяльності. На згаданій фотографії привертають увагу м'які риси обличчя, добрий погляд ледь усміхнених очей. Такою лагідною, інтелігентною людиною залишився він і у свої 72 роки, коли почав своє листування з Олександром Кошицем. Це було 1933 року, у драматичний період його життя, як і багатьох мільйонів українців.

Я. Гулак-Артемовський належав до того покоління українців минулого століття, що в тяжких умовах колонізаторської політики російського царизму навчився відстоювати гідність української нації і право народу на своє існування. Від тих переконань він не відступив і в часи сталінського терору, постійних репресій і знущань.

На жаль, ім'я Я. Гулака-Артемовського належить до того списку діячів, про яких наше молоде покоління майже нічого не знає.

Советська влада також зробила все, щоб фізично знищити цих діячів або пустити в небуття їхні імена. За свої переконання Гулакові-Артемівському, починаючи з 1903 року і по 1930-ті роки, довелося сидіти у в'язницях, двічі врятуватися від розстрілу, бути серед тих, кого готували відправити у концентраційні табори. Всього, за визнанням Гулака-Артемівського, його 19(!) разів арештували.

...У листах, що публікуємо, знаходимо цікаві подробиці щодо діяльності Лисенка, характеристики його як хорового диригента. Багато молоді прагнуло співати в хорі Лисенка. Спілкування з мистцем було для неї не лише художньою школою, а й справжнім громадським університетом. Недарма царська охранка в свій час стежила за українськими хоровими осередками і забороняла концертні виступи. Добровільні помічники композитора — Кирило Стеценко, Олександр Кошиць, Яків Яциневич і той же Яків Гулак-Артемівський та інші — працювали, за словами останнього, заради ідеї. Вони бачили, що й Лисенко, завжди переобтяжений роботою, непрактичний у фінансових розрахунках, жив заради ідеї добра для рідного народу.

Гулак-Артемівський приклав чимало зусиль до організації перших в історії України хорових мандрівок, здійснених Лисенком у кінці XIX — початку XX століть. Він же, як з'ясовується із листів, подав думку і вклав власні чималі гроші з тим, щоб Лисенкова капеля могла готуватись для поїздки за кордон. Проте ці важливі для української культури гостинні виступи не відбулися, оскільки деякі студенти з кращими голосами відмовилися їхати.

Дізнаємось також, що з ініціативи Гулака-Артемівського українська громада купила землю коло Могили Тараса Шевченка в Каневі, на якій заклали парк; було відкрито народну школу в Немішаєві. Безкорисливою була його допомога Маркові Кропивницькому, братам Тобілевичам в їх театральних справах, а також, як відомо, допомога у поїздки української делегації на відкриття пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві.

Багато цінних матеріалів — листів до Я. Гулака-Артемівського, зокрема, листи-відповіді О. Кошиця, щоденники, ноты, фотографії — загинули під час пожежі його дому в Немішаєві. Листи Я. Гулака-Артемівського, що збереглися в особистому архіві О. Кошиця у Вінніпегу, — це важливе джерело пізнання особи активного діяча української культури. Це перший документ про людину з Лисенкового оточення, який через епістолярний жанр розкриває трагізм тих чесних, працьовитих, духовно наповнених людей, що безпосередньо на собі пізнали штучно створений на

Україні голод 1932-1933 років, заходи експропріації та колективізації, в наслідок яких загинули мільйони українців.

Позбавлений землі, яку він власними руками обробляв, і продуктів, Гулак-Артемівський разом із своєю родиною ледве врятувалися від голодної смерті — три місяці жили на самій юшці з лободи, кропиви і щавлю; він сам вже ходив опухлий. Наспіла допомога від Олександра Кошиця, який виїхав раніше з Українською Республіканською Капелою до ЗСА. Гроші, що їх композитор-диригент зміг надіслати друзі, а також кошти, зібрані через українські організації, врятували життя родині Я. Гулака-Артемівського, зокрема його малолітньому синові й дочці.

Надісланий О. Кошицеві лист Я. Гулака-Артемівського до Парижу повернувся назад — дата і зміст його нам невідомі. Отже, перший лист, що зберігся, Гулак-Артемівський написав на адресу співака і диригента Григорія Павловського, рідного брата Методія Павловського, багаторічного редактора газети „Рада”, учасника Лисенкового хору; датований 12-им листопада 1933 року. Лист сповнений розпачу і бажання вистояти в житті, яке ввижалося в картинах голодної зими, хвороб, смерті. „Прошу Тебе і Твою дружину, — звертається Я. Гулак-Артемівський до давнього друга Сашка, — не відмовте старому хоча в позиції. Даю чесне слово, поверну все, тільки хоч трохи стану на ноги. Бо без Твоєї допомоги не маю надії протягнути до майбутнього літа”.

У листах, датованих 1934-35 роками, видно, як після розпачу починає знову пробуджуватись інтерес Гулака-Артемівського до життя і, зокрема, громадського. Він у свою чергу всіляко підбадьорював Кошиця, що занепав було духом, коли розвалилась його капеля, часом радив йому повернутися в Україну і створити новий хор. Разом із тим наївна віра у все краще розбивається фактами жорстокої дійсності. Слідом за рядками, присвяченими вимріяній співпраці з Кошицем на культурній ниві, автор листа повідомляв (не міг не повідомляти, хоч і знав, що його листи прочитуються) про арешти або перебування на засланні спільних знайомих, про повернення із заслання Людмили Старицької-Черняхівської, про бідування священників, позбавлених права на будь-яку працю.

Гулак-Артемівський постає з листів людиною працелюбною, великої життєвої енергії, кмітливості й надзвичайної сили волі.

Зважаючи на документальний характер матеріалів, що подаємо нижче, зберігаємо авторський стиль і характер написання

листів Якова Гулака-Артемівського, справляючи лише окремі літери, що є явними описками.

Тарас Філенко
кандидат мистецтвознавства
Київ

Яків Гулак-Артемівський до Олександра Кошиця

12 листопада 1933

Дорогий Друже Сашко !

Дозволю собі так до Тебе звертатись на підставі давно минулих часів. Давно я розшукував Тебе, але мені не вдалося знайти Твою адресу. Тоді я хотів побалакати з Тобою з приводу впливу нашої пісні на заморських людей, а тепер мене цікавить і те саме і головне цікавить мене животіння. Я в цьому листі не стану Тобі розписувати всіх справ як моїх відносно влади, так і навпаки. Скажу тільки, що з початку революції я розійшовся з нашими українцями і з більшовиками, і через те сиджу без роботи, бо вони мене лічать опортуністом і церковником і взагалі не своїм чоловіком. Два рази вони мене вже судили і обидва рази виправдовували, два рази держали в тюрмі і випускали чистого, два рази відбирали право голосу і обидва рази сами, без моєї просьби, — повертали мені голос, бо я їх називав дурнями і вказував, щоб вони про мене навели справку в Києві в *іспарті* (це установа, в якій зібрані документи про всіх революціонерів минулих часів). — То вони мені заборонили були (негласно) служити де б то не було в нашому Бородянському районі, і до липня 1931 року я таки й не міг мати ніякої роботи, і в 1931 році одержав (після великого скандалу в партійних органах). Але з березня цього року покинув, бо служба не давала нічого і я трохи не загинув з голодовки, а, покинувши службу на 80 карб. на місяць і 1 х(унт) хліба на сутки, я почав купувати молоко, возити до Києва і таким тільки витримав сам і спас від голодної смерті і семью. В квітні, травні і червні в мене харч була така: рано, в обід і ввечорі юшка з лободи, щавлю та кропиви, — без сала і якого б то не було жиру, а хліба мав не більше як 1/2 х(унта) на сутки, так що були й ноги попухли. — 3 кінця червня появилась молода городина і стало значно краще, так що зараз я вже оправився і почуваю себе дуже добре, але майбутня весна мене страшить, бо, дякуючи великим холодним дощам, в городах пропала майже вся городина. — Хліба свого не маю, бо землю всю від мене забрали, лишивши мені всього 1/4 десятини коло хати садиби з городом. — Так що в мене картоплі

не вистачить до весни і купити нема за що. — Будівля валиться, нема за що полагодити і достати щось-небудь нема де, бо всі обтяжені боргами, бо одержують малу платню. — А з липня я встроївся вартовим в Київ в залізничних майстернях; служба добра, бо я сутки вартую, а 3-є вільний і одержую за це на місяць 70 карб. і 3 1/4 х (унти) хліба на всю семью по 10 коп. хунт, — і більше нічого. Так що поневолі доводиться продовжувати продавати чуже молоко, щоб заробити ще карб. 4-5 в день, щоб докупити хліба (по два рублі) 6-7 х(-унтів) в сутки, (бо нас 4 душі): я, дружина, син і дочка. Купити мила (10 карб. хунт), гасу — від 2 до 10 карб. літр, пшона (3 1/2 карб. хунт). Про сало (20 карб.), масло (16 карб.), сахар (10 карб. хунт), крупи (5 карб. хунт), булки від 1 до 6 карб. х(-унт), я не мрію, бо це все не для мене (...); щось страшне було весною, а я сподіваюся лиха і на цю весну. Отож все це мене і заставило звернутися до Тебе, може б Ти між знакомими своїми зібрав би що мені — допомогти. Я дуже був би Тобі вдячний, коли б Ти міг зібрати для мене 900 франків (в позичку). Я зобов'язуюся повернути через місяців 4—5—6 не більш. Мені треба обладнати будівлю, купити картоплі, собі і жінці чоботи, і головне — корову. Все це можна вправитись за 1100—1200 франків, але як куплю корову, то більш мені не треба як 900 франків. Кажу про франки, бо вони стоять твердіше ніж долари. Тяжко, голубе, пропадати від голоду, а може трапитись і це. Шкода мені *сина*, гарний росте, вже йому 9 років, бо старші померли (я одружився вдруге в 1920-му році), а від 1-ої дружини дітей не було. — Одержую пенсії 16 р. 49 к. на місяць — от і живи як хочеш. Ні вдягтись, ні взутись нема в що, дійшов до краю. Коли б мене не обікрали два рази, то я б ще держався, а то обікрали учні з сусіднього технікуму серед дня, як я був в Києві, а дружина на городі, а вони в мене квартирували. — Забрали (нерозбірливо) (було на всю семью заготовлено), сорочки мої й дружини, дещо з одєжі і всякого дечого багато (рушники, наволочки, простині), зараз в шматті ходимо, купую в Києві старьйо на базарі. — Може, між духовенством тамошнім можна що зібрати, молю Тебе не відмов. — Як відозвешся, буду писати багато дечого. Мені вже 72 роки, а ще маю вільне *la*, щороку співаю „Покаяніє” Веделя з Павлом Сімінським, який в нас попом. Слабує бідолаха на горло. Ми часто згадуємо Тебе. — Твою адресу я не знаю, а пишу через Павловського, адресу якого дав мені його брат Мефодій, він щодня купує в мене молоко. — В нас була пішла поголоска, що Ти в Парижі даєш концерти, і я написав до Тебе через одного знайомого в Париж, але Тебе там не було, то той повернув листа назад. Звертаюся до Тебе через те, що не маю нікого більш і на Тебе вся надія. — Прошу Тебе і Твою дружину не відмовте старому хоч у позичці. Даю чесне

слово, поверну все, тільки хоч трохи стану на ноги. Бо без Твоїї допомоги не маю надії протягти до майбутнього літа...

Цілую тебе щиро по-українськи і бажаю всього найкращого.

Твій Яків Гулак-Артемівський

Яків Гулак-Артемівський до Олександра Кошиця

18 січня 1934 року

Дорогий Друже!

І так, в мого Грицька сипний тиф! Велике щастя мати гарних дітей, але й велике нещастя втратити їх. — Ще хвороба — половина біди, перемучиться — тебе перемучить, а все таки живе. А коли вмирає... Це жах... (Я. Гулака-Артемівського двоє старших дітей — дівчинка і хлопчик — померли від скарлятини у 1925 році. — Т. Ф.). От і я зараз під такою загрозою стою. Ще велика Тобі подяка за цю допомогу, — підскачили гроші (одержав 16/1) якраз під таку лиху годину, коли ні шеляга за душею не було. — А зараз хоч є чим лікареві заплатити і купити всього необхідного для хворого, та сьогодні покликати сидуху до хворого, бо дружина не зовсім здорова і заклопотана цим паганеньким господарством, а мені одному цілі сутки 9-ті не можна витримати.

На жаль, в торгсіні (торгсін — скорочено, рос.: торгівля с иностранцями) невідомо від кого гроші прийшли, бо це по чеку, то не записується від кого. Але мені диво з того, що на конверті Твого листа печатка 15/XII Нью Йорк, а Ти пишеш, що він здав „вчора” тобто виходить 13/XII, а цей чек від 22/XII, Москва 7/1, а в Немішаєво 10/1, а одержано 16/1 — 19 день, а про ті гроші ще чутки нема, та вже й не буде, бо сьогодні вже місяць і 5 день. Виходить, що українець-комерсант — скористався й допоміжною лептою, щоб і собі за клопоти залишити. — Ми такими не були. Коли б мені хоч 1/10 тих коштів, які витратив з 1903 тільки року на всякі допомоги (своїх вилужених), то я б зараз прожив би гарно два роки, а то й більше. Звичайно, мені його пробрати не виходить, — спасибі й за ту допомогу, а Ти можеш — дипломатично присоромити його, вказавши, з чого він наживає... Замість того, щоб ще зібрати між громадянством, накинувши на квиток по якійсь копійці, попередивши в афіші, для чого ця накидка робиться, то він з готових затримує трохи не половину. — Ну та Господь з ним. Спасибі, що хоч це прислав і то вирятував... А може Ти його лист не добре прочитав, може він писав 15, то я тільки ремствую на нього даремно... Це теж недобре...

Тепер в мене одна думка — про життя сина, так що розписуватись в цьому листі не буду, хай надалі. Був на Різдво в Києві в Софії

— бачив Вертеп, — то хоч трохи нагадало наші старі часи. — Чи там Ти хоч раз знайомив людність з нашими колядками? Про українську пісню я якось читав ще в 1902 чи 1903-му році французьку статтю з приводу випуску Лисенківських десятків, що музика народу українського вища від всіх — як по змісту й історії пісні, так і по мелодії і гармонізації. Це писав якийсь французький музичний критик, я тоді ту статтю віддав Миколі Віталієвичу (Лисенкові — Т. Ф.). А цікаво було б прочитати критику про Твоє виконання українських пісень. Я не можу не хвалити пісень і російського, і інших народів, але таких пісень, як „Ой наступає та чорна хмара“, „Ой з-за гори, з-за крутої“, „Ой утерав соловейко голос“ та й багато інших, — таких пісень я не зустрічав... Шкода, — я не чув пісень у виконанні твоєї розкладки... Бо розкладка Стеценка мені не дуже подобається — багато церковщини.

Зараз пісні народні все більше з критикою до сучасного життя — по складу всьому мені не подобаються... А пісні, які в популярності зараз, — це творчество сучасних поетів, а музика більш приноровлена до підбадьорювання настрою та революційного настрою — казенні. — А чисто народніх побутових, щоб відбили часи переживання народу, зараз нема. — Якесь мертвечина в народі. Одно лише зараз для всіх — це їжа і забезпечення від голоду, та вишукування праці не з кращою платнею, а з кращим пайком харчовим.

На цьому покищо кінчаю свого листа. —

Якщо життя сина мого збережеться, то 13/2 по новому буде йому 9 років і зберуться мої друзі деякі, буде Сімінський і Романовський старий і дехто з Києва, то й за Твоє здоров'я проголосимо. Може й загальне привітання пошлемо Тобі, — напевно. — Так що Ти в той день також можеш з-за окіяну широкого думками до нас приєднатися. — Сьогодні в нас Голодна кутя, а завтра Водохрещі і я, через хворобу сина, не можу піти до церкви. — Шкода! — Зараз послав у Ворзель по лікаря, бо нашого, районного, не можу діждатися, так заклопотаний державною роботою по селах. Ще хвала Господеві, що я креплюсь, Господь молитву мою приймав...

Ну покищо бувай здоров, жму щиро Твою руку!.

Твій Яків

Купив масла сьогодні для слабого 15 карб. хунт. І так завтра везу Грицька в Бородянку в больницу, бо в нього, крім тифу, ще і менінгіт, а це краще лікують в больниці. Роспитував — хвалять порядки тамошні.

Здоров будь, Дорогий Друже! Не знаходжу слів — дякувати Тобі за листа довгожданого. Цікаво мені, скільки днів ідуть мої листи до Тебе, бо Твій цей прийшов на 15-ий день. А мої, мабуть, спізнюються, бо їх в Москві, мабуть, прочитують, бо вся закордонна переписка йде через Москву. Дуже дякую за привітання новорічне, з свого боку вітаю і Тебе з дружиною і бажаю одного — здоров'я, здоров'я і здоров'я, а решта буде по Божому благоволінню. Щиро бажаю, щоб Ти набрався сили та рішучості і спорудив там нову капелу і показав тій сволоті повну красу і величність нашої пісні і Твого таланту. — Якби я мав Твою вдачу і уміння, я б останні штани продав би, а знову почав би роботу. Ти не думай, друже, що я хочу Тобі улесливість співати, — ні! Я Тобі кажу правду, що я Тебе як диригента, як впливача на співця, ставлю вище Мик(оли) Віталієвича (Лисенка. — Т. Ф.). М(икола) Віт(алієвич) — велика людина, з усіх українців це найвидатніша людина, це щось незрівнянне, художник, народовець, безсеребренник, творець, незрівнянний впливець в громадянстві і т. п. — Це для мене був недосягаємий ідеал. Я через нього полюбив українську справу більш своїх інтересів і через те й по службі був в загоні і нею не цікавився. Як я з М(иколою) В(італієвичем) не бачився два дні, то ми скучали один за другим. Але як диригент — він не міг одухотворити хор паличкою, а лише сівши за рояль — впливав настрій живий надзвичайний, але цей настрій в той же час був і шкідливий для чуткого слухача, бо, дякуючи силі гуку рояля, голоси робили помилки, які рояль покривав.. Я був завше проти того, щоб М. В. дирижував за роялем. А в Тебе навпаки, весь ансамбль був на кінчику палички. — Це я помітив і в Городовенка, але він цього добився не своєю натурою, не своєю здібністю, а складом капели (гарні голоси, на гарному утриманню) і довгою зрепетовкою (пробами. — Т. Ф.), але одухотворення в його дирижорстві нема, — гарна музикальність, чудовий ансамбль, чудова зрепетовка. Ну, та про це годі...

Портрет М. В. я Тобі вийшло в слідуючому листі намотаного на пилічку, гарний портрет. — Лисенята всі живі, Остап (син композитора — Т. Ф.) гарно грає на роялі. Всі вони і багато дехто зібралися до мене налетіти, але проклята служба не дала мені можливості прийняти їх, та й кошти не дозволяли мені цієї розкоші, цього задоволення, і я всю надію покладав на з такими труднощами придбану корову, яка так трагічно погинула і осиротила мене і підвела під тяжке становище. — Я так надіявся на неї, що з 1 грудня відмовився від своєї тяжкої, не вигідної зовсім служби. — І зараз я не маю служби і не маю надії скоро одержати її. Ще хвала Господеві,

що держава знизила ціну на хліб почти вдвоє, тільки чи на довго... І мене дуже дивує, чому цього не можна було зробити з літа, коли видно було добрий врожай, а зразу зробили з січня і не тільки збільшили кількість хліба, а й рибних продуктів появилася маса, що перше можна було мати лише в торгсіні. Людність виголодалася на рибне і розкупила все рибне так, що треба в черзі стояти хвилин 20 не менше, щоб взяти що-небудь. Цукру перше теж було мало і ціна була за рафінад 12, а за пісок 10 карб. кіло, а зараз 7 і 6 карб. кіло. Но як би там не було, а мені важно, що вже все таки легше стало матерьяльне становище, що можна таки якось проіснувати, не голодаючи. Зараз я ледве-ледве перебиваюся. Позичив вже 250 карб. та за м'ясо виміняв телицю годову, якщо вдасться позичить десь ще карб. 450-500, тоді продам телицю і куплю собі корову, бо без корови я голяк... А головне — діти, без молока тяжко, та й мені старому теж молоко необхідне. — Зараз одержати мені службу трудно і через старість і через фамілію. — Я постеріг, що останні 4-5 років мені моя фамілія (прізвище: Гулак-Артемовський, на яке влада дивилася з підозрінням. — Т. Ф.) шкодить, бо зараз все старе українське, в якому ми були виховані, в непошані і навіть в загоні. — А який був чудовий час нашого перебування, які чудові почуття виховувалися в старих гуртках... Як ми всі любили старовину і незрівнянну народну поезію... А тепер все це не в почоті, тепер вся поезія якась мертва, суха, а пісня — одна тільки ритмічність для кращого під пісню нібито підбадьорювання, а щоб пісня та вплинула на душу, щоб зворушила тебе або довела й до сльози, або суму, як наші старі пісні, то цього нема. — Городовенко має успіх, бо він є один, хоч іноді капела розділяється для провінції, але вже не під його диригентством, він на провінцію не виїздить, це для нього низько. Я думаю, що коли б Ти повернувся сюди, можна було б спорудити невеличку капелку і дати декілька концертів на провінції — в Ворзелі — Бучі — Боярці тощо, а потім і в Києві... Звичайно, Тобі довго не дадуть самостійно виступати, бо будуть обкладати здорово, але думаю, що збитку не було б, а можна було б і другу церковну капелу спорудити, бо Україна велика і одної капели мало для неї. — Я гадаю, що не пошкодило б, коли б Ти написав прямо до голови українського уряду, тов. Петровському, в Київ і то через консульство, що в Вас (СССР), опиши йому все і вискажи бажання повернутися і дати Україні свою пісню, яку Ти показав за кордоном. Так можеш і додати, що для України мало одного Городовенка, треба по всій Україні дати історичну пісню. Попробуй! Не вважай, що будуть говорити українці. Їх пісня вже проспівана. І мені, здається, що провінція прийняла б капелу щиріше, ніж гóрод. Звичайно, що за кордоном, коли б можна

спорудить щось, більш широка дорога. Як у Франції, так і в Германії й Польщі ще можна б було спорудити і капелу з молоді, яка зараз вже виросла, втікши з Росії в 1917, 18 і 19 роках з батьками. — Важно скласти гарний квартет, а потім вже секстет і більш. Я так колись починав в СПБурзі — з квартету, а потім і хор був з 20 душ і мав успіх, але ця ж пісня, Кропивницький та Старицький так мене зворушили, що в 1888 році я покинув гарну службу і поїхав до Києва. 5 місяців ходив по Україні і назавше розташувався в Києві. — Але ж я не Лисенко і не Кошиць, і музично не був так освічений, щоб самому керувати справою, а тому порішив бути краще маленьким коло великого, ні як теж бути невеликим самому. Я дуже шкодую, що не вдалась Лисенкова подорож за кордон; я тоді потеряв 500 карб., все через двох чи трьох студентів, які під кінець репетицій відмовились їхати й других збили. — Не судьба!!!

Лисенко і всі українці поховані на Байковому кладовищі один коло другого і, крім невеличкого залізного хреста, нема нічого, — якимось аж боляче за нього. З усіх українців старих залишився Микола Левіцький (артильщик), Саксаганський, Л. М. Черняхівська та декілька з молодших, арештів вже нема. — Саксаганський вже не працює, паралітик — видав свої спогади, — зараз я їх читаю — чудово написані. Якщо Ти цікавишся, то я Тобі вишлю. — Я саме дочитався до того місця, як почала трупа Старицького розпадатись, — дуже цікава книжка 188 сторінок, а я читаю на 72-гій. Під впливом його спогадів і я трохи перенісся в давнину і переживаю гарний минулий час, і мені не так навіть тяжке зараз моє тяжке матеріальне становище. — А воно дійсно тяжке зараз: служби нема, молоком чужим заробляю не більш 4 карб. в день, а витрати на місяць 180-190 карб. при своїй картоплі. — Що робити, не знаю — це ж тільки їжа одна... — А ще дуже хвилююся за прикопану картоплю, бо в нас, починаючи з 1-го грудня, були великі морози — доходило до 37° — коли б не померзла. Якщо померзне, я пропав навіки. — Вся надія була на корову — і одягтися, й обутись, і борги оплатить... і зразу все пропало. Я ледве пережив. — Минулу зиму ще заслаб — довелося багато дечого збутись, то Ти, спасибі, виручив, — а тут знову таке лихо!.. Ото ж я, голубе, не одержуючи від Тебе довго листів, послав листа до Павловського і через нього до Тебе... Якщо можна щонебудь врятувати, — умоляю... Тільки, звичайно, не своїми коштами, а може якоюсь збіркою, а то шкода дітей оставляти, а боюсь, що не видержу. — А діти ще малі — синів 10, а дочці 8 років і гарно вчаться, і гарно я їх виховую... За м'ясо виміняв годову теличку — від гарної корови, теж її дожити треба аж до січня або лютого 1936 року. Якщо не зіб'юся на корову, доведеться продати хату... А що ж далі?.. А в мене ж чудова садиба. Правда, всю землю

3 1/2 дес. одібрали, лишили мені тільки 0.40, але все таки лісом — повітрям я користуюсь, і то добро... А головне — є випас корови, і що тепер дуже цінно, є свої пастухи. Ну, та про це годі вже Тебе нудить, почну Тобі описувати Київ. Почну з вокзалу (Залізничний двірець. — Т. Ф.). Вже є два вокзали: старий дерев'яний, приведений гарно і чомно в порядок для пригородних поїздів, які йдуть в сторону Фастова й Тетерева. — За час з початку революції народ мучився, мокнув під дощами і мерзнув надворі, дожидаючи часу посадки в вагони; жуліки обкрадали і (...) при посадці в давці, і взагалі це було страждання невимовне — дощі, холод, пилюга і все це на мостовій (бруківка. — Т. Ф.), аж тільки в 1933 році в кінці встановили надворі лавочки, і це вже було велике досягнення і народне задоволення. — А в цьому році, влітку 1934 р., як рішили перевести столицю в Київ, привели старий вокзал у такий порядок, як ніхто не сподівався. Викинули деякі служби, зробили довжелезну залю сажнів не менше 40, поділили її тільки на деякі відділи, — але без дверей і перегородок, попідпирали стелю великими стовпами, обставили дерев'яними гарними тапчанами полірованими і вийшов чудовий зал. Архітектура не хвалиться красою, а виграє на світлі й просторі. — Так і вокзал цей — знадвору не шикарний, прямолінійний, а всередині дуже просторий, заля велика і височенна, так що й 2000 наших дядьків повітря не зіпсують... У великому вокзалі по обидва боки каси, а по боках в залах дожидає публіка від'їзду, там багажні відділи і всяка експедиція залізнична. — А на другому поверсі — з обох боків буфет дуже шикарно влаштований, навіть з оркестрою — з кіно — та голосноговорителем — музика й співи. Тут же й лікарня є для необхідного тимчасового випадку й парикмахерська і дитська кімнатка, куди заходять матері з дітьми дождати потяга. — Взагалі багато зроблено доброго проти того, що було колись. Вокзал новий поставлено прямо проти Безаківської вулиці, яку від вокзалу аж до Жилинської вулиці розширено і приведено в гарний вигляд. Площа перед вокзалом — шириною сажнів більш 100 залита вся асфальтом і оточена гарним штучним парканом, аж до початку будівлі на Безаківській (як пам'ятаєш). — З лівого боку Безаківської, — де був невеликий завод — зараз дуже великий збудовано літейний завод і електрозварочний. — Вся Безаківська викладена кам'яними кубиками з асфальтовими тротуарами. — А серед привокзальної площі — перед вокзалом зроблена велика й кругла клюмба з гарними квітками, а навкруги його з Безаківської підходе і відходе трамвай, пристосований так, що йде прямо №2 до Думи через Єврейський і Сінний базари, №13 На Подол через Єврейський базар по Глибочиці до Контрактового будинку, №10 по Безаківській, Благовіщенській, Васильківській,

до Деміївки, №22 йде по Безаківській, Бібіковському бульвару до Бесарабки. Трамваю по Пирогівській, Фундуклеївській та Хрещатику вже нема, про це буду Тобі писати далі в слідуєчому листі днів через 10-15, як куплю Саксаганського спомини та портрет Лисенка. — А покищо цілую Тебе міцно і міцно, привіт мій і дружині. Вже дев'ять годин вечора, лягаю спати, бо треба вставати в 1/2 4 ранку везти молоко.

Твій Яків
21/1 (1934 рік)

Яків Гулак-Артемівський до Олександра Кошиця
2-3 квітня 1934 року

Дорогий Друге! Перш з все подаю Тобі привіти від Тележінського й Сімінського, вони Тобі дуже спочувають: щиро вітають Тебе в далекій чужині. — Але чужина тепер Тобі як мати...

Я дуже обрадувався, одержавши нарешті від Тебе листи, бо я боявся, що листи пропали, як і багато моїх листів пропада, — читають... Чи Ти одержав мого листа з копією листа до Чудро?.. — Як будеш писати мені, то пришли свою картку, а то й дві, діти хочать мати пам'ятку, бо Ти спас нас від голодовки... Якби не Твоя допомога, ми голодали б, бо майже два місяці я був без роботи та ще й син заслаб. — А то ми пережили за цими 15 долярами до сього часу, потрошку витрачали, ще й на Великдень є один доляр... Бо коли б Чудро був прислав 25, то я міг би тоді купити корову і мав би молоко, та й заробив би на ньому, а то 15 дол. розійшлися потрошку й непомітно. — Спасибі! Ми мали навіть потроху й сахар і трохи борошна на паску маємо. Надійсь, з Чудра нічого не буде!?. Ще спасибі, що хоч 15 вислав... Я все таки не хочу в ньому винити українців... Скрізь, голубе, сволоти до чорта, хіба може в якому захолюсті знайдеш чесну людину із старих людей, а молоді більшість вже зірвалися з чести. — Я не хочу винуватись і наших українців, як Ти виниш... Треба дивитись в корінь. Ну що в нас було між українцями? Якихнебудь 100-200 чоловік, що гуртувалися. Знали одно другого, і все то голота, крім двох-трьох чоловік — як Чикаленко, Семеренко тощо. Звідкіля ж вони взяли б коштів для всяких гарантій, а тільки в тому їх вина, що вони не злигувалися з людьми і не мали собі помішників і, як прийшлося до керування, то кожен тяг свою рідню, то така чепуха й вийшла.. Ну що міг зробити якийсь молодий діяч років 20-25, коли він ще не вмів свого життя добре влаштувати, а таких у нас було багато за спиною старого — непрактичного теж в політиці Грушевського? Я ніскільки не дивуюсь. — Я 5-го квітня 1917 року подавав їм свою програму і я певен, що було б добре, но вони не погодилися і пропали. — Я тоді

при всіх Винниченка назвав дурнем, бо я ж його знаю малим, він з моєї хати вийшов революціонером. — Ну та це минуло...

Обернувся назад. — Я 16 років працював з Лисенком, це начебто незначна моя була робота, а поглянь глибше, то я вів велику організаційну українську роботу, якої після мене не було кому робити... Всі його подорожі були мною підогріті, тільки я жалкував, що мені не можна було з ним їздити через службу, і через те вони виходили анархічні і мало рекляміровані. — Всяка справа залежить від тої чи іншої реклямівки. А хіба я за свою роботу що мав? Я щомісяця витрачав своїх карбованців 20-25. Через те і по службі я не йшов ніколи більш 100-200 карб., бо витрати були великі за час підготовки. — А згадай мою роботу по підготовці подорожі за кордон! Це ж була моя ідея і я за неї постраждав, бо під самий кінець репетицій, коли вже я хотів клопотати паспорта, декілька кращих голосів, 2 тенори студенти і один бас студент, відмовилися їхати, а за ними пішло хвилювання між всіма і дійшло до того, що я потеряв на цьому своїх кривних 500 карб. і край. Я це переніс на собі і не пожалкував, бо сам винен — ідея! А практичності не було... Ти теж як їхав (я не в курсі цього), то, думаю також, що все вийшло від голідьби й непрактичності... — Ти візьми навіть таку справу як відрядження посольств в 1918 році... Не було виготовлено ні інформацій тих документів, ні фотографій, ні навіть валютних грошей, а послали з нашими осиковими білетиками... Все, братіку, непідготовленість наша і недостатки. — Я дуже шкодував, що я не знав про Твою подорож заздалегідь, я б поїхав би передовим організатором і напевно було б краще... Я не знаю Твоїх умов з нашими при від'їзді, а тому не берусь і вивадовувати їх, але скажу, що вина й Твоя, що Ти не виговорив зразу певних умов і не взяв в свої руки, щоб не залежати ні від кого. Но на цьому поставимо хрест, а візьмемо другу частину Твоєї подорожі під антрепризою в Мексику — зароблено було 250,000. Чи це на гурт, чи тільки на Тебе? Хіба після такого заробітку можна було спиняти роботу? Ти ж міг самостійно стати на ноги! Як в Тебе навіть розбилася капела, то Ти повинен був відділити якусь частину і підібрати нову капелу одноразово — користь і ідея. — В Тебе ж було вже ім'я! Я так не сів би, як Ти. — А то, вибач, голубе! Ти так зробив якраз, як роблять наші українці, — заробив добре — сховав гроші і сів в хаті, смоче люльку, їсть сало і п'є горілку, і боїться заробіток потеряти. Так що частинно й сам Ти винен. — Скрізь треба йти напролом. Згадай Кропивницького, як його покинули, не сказавши йому нічого Тобілевичі, він не впав духом... Хоча його лист до мене в 1889-му році дуже був сумний... Але я йому допоміг декількома актьорами й хористами, і він почав знов свою роботу, і все таки слави його

Тобілевичі не забрали, бо через рік і вони до мене звернулися, як я дав їм Дзбановського, Арцімовича і 12 душ хору з Києва. — Як бачиш, і там моя робота є, і я ніколи не ждав ніякої собі подяки. А перші вистави на Фундуклеєвській (в Києві) чого мені вскочили?! Ти не знаєш, — а багато! І все таки я не виню громадськість, а так склалося і так призначено*. Чому бути, того не минути... Так вийшло й з Тобою... А я б, будиши на Твоєму місці, — не вернувся б в Америку, а повернувся б додому, зібрав би нову капелу і знову подався б за кордон, — в Тебе вже була дорога простелена. — Я б на Твоєму місці й зараз повернувся б, — Ти міг би мати тут роботу, як зараз має Городовенко (тут і в інших листах автор пише — Гордовенко. — Т. Ф.). Тим більш, що зараз є постанова про переведення столиці з Харькова до Києва, йде велика робота по впорядкуванню Києва і всяких установ. — А то напевно могли б дати дозвіл і на виїзд капели за кордон. — А шкода, дуже шкода і що Ти дарма тратиш свої роки, — ну та Тобі видніш. — А поки є здоров'я — треба битись, — бо як здоров'я схибить, тоді доведеться жалкувати за загубленими літами, та не вернеться. — Покищо на цьому кінчаю свою нотацію — не сердься, голубе, а вдумайся, та й до роботи берись, неможна так кидать. В нас багато люду дивують, що Тебе не чуть... Що торкається мене, то я ще не голодую, але нужда надвигається і, як не одержу допомоги, то в хаті трудно буде жити, бо тече, і без корови не протягну. — Разом з Твоїм листом одержав від Павловського; він скоро буде в Тебе, обіщав попідкуватись. — Може, Господь допоможе. Поки що, будь здоров. Широ цілую і бажаю всього кращого. Син вже ходє в школу — здоров.

2/IV. 34 р. Твій Яків

Тепер опишу Тобі моє перебування з початку революції. 1917, 18 і 19 рік я продовжував службу на *зани* (Управління західної залізниці —?— Т. Ф.), хоча й тяжко було через розстроєний транспорт їздити, але терпіли. — В 1918 році мене арештовували разів три большевики, але не надовго — день-два та й пускали. А коли зав'язалася бійка Петлюри з гетьманцями, то гетьманці мене заарештували в Святошині (назва села коло Києва — Т. Ф.) і за те, що я їм сказав: коли в Вас вся армія складається з такої сволочі, як оцей прапорщик (що на мене доніс), то ви більш 2-х неділей не продержитесь. — То за це мене приговорено було на розстріл, але мій небіж дав знати Науменку і Афанасьєву, які були їх міністрами,

*/а в Каніві хіба мало я поклав грошей і праці, поки одвели 4 десятини для Могили та заклав отой парк. (Примітка Гулака-Артемовського).

і приговор польового суду не ствердив командуючий їх армією, і мене перевели в бульварний район (міста Києва. — Т. Ф.) для дознання. — Моє предсказання справдилося — рівно на 14-ий день Петлюра вигнав їх, і мене випущено було з в'язниці в тифі, яким я заразився там. Тифом я прохворів аж поки не вийшла українська влада з України і не зайняли большевики. — Тут пішло мені на лихо — в 1919 році мене разів 4 арештовували і один раз я був на волосок від розстрілу і, тільки дякуючи сослужбовцям, мені вдалося вирватися і я переховувався, аж поки не прийшли денікінці, які теж мене шукали, але не знайшли. А коли большевики зайшли з нашого боку і почалася бійка на Ірпені, то мені і другим службовцям довелося тут працювати по влаштуванню путі. — Але якийсь чорт зробив большевикам на мене донос і мене в листопаді арештували — обвинувачували в контрреволюції, в шпionaжі і інше. Я був під великою загрозою. — Мене вивезли в Гомель, а потім в Новозибків, і хотіли вивезти в Москву в концентраційний лагерь, але я все настоював, щоб мене везли в Київ і там щоб судили. — Потім повезли мене в Ніжин і, нарешті, я добився, що в лютому 1920 року мене перевезли в Київ, де я трохи не пропав в Лук'янівці, і, нарешті, потягли мене на суд Ревтрибуналу. 28 і 29 лютого мене судили, аж танцював прокурор, але все таки виправдали, і я немошний повернувся додому, неспособний ні на що — вели під руки. На службі мене возстановили і дали мені місяць на відпочинок (большевики). Але в травні прийшли поляки з українцями — без усяких інформацій і без усяких оголошень. — Мені була полегкість, але не надовго, бо через місяць їх вигнали большевики і мене звільнили „по несоответствию убеждений” — 20 липня 1920 року, і дали пенсію за 30 років безпорочної служби 21 карб. 99 к. на місяць. — Зараз же мене було запрошено в наш районний исполком (виконавчий комітет. — Т. Ф.) секретарем, а потім накинули мені участок для всенародної переписі і в запалі я вже став працювати на селі. З (19)21-го до (19)26-го року був головою сільради, але все-таки в багатьох справах я не погоджувався з ними, то вони в (19)25 і в (19)28-му роках — два рази відбирали в мене право голосу і самі ж повертали. — В 1925 році мене знову судили за зносини з повстанцями, але теж виправдали. — З 1921 року я взявся за господарство добре і цим тільки й жив, але в 1922 році трохи не загинув з голоду з сім'єю. (Я в 1920 році одружився вдруге і мав двоє дітей, які в 1925 році померли від скарлятини за 1 1/2 дні обоє, і я в один день виніс два гроби, а лишився маленький (син), що зараз має 9 років. — Я був такий безживний, що не мав чим не тільки заплатити попові, а навіть нагодувати чоловіка, що робив хрест і труну. Але працею все одолів і вже в 1927 році мав знову дві корови і

мусів возити по посьолку брагу з сусідньої винокурні (дуже тяжка робота) і заробляв 1 р. 20 коп в день на себе і коня. — В 1928 році вже я краще справлявся і жив би добре, коли б не помогли...

В 1929 році я мав навіть три корови, одну мусів здати державі за 1/4 риночної ціни (по твердій ціні), і кабана, а в 1930 році одну корову продати, бо двох не можна держати. — А в 1930 році я взяв, що мені негласно заборонено було служити, то я підняв такий тарарам, що вимагав дозволу виїхати зовсім з держави, то мусіли погодитися, щоб я служив, і я одержав службу в себе по сусідству і господарював, але в 1930 році вони забрали в мене 32 пуди хліба кривавицею приробленого, і я зовсім занепав. Щоб не пропасти, мусів продати коня й корову, аби пережити до літа. — В 1939 році забрали мою землю і залишили мені лише 1/4 десятини горόδунця, але й на цьому я не горював, а в 1932 році не вродило — і весною 1933 року я трохи не пропав, — квітень, травень і червень сиділи на одній юшці з лободи, щавлю та кропиви, вже були й ноги попухли. — Став заробляти молоком чужим, бо служба нічого не давала — покинув, але весь заробіток йшов на хліб, який був тоді по 6 карб. хунт, а мені щодня треба було хоч по 1/2 хунта на душу (4 душі)... А вже як держава викинула казенний хліб по 1 карб. хунт, а потім по 80 (копійок), пізніше по 60 к. хунт, тоді я і всі люди ожили і припинився трохи голод. Так і вискочив з сім'єю, особливо з липня 1933 р., як одержав посаду вартового на залізниці — плата 70 карб. на місяць і 3 1/4 х(хунта) на семью, дармовий квиток і варта однієї сутки, а 3-є вільний. — Я ожив, але не надовго, бо 25/ХІІ скоротили мене і ще 2-х, і я занепав знов, а тут і син заслаб, — а далі вже Ти все знаєш. Ото Тобі коротенько моє перебування, а як тяжко було пережити весь цей час... Ще слава Господові, що здоров'я моє хоча не міцне, а й не плохє, що можу працювати. Зараз маю з 8/ІІ службу, але таку тяжку, що мабуть доведеться покинути і взятись знову за молоко, але для цього треба мати свою корову, бо інакше, як все чуже молоко продавати, то буде великий налог. — А щоб свою корову мати, то треба зараз 1800 карб., а на долари 32 долари. А тут з хатою лихо — тече скрізь, груби прогоріли, веранди погнили — треба ремонт — 1000 карб. Сарай зовсім пропав — треба перестроїть — теж 800 карбованців, так що мені, щоб стати на ноги, треба від 56 до 60 доларів, тоді я не буду заглядати в чужі кишені, — що так для мене тяжко, що Ти й не можеш собі уявити. Оце все й застало мене звернутися й до Тебе, бо ні на кого нема надії, а пропадати не хочеться. Коли б мені не діти, я б не відмовся від смерті, а то жалко сина: він же після мене один Гулак-Артемівський на Україні, і росте дуже гарна дитина, громадянство матиме гарного робітника — во всіх відношеннях наслідок мій. Та й моє

здоров'я ненадійне, мені 72 роки, от-от зіпсується і сяду безпомічно на плечі дружині — тоді горе! Покищо борюся всіма засобами, а як буде далі — все в руках Господніх. А поки що співаю Господеві, буду в четвер співати „Розбойника“, а в суботу Похорон плащиниці. — Голосу вже нема, а школа залишилася і вільно беру „ля“. Я ж в 1905 році повинен був співати в опері, вже проходив „Фауста“, „Жидівку“, „Євгенія Онегіна“, а тюрми попсували голос, так що не вийшло нічого. — З 1906 року я одійшов від революційної роботи, бо я ж сидів в 1904 і 1905 роках і за забастовку 1905 року. Я ж був член забастовочного комітету. — Багато я переніс і пережив. 19 раз сидів під арештом на своєму віку, то й того доволі. Цим кінчаю.

(Р. С.) Зараз в нас владу вершать во всіх установах родичі твого антрепренера (цим антрепренером був Макс Рабінов. — ред.). Колись ще Тобі напишу багато (...).

3/IV 34 р.

Цілую міцно-міцно
Твій Яків

Микола Лисенко в групі викладачів та учнів Київської музично-драматичної школи.

НАРОЗТІЖ ВІКНА!

„Ви, звичайно, скажете, що я проповідую ідеологію нової буржуазії, — хай буде по-вашому. Але й буде по-моєму, *бо ми, — я й тисячі Аглаї у спідницях і штанах, — не можемо далі жити без повітря*”.

Коли б ці задихані слова вирвалися хрипким криком з блідих уст змученої робітниці десь на „гнилому заході”, а вже звідти б долетіли в Україну і впали на сторінки „Вальдшнепів” Хвильового, — все було б гаразд!

„Вальдшнепи” ще тоді ж, за большевицько-московської влади, радісно друкувалися б у тисячах примірників — видання за виданням! Хвильовий може до останнього часу, доки його не вивезли б (а вивезли б напевно), — жив би у атмосфері ласкавих поглядів і підкресленої пошани. *Все йшло б звичайним шляхом українського мистецтва в ССРСР. Дорогою вгору — для слухняного мистця, і вділ — для його творчості і його нації*.

Але справа власне в тому, що це говорила не робітниця з темних завулків вигаданого неіснуючого „гнилого заходу”. Це кричала в білий день на соняшній пляжі струнка й міцна, „покликана до кипучої діяльності” дівчина Аглая, громадянка „найщасливішої країни в світі” — ССРСР. Її свіжий молодий голос dokonував чудес: він прорізував ту неймовірну задуху нового советського шаблону й старого невмирущого міщанства, що густою сірою ватою звисала над цілою „найвільнішою країною світу”. Вата та розбухала, розповзалася, затикаючи кожну щілину, до якої могло б вдертися свіже, яскраве повітря з-за меж ССРСР, або заглянути здалека в весь хвилюючий, стобарвний і стодзвонний світ!

Не дивно, що голос Аглаї залунав так дзвінко й так рішуче. В ньому бриніли шляхетним металом голоси тисяч інших „Аглаї в спідницях і штанах”, тих нових людей нашого часу, що „мов гриби виростали коло комячейок*”, хоч їх не помічалось...

Ані комячейки не могли їх прийняти до себе, ані вони не могли тіснитися в їх вузьких, точно вимірянних рамках. Аджеж ті нові

*)Комячейка (рос.) — комуністична ячейка — комуністичний осередок.

люди несли „вічний вогонь стремління”, несли свою справу великих почувань і бурхливих пристрастей. Все те, що не має виміру й обрахунку, що не підлягає статистиці й платні. Отже щось, що ніби не має ніякої реальної вартості, а помимо того, чи власне тому, творить найвищі цінності, зроджує правдиве мистецтво, правдивий великий стиль та — здобуває світ! І це „щось” зветься не інакше, як романтика, романтика нації, романтика змагань, романтика життя!

Романтика ! Скільки уст погіршливо кривилося, промовляючи це слово, як символ безпорадності й безплідності, не відчуючи його гострого й свіжого змісту! Скільки порожніх рук легковажно-вимахувало при згадці про неї, не розуміючи, що лише вона, романтика, може вкласти у ті руки — творче надхнення, владний рух і тверду зброю. Бо це ж романтика дає усьому барву, ритм, запах і струнку пружність. Все те, без чого життя обертається в сіру задушливу вату, яку прорізати може знов лише вона, гостра як стилет романтика нових людей нашого часу, що не зносять задухи, що всюди пробивають вікна, аби хлинуло п'янке повітря, аби перед очима розгорнулися обрії!

Ті, що тужили за романтикою, не раз не розуміли цілої її сили. Ті ж, що її нищили, розуміли ту силу у всій її могутній загрозливості і — власне тому — нищили.

Большевицька Москва руйнувала в Україні все, що виростало вгору, що рвалося за обрії. Вона розуміла, що високий стиль життя і великий стиль мистецтва творив би теж і велику культуру нації та поривав би до всього, що творило б її велич. Вона бачила, що українська душа не може витримати довго без широкого простору і глибокого віддиху. Про це кричав Хвильовий, про це кричали інші, хоч їх крик відразу затискала московська рука, розуміючи його небезпеку.

Молода поетка Ладя Могилянська кинула вірш, характеристичний для української молоді її доби:

*Рейки чи морфій, чи шворка. чи куля —
Всі крізь життя несемо талісман такий!
Що ж нам робити, як ми не забули
Днів легендарних смішної романтики?****

Москва розуміла, що сотні тисяч українців, зокрема молодь, — стужені, часом навіть собі того не усвідомлюючи, за романтикою життя, за романтикою своєї нації.

І ледве зродиться така романтика, вона їх пірве і відірве від Москви — назавжди!

**) Ладя Могилянська розстріляна на початку 1930-их років енкаведистами.

А тому — хай живе сірість в Україні, хай українські письменники пишуть про буряки й трактори, хай усіх героїв українських і світових заступлять Ленін і Сталін, хай люди дивляться не вгору і не на далекий Захід, лише низько в землю і близько — на Москву! Бо якщо Україна розігнеться і буде дихати — вона буде жити! А цього Москва не могла допустити нізащо. Вона щільно забила вікна, в які міг би ввірватися вітер з Заходу. Вона нищила всіх Хвильових і Аглай, що ці вікна прорубували. Вона притискала до землі все, що в Україні рвалося вгору. І на ті зрівняні з землею місця висовувала постаті своїх московських Пушкінів, Блоків, Єсеніних.

Ці постаті, що виростали на могилах української культури, були єдиними, на які могла дивитись молодь СРСР взагалі і України зокрема. Отже, не дивно, що в уяві цієї молоді вони виростали майже на богів. Бо вікна на Захід були щільно замкнені, власні велетні були притиснуті до землі або й поховані під нею, а большевицька Москва з радісним улюлюкуванням допомагала зростові реалістичної творчості в Україні, творчості, що весь час дивилася лише собі під ноги і обхлюпувалася болотом, творячи оди на честь вбивників своєї нації. Такого українського мистецтва жива душа молоді прийняти не могла. Бо це і не було українське мистецтво.

Правдиве українське мистецтво нищилось відразу в зародку, ледве воно заповідало стати великим. Отже, вибираючи лише між халтурою — з причепленою українською етикеткою — і єдиним доступним мистецтвом, мистецтвом ворожої Москви, молодь СРСР була змушена вибирати те вороже мистецтво і уявляти його єдиним, найліпшим, бо вибирати ж не було з чого!

А тут же близько, за стіною, лежав широкий прекрасний світ! За стіною голосно сміялося й плакало життя. І до самої України підповзали широкі дороги з далечини. На тих дорогах виринало безліч речей, безліч барв і запахів. Сотні мистців вибирали з них все найяскравіше і давали йому найдорогоціннішу форму. І сотні речей чекали, поки їх схопить і візьме собі українське мистецтво. Тут же за стіною, яку так хотіли розбити тисячі Аглай, крутилося вихром свіже повітря яскравих і міцних почувань. Воно не могло прорватися через запхані щілини, але воно билося у них невпинно. І ось — сталося! „Тисячі Аглай” можуть нарешті здійснити свою тугу: міцним рвучким рухом відчинити наросліж вікна, пити свіже, насичене бурею повітря. Крізь ці вікна вони побачать далекі обрії, широкі дороги, по яких невпинно йде вперед правдиве непідроблене життя з усіма його прекрасними дарами, які даються — лише сміливим.

Олена Теліга, як поетка і як революціонерка, як людина взагалі і як жінка зокрема — це ціла епоха в українському житті, дарма що прожила тільки 35 років, розстріляна нацистами в Києві в 1942 році. Олена Теліга була для багатьох цілим світом — блискучим, високим, соняшним як мрія, недосяжним і неповторним.

Олена ТЕЛІГА

РОЗСИПАЮТЬСЯ МУРИ

Кілька літ тому, коли в кіно йшов якийсь фільм, повний боротьби, героїзму і катастроф, нервові люди жахалися й здригалися, а юнаки з захопленням дивилися на нього, як на цікаву, але неправдоподібну байку. А на екрані люди змагалися, йшли вперед, здобували міста, рятували в братерській самопожертві своїх товаришів та йшли на смерть в ім'я своєї найбільшої любови, любови до батьківщини.

Та ось кінчався фільм, запалювалося світло і сотні глядачів розходилися по своїх затишних домах, з усмішкою згадуючи хвилювання і запевняючи себе та інших, що все було неправдоподібним, що катастрофи і героїство — все це було лише фантазією режисера, правдиве ж життя — просте та спокійне, і просто та спокійно треба його пережити.

Але прийшов час і перед нашими очима закрутився „фільм”, якого не вгадала б уява найбільш сміливого режисера. Дороги, по яких донедавна помалу ще проходили повільні пішоходи, або довгими годинами їхали з одного містечка до другого сонні вози, задудніли, загомоніли новим, твердим і переможним життям — життям боротьби й наступу.

Мов несамовиті постаті, живцем видрані з якоїсь фантастичної повісти, по наших шосах летять люди в одностроях божевільними мотоцикллями і крилатими автами. Казковими довжелезними драконами тягнуться сірі тягарові колони і грізними мітичними потворами наступають тяжкі танки. Наступають, щоб підбити і знищити ворожий собі світ, що на наших очах хитається і падає так, як падали не раз тяжкі мури під час фільмової катастрофи, на яку дивилися сотні глядачів з запертим віддихом і нетерплячим питанням: чим все це кінчиться?

З яким же глибоким хвилюванням ми всі, українці, дивимось тепер на велику дію, що розгортається перед нашими очима, коли розсипається світ — світ ворожий і нам. Хоча й не від наших рук, але все ж валиться нарешті та ненависна для нас будова, яка довгі роки

непроломним муром ділила українців ССРСР від усіх інших братів зі Заходу, від цілого світу і від справжнього розуміння подій у світі.

Але, обсервуючи цю велику дію, ми, українці, не сміємо лишатися лише пасивними глядачами, які спокійно, коли схочуть, розходяться по своїх домах, лише час від часу приглядаючись до бурхливих змагань, у яких беруть участь інші. Ні, ми мусимо бути активними учасниками в неменш великих змаганнях, змаганнях до відродження і віднайдення всього того, що довгі десятиліття гнітив у нашому народі той злочинний світ, який нарешті валиться.

Ми всі мусимо великими, спільними зусиллями нащити ту їдку отруту, що хотіла випалити в душах українців зі східних земель кожне найдрібніше почуття, з якою складається велика національна свідомість, національна гідність, національна окремішність, а передовсім — почуття нерозривної національної спільноти.

Допомога до віднайдення цих почувань — таке завдання, що мусить бути тепер найважливішим для всіх українців західних земель, які могли в ліпших умовах формувати свій національний світогляд, і тих українців зі Сходу, що мали змогу пізнати інший, справжній український світ, який москалі-большевики так немилосердно старалися знищити, щоб на його руїні творити свій, нам ворожий, нахабно залишаючи собі все те, що у нас безоглядно випалювали.

Змагання до віднайдення всіх цих національних почувань — це справді змагання за справжнє життя нації, себто за справу для нас найважливішу. Це змагання зустрічатиме на своєму шляху багато труднощів, бо чужі ворожі руки встигли вже виховати покоління, ограбоване з усіх найбільших людських духових цінностей — національних почувань.

Але все ж ці почування є такі природні, такі нічим незаступні, що навіть диявольська большевицька пропаганда не могла вирвати їх цілком. При першому вільному віддиху ці почування спалахують знов і сповнюють душу — і в цій їх незнищимості запорука успіху всіх наших змагань. Ми ж всі знаємо, як часто рятували перед большевицьким терором комуністи, українці з походження — інших українців лише з почуття навіть не зовсім усвідомленої національної спільноти. Були випадки, що комуністи-українці, інтернаціоналісти по вихованню, вибухали гнівом, коли якийсь чужинець говорив їм про тотожність української та московської нації, з вродженого почуття національної окремішності. Знаємо, як швидко заприязнюються українці з двох різних світів, віднаходять у собі спільну українську духовність.

Питання національної свідомості на Східній Україні є тепер дуже модним. Рожеві оптимісти твердять, що 98% українського

населення почувають себе свідомими українцями в нашому розумінні цього слова. Чорні песимісти понуро пророкують, що в краю, де вже прищепилося сталінське „братерство народів”, національний світогляд буде видаватися диким божевільям, а ті, що його несуть, будуть цілковито чужі на східних землях. Правда є безперечно десь посередині і наразі — мабуть ближче до поглядів песимістів.

Двадцять років московської завзятої пропаганди не могли лишитися безслідно.

Але ті наведені приклади ніколи невмирущих національних почувань, які не раз вибухали у найбільш несприятливих обставинах, є для нас запорукою швидкого зросту всіх тих почувань у відповідній атмосфері та в близькому співжитті з українцями з інших земель. Вогонь жевріє безперестанку, треба його лише роздмухати.

Про те, як той вогонь роздмухати і в який спосіб видобути нагору скарби української духовости, останній час теж багато говорять і дискутують, дораджуючи різні способи і методи підходу до українців зі Східної України. Річ зрозуміла, що культурно-освітні і пропагандивні справи будуть вирішувати фахівці, виготовляючи відповідні пляни в усіх ділянках. Але в нашому безпосередньому контакті з українцями зі східних земель в розмовах з ними не сміє бути ніякої упрянованої методи, ніякої системи, яка б нагадувала агітку.

Будемо самими собою, з усіма своїми поглядами, перед обличчям людей своєї нації, і хай у протилежність до забріханої большевицької пропаганди кожне слово буде непідробленою правдою, незалежно від того, чи ця правда усім буде подобатись. Ми ж не йдемо накидати згори якусь нову ідею чужому середовищу, лише зливаємось зі своїм народом, щоб спільними силами, великим вогнем любови розпалити знов всі ті почування, які ніколи не загасали: почуття національної спільности і гострої окремішности.

Олекса Стефанович

О. ОЛЬЖИЧЕВІ

*Крута дорога із Крут,
Та, вірно, рушивши нею:
Нелюдськи міцний цей люд
І вийде він ще на суд
Не судженим, а суддею.*

Отвага, непохитність, чистота — це риси, якими вирізнявся Олег Ольжич, син поета Олеся і сам видатний поет української мислі й провідний член ОУН, Організації українських націоналістів. Народився він 85 років тому, загинув у гітлерівському концтаборі в Саксенгаузені в 1944 році.

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Поет він і воїн... Герой, що нас
зве

Змагатись по рині за вежі...
І вірити важко, що він не живе
Та вже не провадить на стежі...
Не хочеться вірити у слово
страшне,

У вістку, як атом, жасливу,
Що згас України найчуйніший нерв
І стяг її третього зриву...
Що згасла людина, мов Правда,
свята,

Що вчила — для справи потреби —
Сім куль віддавати у груди катам,
А восьму — лишати для себе.
Здається — ще вчора він ткав
Городок,

Ще вчора світив аж до ранку,
Мішаючи бронзу і кремін'я думок
Для шляху з підзамчя до замку...
Здається — учора, без їжі і сну,
Вирізьблював Воїна черти
І жалувал гірко, що вдруге йому
Не вдасться за волю померти...
Сьогодні він мертвий... На шляху
доріг

Лежить без тризуба і ленти,
Та лишене слово, мов янгольський
ріг,

Дзвенить крізь серця й
континенти...

Ясним залишив він нам серце своє
І душу все чинну та юну,
Як другий командир і перший
боєць

Незримих дивізій ОУН — у.
І важко повірити в трагедії глиб,
Що впав той, що кликав не тричі:
Ніхто бо не знає години, коли
І де його справа покличе...

Що вмер полководець в буремну
добу,

Віддавши життя не на рати,
І, вирісши левом, людиною був.
Та мовив: Товаришу... Брате...
Хоч в країну чужому навсе він погас
На свастики чорній голготі,
Та з гробу веде нас, як другий
Тарас,

За Крути, Базар і Суботів...
Підклав він під душі нам вічний
вогонь

І марне червона нагайка,
Бо біль України над гробом його
Жеврить, як безсмертя китайка.
Як час невідкличний зірве смерті
гать,

Ніхто з нас не вимовить: Камо?
І з Ольжича словом підєм
воздвигать

З підзамч Володимирський Замок.

Олег Стюарт

БУВ ЖЕ ВІК ЗОЛОТИЙ

*"Tertia post illam successit aenea
proles sanior ingenii et ad horrida
promptior arma, non scelerata tamen."*

Ovid. Metam. Lib. 1.125

*Був же вік золотий, свіжі, проткані сонцем діброви,
Мед приручених бджіл, золотавість сп'янілого тіла,
Янтареві зіниці, що не бачили крові,
І на вітах восковість плодів, соковитих і спілих.*

*Та приходить вік срібний, вік прости́й і ясно-тверезий.
В нього рівно всього, горя й радості, праці й забави.
Віку мудро-буденний! Але похитнулись терези,
Його срібні життя вже у копах стоять попідлівих.*

*Кров у наших криницях. Рече здичавіла худоба,
Новонароджені діти спинаються хижо на ноги.
І нелюдська жага нападає мужів, як хвороба,
І жінки безсоромні, немов од напою міцного.*

*А земля — не земля, тільки цегла руда і рапава.
І гуркочуть шляхи, стугонять і гуркочуть курні ці,
Коли плінуть по них, пропливають бундючно, як пави,
Куті щирою міддю важкі бойові колісніці.*

*Біля мертвих джерел, по зів'ялих скелястих вертепах
Не мавкі полохливі — гніздяться огненні дракони.
Пнуться стіни твердинь на горах серед голого степу,
На хребтах, неприкрашені, пнуться камінням червоним.*

*Віку бронзи, це ти, це твоє ненасичене сонце
Нерухомо повисло мутне над сухими борями
І бринить, і дзвенить, і гуде... І здається, що сон це,
І здається, що захід — це паща нелюдської брами.*

Там випраглість пустель, плеса ляви ліниво-кипучі,
Але надять ненатло майбутнього люті ворота.
Загрузати в пісках, обриватись з камінням із кручі
І поволі тонути в жахливих, іржавих болотах.

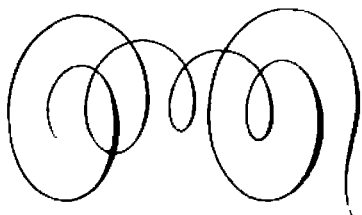
І співати про зміїв і левів, і горіння одваги,
Про нечуваний скарб, у потворній печері укритий,
І, збираючись в грізні, жорстокі і хижі ватаги,
Брати приступом замки, чи їх до кінця боронити.

Проливаючи кров у грабунках і гвалтах без ліку,
У змаганні із світом, у бої з самими собою,
Нам дано відрізнити зле й добре, мале і велике
І прославити вірність, невинність і жертву героя.

Щоб коли небеса вкриє сталь воронена блискача,—
Сталь нової доби, що завершує коло одвічне,
Холод віку заліза мав взори нестерпно-пекучі,
Взори того, що гарне, і того, що світло-величне.

Є незмінна земля і усе на ній зміна невпинна.
Золоте — на світанні, за дня вітряного — срібляне,
Мідь розтоплена — озеро те ж в надвечірніх годинах,
І застигле залізо — вночі у холодних туманах.

Міцно куте з металів ще нїто ніхто не роздер це.
Дня і місяця, й року чотири пори, а на гльобі —
В дужих карбах людське неспокійне і жальбне серце.
І для нього судився довічний почвірний колобіг.

„СПОВІДЬ”

(Уривок з недрукованої повісти-хроніки)

Якщо оця пацієнтка, за „вимірами” моєї знайомої медсестри, не заслужила належного до себе ставлення, то Федір Іванович Тищенко — за всіма вимірами політики та ідеології нашого земного регіону — заслужив з надбавкою. Ще в громадянській війні потримав шаблюку проти рідного брата, захищаючи революцію, а потім воював на двох фронтах, одержав звання Героя, потім служив в органах внутрішніх справ. Я до нього — з усією душею, бо він зараз самотній, має лише сина, але той десь дуже далеко служить, теж військовий. Ми з ним деколи подовгу бесідували. Знали б ви, як умів розказувати Федір Іванович!

— По ковилах, — це він про громадянську, — по ковилах, було, лежить нашого брата порубаного, як дубових щепок. Уявіть, іду таким полем, оглядаю вбитих і думаю: навіщо вам, хлопці, було ставати проти нас, адже знаєте, що голі зараз тут більше, ніж птахів з дворянського гнізда, тож і сила наша, а не ваша. І тут бачу, кого б ви думали, Надієчко?

Я не обзиваюся, жду, що скаже далі Федір Іванович, щоб не перебивати думку.

— А бачу я не кого іншого серед ковилу пониклого від денної спеки, як свого рідного братушечку Івана.

— Господи! — сплеснула я руками. — Рідного брата ви порубали?

— Може і я, хто його знає. Ну кого бачиш у такій січі, як там була? Галас, стогін, кров, а ти рубаєш і рубаєш, поки чуєшся живим, бо зупинись на мить і злетить голова. А в мене, Надієчко, знаєте яка голова була? Буйночуба, в шапку волосся не вміщалося. Дівчата аж мліли, так і тяглися до мене, щоб погладити. Тільки я любив свою Горпину.

— І що ж ви робили тоді, коли побачили брата? — Вертаю його до попереднього.

— Заплакав, звичайно, тяжко заплакав, бо з братом ми в дитинстві дуже любилися. Я був старший, то й поїхав з дому щастя шукати, коли брат ще й підлітком не став. А коли я вже у

військовому мундирі червоного козака виловлював у степах білі банди, він, бач, юнаком став. І не до нас приник душею, хоч знав, що десь його брательник у червоних має бути, а — до них.

— А якби знали, що перед вами рідний брат, порубали б? — Не втрималась я від каверзного питання.

— Певне, шаблюка сама зупинилася б, я так думаю, — відповів Федір Іванович, — рідна кров підказала б. Отож і вирішив, що не я вбив його, а хтось інший. А я закрив йому очі, потихенько відтягнув тіло й прикрив ковилом. Нехай, думаю, тут побуде, а я перекажу матері, щоб знала, де шукати. Нехай спочиває у рідному селі, а не в братській могилі, бо ті могили, самі розумієте, рівнялися з землею.

— А як ваші на те подивилися? — допитувалася.

— Хто саме? Батьки?

— Ні, ваші колеги, коли ви брата під ковилом ховали.

— А-а-а... Не бачили. Не дай Боже тоді було признатися до свого, якщо він на супротивному боці стояв.

— Але ж браті...

— Цього не визнавалося. Ніяких родинних зв'язків. Обрав червоне козацтво — служи, передумав — до стінки. Дисципліна в нас була жезозна. Усіх виховували на прикладі Павлика Морозова. Той, он, дитина, а серцем відчуває, на чиєму боці правда, проти батька пішов, смерті не злякався. Ми теж не боялися смерті. І за Пашку Морозова не раз „ура“ кричали.

— А потім як мама вас зустріла? Знала, що й ви в тій січі були, де загинув брат?

— Як би не знала? Люди відразу доповіли. Ще й знущалися, хто як хотів: отаких, казали, собак виховала. А на чиєму боці були, сам здогадайся. Мама наша, царство їй небесне, мучениця, справжня мучениця. Батько в молодості за коси припинав до воза й стьобав батогом, щоб на молодих козаків не дивилась, бо красива була. А потім серед дітей отакий розбрід учинився. Вона молодою співати любила, я змалку пам'ятав її пісні. А відколи ми воювати стали між собою, замовкла наша мама й ніколи до співу уст не розмикала. Але хіба ми про те думали? Що нам мамине горе? Павлик Морозов за ідею теж проти батька рідного пішов. Отака петрушка, Надієчко. Не життя, а вертеп.

Іншим разом заходжу в палату, а Федір Іванович сидить на ліжку, обняв бильце й наспівує: „І на Тіхом океане свой закончили поход...”

— На спів потягнуло, Федоре Івановичу, — жартую до старого.
— Давайте укольчик зроблю, швидше додому підете.

— А мені й тут добре. Надієчко, біля вас, я додому не поспішаю. Горпини, царство їй небесне, уже нема, померла, небога.

— Ви — віруючий? — питаю старого, бо в палаті нікого не було.
— Весь час чую від вас „царство їй небесне”.

— Як вам сказати, Надієчко, — усміхнувся старий рубака. — Коли молодим був — ні в Бога, ні в чорта не вірив. У зрілі роки, як кажуть, чорт попутав, і я в нього повірив. Довго вірив, заклято. Лише коли на пенсію пішов і замав досить часу на роздуми, зрозумів, що служив диявольській силі. Чесне слово вам кажу, не брешу, але ви про те забудьте й нікому — ні слова. Навіщо мені, старому, зайвий клопіт нині? Вам кажу лише тому, що ви, Надієчко, з-поміж усіх тут одна, ніби дочка до мене, або ще краще — внучка. І я хотів би уберегти вас від омани. Не вірте в те, що чуєте, — оце вам єдиний рецепт. А щодо моєї віри на старості, то я вам розкажу таку історію. Коли моя Горпина померла і ми її поховали, син побув кілька днів і поїхав у свою частину, бо військова служба, знаєте, не терпить. Та й сім'я там чекає, переживають. Нехай, думаю, їде, чого вже тут біля мене сидіти. Щодня отак на могилку ходжу, уже й звикати став до самоти. І ось у такий, ніби вже спокійний час, приходить однієї ночі до мене Горпина. Сниться, значить. І каже: „Слухай, Федьку, мене уважно. Прожив ти життя не найкраще, дарма, що Героя маєш, тим не тішся, бо то омана. Ти вже такий старий, як і я, тому саме час подумати про своє майбутнє”. — Чи ти здуріла, Горпино, — кажу до неї, — яке ще майбутнє в мене, старого? — „А це ти не знаєш, — каже моя Горпина. — Дізнаєшся лиш тоді, як дістанешся сюди. Але в такому вигляді, як ти зараз, сюди не йди, бо прикро тобі буде. Висповідайся, прошу тебе, в храмі, але так висповідайся, щоб не втаїв жодного гріха. І про те скажи, що без попа поховав свою Горпину, бо звання Героя тобі цього не дозволяло і синове становище, хоч я просила собі по смерті попа, і про те не забудь, що ні на дев'ятий, ні на сороковий день не пом'янув ти мою грішну душу, а я сподівалася. Але найпаче не позабудь про ті свої давніші гріхи, коли віддав чортові душу, бо ті — найтяжчі. Щодо мене, то проси попа, щоб помолився за мою грішну душу й відправив у церкві Панахиду. Я тебе не змушую до віри, але виконай мою волю хоч тепер”. — Мені стало дуже соромно перед Горпиною і на тому я прокинувся.

Я так і залякла біля старого з шприцем у руках. Якби менше знала його, то подумала б, що помішався розумом.

— Але ж то сон, Федоре Івановичу, — кажу.

— Сон, Надієчко, сон, але хіба ми знаємо, що таке сон?

Ми багато чого не знаємо, тільки не признаємось у цьому. Легше уникнути відповіді на невідоме, ніж шукати її. От ми й уникаємо, як можемо. Але якби ви знали, що то був за сон, і яким я схвильованим прокинувся, ви б теж задумались.

— І що ж ви, послушали свою Горпину? — Присіла я на стільчик поруч.

Авжеж, послухав. Дайте мені, Надієчко, свою руку, так легше буде розказати, — просив Федір Іванович, і я відразу присунулась ближче, щоб дотягнутись до нього. — Я зробив усе, що вона просила. Спочатку хотів залишити вдома всі свої регалії й піти в скромному цивільному. Але подумав-подумав і вирішив піти в храм при повному параді. Зодягнув генеральську форму, на ній у мене всі нагороди військові, зірка Героя Радянського Союзу. Коли я таким увійшов до храму, всі голови повернулися в мій бік.

Я став собі відразу за порогом і стою, як той стовп, бо, правду сказати, й хреста на лоба поставити не вмію. Ну, вистояв до кінця, ніде не озирався, як вкопаний, а коли Служба скінчилася, щось у мені сталося і я впав навколішки перед Розп'яттям. Повірите, підвестися не міг, а люди вже повиходили. І тут виступив з-за своїх золотих воріт батюшка і взяв мене під руки, допоміг встати. Я — дякую, дякую, — а в самого весь час Горпинині слова на умі. Прийшов я, кажу, батюшко, сюди, хоч не знаю жодної молитви, щоб висповідатись і найняти панахиду по моїй померлій жінці. — Що ж вас пригнало? — Запитує батюшка і так допитливо дивиться на мене, що мені аж не по собі стало. Не знав: я, що відповісти та й кажу: — Сумніви, батюшко, сумніви. — І сумняшесь душа? — спитав батюшка. — А віри в ній є хоч за макове зерно? — І тут же додав: — Але й грішнику треба дорогу вказати, якщо він ступив за поріг храму Божого. — Повірте, Надієчко, все я йому розказав, зо дві години тривала моя сповідь. І про те, як ріс і як воював, і кому як служив, і що робив з волі і проти волі, і про Горпину, і про сина, геть усе-усе. І так, ніби відразу гора з плеч звалилася. Вийшов я з храму бодрим кроком, з повесілим серцем. Оце з вами говорю, а сам у душі радію: як добре, що ви мені зустрілися, і я можу розказати ще комусь про свою історію. Гадаю, що вона не залишить вас байдужою.

— Ні, не залишить, Федоре Івановичу, — кажу зворушено. Я завжди відчувала, що ви не такий, як інші.

Він вдячно потиснув мою руку, а вночі спокійно вмер, навіть не прокидаючись.

Він уже був у моргу, коли я знову прийшла на роботу.

Відразу побігла туди. Думаю, поки не забрали, ще побачу старого. Все ж, не комусь, а мені розказав він свою історію. Приходжу, глядь, а він лежить на боці, обличчям униз. Це що таке, думаю, раптом помилились і він живий? Перевертаю старого й скрикую від страху: обличчя в нього геть перекошене, якимось набік з'їхало і так застигло.

— Федоре Івановичу, — шепочу, давлячись сльозами. — Що з вами стряслось, поки мене не було, голубе сивий?

А він на мене одним оком дивиться, бо одне чомусь відкритим залишилось, ніби застерігає, щоб пам'ятала те, що розказував. Вибігла я звідти й до головного лікаря:

— Чи ви бачили, Іване Івановичу, що сталося з Тищенком?

— А що? — Перелякався той. — Та ж він умер?

— Ходімте, подивитесь, — кажу, забувши про всяку субординацію.

Потім винного знайшли. Виносити мерця ніхто з медперсоналу не хотів, то покликали електрика й кочегара. Ті вивалили тіло з носилок, як поліно, а електрик ще й плюнув крізь зуби:

— Нарешті здох, собака...

Головний лікар електрика дві години в себе тримав, погрожував в органи заявити. На щастя, скінчилося все звільненням. Бо електрик раптом вийшов із себе й зарепетував на все горло:

— Заявляйте! А я плював і буду плювати, бо такі собаки мого батька в таборах зацькували! А потім реабілітували й ніби нічого нікому не винні! Ще й лікуються в отаких лікарнях, по сто років хочуть жити! — Й заплакав, як мала дитина.

Вийшла я звідти ніби не своїми ногами. Як багато правд на цьому світі, а котра з них більша, спробуй дізнайся. І від чого застерігав Федір Іванович отим „не вірте в те, що чуєте?”

Одна Ліда, розумниця, сказала близьке до правди:

— Мабуть, він знав, як багато брехні навколо нас, от і застерігав, щоб не вірила.

— Але ж той електрик казав правду.

— Звичайно, тільки покійний не допускав, що знайдеться такий сміливець. Він тобі відкрився в головному, не цілому світові. Якби він відкрився електрикові, може, цього й не сталося б.

Розказували, що поховали Федора Івановича з військовими почестями. А я того дня вперше запалила цигарку.

Любов Дмитришин-Часто — письменниця з України, член Спільки письменників України. Альманах УНС вперше представляє її своїм читачам уривком із повісті „Сповідь”, яка на Україні не публікувалась спочатку з причини невідповідності змісту твору й офіційній лінії літератури, пізніше забракло паперу, а згодом письменниця виїхала до Америки, шукаючи порятунку для своєї важко хворої на серце доньки Люби Часто.

Народилася Любов Дмитришин у селі Крушельниці на Львівщині, у високих бойківських Карпатах. Закінчила факультет журналістики Львівського державного університету ім. Івана Франка, працювала в різних газетах, свої художні твори друкувала в українських журналах і альманахах, видала кілька книжок.

НАЙКРАЩИЙ ВЧИНОК МОГО ЖИТТЯ

Кінець 1932 та до літа 1933 року мені довелося прожити на хуторі „Надія” на Кіровоградщині. Цей хутір-садиба І. К. Карпенко-Карого (Тобілевича) було передано 1924 року постановою ВУЦВіку родині Тобілевича, до якої і я маю честь належати. В згаданий час на хуторі ніхто вже не жив, і я жила там в самотині. Десять кілометрів від хутора через луки й річечку Сугоклею було невелике село Карлюжине, а в другий бік, приблизно на такій же відстані, стояла самотня хатина, де жив Семен Мамалига з жінкою Параскою й трьома малими дівчатками. Ще далі кілометрів за два були виселки, що звалися хутір Шевченкове. Таким чином, довелося мені бути свідком і почасти учасником голодомору, що був організований московською владою за активною допомогою місцевих посіпак і обійшовся українській нації в декілька мільйонів селянських трупів дорослих і дітей.

З осені 1932 року були виграблені всі хлібні ресурси, а люди приречені на муки голоду й смерть. Село було спустошене, цілі вулиці повимирали. Скільки живу, не бачила такої кількості польових мишей, як того року. На станції Шостаківка була комора з зерном, яке не встигли вивезти: кругом тої комори бігали миші в декілька рядів сірою стрічкою, а всередині точили зерно. Миші були ситі, а люди вмирали з голоду. Поки не було снігу і потім ранньою весною люди в степу розкопували мишачі нори і вибирали мишачі запаси: насіння з бур'янів і збіжжя. Але це треба було робити потайки, бо й це кваліфікувалося як розкрадання соціалістичної власності й підпадало під людожерський Указ від 7 серпня 1932 року. Товкли також просяні висівки, добавляли варені й розтовчені картопляні лушпайки й пекли коржики, що звалися „маторженики”. Весною добавляли варений бур'ян (кропиву тощо). Хто вижив і зберіг якесь насіння, засадили городи. Багато хто насадили гарбузів, і коли виросла зав'язь, то ці зелені гарбузи парили в казанах. Іде колгоспник у поле на роботу, заточується від виснаження й несе з собою харчі: відро парених гарбузів. Сяде їсти, а потім ледве підводиться, бо набитий живіт заважає.

Такого злочину, як цей геноцид українського народу, історія людства не знала. Забути й простити цього не можна. Зараз прийнято виправдовуватись, що, мовляв, ми, рядові, не винні, це все Сталін та його соратники. Ба ні: а хто ж це все виконував! Не чула, щоб хтонебудь відмовився провадити заходи й репресії, спрямовані на знищення народу. Та й всі ми винні, що мовчали, скуті страхом.

У мене була берданка 16-го калібру. Інколи я впольовувала зайця із засідки у садку. Тоді серед ночі я йшла до Семена, будила його, він білував зайця. Параска розтопляла в печі: зайця готували, піднімали дітей і влаштовували нічну учту.

У нашої держави вистачало цинізму, щоб у голодного вмираючого народу вимагати гроші на позику. На хуторі Шевченковому жив Петро Г. Мався він за трохи дурнуватого, проте була в нього жінка й двійко дітей, одне років двох, а друге ще немовля. Коли до нього прийшли за позикою, то він візьми та й скажи: „Колись попи ходили збирали на церкву, а тепер ви на позику”. Це було кваліфіковано як пропаганда й агітація проти радянської влади, його було заарештовано й присуджено до 10 років з конфіскацією майна. Майна було одна корова, котра давала трохи молока — єдиного порятунку для дітей. Його жінка прибігла до мене вночі з району, де відбувся суд, і, плачучи, казала, що це ж її діти повмирають. Тієї ж ночі вона привела корову до мене; завели ми її в нежилу частину будинку, наносили ряднами сіна з колгоспної скирти, що стояла відносно недалеко, забили знову двері, й переховувалась корова у мене десь коло місяця, доки прийшли її брати з Грузького (це кілометрів 15), забрали ту корову, а пізніше привели іншу, що ця жінка ніби тільки купила. Я ходила до корови через внутрішні двері, годувала її, поїла, доїла, а хазяйка приходила вночі й забирала молоко дітям. Таким чином, в той час я припустилася великого злочину, та якось не спіймалась, а тепер уже пройшов „строк давности”. А цей „злочин” я вважаю найкращим вчинком мого довгого життя.

м. Мурманськ

Авторка допису Галина Тобілевич, внука славного українського драматурга-клясика Івана Карпенка-Карого (Тобілевича), брата акторів-корифеїв української сцени Миколи Садовського і Панаса Саксаганського, тепер проживає в Мурманську на Російській півночі. Їй сповнилося 80 років. Її зворушливий спогад про Український Голокост передруковуємо з мурманської української газети „Українське Слово” за березень 1991 р.

ПОДОРОЖ ДО РОСІЇ І НА УКРАЇНУ

(Спогад із 1912 року)

Як нагороду за матуру, — ніхто не сумнівався, що я цей іспит успішно перейду, — я дістала дуже інтересну подорож до царської тоді Росії і на Україну. Ініціатором подорожі був вуйко Євген Олесницький, що хотів скористати зі запрошення на Міжнародний конгрес „Охорони перед вогнем” у Петербурзі, щоб поїхати на Україну і зустрітися з нашими земляками.

Запрошення прийшло до нашого асекураційного товариства „Дністер” у Львові, якого мій батько був директором, а вуйко — членом Надзірної ради. Тому, що ніодне із австрійських асекураційних товариств не вибиралося на той конгрес, Євген Олесницький, тоді посол до Австрійського парламенту — дістав повновласть Міністерства закордонних справ для „Дністра”. Яка іронія долі: Австро-Угорщину репрезентували на тому конгресі три українці! Як делегати їхали Євген і Ярослав Олесницькі і мій батько Степан Федак. В товаристві вуйків їхали обидві тети, а я — з татом.

Ми виїхали чергового дня по моїй матурі, цебто 29-го травня 1912 року. Велика новість і навіть сенсація були для нас пашпорти, що обов’язували тільки на в’їзд до Росії. В цілій Європі їздилося без ніяких документів, не було ніяких границь-кордонів, ні митних ревізій. Це ж була „золота епоха” Європи перед Першою світовою війною.

Перший етап нашої поїздки — Варшава. Вуйко Євген хотів ще раз почути славного нашого співака Олександра Мишугу, а мій батько хотів з ним стрінутися як зі своїм другом з молодих літ, коли обидва були учнями в дяківській бурсі „Ставропігії”. Ми мали щастя, що саме тоді Мишуга співав у своїй пописовій ролі в опері Монюшки „Галька”. Під час перерви ми відвідали його в гардеробі, а потім були разом на вечері. Мишуга дуже радів і дорожив цією зустрічю.

В Петербурзі вуйко Євген уклав програму нашого перебування. Панове з панями мають „показатися” на двох-трьох засіданнях на

одному з пожарницьких пописів, що були в програмі конгресу, дні використовувати на відвідини музеїв і оглядини міста, а вечорами „молодші” можуть брати участь у товариських імпрезах. Вуйко буде використовувати вечори на зустрічі з місцевими українцями.

Хоч відвідини музеїв під проводом такого знавця мистецтва як вуйко Євген були дуже повчальні та інтересні, — однак я жила вечірніми імпрезами. По кількох забавах у приватних домах і двох для „смотриків” у старому клубі „Бесіди”, після року інтенсивної науки перед матурою — це все було для мене мов зачарований світ (сьогодні треба б сказати: „як у фільмі”).

В рамках конгресу відбувалися щоденно прийоми з танцями у розкішних палатах російських князів, подавали вишукані перекуси і овочі, яких я ще ніколи не їла, і шампан, якого я ще теж ніколи не пила. Як дансери для пань були відпоручені вибрані старшини царської гвардії в білих одностроях, а що я була чи не єдина молода дівчина — мене просто розривали. Найкращий вечір був на кораблі царської флотії, що кружляв на морі довкола Петербургу під час так званої „білої ночі”. Знову танці при звуках циганської оркестри, знову прийняття з шампаном. (На всіх тих імпрезах розговірна мова була тільки французька).

Одного вечора забрав нас вуйко на сходини зі земляками. Інший світ: в невеликій замкненій кімнаті якогось ресторану стрінули ми кільканадцять місцевих українців. Після вечері, що проходила в звичайній товариській атмосфері, коли відійшли кельнери, — почались промови, що всі були під знаком соборності України. Тоді я перший раз почула вуйка Євгена як бесідника. Вуйко славився за найкращого бесідника не тільки серед українців, але й у цілій Австрії. Коли мав промову в Австрійському парламента, то спішилися почути його всі посли і журналісти, перекликаючись: „Олесницький говорить”.

Третій етап нашої подорожі: Москва. Тут ми вже не мали ніяких репрезентаційних обов’язків, а були просто туристами, однак знову з бажанням вуйка зустріти земляків. Ми мали в пляні залишитися шість днів, щоб докладно оглянути місто та музеї, але мусіли виїхати вже четвертого дня, тому що до Москви мав приїхати цар, і всім чужинцям заборонила поліція виходити з готелів. На щастя, зустріч зі земляками була вже другого дня нашого там перебування. Цей вечір був подібний до попереднього в Петербурзі, для мене особисто замітний тим, що при вечері сиділа побіч пізнішого Головного отамана Симона Петлюри, тоді ще редактора „Української Жити”.

Вкінці найважливіший етап: Київ. Я була захоплена Києвом і спогади з того перебування є незатерті, чи то вид з Купечеського

Саду на Дніпро, чи прогулька кораблем до Канева на Могили Шевченка. На додаток була прекрасна погода, цвіли славні київські каштани й акції, і мені видався Київ найкращим містом, яке бачила, хоч знала всі майже європейські столиці. Вуйко Євген доручив нам говорити на вулицях голосно по-українськи і це викликувало не малу сенсацію тим більше, що звертав теж увагу наш західньо-європейський одяг. Через цей одяг була теж доволі неприємна ситуація в „Українському Клубі”, де ми мали зустріч з місцевими земляками. Запрошення до клубу звучало: на годину восьму — вечір, і згідно з нашими звичаями панове рішили, що треба одягнутися „формально”, цебто панове у фраках (токсідо не було ще прийняте), а пані у вечерових сукнях. Яке було наше незручне почуття, коли ми застали наших гостей у щоденних, здебільша полотняних одягах! Та вуйко, що умів знайти в кожній ситуації, зразу заявив: „Прохаю не дивуватися, що ми так святочно одягнені, бо вважаємо, що наша зустріч у столиці України є для нас більше, як святочна”. Мабуть ніхто не брав нам за зле наших формальних одягів. Зустріч у Києві була дійсно святочна: були присутні всі визначні мистці і громадські діячі: Микола Лисенко, Коцюбинський, Старицька-Черняхівська, Євген Чикаленко і багато інших, яких прізвищ вже сьогодні не пригадую собі. Клуб був на партері і вікна в цей теплий червневий вечір були відчинені. Дивувало мене, що біля вікон стоять якісь молоді хлопці. Щойно коли по промовах сів Лисенко до фортепіану і почав грати „Ще не вмерла”, а хлопці поспішно зачиняли вікна, ми зрозуміли, що це була обережність перед поліцією, щоб ніхто не підслухував соборницьких промов, а тим більше — національного гимну, що його під супровід Лисенка всі голосно співали. З того вечора залишився в моїх спогадах малий, але інтересний епізод. Євген Чикаленко, що знав добре мого батька із своїх поїздок до Львова, звернувся до нього з ось такими словами: „Це є велика політика, ми починаймо соборність від малого. В мене є сини, у Вас — дочки. Чи не було б гарно, якщо б вони повінчалися?” — „Пришліть хлопців до Львова — то побачимо”, — відповів тато. Ніколи сини Чикаленка до Львова не приїхали, але, як то воно не раз дивно в житті буває, — сім літ пізніше, в 1919 році, я їхала з Петром Чикаленком на Україну на паспорт його жінки.

Ціла поїздка була дуже незвична різноманітними враженнями і цікавими переживаннями, а для мене важлива ще й тому, що через неї я дуже заприятлилася з вуйком Євгеном Олесницьким і його жінкою, тетою Мариною, не дивлячись на велику різницю віку. Від 1912 року до його смерті в 1917 році вуйко Євген мав великий вплив на всі мої погляди і на моє світосприймання.

ПАРОСТКИ (СПОГАДИ ДИТИНСТВА)

Цікава річ — пам'ять людини. Десь у її глибинах зберігаються події та враження дитинства, юности, пізніших років. Часом, навіть проти власної волі, виринають вони у свідомості, і тоді ти, вже дорослий сивоголовий чоловік, знову і знову переживаєш давно пережите. Чомусь в моїй пам'яті, навіть з найважчих періодів життя, зберігаються і радісні сторінки. Може тому, що небагато їх було. І хоч давно позаду роки поневірянь, і на Україну прийшли благословенні дні відродження, а на ратушах наших міст замайоріли українські національні прапори, — пам'ять вперто повертає мене до пережитого.

ЗАГУБИВСЯ

Це було після повернення нашої родини із першого заслання з Казахстану. Осінній Львівський базар. Кругом маса людей (для мене, малого, — маса штанів і спідниць, бо вище не бачу). Починаю ревіти. Якийсь добрий чоловік висаджує мене на віз, на гору червонобоких величезних яблук. Сиджу на самім вершечку цієї зелено-червоної пахучої гори і хрупаю з обох рук по яблуку. Плакати немає коли — яблука смачні. Солодкий сік тече по бороді, за ковнір. Раптом неподалеку бачу заплакану бабцю з візком у руках, з якого я, відщепившись, поки вона щось вибирала, втік. Знайшлася, нарешті.

ЧЕРЕШНЯ

Росла у нас в саді на Варстатовій, у Львові, рання черешня. Родила вона рясно — ціла була всіяна великими, як сливки, рожевими ягодами. Ми, трійко дітей, я та дві мої тіточні сестри, старші від мене на чотири та два роки, пробуємо дістати їх з гілок і не можемо. Дівчатка висилають мене, загального улюбленця, продовжувача роду, до дзядзя. Йду неспіхом, бо, прецінь, мужчина. Наш дуже серйозний дзядзьо уважно мене вислуховує, посміхається у вуса і каже: „Ягоди ще зелені, у вас будуть животи боліти. Почекайте трохи, досягнуть, будете їсти”. (Епізод цей пам'ятають і мої сестри).

МОЛОКО

Влітку 1951 року (мені вже три роки) батьки вперше за одинадцять років поїхали на вакації до Косова в Карпаті. Це рідне містечко мами, вона в ньому виросла. Живемо у тети Гані на Москалівці, маминої подруги з дитячих літ. От де було добре! Величезний сад аж по-під гори, корчі порічок, малин, різнотрави, квіти. Тета має корову і щороку я беру велику кварту та іду з тетою доїти. Цівки молока наповнюють кварту лише до половини, друга половина — шумовиння. Душком випиваю його, дякую спочатку корові, а потім теті та йду. Мама потім бідкається, що бідна дитина нічого на їсть і схудне.

ГОСТІ

Хтось дуже поважний запросив нас у гості. Мене викупали, одягли у біле убранко, гарно зачесали і випустили на вулицю з умовою, що не засмаруюся. Широ це обіцяю. За якихось пару хвилин вдягнена і зібрана, дуже гарна, найкраща в світі мама вийшла надвір, — дитини нема. Після тривалих пошуків знайшли — сидів у літній печі, в якій не палилося, там, де кладуть дрова. Кільця з бляхи зняв, голову з-під них висунув і сидів... В гості в той день вже не йшли.

АРЕШТ

В один із сонячних погожих днів, які бувають лише на Гуцульщині, до нашого подвір'я вїхав „чорний ворон” — вантажне авто з глухою, окутою металом будою без вікон, у якому возили в'язнів. Я трирічний, як і всі галицькі діти того часу, знаючи, що приїхали лихі люди і буде біда, сховався на сусідньому подвір'ї. Звідти бачив, як у чорне провалля буди садили спочатку тата, потім бабусю і маму. Тета Ганя стояла бліда і, як потім оповідала сама, молила Бога, щоб мене не знайшли: „Хоч дитина залишиться живою”. НКВД — Енкаведисти поспішали і хотіли їхати. Мені раптом дуже сумно стало за мамою, я виліз із своєї криївки, підбіг до тети і попросив: „Тето, прошу мене подати”. — Пам'ятаю до нині, щось пекло мені руки, — то були сльози тети Гані.

ТЮРМА

Завезли нас до Замарстинівської тюрми у Львові. Долучили дзядзя і бабцю по татові. Тримали нас разом з іншими трьома родинами у холодній вологій підвальної камері, в якій тато сидів в 1939 році при поляках і в 1940 році за перших советів.

Високо під стелею було загразоване віконце, через яке на короткий час падав сонячний промінь.

Нас, малих, батьки на руках по черзі підносили до нього, всіх рівно. Годували „зупою” — бульбою з водою, у якій не було ні товщу, ні вітамінів. Яка смачна була та бульба — її дорослі поштучно ділили серед нас. Дітей у камері було досить і ми гралися в якісь ігри, із шматок робили ляльки, з чийогось черевика — авто або віз. Пам’ятаю, був серед нас хлопчик Івась, на рік старший від мене. Мав на руках зірвані при арешті нігті. Він показував скалічені пальчики і скаржився, що болить...

ЗАХВОРІВ

В камері було холодно і вогко. Діти позастужувалися і постійно кашляли. Застудився був дуже і я. Якимось дивом мама добилася дозволу завести мене до в’язничного медпункту. Нам неймовірно повезло — обов’язки фельдшера у ньому виконувала тета Зоня, татова тіточна сестра, також політв’язень, яку з дня на день мали відправити на етап. Мені поставили баньки, дали ліки і напівлегално залишили на декілька днів у медпункті. Це врятувало мені життя — на етап поїхав здоровим.

ЕТАП

Везли у вантажному вагоні, де не було ліжок. Вікна були високо і заграбовані. Замість туалету, в кутку отвір у підлозі, окутий ззовні і зсередини, щоб в’язні не розпиляли більшого і не втекли. Люди сиділи на підлозі, один біля одного. Страшно хотілося пити. Дзядзьо, якому було 70 років, тримав весь час мене на руках. Проїжджали степи і, коли він підносив мене до вікна, було видно неозорі простори і великі вогні. З розповідей (бо далі не пам’ятаю) знаю, що у якомусь місті за Уралом нас загнали на баржу, напакували, як оселедців у бочку, людей в трюми, — і потягли на північ. Не всі доплили туди, — вмерлих викидали у воду на поживу риbam.

НА МІСЦІ

Прийняла нас до себе одна велика татарська родина. Спимо в рядок на підлозі. Тісно. Господарі дуже добре відносяться, різниці між своїми дітьми і нами не роблять, рівно ділять кожний шматок хліба чи бульбину. За два місяці по приїзді у мене з’явився молодший брат Роман. Його прийняли господарі, як свою дитину: дали старі шмати на пелюшки, повісили колиску, допомагали мамі купати дитину. Дай, Боже, здоров’я нашим колишнім господарям татарам, які виявилися людянішими, аніж кати, нібито європейці.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Через літо тато і дзядзьо за допомогою господарів побудували сяку-таку хату, і в листопаді ми переселяємось. Йдемо через сніги

пішки. Все наше майно, включно з дев'ятимісячним братом, несемо на руках. Я несу кішку Мурку: купив її за рубля кошеним. Тато веде на мотузку нещодавно куплену у татар корову, яка називалася Ак-Паш. На її молоці ми пережили другу сибірську зиму.

РОСТОЧКИ

Побілити в хаті не встигли, стіни були лишень обмазані глиною, до якої, замість зв'язуючого, добавляли конячий послід. Одне неперетравлене конем зернятко вівса в теплі хати зійшло, дало росточок. Це була чи не одинока радість для нас — зелений росточок у крижаному царстві снігових заметів. Я його оберігав, поливав. І він заколосився, мій овес. Були ми чимось з тим бліденьким росточком дуже подібні.

ЯЛИНКА

З обома бабцями вечорами готуємось до ялинки: з обгортково-го паперу, газет, кольорових плякатів робимо забавки — ланцюжки, горішки, ліхтарики. Ялинку тато з дзядзьом принесли з лісу, де працювали на лісоповалі. На Різдво в хаті двері не зачинялися, — то була єдина в селищі ялинка. Люди йшли та йшли, дорослі і діти. Колядували пошепки, ховаючись від „кума” (наглядача від НКВД). зі сльозами на очах. В якийсь спосіб для нас, найменших, викомбінували подарунки — по одному, бетонної твердості, житньому російському прянику та по столовій ложці вимішаних з папером та трісками розчавлених карамельок. Яке то все було смачне!

СМЕРТЬ ДЗЯДЗЯ

Наш великий, сильний і дуже-дуже добрий дзядзьо лежить на середині кімнати, поруч горять свічки. Вікна закриті чорними фіранками. Мама з братиком на руках, тато і бабуся по мамі сидять біля дзядзя. Бабуся Стефа, татова мама, читає з грубої книжки вголос. Жінки плачуть. Я стою біля труни, дивлюсь на свого дзядзя, який ще декілька днів тому зробив мені сани, і не вірю, що не візьме мене на руки, не полоскоче своїми вусами. Ми з ним любимо один другого, ми майже весь час разом. Не вірю, що дзядзя вже немає. Адже він зараз встане і ми почнемо разом щось майструвати. Коли дзядзя виносили незавжди з хати, щоб поховати у чужій неласкавій землі, зі мною сталася істерика.

ЗАВБАЧЛИВІСТЬ

Ми з бабцею Куриленковою гуляємо по вулиці. Літо, спека. На зустріч йде місцевий можновладець, в руках якого наше життя та здоров'я; це — „кум”, уповноважений НКВД, лейтенант Лебедев.

Бабуся проходить біля нього, гордо піднявши голову, і не вітається. Натомість я, про всяк випадок, тиснуся до її ноги, міцно-міцно стискаю бабусину руку і, низенько вклонившись, говорю: „Здоровствуйте, товарищ лейтенант!” „Кум”. Навіть не дивиться на мене, не відповідаючи, проходить попри нас. Трохи пізніше бабуся питається: „Юрчику, з ким ти привітався? Хіба ви знайомі?”... — Розважно відповідаю: „Бабо! Чи ти не знаєш? Це ж сам уповноважений Лебедев. Може відпустить нас звідси скоріше додому. Тут недобре...”

м. Львів

Писано в Мейплвуді, Н. Дж., ЗСА, жовтень 1991 р.

Микола ЩЕРБАК

БИТТЯ СЕРДЕЦЬ

Зустрівшись із Іваном Франком, композитор Микола Лисенко обняв письменника і в пориві вигукнув: „Франко — це святий!”

Із спогадів акад. Сергія Єфремова.

*Як важко йти цим бєскидом стрімким!
Та легко руки тиснути в любові!
„Франко! Святий!..” — у зустрічі-обнові
Вони застигли в захваті святім!*

*Здавалося — засяяв сонцем дім,
Коли прийняв у королівськім Львові
Двох велетнів — у музиці і слові —
Двох чародіїв — у чутті однім!*

*І той, що землю прославляв піснями,
І той, що з мужністю ламав граніт,
Хмеліли із нестримної нестями!*

*Биття сердець великих — цілий світ
Бринів, як відсвіт і дзвінки октави,
На верховині у промінні слави!*

АМЕРИКАНСЬКА ЗІРОЧКА

Капітан літака заповідав, як звичайно невиразно, щось про „буревійні полоси”, а над сидженням засвітили написи: „Прикріпіть ваші пояси”. Але втомлені пасажирки не звертали на це уваги й далі дрімали, і лише Зірка випростувалась під колихання літака. Сон не брався їй зовсім — без уваги на недоспані ночі і втому, а думки їй образи кружляли з тією питомою їй ясністю, яка звичайно приходила при болю голови або нервовій напрузі.

* * *

Як воно властиво було? Під тиском вражень і переживань вона ніяк не могла собі пригадати, коли запало це рішення, що таки поїде. Батьки зробили їй дарунок на уродини — квиток в Україну, але літом їй не вдалося виїхати, аж ось пізньою осінню. А втім Зірка ніяк не хотіла, щоб цей перший раз бути там у часі, коли літні туристи снувалися по всіх усядах. Вона бажала бути у цій першій зустрічі зі землею батьків сама і сама творити собі картину, якої ніхто б не забарвлював і на яку ніхто не впливав би. Як інакше, однак, все розвинулося. Куди поділася її критична настанова до „тих — там”, яку мала у зустрічах зі земляками в Нью Йорку?

* * *

Зірка схиляє голову на спинку сидження літака і немов бачить перед собою високу постать Олеса, що залишилася там біля готелю. Він приклав на прощання ще раз руку до шибки автобуса, в якому вона вже сиділа, і тепло усміхнувся. Цей усміх летить тепер із нею через океан, а їй здається, що вона зависла на якійсь хмаринці поміж двома континентами, нікуди вже не приналежна.

* * *

Із перших днів у Львові залишився у пам’яті справжній хаос — десятки облич, незнані досі члени родини і знайомі бабуні входили і виходили, а стіл у тісненькому мешканні був без перерви накритий в очікуванні гостей, що хотіли пізнати цю відому лише з оповідань і листів „американку”. Її засипували питаннями, дивувалися, що „ще так добре” говорить по-українському, і розмовам не було кінця.

Зірка — не звикла із свого життя в Америці до таких довгих гостин та розмов — була докраю втомлена тією гостинністю без меж.

* * *

Це бабуня була призначенням, що привело Олеся до неї. В пізній вечір ніяк не хотіла дозволити Зірці вертатися самій до готелю і нічого не допомогли вияснювання, що у Львові напевно безпечніше, ніж у Нью Йорку. Отже, мав її провести сусід, якого бабуня знала „від дитини”. Спершу ніяк не клеїлася розмова, але коли Олесь почав доволі іронічно говорити про „американців”, якими називав усіх, що по волі чи неволі опинилися на другому континенті, — Зірка піднесла рукавицю до словесного двобою. Стояли довго перед входом до „Дністра” у палкій дискусії, хоч Олесь тамошнім звичаєм не брав її відповідей поважно, мовляв, — „от дівчина щось говорить...”

* * *

Ту ніч після першої зустрічі Зірка ніяк не могла спати — стільки жалю, досади і суперечностей товклося в її думках. Бо як же так? Чим вони, ці уродженці ЗСА, завинили, що їхні батьки там поселилися? Чи вони не сміють говорити з акцентом чи закидати в розмову американські вирази, якщо перебувають цілий день в тому оточенні? Але всі ці аргументи для Олеся не вистачали. Зірка і такі, як вона, були для нього американськими „ковбоями”, які втратили зовсім європейську культуру. У своїй безсильній злості Зірка до ранку думала, як відбивати ці закиди, а вкінці вирішила, що краще вже з Олесем не зустрічатися.

* * *

Проте наступного дня Олесь з невинним обличчям з’явився, немов samozрозуміло, у бабуні і заявив, що не йде до роботи, бо хоче гості показати пам’ятки Львова. Отже ходили по закутках, оглядали каплицю Боїмів, Ринок, музеї. Зірка чемно слухала пояснень, і обоє не зачіпали тем із попереднього вечора. Але коли знову стояли на прощання біля готелю, Зірка не витримала і перша перейшла до атаки.

— Як це так? Критикуєш нас, закидаєш нам американізацію, але кожен із вас старається тепер приїхати до нас і кожен із довгого листюю закупів. Всі хочете мати американську технологію, одяг, — не дармо вас називають у нас „пилососами”. І часто приймаєте всі ці дари, як samozрозуміле, — навіть без звичайного „дякую”. Мовляв, вам належить, бо ви терпіли, — а ми жили в безпеці й добробуті. Але як саме наші батьки дійшли до того „добробуту”, — ніхто не цікавий знати.

— Це не все правда. Ось я був місяць у родини і нічого не просив.

— Так, але чи цей місяць дає тобі право так нас гостро осуджувати? Певне, що є багато моїх однолітків замериканізованих, але чи у вас не відчувається русифікації? Насміхається з нашого „гай” і „окей”, а я тут половини слів не розумію, стільки у вас російського впливу.

— А ти що думала? Що того півсторіччя так без знаку проминуло? Але тепер у нас Україна. Може принаймні тепер позбудемося тих приبلудів зі сходу. Чи приїдете ви на звільнені місця? Чи покинете вигоду, люксуси, щоб з нами все відбудувати?

— Я не знаю. Не вмію відповісти тобі навіть за себе. — Зірка чимскоріше попрощалася, тим разом сердита на себе, і, не оглядаючись, пішла до готелю.

Ті вечірні розмови зже стали звичаєм. Часом були вони більше гострі, часом спокійніші, але Зірка відчувала, як з кожним днем Олесь стає їй ближчим, дарма що різниця думок не меншала. Олесь являвся кожного дня, і стало самозрозумілим, що він її опікун і товариш мандрівок по Львові. Коли вони були разом із знайомими чи родиною бабуні, він умів бавити ціле товариство розповідями і дотепами і здобував собі прихильність усіх. Але це не перешкоджало їм, як тільки залишалися сам-на-сам, починати відразу дискусії на тему „ви і ми” і ніяк не доходило поміж ними до порозуміння.

* * *

Вона так добре пригадує цей момент перелому. Стояли, як звичайно, недалеко готелю, на темній доріжці сусіднього парку, і Зірка, поглянувши на холодне осіннє небо і на зорі, що в темному, ледве освітленому Львові світили значно ясніше, ніж у Нью Йорку, з питоменним їй захопленням заявила, що там десь є і її „власна” зірка, за якою завжди шукає. Олесь, як звичайно посміхаючись, ствердив, що її романтичність, захоплення зірками, небом і місяцем у сьогоднішньому жорстокому світі зовсім без значення, це реквізити минулого, нікому не потрібні. Чи того вечора Зірка хотіла справді трохи романтичності, чи таки чекала на якийсь тепліший вияв почуттів, але саме тоді переповнилася у неї мірка, і вона, на здивування для самої себе, нагло розплакалася. Її сльози пили тихим потічком по обличчі і вона старалася їх непомітно стирати, але, розуміється, Олесь зауважив і раптом пригорнув її до себе, зціловуючи ті пакосні сльози: — „Цить, не плач, не треба. Я не хотів тебе вразити. Це просто така в мене вдача. Прости, моя ти американська зірочко”. —

* * *

Останні дні минули головокружно скоро, кожного вечора в іншому гостинному домі, кожного дня в іншому місці. Від того пропам'ятного вечора у парку Олесь старався не бути підкреслено

іронічним і можна було відчутися якусь нову нитку в його відношенні. Але ні разу не впало оте слово, яке б Зірка так дуже хотіла почути, ні разу не говорили про те, що буде пізніше, як вона повернеться, а він залишиться у Львові.

* * *

Останні години перед від'їздом були найгірші. Зірка ніколи не любила прощань, а це прощання було особливо прикре. Бабуня — голосно хлипала і дрижачою рукою її благословила, інші стояли мовчки, не знаючи що говорити. Олесь, як звичайно, жартував і говорив багато, немов все його зовсім не торкалось. Але коли вже треба було іти до автобуса, пригорнувши Зірку легко до себе і без поцілунку шепнув: „Світі мені, моя американська зірочко, ясно...”

* * *

— „Буревійна полоса минула! За півгодини будемо на летовищі Кеннеді. Прошу затримати свої пояси, аж поки літак не приземлиться”, — голос пілота з голосника звучав хрипко і, як завжди, не дуже виразно.

Пасажири почали рухатися. Зірка також збудилась із своїх „буревійних” думок. Треба було повертатися до дійсності, до близької зустрічі з батьками, знайомими, що напевно прийшли її привітати. Треба було повертатися знову до свого світу. Але чи цей її світ справді далі таким залишився, як був донедавна — близьким і своїм?

А може частина її світу вже там, у Львові?

Олекса Стефанович

ПАМ'ЯТІ О. ОЛЬЖИЧА

*Перед Силою сил
Став, як і кожен:
„Ольжич єси?”
— „Так, Боже”.
„Одведи .
Знаєш, куди”.
Підійшов
Подібний до тебе, як брат,
Тільки крилат
І не вдягнен у кров.
І повів на сповиту у гуд
Багряную хмару,
Де чекали лави з-під Крут
І Базару.*

GENTLEMAN WITH FLOWERS

— A TRUE STORY

by **Olha Kuzmowycz**

The corridor of the women's floor of the nursing home was silent and serene. This Friday after the New Year seemed to pass as slowly as did the residents of the home: sleepily, wearily, and apathetically.

Young Gerda, the newest employee, peeked for the tenth time into the mirror in the staff lounge to check if her white cap sat at an attractive angle on her blonde hair, and if she looked slender enough in her fresh uniform. She was bursting with life and with enthusiasm for her profession, and at the same time searching for a story book experience — the kind for which no one seemed to have either the time or the inclination in this realistic age.

Through the stifling, overheated corridor wafted smells of today's lunch intermingled with the typical "perfumes" or disinfectant and soap so common to nursing homes. Today quiet reigned — the patients were probably napping. Gerda poured herself a cup of coffee and glanced once in a while through the open doors to see if she was needed, or if perhaps someone interesting might appear. But there was little likelihood of that happening... What novel and intriguing person would show up on this slow-paced and uneventful day? Relatives had visited the patients during the Christmas and New Year's holidays, and now on Friday no one would be eager to return.

At the sound of the elevator Gerda looked up — maybe her co-workers were coming back from their coffee break downstairs. But out stepped a tall, slim, sharply dressed, elderly gray-haired gentleman, and slowly headed for one of the corner rooms. In his hands he held something that looked like a bouquet of flowers, tightly wrapped in white tissue paper. "Why is he carrying that bouquet so carefully, so awkwardly?" wondered Gerda. Meanwhile, the stranger lightly knocked on the door of room 216, and without waiting for a reply, gently opened it and entered.

Just at that moment she heard the elevator again, and this time it was Gerda's friends who walked in her direction, loudly sharing their New Year's adventures. Accustomed to the atmosphere of the nursing home,

they lived their own lives without paying much attention to their environment — so forlorn and hopeless in its inevitability. For Gerda, as a new nurse, this was incomprehensible. With her idealistic approach, she truly wished to help these infirm human beings; to appreciate their past and all the circumstances of their lives.

"Everything's quiet on the floor, Rosie," she reported to her supervisor. "No buzzers — it seems they're all dozing. Except that just before you arrived our patient in room 216 had a visitor, probably a relative. He was tall, elegantly dressed, gray-haired, and carried what looked like flowers, but I couldn't be sure."

"Oh, that's the gentleman with the flowers," said both nurses almost simultaneously. "But why is he here today, on a weekday?" wondered Rosie. "He only comes on Sundays, always at 3 o'clock — and today is a Friday and it's an hour later." Gerda, not knowing what her friends were referring to, looked first at one, then the other, with a big question mark on her young face.

"You see," explained Rosie, "this is a very romantic and incomprehensible story, or rather a puzzle. The patient in room 216 has been here for a very long time — several years at least. She is a foreigner, but understands both German and French, although she rarely speaks. Occasionally she will whisper something, but so quietly that we can't make out the words. She was brought here in this condition from the hospital and just lies there without moving. There seem to be no relatives, and rarely a visitor. Only this gentleman with flowers arrives faithfully every Sunday, sets them on the table by the bed, sits silently for a half hour and leaves. Perhaps it was once a grand love affair, because otherwise it would be difficult to understand his reasons. And so we, the nurses, call him "the gentleman with the flowers".

"But he's not a foreigner, he's from this area," added Renee, the other nurse, "and sometimes he chats with us, jokes around, asks how we are, and how our work is going. And now for the holidays he brought us all chocolates." Gerda was fascinated by these explanations. Here was the romance for which she had been searching in her youthful naivete. And they say true love no longer exists!

Her thoughts of love were interrupted by her friends, with the reminder that it was her turn to bring coffee to the patients. "Would it be all right if I went first to room 216?" Gerda asked her supervisor. "I would really like to see what's going on." The nurses shook their heads in amusement at her curiosity, but Gerda ignored them, grabbed the tray, and hurried to the door. Knocking lightly, she entered.

The room was hushed. The visitor sat by the bedside, and on the night table stood not the usual flowers, but a tiny, fragrant pine tree with a single gold star. He held the woman's frail hand — a network of blue

veins — and from time to time tenderly pressed her weak fingers to his lips. The wrinkled, toothless, sunken face framed by pillows seemed to smile slightly, although tears gently slid from her faded, colorless eyes.

Gerda froze with the cup in her hands. The stranger smiled at her and spoke quietly: “You must be new. This is the first time I’ve seen you, but now we’ll probably be meeting more often. Could you please just put the coffee down and not disturb her? You see today, January 6, is her Christmas Eve ... because she is Ukrainian and they celebrate two weeks later than we do. That is the reason I brought her this little Christmas tree — and in a few minutes, when the first star appears in the sky, I will light a candle on the tree as she used to do. Maybe the poor soul will understand, or sense, what day it is. Who knows what is going on in her mind these days? Once ... once it was different...”

Here the visitor caught himself, as if he had said too much, and grew silent. Gerda felt a tightness in her throat as she left, gently closing the door behind her.

(Translated by Chrystyna Sawyckyj)

Микола ЩЕРБАК

ОЛЕНА ТЕЛІГА

*Зловісний вітер із гірських узбіч, —
Вона ж світила з вірою лямпаду
У чорну ніч лихого листопаду,
У київську кипучо-темну ніч...*

*І покидала й знов його зустріла,
Трагічний Київ, ранений в боях...
Яка дорога довга й обважніла,
І смерти згубний і короткий шлях!..*

*Ще вчора переходили загати,
Ясніли вогники з привітних хат,
А нині кáрка знавіснілий кат —
Тупий і куций німець вузлуватий...*

*Нічна безодня, яр та безгоміння...
Чи шпиль, чи спад, чи спалах угорі?!
...Зоря погасла, та її проміння
Палахкотить і світить без зорі...*

ПІД ВІДЕНСЬКИМ ЛІСОМ

Відень, місце моїх студій лісівництва, лежить у підніжжі східного гірського хребта, оспіваного в піснях і літературі Віденського Лісу, що зеленою смугою оточує це місто від північного заходу по південь.

Географічно Віденський Ліс — це система багатьох гірських хребтів, які належать до масиву могутніх Альп. Простягаючись від головного масиву Альп у північно-східному напрямі аж по Дунай, ці хребти поступово обнижуються і коло Відня їхня висота опадає до між 200 і 600 метрів над рівнем моря. Помітніші їхні верхи коло Відня є такі: Леопольдсберг, Каленберг, Кобенцль, Шафберг та інші.

Покриті листковими лісами, у великій мірі грабово-буковими, з домішкою інших листкових деревних порід, з багатьма сонцем залитими галявинами та лужками, і розчленовані річками і потоками, ці гірські хребти ближче Відня стали віддавна улюбленим місцем відвідин віденців. Численні дороги та стежки рік-у-рік є місцем прогулянок тисяч віденців, які шукають тут розваги і відпочинку на лоні гарної лісової природи.

Відень є одним із небагатьох міст у світі, які змогли зберегти їхнє безпосереднє природне довкілля незмінним. Це можна завдячувати Габсбурзьким імператорам Австро-Угорської імперії, для яких Віденський Ліс був тереном їхньої мисливської розваги, і тому держава відповідно його оберігала, і завдячувати законові, що його ухвалила міська влада Відня за часів посаdnика д-ра Карла Люгера (помер у 1910 році), згідно з яким смуга лісів і лук навкруги Відня мають лишитися незмінними, тому ні індустрія, ні нові мешканці забудовання не вирости у цій смузі.

Цей закон зобов'язує ще і сьогодні. Вдячні віденці поставили за це посаdnикові Люгеру пам'ятник, що стоїть у підніжжі гори Кобенцль на краю лісу вище відомої з виноградарства і популярної дільниці 'Грінцінг' у північно-західній частині Відня.

З Віденським Лісом, точніше, з тією його смугою, що безпосередньо оточує Відень, в'яже мене кілька споминів із моїх студентських років у Відні.

Невеселі і тяжкі це були роки, бо попри всі страхиття Другої світової війни і непевність завтрашнього дня, що тяжіли над кожним із нас, чужинних студентів, ми всі вбільшості були здані на себе самих. Не маючи можливості діставати харчову підмогу з дому, ми відчували з кожним роком щораз більше харчову кризу. Були часи, коли одна хлібина, що її купував на призначені харчові картки і яка мала вистачити на цілий тиждень, зникала за один день. Намагалось зупою з брукви, що її ще можна було одержати без карток. Невеличка місячна стипендія ніяк не покривала усіх коштів школи і життя, а тут треба було вчитися і щодня бути на викладах чи у лябораторії.

* * *

Мій перший рік у Відні в 1941 році був якось особливо сповнений туги за Рідним Краєм. Ще і сьогодні, п'ятдесят років пізніше, мені годі це пояснити. Але туга надходила на мене велика. Здебільшого вона відзивалася багато сильніше після місячних студентських сходин на нашій віденській „Січі“, на які в тому часі ми всі студенти регулярно вчащали хоча б на те, щоб почути рідне слово і обмінятися вістками.

Під впливом такого настрою я часто тоді шукав нагоди, щоби поїхати на Каленберг. Міський трамвай ч. 38 завозив мене до Грінцінгу, а звідси ще година ходу дорогою вгору, аж поки я не виходив на сам верх Каленбергу, 484 метри над рівнем моря.

З Каленбергу в ясний, погідний день можна було бачити за широкою долиною Дунаю в Долішній Австрії. далеко ген, там десь за Братиславою на Словаччині, Західні Карпати. Вдивлявся я у ці далекі гори, що майоріли на обрії, і мені легшало, бо я думав собі, що ось там, ще крок далі на схід, і ті самі гори є вже теж і в моїй рідній стороні.

В Україні я виростав у селі Германовичі, сім кілометрів на південь від Перемишля. Із гори Пакушівки в моєму селі, на яку я хлопцем часто вибігав, гори Карпати тоді теж так само майоріли переді мною, десь там далеко на обрії за Хировом, подібно як і тут тепер на Каленбергу. Цей спомин тужливою струною відзивався у моєму серці, як я тепер дивився на них з Каленбергу. Вдивляючись у ті далекі гори, я відчував фізичний зв'язок з моєю Батьківщиною.

А і на самій горі Каленберг промовляла теж до мене частина історії мого народу, бож тут понад триста років тому стояли разом з польським королем Яном Собеським теж і наші козацькі частини, які прибули визволяти Відень від турецької облоги. Багато з козаків зложили тут своє життя.

На малюнку, на якому зображено Собеського перед церквою на Каленбергу перед остаточною битвою з турками 12-го вересня 1683 року, уважний глядач не може не спостерегти теж і прапорів запорозьких козаків. Думаючи про цей образ, я не почувався тут тоді осамітненим.

* * *

У підніжжі Віденського Лісу, над сонцем залитих горбах вище дільниць Грінцінг і Нусдорф у північно-західній частині Відня, численні віденці із давен мають свої більші чи менші ділянки землі, на яких плекають виноград. Часто серед такого виноградника видніє малий дерев'яний дімок, переважно з одною кімнатою і доступною пивницею, де зараз таки після збору гронів власник виготовляє своє вино. В пивниці є ручна водна помпа, а в кімнаті — залізна мала піч на вугіллі чи дерево. За світло служить нафтова лампа чи свічка. Тепер там є електрика.

Так принайменше виглядали мені ці будиночки в 1944 році, коли доля завела мене до одного з них на Нусбергу. Гора Нусберг заввишки 352 метри і лежить безпосередньо у сусідстві Каленбергу.

Цей дімок і виноградник, де я опинився, належали до старшого вже тоді віком віденця гофрата Тенчерта, що сам постійно жив у місті, а до виноградника навідувався лише в разі потреби і коли надходив час робити вино із зібраного плоду. До того він був ще пристрасним скрипалем і грав у віденській філармонії.

В лютому 1944 року гофрат Тенчерт пошукував студента, який хотів би жити даром у його хатинці на Нусбергу і за це в час, коли дозрівав виноград, мав би наглядати вечорами, щоб злодії його не покрали. Пропозиція віденця звучала для мене принадливо, бож я міг заощадити гроші, що їх платив за винайм кімнати в місті. Я зголосився і він погодився на мене.

Трамаєм, що йшов до Нусдорфу, можна було дістатися під саму гору Нусберг, а звідси ще яких тридцять хвилин ходу стрімкою кам'янистою доріжкою вгору до виноградника, що був майже під верхом гори. На дімку, що стояв у горішньому кінці виноградника, виднів напис „Зонненгайм” або „Соняшна хатина”. Вид звідси був прегарний. На південь, у сторону міста, було видно частину Відня, що розляглася вздовж Дунаю. На північ ближче Дунаю видніла гора Леопольдсберг, що спадала стрімко до ріки, а наліво від неї напроти „моєї” хатини височів Каленберг, від якого відділяла мене лише невелика долина.

Був початок березня, як я перейшов сюди мешкати. Дерев в лісі на Каленбергу були ще безлисті, але в долині на краю лісу

молодняк бучини вже зеленів новим листям. Можна було відчуті і бачити, що природа оживає від зимового сну.

Я прожив на Нусбергу несповна цілий рік. Було це спартанське життя, але я потішав себе, що молодий вік і це переборе. Найтяжче було зимою. Щоб трохи запалити у печі в кімнаті, а тут не було нічого, хіба лише суха трава і дещо дрібного гілля обтятої винної лози, я, повертаючись з міста, приносив у течці назбиране вугілля. Рятували мене від холоду довгий зимовий плащ і чоботи, що їх привіз із дому.

У зв'язку з тими чобітьми пригадується мені один веселий, багатомовний на тодішні відносини у Відні епізод...

Одного дня, коли я чекав з книжками в руці на трамвай у Нусдорфі, приступив до мене, видимо з деяким ваганням, старший вже віденець і запитав, чи я студент і звідки? Задовольнившись моєю відповіддю, показав на мої чоботи і запитався, чи в моєму краї всі носять такі чоботи, бо тут, додав він, їх носять лише „певні” люди. Я усміхнувся і дружнім потиском рук ми попрощалися, бо надійшов трамвай і я мусів сідати.

Коли дозрівав виноград, я сидів пізно вечором і раннім ранком надворі, надслухуючи, чи хтось не зриває винограду. А таких „гостей” не бракувало в тих часах, бо з харчами було щораз тяжче в місті. Коли щось шаруділо в кущах, я негайно сильним голосом давав про себе знати, і після того все втихало.

В ці пізні вечори я давав волю моїм думкам... Мої очі мандрували по ледве видних нічних контурах Віденського Лісу і мені думалося, що десь тут цими виноградниками під Каленбергом у 1683 році, в час турецької облоги Відня, проходив, криючись від турецьких патруль, мій земляк Юрій Ф. Кульчицький зі своїм товаришем Юрієм Михайловичем, щоб донести вістку про скрутний стан у місті князеві Карлові Льотрінгському, який стояв зі своїм військом за Дунаєм.

Ось якби він так у цю хвилину вийшов з-поза кущів, — думав я собі, — то мали б ми про що поговорити... Моя мама була з дому теж Кульчицька і мала родинний герб „Сас”. Він і є зазначений у її родинних документах. А Юрій Франц Кульчицький мав теж той самий родинний герб. О, думав я, він міг би напевно розказати мені не одно про цей наш широко розгалужений рід селянської шляхти Кульчицьких, який, кажуть, сягає глибоко в історію нашої княжої доби.

Зв'язаний моїми обов'язками супроти гофрата Тенчерта, а до того інтенсивно зайнятий студіями, які конче хотів закінчити, перед програною Німеччини, тоді вже кожному очевидно, я не мав змоги бувати стало на кожночасних місячних студентських

сходинах на нашій „Січі”. А там тоді було багато нових людей, студентів, що напливали з Краю і шукали можливостей, як їм приміститися по школах у Відні.

Сьогодні з перспективи років не раз у думках згадую той час на Нусбергу і доброго гофрата Тенчерта. Коли при кінці серпня 1944 року воєнна хуртовина привела до Відня моїх батьків з молодшими братами і сестрою, добрий гофрат сам даром примістив їх усіх у своєму мешканні в місті. З вдячністю згадую цей його людяний жест.

* * *

З Віденським Лісом я знову зустрівся в 1946 році, більше як рік по Другій світовій війні. Я повернувся до Відня з американської зони Горішньої Австрії, щоб скласти остаточні іспити і одержати диплом з лісової інженерії, тим разом вже австрійський. Кінець війни і наближення під Відень совєтської фронтової лінії перешкодили мені закінчити студії в 1945 році. Я щойно те осягнув 6-го листопада 1946 року.

Останніх кілька тижнів перед моїм поворотом до Горішньої Австрії я жив у мого земляка Дмитра Дяка, який у час, коли я його віднайшов знову у Відні, працював гаєвим у лісах Віденського Лісу на захід від міста і там жив у старовинному будинку, що виглядав немов фортеця. Ці ліси й будинок були власністю Шоттен Аббей — монастиря ірляндських монахів, які ще в XI столітті прибули до Відня і тут заснували відому у Відні Шоттенкірхе в 1-ім районі міста.

Була вже пізня осінь у Віденському Лісі. Він оточував мешкання з усіх боків. Ночами я вслухувався в осінній шум дерев. Він ще і сьогодні лунає у моїх вухах. В ньому вчувалися мені переклики наших козаків, які тоді, в час облоги Відня, як я вже згадував вище, слідили за турками на захід від міста, в сьогоднішніх ділянках Дорнбаху і Гернальсу.

Був уже приморозок, коли пізно в листопаді того ж року я покидав Віденський Ліс, щоб повернутися до Лінцу в Горішній Австрії. Бучина зародила рясно того року і її опалі горішки густо вкривали лісову стежку, що нею я йшов до кінцевої зупинки трамваю, що мав мене завезти на автобусну станцію. Довкола буків вздовж стежки масами літали сірі пізньоосінні метелики з родини Хеймотобія, які між жовтнем і груднем кладуть яйця на бруньки і кору цих дерев, щоб з них на весну вивелось нове покоління.

Ці букові дерева — це і був світ цих метеликів, бо їм природа призначила так жити. Існування і доля цих метеликів залежні від саме цих дерев. А якими шляхами і в які світи поведе доля мене і усіх нас, що втратили тепер свою батьківщину, думав я тоді собі, ідучи тією стежкою і дивлячись на тих сірих малих метеликів...

ДРУГИЙ ЩАСЛИВИЙ ДЕНЬ

„My house is my castle”
(американська приказка)

Відповідно статистиці, пересічна американська родина змінює місце проживання один раз що сім літ, а ми засиділися вже вісімнадцять років в одному і тому ж домі.

За цей час наш будинок постарішав, з ним все більше клопоту, ось і вирішили ми з чоловіком його ліпше продати, а собі підшукати щось новіше.

Звичайно, постає питання, як продавати: самим чи з допомогою агентства. І те й друге цілковито допустимо. Але нам з агентством колись не повезло: представниця цього бравого підприємства знайшла нам незабезпеченого покупця, якому банк відмовив у позичці, що по-американському „мортгеджем” називається. Я тоді вже чарівний особнячок облюбувала! Але вся справа розстроїлася, і я так була тим розчарована, що навіть захворіла на нерви. Та й плати за свої послуги агентства величезну беруть. Отож ми прийшли до висновку, що справимося самі без побічної допомоги.

Хочу зауважити, що для продажу нерухомого майна мусить бути науковий підхід: спочатку треба досконало вивчити всю існуючу усну і письмову інформацію, вибрати з того істотно важливе і скласти щось подібне до кодексу, що його потрібно свято дотримуватися, як десять заповідів Божих.

У ньому на першому місці стоїть: зліквідування чи замаскування всіх видимих недоліків у будинку. А їх у нас виявилось безліч, деякі навіть ґрунтовні, наприклад: дах протікає. Коли йде дощ, у нас у спальні Ніягарський водоспад валить, а зі заднім ґанком ще гірше: він намагається відокремитися від фундаменту будинку, точнісінько як частина Каліфорнії від материка біля „Сан-Андреас розриву”, та й відплинути в садок. У таких випадках без професійного досвіду не обійтись.

І ось уже в дворі летять вихором стружки з-під рук тесляра. З парадного ходу каменярь скріплює цементом на сходах цеглу, котра

хитається, неначе хворі зуби; покрівельник а-ля „скрипаль на даху” біля димаря з відерком крутиться — смолою дірку заливає, а в підвалі водопровідник каналізацію прочищає; електротехнік дроти змінює. Нове устаткування для кухні привезли, — звантажують холодильник і плиту. Гроші на ці всі придбання та удосконалення летять, гаманець порожнішає. Але ми не падаємо духом, бо знаємо, що всі видатки оплатяться з гаком.

Літо в душний імлі за горизонт котиться, десь ласкавий рокіт моря, десь пульсує барвисте, веселе життя; тільки ми, похмурі в'язні, в поті чола лямку тягнемо: після майстрів сміття виносимо, все прикрашуємо, хромові крани поліруємо, щоб блищали, павуків на лоно природи виселяємо (кажуть, що їх убивати не можна — „бед лак”, принесе нещастя). Готуємо наш дім на розглядини, наче немолоду наречену. Навіть відреклися від телевізора і від газет.

Як ціну назначити — пуста справа. Ось я вас навчу. В муніципалітеті (в податковій конторі) потрібно зробити виписку, за скільки продавались будинки на вашій вулиці в минулому році. А далі звичайна математика. До ціни дому, по якості подібному вашому, додати 10 відсотків його вартості — приріст в ціні за цей час у цій місцевості.

Оголошення треба скомпонувати уміло і дотепно, обов'язково вказати на якусь варту уваги прикмету, „стронг пойнт”. У нас немає ні басейну для плавання, ні „фльоридської кімнати”, ні навіть джакузі. Якщо похвалитися чимсь, так це нашими туалетами. У нас їх аж три: блакитна, рожева і бронзова зі золотавими стінами. Справжнє багатство і не лише для совєтської людини, призвичаєної до комунальних вигод або, правильніше, до невигод.

Наше оголошення звучало так:

„Розширений ранчо, простора вітальня, велика їдальня, кухня, де можна обідати, чотири спальні”... А за тим наш „стронг пойнт” — принада — туалети. Перечитую — серце радістю сповнюється.

Оголошення з'являється в газеті в неділю — найпідходящий час для продажу нерухомого майна.

Приказка не даремно говорить: „У кожної людини в житті буває два найщасливіші дні: один, коли вона купила дім, а другий, — коли його продала”. Ось і ми всіма силами прагнемо те друге щастя дістати і за нього боремося.

Уже з самого ранку роблю „останні штрихи” (наводжу порядки), потім улаштовую огляд, точнісінько як генерал війська перед рішучим боєм. Все честь честю! Тим часом мій чоловік телефон обслуговує — назначає покупцям, коли їм прийти (у нас не „опен гавз”!).

Уже час і причепуритись. Я сідаю перед люстром. З рамки в стилі „французька провінція” на мене дивляться померклі впалі очі, обведені темними колами. Обличчя змарніле, виснажене. В такому стані простим розчерком губної помади і одним махом пудреного пушку проблему не вирішиш. Тут капітальний ремонт потрібний. А чоловік мені докучає:

— Змінила електричну лампочку в комірчині?! Начиння сховала до шафи?

— Коли ж прийде перший покупець? — питаю, вимальовуючи синім вуста, — олівці переплутала. Кажуть же: скорий поспіх — людям посміх.

— Сказали через півгодини, але можуть з’явитися і раніше.

Через п’ять хвилин він знову кидається на мене в атаку:

— Досить тобі сидіти перед люстром. Не ти ж на продаж.

— Ти не розумієш. В цьому випадку потрібний психологічний підхід, — повчаю його. — За асоціацією, у людей виникає уява: якщо господарі недбало відносяться один до одного, так тим більше неухважно відносяться й до свого дому. Закономірність така існує. Розумієш?!

Незабаром повалили до нас покупці, наче на ярмарок. Одна за одною автомашини підрулюють до газону, дбайливо й коротенько підстриженого, як морський піхотинець.

Ми з чоловіком на родинній раді виробили детально стратегію у відношенні до покупця: намітили маршрут, по якому дім робить найімпульсантише враження; обговорили стиль розмови: ввічливий тон, атмосфера незалежності з почуттям власної гідності. Адже не якусь дрібничку продаємо, а своє родинне вогнище, свою твердиню, як кажуть американці. Розділили обов’язки: чоловік — розпорядник, я — гід і швейцар — двері відчиняю.

Покупці — лявіна, спокійні й метушливі, нерішучі й нахабні, тактовні й неввічливі, подібні до чехівського Йонича, які тикають безпардонно в двері палицею. Серед них трапляються такі, що щойно побралися. Молодята один з одного очей не зводять. Взагалі більше жінок — вимучені дітьми молоді матері, бідолахи, в коротеньких штанчатах, зі закрутками у волоссі.

Зі всіх відвідувачів особливо запам’яталися мені мати й донька. Мати правдоподібно фінансувати збирається, тому й хоче досконально ознайомитися з майбутнім капіталовкладенням. Вона все мусить знати: чи підлоги з твердого дерева, чи стіни поштукатурені і навіть про домовика запитала. Така вже пані допитлива, практична, в’їдлива. Очі блищать збуджено. На лівій щоці родимка, при розмові на ній ворухаться волосинки, ніби вус у kota, котрий збирається кинутись на мишу.

Виконавши обов'язки гіда, я посилаю клієнтів до чоловіка за технічною і хронологічною інформацією (вік будинку, кубатура котла для гарячої води і т. п.). Він, як бомбардувальник, зі всіма точними даним в піке на відвідувачів іде і з гранітною твердістю відмовляє невідгідні пропозиції. В цей час я бавлю дітлахів, щоб вони в торгах не заважали — розташувалась в садку з цілою кафетерією: молоко, всілякі соки і, звичайно, коржики з цукерками. В мій дитячий садок потрапляє навіть дуже милий пудель, біленький, з манікюрованими пазурчиками і з рожевим бантиком, балакученький такий — з вивіркою й то в суперечку вступає. Він, бачите, самотності в автомашині не переносить.

По півночі ми підсумовуємо наслідки нашого продажу, — цілковите фіяско. Ні однієї порядної пропозиції.

Наступні дні сидимо, як біля розбитого корита. Від недавніх завзятих покупців — ні слуху, ні духу, неначе вимерли.

— Може ми зажадали надзвичайно високу ціну? — припускаю я і кажу: — нам необхідно порівняти товари.

— Які там ще товари? — не розуміє мій чоловік.

— Наступну неділю ми не продаємо, а купуємо. По газетних реклямах підемо дивитися будинки на продаж.

Чоловік у мене сором'язний, швидко ніяковіє. Отже мені самій доводиться провести в життя свій намір.

Отож дзвоню в двері першого дому. Мені відчиняє повнотіла літня жінка з масивними перстнями на пухлявих пальцях. Мені здалося, що її десь бачила — дуже знайоме обличчя: на чорній родимці котячий вус ворухиться... Ми остовпіло вдивляємося одна в одну, а потім як розрегочемося гучно та нестримно.

— Таємна стратегія продавця нерухомого майна, — каже мені ця пані, захлинаючись від сміху.

На цьому моє порівняння товарів закінчується. Боюсь переконатися, що всі мої покупки перетворилися на продавців.

Так чи інакше, ми змушені припинити продаж на цілий тиждень: наша донька приїхала на відвідини зі своїм чоловіком і дітьми. В хаті погром, катаклізм, розруха — ніби стадо динозаврів через дім пробігло...

Раптом дзвінок у двері. Чоловік поспішає відкрити — повертається збентежений.

— Покупець. Наведи порядок! Через десять хвилин він заїде.

— Десять хвилин? Та ти збожеволів. Принаймні два дні потрібно, щоб прибрати... Який може бути продаж при такому розгардіяші?..

— Ти нам лише дорóгу розчисти, щоб не спотикнулися, — благає він мене пошепки.

Я починаю метушитися по хаті, ніби очманіла, розтикаю речі, куди попало: коробка шоколядок летить у сміття, пелюшка внука — до холодильника, дитячі черевички — до каструлі. А потім я, сердита і нещасна, тікаю в садок. Звідти я спостерігаю, як по кімнатах з блискавичною швидкістю розповсюджується світло — покупець проноситься через дім, ніби куля навиліт. Ось він уже на задньому підлатаному ґанку: невисокий з себе чоловічок з чітким проділом, зосереджений і моторний. Запримітивши мене, коротенько вітається.

Після його відходу мій чоловік оповіщає мені, сяючи, як нова монета.

— Ми отримали добру пропозицію.

— Не вірю своїм вухам і зразу добрішаю.

— Я ніколи не сумнівалася в нашому домі, — кажу. — Та й ми зробили ґрунтовний ремонт, на який дуже витратились. Бачиш, мудра людина змогла це оцінити.

— Це все не має більше ніякого значення. Наш дім купують на знесення. На його місці спорудять комплект житлових будинків...

* * *

— Чому це наш модерніст так мало пише?

— Бо поки знайде потрібне слово у словнику, забуде ті всі, що вже познаходив.

*
* *

Під час першої большевицької інвазії (в рр. 1939—1941) наслали червоні москалі хмару своїх урядовців до Галичини, які попривозили зі собою й свої родини. І от одна советська вчителька прийшла у Львові до Музею НТШ з донечкою, а та, побачивши писанки, здивовано гукнула до матері (очевидно, по-російськи):

— Мамо, мамо! Дивись, які яєчка несуть буржуазні курочки!

*
* *

Повідомляють з Москви, що там будують атомовий реактор, що буде удвоє більший за найбільший американський. Москалі запевняють, що він буде спроможний розбивати атоми завбільшки стиглих вишень.

Жарти на цій і інших сторінках взяті із збірника гумору, сатири і карикатур „Смійтеся на здоров'я”, упорядкованого Василем Дідюком, том II., Торонто, 1991, виданого його коштом.

„ВІЗИТАТОР В ТЕРЕНІ!”...

„Візитатор в терені!”— ця тривожна вістка щороку блискавкою облітала всі середні школи в Яворові — українську приватну коєдукаційну гімназію „Рідної Школи” ім. Осипа Маковея, українську дівочу вчительську семінарію СС Василянок, польську державну математично-природничу, т. зв., „реальну”, гімназію й польську дівочу вчительську семінарію.

Джерелом цієї вістки був проф. Євген Дзінгало. Ніхто не знав, звідки він мав цю вірогідну інформацію, але кожний раз його прогноза невідхильно здійснювалась. За кілька днів після цієї вістки з’являвся візитатор...

Приїзд візитатора Львівської шкільної кураторії легше відчували польські середні школи. Бувши державними учбовими закладами, вони не ризикували своїм статусом, ані не побоювалися своєї ліквідації. Вони тільки нервувалися, чи візитатор буде вдоволений рівнем знання учнів, шкільною дисципліною, дидактикою й методикою навчання, кваліфікаціями викладачів, зокрема початкуючих, адміністрацією школи.

Для українських приватних шкіл візитація була питанням життя і смерті. Вони мусіли відповісти не тільки дидактично-педагогічним стандартам державних шкіл, але від висліду візитації і примхи візитатора залежало, чи отримають „право прилюдности”, чи воно буде „повне”, чи „обмежене”, або чи не відберуть уже існуючого. „Право прилюдности” означало, чи дипломи, видавані приватною школою, будуть признавані урядовими чинниками нарівні з дипломами державних шкіл. Від „права прилюдности” залежала фреквенція учнів, рід матури, тобто, чи абітурієнт складав іспит тільки з двох предметів чи з усіх, прийняття до університетів і вищих шкіл. Учителі тремтіли чи отримають „право навчання”, про яке візитатор рішав не лише на підставі дидактично-педагогічних критеріїв, але й керуючись політичними мотивами. Від учителів вимагали так званого „свідoctва моральности”, яке видавала повітова поліція і відділ безпеки при старостві. Під „моральністю” розуміли, чи дана людина не провинилася супроти держави, чи не заангажована в політичній і підпільній

діяльності, а навіть чи не займається надто активно громадсько-суспільною діяльністю. Таке розуміння „моральности” позбавило вчительської праці моїх двох зразкових педагогів — проф. Євгена Яворівського й Івана Чмолу. Останньому привернено право навчання, але проф. Яворівський мусів змінити професію — став журналістом.

Цим разом приїхав пострах приватних рідних шкіл візитатор Залескі. Це був україножер з польського націоналістичного табору „ен-дек-ів”, тобто „народової демократії”. Мимо присікань, візитація йшла добре і, може, скінчилася б для гімназії успішно, якби не випадкова пригода на лекції німецької мови.

За кілька хвилин після дзвінка відкрилися двері нашої класи і увійшов візитатор в товаристві директора. Вони сіли в останню лавку, щоб мати погляд на всіх учнів і на вчителя. Лекція велася на тему розповіді з читанки про винахід автомобіля. Після прочитання тексту, пояснення слів і зворотів почалося обговорювання прочитаного дискусійною метою.

Тема лекції нас, хлопців, цікавила. Ученицям вона була менш цікава, але скільки там дівчата розуміються на автомобілях! На нашу думку, лекція проходила задовільно. З різних лавок щохвилини підносилося кілька рук учнів, охочих забрати голос в обговоренні теми. Професор вибирав з-поміж них навпереміну — то першунів—„форцугів”, то середньо обдарованих учнів, уникаючи менше здібних, слабших чи „туманів квадратних” або „вісімнадцятих”...

Здавалося, що в ході лекції навіть на обличчі візитатора чергувалися здивоване розчарування з прихованим признанням як щодо методи ведення лекції професором, так і щодо активної участі та знань учнів. До кінця лекції було ще десять хвилин, які професор, звичайно, використовував для зроблення підсумків і висновків з продискутованого.

Раптом із останньої лавки піднялася рука „Невігласа”. Це порекло пішло з того, що він був найслабшим учнем у класі. Ніколи не піднімав руки, хіба що просився „на сторону”, ніколи не зголошувався до слова, не брав активної участі в лекції, навпаки — скривався перед учителями. З трудом перелазив з класи до класи. Двічі „грунтував” ту саму лавку. Про нього склали сміховинку: коли батько запитав його при кінці року, чи перейшов з класи до класи, він відповів: „Так, я перейшов із „А” класи до „Б”...”

Професор зауважив підняті пальці й напівпідведenu постать „Невігласа” і кивком руки дав йому знак „сідай!” Але візитатор зауважив учнівську руку й кивок професора:

— Пане професоре, хай хлопець вискажеться. Прошу, — звернувся до учня, — що маєш на думці?

„Невіглас” вже випрямився на весь ріст і впевнено промовив:

— А то неправда, що автомобіль винайшов француз! *)

Професор махнув знову рукою й нетерпеливо сказав:

„Сідай, сідай!”

Але візитатор насторожився:

— А хто, на твою думку, винайшов авто?

— Українець! — випалив „Невіглас”.

— Сідай! — уже на весь голос вигукнув професор.

Але візитатор узяв ініціативу в свої руки:

— Звідкіля ти це знаєш?

— З „Сурми!”

Ціла кляса задеревіла; по обличчі професора й директора промайнув жаж, розпач, досада. Ми всі знали, що „Сурма” — це нелегальне підпільне видання революційної Української Військової Організації (УВО), „бібула”, за посідання якої грозило переслідування польською поліцією й органами безпеки, видалення зі школи, ув’язнення. Багато з нас бачили її й читали її, дехто кольпортував це видання поміж співучнями й громадянством, проте ніхто не признавався до цього, все діялося „законспіровано”.

— А звідкіля й від кого отримуєш „Сурму”? — наполягав візитатор.

Та від товаришів, але не можу сказати від кого, бо це тайна, — щиро признався „Невіглас”.

Візитатор встав, сказав директорові „дзенькує” і, не попрощавшись, вийшов із кляси.

Директор і професор вийшли теж мовчки...

* * *

Цієї ночі польська мундурова поліція й „тайняки” зробили в бурсі трус і знайшли двадцять примірників „Сурми”. Ми всі були свідомі того, що не лише право прилюдності, але доля гімназії приречена...

Директор негайно поїхав до Львова, де мав знайомства поміж впливовими особами в шкільній кураторії. Хоч дехто називав його „польським братом”, а то й „хрунем”, проте він своїми зв’язками не раз рятував гімназію.

В Яворові на місці перед відділом безпеки староства допоміг проф. Гуцуляк

Він жив на Малому передмісті, де мав дім і невеличке господарство. Його сусідкою була секретарка відділу безпеки

*) За енциклопедіями, перший автомобіль винайдено у Франції в 1769 році.

староства, стара діва панна Вандзя. Кожного Різдва проф. Гуцуляк колов свиню й посилав сусідці в подарунку домашнього виробу ковбаси, кишки, шинку, сальцесон. Коли треба було втихомирити уряд безпеки, панна Вандзя ставала в пригоді.

* * *

Після копи років я далі не знаю, як пояснити цей неприємний випадок — учнівською наївністю, помилково зрозумілим патріотизмом і національною гордістю, чи провокацією?...

*
* *

Приходить дівчинка до школи й каже учительці:
— А в нас учора кітка привела сім котенят і всі вони комуністи.
Через декілька днів учителька запитує дівчинки:
— Ну, як живуть твої котенята-комуністи?
— Вони вже не комуністи.
— А це чому?
— Та в них очі відкрилися.

*
* *

Житлові будинки в СССР мають дуже тонкі стіни. Часто трапляється, що коли чоловік питає про щось свою жінку, то дістає чотири різні відповіді від сусідів, а коли жінка крає цибулю, то всі сусіди плачуть.

*
* *

— Пане, каже зденеровований клієнт, — таж ви продали мені несвіжі яйця.
— Вибачте, але такі часи настали, що не лише між людьми немає порядних людей, але навіть така курка не знесе вам свіжого яйця...

*
* *

Большевики засудили вірменина на кару смерти. Перед екзекуцією питають його, яке його передсмертне бажання.
— Я хотів би вступити до комуністичної партії.
— Пощо? Та ж ти ось незадовго помреш! — кажуть йому.
— Це нічого не шкодить. Хай буде на світі бодай одної сволочі менше.

МИКОЛА БЕНЦАЛЬ

(На сторіччя з дня його народження)

Сто років тому побачив світ у Курівцях поблизу Тернополя видатний актор української сцени Микола Бенцаль.

Театральну кар'єру почав у 1907 році в Театрі „Бесіди” водночас із Амвросієм Бучмою. Згодом до того ж театру вступив Лесь Курбас після студій філософії у Відні. Працювали вони разом і товаришували в Театрі „Бесіди” до вибуху Першої світової війни. В роки війни 1915—1917 знов доля їх звела разом, обидва працювали в „Тернопільських театральних вечорах” — Курбас режисером, а Бенцаль як актор першого положення. Після виїзду Лєся Курбаса до Києва до Театру Миколи Садовського, керівництво і режисерію „Тернопільських театральних вечорів” обняв Микола Бенцаль.

У листопаді 1917 року Микола Бенцаль у Стрілецькому Театрі став на становище режисера історичних і побутових п'єс. Крім того в цьому театрі він був на перших ролях. У ролі Гриця в п'єсі „Ой, не ходи, Грицю” Бенцаль подивляв архикнязь Вільгельм Габсбург, званий Василем Вишиваним.

Годі накреслити повний образ перебігу життя Миколи Бенцаль та сценічної діяльності, тому в цій моїй згадці будуть деякі прогалини. Тут я використав доступний мені матеріал, знайдений у книзі Діячів українського театального мистецтва „Наш Театр”, додаючи дещо з особистого з ним знайомства зі спільної праці в З'єднаному Театрі ім. І. Котляревського, де він ділив керівництво ансамблем з Володимирон Блавацьким; я був черговим адміністратором цього ж театру.

У березні 1919 року Микола Бенцаль уже був у Новому Львівському театрі в колегії режисерів: А. Бучма, М. Бенцаль і В. Калин.

Першого листопада 1919 року він опинився в Театрі Пресової Квартири при Начальній Команді Української Галицької Армії. Режисерами театру були М. Бенцаль і В. Калин. Після звільнення Західної України від московської окупації, прибув до Львова з іншими акторами і Микола Бенцаль. Вони ввійшли в ряди Легіону Українських Січових Стрільців.

Микола Бенцаль

У половині травня 1920 року частина колишнього Театру Пресової Квартيري при Начальній Команді Української Галицької Армії опинилася внаслідок воєнних дій за дротами польського табору полонених на Ялівці у Львові, серед них і Микола Бенцаль.

Під кінець травня 1920 року його було звільнено з табору та передано до розпорядимости Дирекції поліції з тим, що мусів щодня зголошуватися в поліції.

Згодом zorganizувався у Львові Український Незалежний Театр, мистецьким керівником і режисером якого стає Микола Бенцаль. Поруч цих відповідальних функцій, грав він ще головні ролі і звернув на себе особливу увагу як Сірко в п'єсі „Про що тирса шелестіла”.

У початках двадцятих років Бенцаль є в Театрі Йосипа Стадника в головних ролях історичних і побутових п'єс, як рівножв оперетах. З кінцем 1925 року заангажовано Бенцалю до Театру Міткевичевої на становище мистецького керівника і режисера. Не без того, що і там він грав головні ролі, працюючи в цьому театрі впродовж 1926 і 1927 років. У Галичині Театр Міткевичевої залишив дуже добре враження своїм репертуаром і акторським складом. Цей театр у зв'язку з труднощами театральної ліцензії переїхав на терен корінної Польщі, де зі зменшенням складом продовжував свою діяльність, але Микола Бенцаль у 1928 році перейшов до Театру ім. І. Тобілевича як актор на головні ролі і як мистецький керівник та режисер.

З початком вересня 1938 року два наші найкращі театри — театр „Заграва” під мистецьким керівництвом Володимира Блавацького і Театр ім. І. Тобілевича під мистецьким керівництвом Миколи Бенцалю, з'єднались в один репрезентативний театр під назвою Український З'єднаний Театр ім. Івана Котляревського. З'єднання відбулося в Косові на Гуцульщині. Варто було спостерігати радість з цього приводу двох керівників новоствореного театру — Миколи Бенцалю і Володимира Блавацького. Бенцаль радів доконаним фактом самого з'єднання, що українські актори порадували нашу спільноту репрезентативним театром, бо збоку провідних осіб не було в цьому напрямі будь-якого зусилля. Щоправда, вони привітали з'єднання та навіть багато обіцяли. У з'єднанні театрів Бенцаль не бачив якоїсь матеріальної поправки, не зважаючи на те, що в початках доходи з вистав були більші, але натомість З'єднаному Театрові відпали менші місцевості, бо в багатьох містечках не було місця навіть на багаж і декорації: театральний багаж перевозилось одинадцятьма драбинястими возами. Перевозити ж багаж вантажним вагоном — не оплачувалось, бо багаж до вагону треба було довести та привезти. Малі

місцевості були ще зв'язані з труднощами розміщення 65-особового ансамблю на нічліги.

Бенцаль, маючи життєвий досвід і будучи передбачливим, психологічно приготував нас до прикрої дійсності, що на самих обіцянках від наших центральних установ (банків і ширококорозбудованої кооперації з величезними доходами) все і скінчиться, і його передбачення, на превеликий жаль, здійснилися. Впродовж року існування З'єданого Театру ми не дістали обіцяних автобуса і вантажного авта. З приходом большевиків у Західню Україну — усе народне майно дісталось в їхні руки.

Як актор, Микола Бенцаль був різножанровим сценічним мистцем. Одного вечора з великим успіхом міг грати Возного в „Наталці Полтавці”, а другого — з таким самим успіхом зобразити гетьмана Мазепу в „Батурині”. Був поставний, мав гарний вираз обличчя, гармонійні рухи, в нього була багатюща міміка, якою висловлював внутрішній душевний стан виконуваного персонажа, володів широкою шкалою інтонацій. На додаток у нього був дуже приємний тембр голосу. Словом, у ньому вселились усі елементи театрального мистецтва. Знаменито грав амантів, героїв і стариків у драмах. Був неперевершений у комедіях й оперетах. З усіх видатних акторів, що їх мені довелося бачити, Микола Бенцаль був найкращим актором у Західній Україні, так як найкращим режисером був Володимир Блавацький.

Упродовж свого життя Микола Бенцаль виступав у такій великій кількості спектаклів, що важко вчислити хоча б частину його ролей, тому подаруємо собі його ролі в оперетах, а подамо деякі у таких п'єсах: Старий Пастор у „Молодості” Гальбе, згаданий уже Іван Сірко в „Про що тирса шелестіла”, Яким у „Степовому гості”, Степан у „Невольнику”, Назар у „Назарі Стодолі”, Гриць у „Ой не ходи, Грицю”, Іван у „Суєті”, Мартин Боруля в п'єсі цієї ж назви, Возний у „Наталці Полтавці”, Карась у „Запорожці”, Кукса в „Пошились у дурні”, Стецько в „Сватанні на Гончарівці”. На окреме вирізнення заслуговує його сценічна креація трагічного Миколи в „Украденому щасті”.

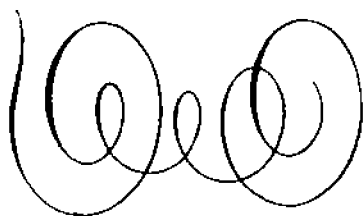
Як режисер, був сповнений фантазії та творчої інтуїції. Ті спектаклі, що він їх режисерував, які ставились у З'єданому Театрі, всім припали до вподоби. В них відчувалося випрацювання, відповідно акцентовані драматичні моменти так, як у комедіях чи оперетах комічні моменти, — вдале поєднання сценографії з вирежисерованим спектаклем. Треба було подивляти його начитаність і знання з багатьох ділянок, що йому було конче в режисерській роботі. Мав широке музичне знання, яке йому дуже допомагало в належній інтерпретації музичних текстів — п'єс із

співами і танцями, а ще більше — оперет й опер. Його режисерія очевидно переходила часто-густо межі сприймання пересічного глядача, бо він стояв на становищі, що театр повинен виховувати глядача, а цим самим підносити його інтелектуальний рівень.

Працюючи над спектаклем, намагався Микола Бенцаль, щоб актор розумів сценічний текст повністю, щоб актор міг докладно передумати та переосмислити той текст. Тільки тоді сенс дії можна донести до глядача. З тими, що мали якесь вагання в своїх ролях, — а це звичайно були молоді актори, — працював Бенцаль індивідуально, спрямовуючи їх на шлях режисерського задуму. Все це робив з терпеливістю, головним чином, коли йшлося про глибоко-психологічні сцени, в які вглибитися не всім було легко.

Як людина, був добрий, чесний, товариський і приємної, веселої вдачі. До молодих ставився по-батьківськи, а до старших — по дружньому. Взагалі, до всіх дуже добре ставився, тому його всі любили та шанували. Акторська родина любила слухати його розповідей, переплітаних дотепними вставками. Знаменито наслідував він поодиноких акторів і пародіював, але так, щоб нікого не зобідити. Був справді співчутливий до чужого горя.

Микола Бенцаль помер 14-го вересня 1938 року від удару серця. Справлено йому в Коломиї гідний похорон: було понад двадцять священників. Українські крамниці в день похорону були зачинені. Пластуні і школярі йшли в похоронному поході. Актори з інших театрів, що були недалеко Коломиї, приїхали на похорон. З гір прийшли трембітарі й жалібно трембітали, також жалібно грала оркестра з Яблonoва з-під Коломиї. Співав театральний хор під диригентурою Рубчака. Приїхав брат Миколи Бенцалю Петро Бенцаль з дружиною з Курівець. Микола Бенцаль спочиває в Коломиї. Громадянство поставило йому пам'ятник за проєктом скульптора Сергія Литвиненка.

ПИСЬМЕННИКИ ГАЛИЧИНИ ТАМ І ТУТ

(В краю і в закордонні)

Чи є підстави говорити про письменників Галичини? Без сумніву є. Теж і з умовах советського режиму таке визначення узаконилось — згадаймо письменницьку організацію „Західна Україна” із журналом тієї ж назви, чи видані книжкові збірки „Поети західної України”, чи „Письменники західної України”, в яких творчість письменників з Галичини навітлена як окремий предмет. За те може постояти й історія, бо існувало Галицьке князівство, чи радше — Галицьке королівство, ба постало поняття „Галицький П’ємонт” за зразком італійського П’ємонту, звідки вийшов незалежницький і соборницький рух в Італії.

Микола Шлемкевич схарактеризував психологічну категорію галичанства, шукаючи його в душевно-расових відмінах українства цієї української території, і підкреслив головно іраціональний, стихійний характер Сходу України та раціональний, реалістичний Заходу, подаючи як зразок приклад двох гетьманів Хмельницького і Сагайдачного.

Література виявляє відмінності західно-українського населення, що від ранніх історичних часів тяжить до Заходу Європи і політично і культурно, і за панування наших князів-королів і під займанщиною. Та ось що говорить авторитет у літературі. Дмитро Чижевський у своїй „Історії української літератури” (Нью Йорк, УВАН, 1956) навітлює ренесанс в Україні саме на літературних зразках Галичини і на перше місце висуває галичанина Івана Вишенського. Наш визначний літературознавець дуже похвально пише про цього культурного діяча доби ренесансу й реформації, підкреслюючи, що „Іван Вишенський (1550—162?) відрізняється від усіх своїх сучасників, як небо від землі”. „Відрізняється головно тим, — пише далі Чижевський, — що він є письменником з Божої ласки. Це Іван Вишенський — один із найвидатніших українських письменників усіх часів і саодикий із письменників тих часів, що його не забуто”. Той же Чижевський, якого не можна підозрівати в якомусь галичанському патріотизмі (походив із надчорноморської

Олександрії на Херсонщині), висунув припущення, що автором нашого славного епосу „Слово о полку Ігоревім” був галичанин, один з тих, які прийшли в супроводі доньки Ярослава Осьмомисла до двору Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославича, і тому в епосі він вихваляє Ярослава Осьмомисла. Це припущення можна би посилити і самим текстом епосу, в якому чи не найкращі рядки присвячені любовному ліричному мотивові про переживання княгині Ефросинії Ярославни у Путивлі, що вказує, що автор „Слова” ставився до неї з неменшою симпатією, ніж до її батька.

Досліди літератури вияснюють, що явища, які мали місце у відродженні нашої літератури в XVII і XVIII століттях, беруть початок у шістнадцятому сторіччі та й у Галичині. Хоч література писалась тоді в більшості ще латинською мовою, що дехто з дослідників вважає позитивним явищем, бо латина була своєрідним буфором перед денаціоналізацією; для українців — перед полонізацією, як наприклад, для чехів — перед германізацією; то вона є частиною української літератури. Ново-латинська літературна спадщина таких славних галичан, як Ян Вислицький, Микола Гусовський, Севастіян Кленович, Йосиф Верещинський, — це надбання української культури. Такі літературні діячі, як Юрій Котерман з Дрогобича, чи передовий латинський поет того часу Павло Русин (1470—1517) з Кросна, учитель Миколи Коперника, чи Григорій Русин із Самбора, та згаданий вже Кленович, чи його сучасник Симон Пекалід, — це частина нашої літератури і культури, хоч ці письменники писали різними мовами.

Та повернімося до прози. „Історія української літератури”, випущена Академією наук УРСР під редакцією Євгена Кирилюка (Київ, Наукова думка, 1967—1971), стверджує, що „розвиток художньої прози є важливим етапом визрівання національної культури”. Зачинателем української прози вважається Григорій Квітка-Основ'яненко (1778—1843). Головна літературна спадщина Квітки написана російською мовою; його „Маруся” вийшла в 1834 році. Те саме можна сказати і про Марка Вовчка (1834—1907), в якій ще менша українська літературна спадщина; її оповідання вийшли щойно в 1857 році. А ось в Галичині, — як це подає згадана „Історія української літератури”, — існує в той час „проза галицько-українських письменників, репрезентована різними зразками романтичного характеру”. І так в 1837 році Маркіян Шашкевич (1811—1843) публікує в „Русалці Дністровій” оповідання-казку під назвою „Олена”. Справжнім прозаїком виявив себе ровесник Шашкевича Микола Устиянович (1811—1885), повість якого „Месьть верховинця”, „Старий Єфрем”, „Страсний четвер” — це початок української прози та, — як сказав Іван Франко, — „найкращі

прозові твори М. Устияновича, де верх взяли творчість народна, прагнення до чистоти языка і простої сердечности складу”.

Розвиток української прози поживавлюється в роках 1870—1890. Після „Народних оповідань” (1857) Марка Вовчка, історичної повісти „Чорна рада” Пантелеймона Куліша (1857), роману Анатолія Свидницького „Люборацькі” (1861), проза переходить у велику прозу в творах Івана Нечуя-Левицького „Причепа” (1869), „Хмара” (1874), „Микола Джеря” (1876), „Кайдашева сім’я” (1878), „Бурлачка” (1880), та Панаса Мирного („Хіба ревуть воли” (1875), „Повія” (1880)). Тут слід згадати і Бориса Грінченка (1863—1910) з його численними оповіданнями й повістями, та ще перед ним Олександра Кониського (1836—1900), письменника, громадського діяча й неперевершеного досі біографа Шевченка. Але Галичина не відстає від цього росту. Вже сам Іван Франко збагачує українську прозу такими творами, як „Борислав” (1877), „Боа Констріктор” (1878) та „Борислав сміється” (1881). Щобільше, Франко ще більше за інших відступив від загальної селянської тематики і зобразив у літературі життя робітників, а далі й інтелігенції („Лель і Полель” (1887), „Перехрестні стежки” (1899)).

Тож і справедливо сказано в „Історії української літератури”: „у 70-90-ті роки на західніх українських землях поряд з І. Франком, пильно прислухаючись до його теоретичних настанов і навчаючись художньої майстерности на зразках його творчости, плідно працювала ціла плеяда талановитих прозаїків: Михайло Павлик, Наталя Кобринська, Степан Ковалів, Тимотей Бордуляк і Євгенія Ярошинська, і молоді тоді письменники Осип Маковий, Андрій Чайківський, Денис Лукіянович та ще ряд менше відомих літераторів, твори яких час від часу друкувалися в західньоукраїнських періодичних виданнях, а також у збірниках, альманахах і календарях. Літературні біографії цієї останньої групи письменників (Іляріона Грабовича, Костянтина Бобикевича, Лева Сапогівського, Костянтина Арабажина, Олесі Бажанської, Сидори Навроцької, Михайлини Рошкевич та ін.) здебільшого на тому, власне, й завершилися, однак залишений ними літературний доробок має свою вагу, додає важливі риси до загальної характеристики розвитку літератури. Загалом же західньоукраїнська проза 70—90-их років XIX століття, в основній і визначальній своїй частині, була дуже багата змістом і формою, охоплювала широке коло тем і проблем з життя різних верств і прошарків суспільства Галичини, Буковини (особливо Ольга Кобилянська.-О. Т.), Закарпаття. Зверталася вона і до історичного минулого свого народу і робила сміливі спроби підняти завісу перед його майбутнім, пов’язуючи мрії про це з соціальним і національним визволенням, з віковичним

прагненням до з'єднання всіх українських земель в одній суверенній демократичній державі.” (т. 4, кн. 2, стор. 59)

З 1902 року в літературу України увійшов Володимир Винниченко і відразу здобув визнання своїми натуралістичними оповіданнями, що різко протиставилися народницькій прозі, і після 1905 року — романами: „Чесність з собою”, „По свій”, „Божки”, „Рівновага” і інші, аж до „Записок кирпатого Мефістофеля” (1917) і „Соняшної машини” (1928). Ще перед ним промовив своє слово, один із найвизначніших українських письменників кінця XIX і початку XX століття — Михайло Коцюбинський, згідно з Енциклопедією Українознавства, його „Тіні забутих предків” вийшли в 1911 році. Це на Наддніпрянщині.

В році смерті Івана Франка, в Галичині, в 1916-му появляється роман Михайла Яцкова „Танець тіней” і за ним вже в 1918 році повість Антона Крушельницького „Рубають ліс”. Творять тоді ще і Василь Стефаник („Земля” вийшла в 1926 році) і Марко Черемшина („Село вигибає” — 1919), як і Ольга Кобилянська („Апостол черні” вийшов в 1926 році), та підходять нові галицькі письменники, які займають позиції в українській літературі: Катря Гриневичева („По сорозі в Сихем” (1923) і „Непоборні” (1926) та „Шеломи в сонці” (1928) і „Шестикрилець” (1929), як і Богдан Лепкий з великою історичною повістю „Мазепа”.

У Наддніпрянській Україні тоді появилися твори Бориса Антоненка-Давидовича („Смерть”), Григорія Епіка („Без ґрунту”), Петра Панча („Голубі ешелони”), Михайла Йогансена („Подорож доктора Леонарда”), Юрія Смолича („Фальшива Мельпомена”), Олеса Досвітнього („Нас було троє”), Юрія Яновського („Майстер корабля”, „Прекрасна Ут” і „Чотири шаблі”), чи врешті Валеріяна Підмогильного — („Місто”, „Невеличка драма”). Це був найкращий час літературного відродження, своєрідний культурний пік, підтриманий урядовою акцією українізації, але і фінансовою підтримкою, що її в Західній Україні не було.

Переглядаючи в „Енциклопедії українознавства” синхронічно-хронологічну таблицю нашої літератури за тридцять років нашого століття, що її уклав Іван Кошелівець — зовсім не ентузіаст галичанського письменницького доробку, бачимо в порівнянні, як побіч роману Андрія Головка „Мати” стоїть Самчукова „Волинь”, побіч „Людоловів” Зиновії Тулуб — „Шестикрилець” Катрі Гриневичевої, а побіч „Вершників” Яновського — „Сини землі” англійською мовою Іллі Киріяка, галичанина, який писав в еміграції, в Канаді. Та чи хтось захоче перевидати перероблюваний, чи підроблюваний, твір Головка, а ось Самчукову „Волинь” друкують, як і друкують „Шестикрильця”, та й напевно тепер з

нагоди сторіччя українського поселення в Канаді зацікавляться і повістю Киріяка.

Погляньмо у цій таблиці і на наступне десятиріччя, 1940-ві роки. Тут перший роман „звідти” Олеся Гончара „Прапорonosці”, а побіч нього пригодницький роман „звідси” Івана Багряного „Тигролови”, який зробив помітне враження в чужій романістиці, перекладений на англійську, німецьку й інші мови світу. Тут теж роман Михайла Стельмаха „Велика рідня”, про який ще буде мова, а побіч роман еміграційного доробку „Діти чумацького шляху” Докії Гуменної. Очевидно, що і Багрянний і Гуменна не з Галичини, але і їх слід віднести до західних письменників, як і молодшого від них Миколу Понеділка чи Ольгу Мак.

Та повернімся в Галичину. В останньому році перед великим ісходом, 1944. у Львові, чи загальніше в Галичині, друкувалися такі письменники (дехто з них не галичани): Катря Гриневичева, Галина Журба, Уляна Кравченко, Наталена Королева, Марія Кузьмович, Марія Струтинська, Олена Цегельська, Улас Самчук, Юрій Косач, Ростислав Єндик, Василь Гірний (Федь Триндик), Роман Купчинський, Леонід Мосендз, Денис Лукіянович, Іван Керницький, Богдан Нижанківський-Бабай, Іван Ковалів, Анатоль Курдидик, Іван Смолій, Василь Софронів-Левицький, Дмитро Николишин, Юра Шкурумеляк і інші, як теж і замешкалі в той час в Галичині вихідці під час Другої світової війни з центральних земель України: Аркадій Любченко, Тодось Осьмачка, Докія Гуменна, Марія Цуканова, Василь Чапленко, Фотій Мелешко, Іван Багрянний, Василь Гайдарівський і інші.

Коли фронт підсунувся на терен Галичини, майже всі вони вирушили на еміграцію. Залишились старий Денис Лукіянович і його ровесник Михайло Яцків, та вони вже ніякої ролі в літературному житті не відіграли; Уляна Кравченко, яка до року померла, та Ірина Вільде. Тож можна відверто сказати, що з усіх письменників, які так продуктивно виповнили тридцять років своєю діяльністю в Галичині, тільки одна Ірина Вільде залишилась на побоевищі війни й літератури на цьому терені. Але й вона залишилась там не з гараздів. Доля прирекла, що в час воєнної окупації її спіткало горе: її чоловіка Євгена Полотнюка, який працював лісничим в карпатському селі Микуличині, розстріляли німецькі окупанти як закладника. Це вирішило долю письменниці. Не могла вона податися на Захід з двома малими синами за армією, яка розбила її життя.

Тут варто нагадати, що нелегкий був перехід Ірини Вільде у т. зв. соцреалізм, що його принесло в Галичину і пресловуте „визволення” Західньої України в 1939 році. В той час Ірина Вільде була вже відомою письменницею. В її письменницькому доробку

були: збірка оповідань „Химерне серце” (1936) , „Б'є восьма” і „Метелики на шпильках” (1936). Її творчістю зацікавився метр літератури у Львові Михайло Рудницький, який був заінтересований в коротких оповіданнях для фейлетонів у львівському щоденнику „Діло”. Це були легкі оповідання, написані живо і дотепно, у стилі французької письменниці Колет, з побуту галицької інтелігенції та головню з життя студентської молоді. Не даром книжки Вільде здобули почитність у молодого читача.

Накинена форма соцреалізму не відповідала Ірині Вільде. Проминуло майже два роки бруталного режиму і в житті і в літературі, а письменниця не могла викресати із себе ні одного твору, який задовольняв би вимоги режимної критики. Переживання та воєнний досвід поставили письменницю в іншу ситуацію. Вона залишилася в краю і мусіла жити в новій реальності. Трагізм воєнних досвідчень, розбите сімейне життя, втрата чоловіка, який був не тільки другом, але попутником життєвого світовідчужання, разом з гуманізмом, що його характеризує створений чутливим серцем світ молоді у ранніх творах, заставили письменницю віднайти своє місце у новій дійсності. Ірина Вільде переїхала у Львів, включилась активно в життя, стала діяльною в літературі й громаді. Ця діяльність принесла їй і користі: признання, відзначення і нагороди. Потребував письменницю і режим, бо треба було висунути когось з місцевих, а їх майже не було. Ось тільки реєстр постів, які приділено Ірині Вільде — за позицією в довіднику „Письменники радянської України” з 1988 року: обиралася депутатом Верховної ради УРСР, депутатом обласної і міської рад народних депутатів, членом правління Союзу письменників СРСР та Спільки письменників України, очолювала правління Львівської організації письменників, нагороджена орденами Трудового червоного прапора, Дружби народів, „Знак пошани”, медалями.

Свою перебудову з модернізму на соцреалізм Вільде здійснила просто і навіть хитро. Переробила свою передвоєнну повість „Б'є восьма” за вимогами соцреалізму і видала її новим виданням. Це був найважчий крок для переходу — друге народження письменниці, як висловився Дмитро Павличко. Вже друга повість „Ті з Ковальської”, що вийшла друком у 1947 році, коли письменниця відзначувала своє сорокаліття і двадцятиріччя своєї літературної діяльності, претендувала на відтворення картини робітничого життя з часів польської окупації Галичини. В офіційній рецензії на цю повість критик Кость Волинський називає цю повість „повною віхою на шляху оволодіння методом соцреалізму і засвідчення зростання світогляду Ірини Вільде”. Та цього не могла доказати ця повість, бо це вимагало б від письменниці зректися принципів

творчості. Письменниця ще раз поспробувала змайструвати перерібку з передвоєнних своїх творів, намагаючись вкластися у вимоги соцреалістичної методи, та без успіху. Бо що це таке соцреалізм? Офіційний „Український радянський енциклопедичний словник” з 1987 року вияснює, що „визначальною рисою соціалістичного реалізму є принцип комуністичної партійності”, а цієї ознаки в творчості Вільде годі шукати; вона не була членом партії й тому не могла користуватися партійним принципом. Те, що бачимо у Вільде, це підробка, фальшування, кривлення душею, все те, що не вкладалось у її письменницький світогляд, а прийшло як насильство межевої ситуації. В такій атмосфері постав і новий її твір, двотомний роман „Сестри Річинські”, що його згаданий критик Волинський вважає „вершинним творчим досягненням, яскравим взірцем реалістично-психологічної прози в українській літературі”.

Про цей роман Дмитро Павличко сказав так:

„Найбільше досягнення Ірини Вільде — епопея ‘Сестри Річинські’, роман, що зробив би честь будь-якій національній літературі з усталеною світовою славою. Розмах, з яким писалася ця історія попівської галицької родини, де в чому нагадує безмежні й титанічні задуми Еміля Золя, які втілилися в серії романів ‘Ругон-Маккари’”.

Ось, як це просто — від прирівняння з авторкою любовних романів Колет до класика натуралізму і суспільного критика Золя. Та самі прирівняння показують, як далеко відійшла Вільде від тих принципів, що промостили їй шлях у літературу. Колет — аполітична письменниця, а Золя — пар екселянс політичний письменник, який за свої політичні виступи мусів був емігрувати до Англії. Прирівняння з Золя могло б мати якусь основу тільки тоді, якби Ірина Вільде написала роман з засудом існуючого режиму, як це відважно робив французький письменник у своїй батьківщині. Та Вільде віддала свій талант для невдячної гри. Вже перерібка давніших творів під диктат режимного запотребування не вказує на шляхетні наміри її письменницької діяльності в цій сумній і трагічній країні соцреалізму. Відома ціла хвиля перерібок, коли письменники в час відлиги перевидавали свої твори, написані за часів „культу особи”. Між ними були Іван Ле, Юрій Яновський, Олександр Довженко, Олександр Фадєєв. А вибився на чоло в майстерності такої „перестройки” Михайло Стельмах, який спритно переробив свій роман з 1947—51 років „Велика рідня” у нову версію і видав її під новою назвою „Кров людська не водиця” в 1958 році під смак Хрущовського розвінчання Сталіна. А все це робилося за вимог соцреалістичного методу під тим же самим принципом комуністичної партійності.

Ірині Вільде не треба було переробляти своїх перших творів, бо вони саме своєю свіжістю визначили її письменницький талант. Та й ці перерібки їй не помогли. Просто абсурдно прирівнювати її до Золя. Це радше міг би бути реверанс у сторону її батька Дмитра Макогона, який — хоч і письменник невеликого таланту — писав про життя сільської бідноти з критикою отої панської, куркульської і попівської експлуатації під цісарським пануванням, короткі нариси, нефальшиві та писані правдиво і чесно, згідно з радикальними переконаннями автора. Світ Ірини Вільде у новому поколінні, що його зродили тридцяті роки, — це безпосередня зустріч з молодістю, де бувають почування, де промовляє живий темперамент і здоровий інстинкт, яким кермує любов, — це і гуманізм письменниці і її світогляд. Та він не вкладався у принцип партійності. В одному із своїх виступів Ірина Вільде говорила про пройдений письменницький шлях так:

„Не спалюжити проліска юности, з честю вийти з крутих поворотів, що їх достачить життя, не піти на фальшивий голос, не спуститись на легку здобич, — от коли всі ті перешкоди взято, тоді маємо право на золотий передзвін дозрілого віку”.

На жаль, Ірині Вільде не було дано взяти ці перешкоди. Вона, може, й усвідомила собі в час того передзвону дозрілого віку свій фальшивий голос і тому десять останніх років життя не виявляла його, забила на даровану їй дачу на провінції і мовчала.

Це так на рідній галицькій землі під терором жорстокого молоха. А що вийшло в еміграції, куди потягнула довгим шнуром, мов зграя птахів у вирій, уся літературна громада з Галичини? Для рівноваги візьмим теж одну письменницю, яка вже у Львові перед війною здобула собі ім'я; її прізвище є в Українській Загальній Енциклопедії, що вийшла друком на початку тридцятих років. Це Галина Журба (Нивинська, народжена Домбровська) „галичанка” за вибором; по батьковій лінії походила з далекого Мазовша, як і останній князь-король галицький Юрій, син мазовецького короля Тройдена, а правнук по матері галицького короля Лева. По матері Галина Журба подолянка; з давнього попівського роду Копистенських. Народилась вона на славній протипольськими повстаннями Гуманщині, на посілости найбагатших в Україні магнатів Потоцьких, які за домовились були і в Галичині; це Потоцькі заснували місто Станиславів, сьогодні місто Івана Франка, та й сильно засіли у Львові, де два з них Альфред і Андрій були намісниками Галичини; тут же і їхній палац, мов замок, що прикрашує місто до сьогодні. Опинилась у Львові і Галина Журба, виїхавши з урядом УНР після програної війни з Києва, де ще до війни почала свою літературну кар'єру під опікою літературного діяча Павла Богацького,

редактора „Української хати” — журналу, що пробивав вікно в Європу, ще заки до цього закликали і Зеров і Хвильовий не без участі галичан, таких прихильників психологічної критики, як Богдан Лепкий чи Остап Грицай. У Львові осіла Галина Журба після одруження з письменником і культурним діячем Антоном Нивинським, який діяв і на Волині і в Галичині, видавав журнал радикальної партії „Громада” і був послом від цієї партії до польського Сейму. У Львові і почалась справжня літературна діяльність Галини Журби. Тут вийшли друком дві її повісті, а саме у видавництві Івана Тиктора повість „Зорі світ заповідають” в 1933 році, — за цю книжку вона отримала офіційну літературну нагороду Товариства Письменників і Журналістів імені Івана Франка, — далі в 1937 році вийшла у видавництві „Батьківщина”, що його очолював Дмитро Паліїв, повість „Революція іде”. Про цю книжку писав похвально один з кращих літературознавців того часу Ярослав Гординський так:

„Авторка показала багато таланту в тих сільських картинах. Деколи маємо враження, що ці розмови зфотографовані з природи. І в розмовах і малих сценах з народного життя — найбільша вартість повісти. Вирізки із сільського життя віддихають такою правдою, що в них відчувається справжнього мистця”.

Вже під час війни Галина Журба написала сенсаційний роман „Доктор Качіоні”, що вийшов у Українському Видавництві у Львові і теж був відзначений нагородою на конкурсі того ж видавництва.

Ярослав Гординський у рецензії на повість „Революція іде” зауважив, що „у цій повісті немає героїв, які могли б оживити її та зрушити читача, — це радше запис літописця без того безпосереднього вогню, що йде в парі з переживанням і найближче стоїть до мистецької правди”. Та Галина Журба зуміла написати такий твір з вогнем таланту, що поставив його близько мистецької правди. Це автобіографічна розповідь про дитинство — „Далекий світ”. Правда, заки ця повість побачила світ, проминуло багато часу, в житті письменниці пропливли двадцять років — важливих особистими переживаннями — у воєнній хуртовині, втеча з окупованих і руйнованих війною теренів, ледве з життям, смерть чоловіка під час тієї втечі та виїзд на еміграцію і поза океан.

За словами самої письменниці, цю автобіографічну розповідь вона писала тричі. Перша версія була запланована і розпочата ще у тридцятих роках, коли Галина Журба разом із своїм чоловіком жила у Львові. Чорновик цієї версії пропав під час втечі на Захід. Перебуваючи в Криниці, в роках 1940-43, письменниця відтворила цю розповідь, чи радше розповіла наново про своє дитинство. Та

знов, утікаючи з повстанської Варшави в облозі, залишила рукопис у горючому місті і він там пропав. Переїзд за океан був, як для усіх воєнних втікачів, єдиним виходом у безвихідному становищі. Галина Журба прибула до Америки вже у пенсійному віці. Нової американської країни поселення вона не розуміла і не бажала розуміти. Третя версія її біографічної розповіді, що її підготувала ще в таборі втікачів, у німецькому місті Регенсбурзі над Дунаєм, закінчувалась у Філядельфії, куди прибула письменниця транспортом переселенців, в повному осамітненні в задушливій кімнаті на піддаші, в запущеному вбогому завулку у цьому столичному колись місті молодой республіки, на привезеній з Європи скрині, що служила за стіл. Незвичайна була і поява цієї книжки в 1955 році, що збігалось з появою книги Павла Зайцева, приятеля й однодумця Журби, „Життя Тараса Шевченка”, яка теж перейшла видавничі перипетії. Хоч письменниця жила у ЗСА, де найчисленніша громада українських поселенців і найрухливіша, то її книжка друкувалась у далекій Аргентині у видавництві „Перемога”, що видавало журнал „Пороги” (власник С. Кравець).

Друк книжки затягнувся. Письменниця — хоч сама жила в повному убожестві, мусіла ще фінансово підсилити видання з випадкових заробітків. Та й вийшла ця книжка дуже бідно, на дешевому прижовклому папері тиражем 1.500 примірників. Не даром Журба наполягала, щоб вийшло друге видання цієї книжки, знову ж з її грошовою підмогою фотодруком у кращому форматі, з твердою обгорткою, з родинними фотознімками, вже в Америці у виданні Маріяна Коця в 1978 році — за рік до смерті письменниці, хоч залишки першого видання до сьогодні ще магазинуються в підвалі Українського Інституту Америки в Нью Йорку. Власник „Перемоги” С. Кравець, переселившись із Аргентини до Нью Йорку, видав ще перший том роману „Тодір Сокір”, що написаний вже повністю у Філядельфії, тиражем 1.100 примірників, в 1967 році. Другий том письменниця не закінчила, та передала його була до друку Маріянові Коцеві, але видання не здійснилося.

Ось і подвиг еміграційної письменниці, яка ще у Львові почала списувати пережиті революційні події в Україні, а вже на американській землі відтворила отой далекий світ, з якого вийшла. Критик Юрій Шерех (Юрій Шевельов), рецензуючи „Далекий світ”, визначив цей твір як продовження перших двох повістей письменниці, написаних і виданих у Львові. Він писав у журналі „Нові дні” в 1956 році так:

„‘Революція іде’ і ‘Зорі світ заповідають’ Галини Журби не мали прямого позначення автобіографічності, але сприйнялися так. У ‘Далекому світі’ карти розкрито. Може тому, що ми

відсунулися вглиб часу, від дорослого віку в дитинство. А може тому, що авторці легшою здається тепер самокритичність". Для критика Шереха непереконливо звучить у творі політична балакучість письменниці, що спрямована проти польської шляхти. Він дивується, як це письменниця, яка вийшла з того середовища, так гостро його засуджує. І для критика Шереха — це фальш, ба навіть дешевизна.

Дві письменниці — Вільде і Журба, — одна під тиском соцреалізму в країні терору і друга у свободному виборі — в країні повної свободи, — і той же сам закид: фальш. Повне непорозуміння. Вільде піддалась тискові, щоб вижити. Журба пішла за власним вибором.

Галина Журба свідомо зірвала з задиркуватою польською шляхетчиною, з отим — як це сам Шерех називає — відмерлим життям, і засудила його та пішла за українською стихією до нового життя. Самий характер письменниці, що його пізнаємо з автобіографічної розповіді, — впертої, неприборканої дівчини, яка постійно бунтувалася проти накинених форм у родині, повів її від штучно-плеканної консервативної традиційності, що сама себе пожирала, як їй здавалося, безпринципністю, туди, де наростав бунт і підготовлялась революція. Це рішення вимагало від письменниці мужности. І справедливо Євген Маланюк визначив її представницею „жіночої мужности” в українській літературі, де — як він нагадує — „записані імена мужніх жінок-письменниць, як Леся Українка, Ольга Кобилянська і Людмила Старицька-Черняхівська” (у статті „Ще про жіночу мужність” в „Українській літературній газеті”; Мюнхен, травень 1956). Варто нагадати, що інші члени сім'ї пана Маврикія Домбровського, з якої вийшла Галина, — дві сестри Ївга-Ядвіга й Устя та брат Стах залишилися в польському середовищі; Ядвіга була діяльна в польській літературі. Це підкреслює виїнятковість оцієї жіночої мужности у Галини Журби, і не диво, що в її автобіографічній розповіді є аргументи, які дають критикові нагоду вийти з закидом про політичну балакучість авторки. Хто мав нагоду слухати Галину Журбу, як вона розказувала про смерть свого батька, який згинув, зарубаний власними селянами в час революції, не міг не дивуватися, як вона — закінчувала цю трагічну розповідь коментарем з політичним прикусом: „Так йому належалося”... — А знаємо, що вона з усієї рідні найбільше любила батька.

Побіч Галини Журби — українську прозу в еміграції репрезентує перш за все волиняк Улас Самчук — „літописець змагань українського народу нашого століття” — за висловом Богдана Кравцева; були тут і творили інші прозаїки, які почали свою

письменницьку діяльність в Західній Україні: Роман Купчинський, Василь Софронів-Левицький, який досягав майстерности жанру новели; автор роману „Останній пророк” Леонід Мосендз (волиняк), популярний повістяр Григор Лужницький, Богдан Нижанківський-Бабай, Іван Керницький, Іван Смолій, та й ціла плеяда жінок-письменниць, вже покійних: Марія Струтинська, Олена Звичайна, Ірина Пеленська, Людмила Коваленко, Марія Кузьмович, Марія Острук, Дарія Ярославська, Софія Парфанович, Оксана Керч й інші. І такі, що ще творять серед нас, як Віра Вовк, Любов Коленська, Алла Коссовська, а з письменників — Петро Балей, Василь Барка, Олександр Смотрич та інші. Серед них перед веде Емма Андієвська, яка на еміграції виросла у репрезентативну письменницю і своїми романами „Герострати” (1970), „Роман про добру людину” та „Роман про людське призначення” — заповнює сторінки української прози в еміграції.

На мою думку, відряду несе тепер Галичина. Ще до війни на цілу Галичину був у літературі один Роман — це Роман Купчинський. А тепер там зародило Романами. Неначе повертається історична доба Романів, що від славного праправнука Володимира Мономаха Романа Мстиславича, який засів на Волинсько-галицькому престолі перед вісьмома століттями, повела світлий період за розбудову галицької держави. Так тепер Романи ведуть перед у літературі. Перший між ними це Роман Федорів (1930), прищелець із села Братківці на Станиславівщині, вчився у львівському університеті, тут і почав писати, а згодом став редактором літературного місячника „Жовтень” — тепер „Дзвону” — найпочитнішого в Україні журналу (теперішній тираж понад сто п’ятдесят тисяч). Журнал не тільки змінив назву, але й пройшов ґрунтовну перебудову не по лінії партії, а по національній лінії, висунувши потребу, ще до проголошення суверенности, про шукання національного корення і в літературі, і в історії, і в житті. Роман Федорів — автор книжок оповідань і романів, перекладених і на інші мови. Він тепер і депутат до Верховної Ради у Києві.

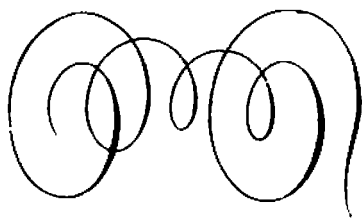
Рік старший за нього Роман Іваничук(1929), син учителя з Косівщини. Він теж виростав і вчився у Львові, працював викладачем української літератури на Львівщині. Член редакційної колегії „Дзвону”. Іваничук — автор багатьох прозових видань, спеціалізується в жанрі історичного роману, намагаючись у мистецьких картинах показати славне українське минуле саме в Галичині, а точніше у Львові. Повісті „Місто”, „Сьоме небо”, роман „Мальви” (1968), що йому не пройшов легко, „Черлене вино”, „Манускрипт з вулиці Руської”, „Вода з каменю”, „Четвертий вимір” (1984) — це цінний вклад у нову українську

прозу. Роля Іваничука нагадує мені ту роль, яку відіграв у новій польській літературі Вацлав Берент, що його визнала історія польської літератури „передовим романістом, пропагатором інтелектуальної й естетичної культури і найкращим майстром стилізованої мистецької прози” — з такими творами, як „Прухно”, „Озіміна” і „Живе камене”. Іваничук удостоївся державної премії імені Т. Шевченка, він теж і депутат Верховної Ради, найголовніше — він тепер один з кращих прозаїків України.

Але й молодший колега двох згаданих Романів — Роман Андріяшик (1933), із села Королівки коло Борщова на Тернопільщині, теж дає про себе знати. Він закінчив журналістичний факультет, був на журналістичній роботі і не рано мав нагоду виявити свій письменницький талант. Вже в останньому десятилітті стали відомі його романи „Люди зі страху” (1966) і „Кровна справа” та появились нові романи „Думна дорога” (1982) і „Сад без листопаду”, а ось останньо заговорили про його новий роман „Полтва”.

Варто згадати ще двох львівських Романів, які — правда — ще не показали себе у прозі, але перед ними ще можливості стати прозаїками, бо обидва молоді, ще не перейшли п’ятидесятки. Це Роман Лубківський (1941), який народився в Острівці на Тернопільщині, виріс і вчився у Львові, член редакційної колегії „Дзвону” і тепер голова Львівської письменницької організації. У нього ціла серія поетичних збірок, є і прозові твори з ділянки літературної критики. Нагороджений премією імені П. Тичини. І його ровесник Роман Кудлик (1941), який прибув до Дрогобича з Ярославля у Польщі після війни, закінчив Львівський університет і став працювати в редакції „Жовтня”, тепер „Дзвону”. Поет і лібретист, тепер як заступник головного редактора „Дзвону” напевно попрабує і прозу.

Може справді з ім’ям Романів галицькі прозаїки започаткують нову добу доброї прози в нашій літературі, що є, — як це стверджує цитована думка з історії літератури, — етапом визрівання національної культури.

ПОЧАТКИ Й РОЗВОЄВІ ФАЗИ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО РУХУ В ЗСА

(Минуле, сучасне й майбутнє СУА)

(Цей ніколи неопублікований есей написала св. п. Марія Барагура, довголітня пресова референтка СУА та членка редколегії „Нашого Життя”, до збірника у 200-ліття ЗСА, 100-ліття поселення українців в Америці та з нагоди XVII Конвенції СУА в 50-ліття цієї жіночої організації. На жаль, із причин незалежних від упорядника збірника д-ра Володимира Душника, цей задум не був здійснений).

*З богині-женицини зроблю людину
І з п'єдесталу божества зіпхну.
За те у груди серце дам любляче
І в мозок вложу думку запальну!*
Іван Франко

Як кожний великий почин — Союз Українок Америки не виник знечев'я. Його безпосереднє постання попередило багато років підготовної організаційної праці ідейних одиниць і груп серед українського жіноцтва в ЗСА.

Тайна сили й успіху СУА в тому, що він спирається на традиціях українського жіночого руху, який стримить корінням у ґрунті рідного краю й черпає з неї життєдайні соки, але одночасно зумів достосувати програму своєї праці й методи її здійснювання до вимог життя на американському терені й до потреб часу.

Притаманне українській жінці бажання жити в організованому гурті землячок, суспільно-товариська вдача українки, почуття відповідальності перед нацією, перенесені з батьківщини за океан традиції зорганізованого жіночого руху, привели до постання жіночих згуртувань у ЗСА. В них треба шукати генези СУА.

Це були прицерковні сестрицтва й жіночі клуби, чи секції при існуючих братсько-допомогових і забезпечених установах. Перше сестрицтво ім. св. Ольги заіснувало в 1897 році в Джерзі

Ситі. Згодом таких сестрицтв зорганізувалося більше й вони відбули з'їзд у 1905 році та створили централю. Вона проіснувала коротко через інтриги русофілів, які намагалися перебрати організацію у свої руки. Коротко проіснувало теж засноване в 1916 році жіноче товариство Розвій у Нью Йорку, як теж „Жіноча громада” й „Жіноча поміч” у Скрентоні, Жіночий гурток при Стрілецькій громаді в Філядельфії.

У 1917 році українське жіноцтво взяло участь у Всеукраїнському конгресі в Нью Йорку. Незабаром після того відбулося в Чикаго велике жіноче віче, на якому рішено заснувати окрему жіночу організацію Союз українських жінок. Він постав у 1918 році. Союз почав видавати жіночу газету „Рання зоря”, але появилось тільки два числа.

Усі ці товариства й організації були здебільшого прибудівками чи продовженими руками інших установ, провід яких спочивав у чоловічих руках, і тому вони не були в повному розумінні жіночими згуртуваннями, які давали б змогу українській жінці плекати свої притаманності і проявляти повністю ідеали та змагання жіночої душі.

Грунт був підготований не тільки вже існуючими клітинами організованого жіночого руху, що був передвісником СУА, але й завдяки ентузіастичним одиницям, які закликали жіноцтво ставати організованими лавами та включитися в загальний струм українського національно-громадського життя, зберігаючи свої жіночі притаманності. Однією з таких ентузіасток була Ірина Січинська-Ревюк. Бракувало тільки посівного зерна й запальної іскри, щоб жіночий потенціал спалахнув ясным полум'ям та проявив себе повністю.

Такою іскрою стала Ганна Чикаленко-Келлер, яка в 1925 році прибула до ЗСА як делегатка Союзу українок еміграції, щоб взяти участь у Конгресі Міжнародної жіночої ради у Вашингтоні. Українсько-американське жіноцтво репрезентувала Олена Лотоцька й Юлія Ярема. Після конгресу скликано віче українського жіноцтва в Нью Йорку і на ньому Г. Чикаленко-Келлер підняла думку об'єднати всі жіночі сили в одній центральній організації.

Ідея прийнялася, а її втіленням було об'єднання Жіночої громади, Української жіночої помочі, Жіночої секції Українського демократичного клубу (всі вони з Нью Йорку) і двох жіночих відділів „Січі” Ольги Басараб з Нью Йорку й Ньюарку в одну центральну організацію, якій на ім'я — Союз Українок Америки.

Дата 30-го грудня 1925 року, коли то відбулася перша конвенція СУА, має подвійне значення — є днем народження СУА і поворотним пунктом у житті всіх жіночих організацій у ЗСА.

Першою головою стала Марія Шустакевич (квітень-червень 1925), потім організацію очолювали: Юлія Ярема (1925-1931), Олена Лотоцька (1931-1934 і 1943-1965), Анета Кмець (1934-1935 і 1939-1943), Анастазія Вокер (1935-1939), Стефанія Пушкар (1965-1971), Лідія Бурачинська (1971-1974), Іванна Рожанковська (1974-1987), тепер Марія Савчак.

Початкову організаційну працю утруднювали інтриги русофілів і ворожа дія польського та радянського урядів, які вели пропаганду проти США, паралізували не один почин, гальмували його дію, знеохочували слабше членство і старалися розсаджувати США зсередини.

Початкова діяльність США включала приєднання нових членок, розбудову мережі відділів, здобуття фінансів, ведення культурно-освітньої праці, підшукування домівок.

Вплив на організаційний ріст США мала поїздка по Америці сенаторки Олени Кисілевської у 1929 році. Вона відвідала українські скупчення, промовляла на жіночих зібраннях і закликала жіноцтво вступати до США й будувати сильну організацію. Її прихильні статті в „Жіночій долі” про американське жіноцтво теж були поштовхом до організаційного зростання. З терену приходили запити про організацію з проською присилати жінок-промовців і організаторок.

Велетенським кроком вперед в організаційній діяльності США був скликаний ним 30-го травня 1932 року перший Жіночий конгрес в Америці. Взяли в ньому участь теж представниці сестрицтв, окремих українських жіночих організацій і товариств, українські канадські жіночі організації, представниці американського жіночого руху й видатні американські діячки, між ними письменниця Ф. Гирст. У скликанні Конгресу заслужилася зокрема О. Лотоцька.

Конгрес був справді історичною подією для США і для всього українського жіноцтва в США. Починаючи з нього, це життя попливло широким струмом організованого поступу й охопило всі важливіші осередки тутешньої української іміграції по жіночій лінії. Завдяки Конгресові 1930-1940 роки були періодом нової організаційної розбудови США. Членство зросло потрійно. В Нью Йорку придбано домівку, в якій приміщено канцелярію, експонати народного мистецтва, читальню; тут відбувалися сходина, наради, засідання, лекції, товариські зустрічі, курси народних танців, проби театральних гуртків тощо. Для поживлення організаційної дії та скріплення зв'язку члени Централі вже в початках відбували поїздки в терен або висилали організаторок. Робила це зокрема невсиплюща О. Лотоцька, яка відбувала поїздки у відлеглі місцевості.

На 3-ій Конвенції 1937 року вирінула думка поділити відділи СУА за округами для кращої співпраці між ними і з Централеоу для частішого скликування округних з'їздів у справах організацийних і для ведення успішної праці при помочі округних організаторок.

Четверта Конвенція висунула думку спільних комітетів відділів одного терену. Перші Округні ради (тепер — Округні управи) заіснували в Дітройтї й Філядельфїї, а з 1940 року в Нью Йорку. Але загально — двоступнева організацийна структура СУА (Відділи-Централа) протривала до 1959 року.

Друга історична подія у розвою СУА відбулася в 1948 році. Це був скликаний ним Світовий жіночий конгрес у Філядельфїї з участю представниць жіночих організаций ЗСА, Канади й Европи. Під час Конгресу здійснилося об'днання українського жіноцтва у вільному світі в формі Світової федерації українських жіночих організаций (СФУЖО) під проводом Олени Кисілевської. З того моменту проводяться спільні акції, що стосуються українського жіночого руху в цілому, або всієї української спільноти.

У період 1934-1940 років вирінула проблема доросту в лавах СУА. До організаций почали вступати молоді членки, народжені вже в Америці, і завданням СУА стало сплести українські культурні надбання й ідеали з ментальністю молододї генерації.

Цю проблему піднесено на весь рїст на другій Конвенції СУА в 1935 році. Рїшено притягти до організаций жінок, народжених в Америці, які принесли б із собою молодечий запал і модерні американські способи праці. Цією справою цікавилася теж 3-тя Конвенція в 1937 році, яка в одній із резолюцій схвалила, щоб відділи присвятили один місяць в році для справ організування молодечих відділів.

Молодечї й англумовні відділи почали діяти від 1945 року, коли то 7-ма Конвенція присвятила одну сесію справам молододї — „Форум молододї”.

Значну роль в організацийному процесі СУА відіграло друковане слово, зокрема його орган-офіціоз журнал „Наше Життя”, який є єдиною жіночою періодичною публікацією на терені ЗСА.

Генезу цього журналу, що вміло поєднує потреби організаций й вимоги жіночого руху з тематикою з різних ділянок, яка цікавить не лише жіноцтво, але й загального читача, треба шукати в жіночій пресі рідного краю й у перших її спробах на терені Америки. Бо хоч це не публікації СУА, все ж таки вони стали передвісниками власного журналу організаций, потреба якого відчувалася вже в заранні її існування. Ці передвісники, це „Рання зоря” Союзу українських жінок, що появилася в 1918 році тільки двома

виpusками, і „Жіночий світ” Марусі Бек, який публікувався коротко в 1938 році і присвячував деяку увагу справам СУА.

Першу збірку на пресовий фонд власного журналу започатковано в 1937 році. На конвенціях піднесено питання власного органу. У 1939 році закуплено в часописі „Америка” дві сторінки, і так почав двічі в місяць появлятися „Віс/т/ник СУА” за редакцією О. Лотоцької. Через зміну поштових приписів у 1940 році змінено назву сторінок на „Вісті СУА”. В 1944 році став дійсністю журнал „Наше Життя”. Редакторами його були: Клявдія Олесницька, Олена Лотоцька, Лідія Бурачинська, Уляна Любович, короткий час Ольга Лісківська, знову У. Любович, тепер редагує його Ірена Чабан.

З ходом часу журнал заaktuалізував і поширив тематику, приєднав до редколегії й до співробітництва молоді сили, збільшив кількість англomовних сторінок, увів різні тематичні сторінки, подбав про дбайливе мистецьке оформлення і технічне покращання. Для більшого зрозуміння завдань організації введено в журналі огляди праці округ.

На приєднання членства, поживалення праці і покращання організаційної спаяності СУА мали вплив теж такі події, які стосувалися життєвих явищ українського народу, як стихійні нещастя й удари, яких зазнавав український народ від окупантів. Хоч були це трагічні явища негативного типу, то вони позитивно впливали, бо зрушували громаду й заставляли її до зусиль і протидії.

Вдалі почини СУА, зокрема успішні виставки народного мистецтва, були також позитивними рушіями для членства й підбадьорювали його до праці. Вони теж промощували шлях до зв'язків із неукраїнським оточенням, зокрема на льокальному рівні.

Крім заініціювання й покликання до життя СФУЖО (1948 р.) СУА утримував зв'язки з централею Союзу Українок у Львові та з подібними організаціями в Європі, брав участь у Світовому жіночому конгресі в Станиславові (тепер Івано-Франківське) 1934 р. В 1937 році став членом Всесвітнього союзу українок. Мав теж організаційні, письмові та особисті зв'язки з видатними українськими жіночими постатями й передовими діячками українського жіночого руху, які служили йому прикладом, ділилися з ним досвідом, давали поради й інформації. СУА опікувався деякими з них та давав їм допомогу.

У ділянці зв'язків із українськими громадськими не жіночими установами СУА був ініціатором і співзасновником Українського Конгресового Комітету Америки (УККА) у 1940 році та Злученого Українсько-Американського Допомогового Комітету (ЗУАДК) 1940 році. Співпрацював із ним та з Католицьким переселенчим комі-

тетом в акції допомоги й переселення українців-скитальців. Відділи СУА співдіють із різними світськими та церковно-релігійними клітинами українського організованого життя на місцях.

Хоч СУА— це аполітична й апартійна організація в тому розумінні, що вона не встряває у практично-активну політику, ані в політично-партійну діяльність окремих світоглядово-ідеологічних угруповань, то його політична діяльність проявляється тоді, коли в гру входять основні життєві всеукраїнські інтереси й коли цього вимагає українська рація, коли „нація в потребі”. На 50-літньому шляху діяльності СУА такі нагоди до політичної акції не раз траплялися.

Перший масовий виступ української еміграції в Америці, в якому СУА взяв організовану участь, викликала пацифікація Західної України польським урядом в 1930 році. Масові віча й маніфестації з участю СУА відбувалися з нагоди голоду в Україні, а лист Олени Горбаль з відділу в Ансонії до конгресмена Копелмена спричинив його інтервенцію у Літвінова, який заперечив начебто населення України голодує. У 1934 році опубліковано брошуру англійською мовою п. з. „Апель до американського громадянства” зі засудом примусового вивозу українського населення на Сибір. Розв’язання польською владою Союзу Українок у Львові в 1938 році викликало такі гострі протести, між іншим, у Лізі Націй, що поляки мусіли відкликати заборону. Трагедія Карпатської України внаслідок наїзду мадярів після проголошення нею самостійності спонукала СУА звернутися з апелем до американських жіночих і гуманітарних установ. В 1945 році внесено петицію до президента Трумена і звернення до конгресменки Клер Бут Лус в обороні скитальців перед примусовою репатріацією. У 1950 році делегація СУА відбула розмову з президентовою Рузвелтовою після її повернення з подорожі по ССРСР, щоб спростувати її помилкові висновки з положення українського народу на окупованих советами землях. Акцію оборони переслідуваних більшовиками українських інтелектуалів і політичних в’язнів та в’язнів сумління, зокрема жінок, СУА веде й досі. З тієї нагоди спільно з Комітетом оборони політичних в’язнів видав англійською мовою інформативну брошуру.

Попри внутрішньоукраїнські зв’язки СУА плекає також взаємини з американськими та міжнародними жіночими організаціями. Це дає йому змогу тримати руку на живчику світового жіночого руху, брати участь у міжнародних акціях та інформувати світ про стан українського жіночого руху та про українську справу.

У 1949 році СУА, як єдина організація етнічних груп, був прийнятий до Генеральної федерації жіночих клубів, а в 1952 році став членом Національної ради жінок Америки. Кожночасна голова СУА є членом її управи, а інші його представниці беруть участь у її діяльності. Це дає змогу СУА брати участь у „Студійних днях” і в міжнародних конгресах та втримувати контакт з місцевими американськими жіночими організаціями. В 1975 році СУА взяв участь у „Міжнародній жіночій конференції” в Мехіко з нагоди Року жінки. Делегація СУА нав’язала тут контакти з жіноцтвом різних країн і виступала на терені „Трибуни” в обороні людських прав українського народу. Учасницям Конференції й „Трибуни” роздано інформаційну літературу, а в наслідок акції делегаток у чужомовній пресі появилася декілька статей на цю тему. Були теж радіомовні інформації.

З моментом прибуття нової еміграції до ЗСА почався новий етап росту СУА. У його лави включилося новоприбуле жіноцтво. Воно внесло до організації свіжі ідеї, нові організаційні форми й методи праці, поєднавши їх уміло з уже існуючими. Так СУА став єдиною громадською організацією, в якій злилися в одну органічну цілість жінки з різних прошарків української іміграції — раніше осілі, друге й третє покоління, та новоприбулі. Великим досягненням було придбання в 1953 році власного дому в Філадельфії. Тут довгі роки приміщувалася Централь, редакція „Нашого життя” й музейна збірка.

У 1959 році завершилася перебудова СУА з двоступневої (Відділи-Центральної) на триступневу (Відділи-Окружні управи-Центральної). Зміна зайшла після основної ревізії статуту СУА, яку перевела тодішня статутова (пізніше голова СУА) Іванна Рожанковська. Число відділів зросло до 115. Відновили свою діяльність молодечі відділи. Вартість їх у тому, що в них підготовляється зміна, що їх членки вносять свіжі ідеї й нові методи праці, знають добре психіку оточення та вміють до нього підійти, бо знаменито оволоділи англійською мовою. Молодечі відділи зуміли промостити собі шлях до американської преси, радіо, телевізії, до бібліотек і музеїв.

Приплив нових сил поживав діяльність СУА і в інших ділянках, бо програму праці СУА визначає не лише статут, ухвали й постанови конвенцій та розпорядження Центральної, але й кипуче, мінливе, бурхливе життя, що висуває все нові проблеми. СУА включився у громадські акції, допомагаючи їм працею, людськими силами й матеріально. Організація брала участь у здвигненні й посвяченні пам’ятника Т. Шевченкові в Вашингтоні, підтримує фонд „Церква в потребі”, фонд Катедри українознавства в Гарварді,

видання Енциклопедії українознавства, потреби Українського вільного університету в Мюнхені, стипендійні акції в Бразилії. Відтворено історичну ношу українки, видано альбом з її подобами й поясненнями. Влаштовується жіночі образотворчі виставки, покази дитячої самодіяльності, книжкових видань, ведуться світлички, діють лялькові театри, посилюється видавнича діяльність.

Як 1925 рік був датою народження СУА в Америці, а перший Конгрес у 1932 році історичною подією, що визначила шлях його зростання, так XVII Конвенція, що відбулася в 50-ліття організації, стала поворотним пунктом, що спрямував СУА на нові рейки розвитку. Ці нові перспективи, які зарисувалися у 70-их роках, з'ясовані в постановах Конвенції. Зробивши підсумки пройденого шляху, провід СУА переконався, що організація забагато уваги присвячувала громадським справам з некористю для себе. З загального прибутку, який становив коло півтора мільйона, більшість пішла на громадські цілі — церкви, школи, допомогову акцію.

Тому, не втрачаючи з ока національно-громадського аспекту та не занедбуючи діяльності в тих ділянках, в яких вона велася протягом 50-ти років, СУА на новому етапі звернув увагу на 1) організаційну розбудову вище і глибше, щоб згуртувати в своїх лавах жіночий потенціал, який стоїть осторонь організованого жіночого життя. З цією метою в ювілейному році проведено посилену кампанію приєднання членства; 2) фінансову розбудову і економічну господарку фінансовими ресурсами, щоб вони йшли передусім на власні потреби організації. Ці ресурси будуть вжиті на сплату новопридбаного дому з прицілом побудувати модерне приміщення для Українського Музею, на його устаткування, на забезпечення появи журналу „Наше життя” за допомогою пресового й запасного фондів, на розбудову й піднесення рівня дитячих світличок.

Праця над цими задумами й починами буде здійсненням гасла, що під ним проходила XVII Конвенція: Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє!

Використані джерела: Ювілейна книжка Союзу Українок Америки 1925—40, Нью Йорк 1941; Сорок років (1925—1965) — Пам'яткова книга XIV Конвенції Союзу Українок Америки, Нью Йорк 1965; П'ятдесят літ 1925—1975, Пам'яткова книжка XVII Конвенції Союзу Українок Америки, Нью Йорк 1974; Архівні матеріали СУА.

UKRAINIAN INTERNMENT IN CANADA

by Ihor Bardyn

In 1891 Ukrainians from Western Ukraine began a historic group migration to Canada. Over 170,000 chose Canada as their new homeland, on the government's offer of free land and promise of freedom. These were pioneers and nation builders who settled the vast unsettled prairies of Canada.

But soon after their arrival, a tragedy struck the community. With the beginning of the First World War, the Ukrainian Canadians were stigmatized with the label of "enemy aliens" and humiliated by the Government of Sir Robert Borden. Over 80,000 were classified enemy aliens, disenfranchised and almost 6,000 imprisoned in 26 internment camps throughout Canada. After their arrest by the police, they were kept in jails with common criminals pending transfer to one of the camps. Their property was confiscated, and in many cases, never returned. In Banff National Park, they built the roads and the golf course. In British Columbia they built rights-of-way for the railway and bridges. In Kapuskasing Internment Camp the drinking water they drank was contaminated, causing many to become ill with long lasting after affects. In Spirit Lake, Quebec, some died from extreme cold.

They were taken to work in dangerous mines. On September 10, 1915 one such internee, John Serna suffered a serious accident working in the Canmore Coal Mine. In January 15, 1916 he died from those injuries in the Canmore Hospital. Chief Inspector of Mines, John Sterling of the Department of Public works wrote to the Mine Administration about the accident, "I note you are of the opinion that no person was to blame for this accident but it appears to me that the Examiner was of the opinion that the place was dangerous as he gave instructions for it to be made safe, and he should have taken the customary precautions in this matter". We do not know that steps were taken to make the mine safe, but we do know that the injuries and deaths continued. In the very same Canmore Coal Mine No. 2, a young 17-year-old Joe Arychuk was seriously injured on February 27, 1917. It is not known whether he survived the accident.

The imprisonment of these innocent pioneers, as they were never found guilty of any wrong doing, their loss of rights and freedoms, loss of

property, did not however go unnoticed. On September 10, 1917 Sir Wilfred Laurier (Prime Minister of Canada between 1896 and 1911) rose in the House of Commons to oppose the Union Government of Sir Robert Borden on the issue of the continued mistreatment of Ukrainian Canadians. Sir Wilfred Laurier said, "When the war is over, when peace is restored, and when we come to normal life, when we shall send our immigration agents to Europe again as we did before, do you believe that our Canadian immigration agents, when they go among the Galicians, Bukovinians (Ukrainians), that these different races will be disposed to come to this country, when they know that Canada has not met its pledges and promises to these people, who have settled in our midst...if it be said in Canada that the pledges which we have given to immigration when inviting them to come to this country to settle with us, can be broken with impunity, that we will not trust these men, and that we will not be true to the promises which we made to them, then I despair for the future of this country...I have been supporting the government on the war issue up to the present session. I am sorry that the occasion arose during this session when I had to discontinue my support for the Government on an issue of great importance. I am sorry that I have to again dissent with the Government on this measure, but I believe, and we shall all be judged some day by our actions here...that in this instance the Government is taking a step which will cause serious injury to the country". Sir Wilfred Laurier and other members of parliament came to the defence of the young pioneer community which had been invited to open the Canadian prairies and which often toiled under inhumane conditions to bring civilization to a vast unsettled land.

Newspapers of the day also took notice of the treatment Ukrainian Canadians received at the hands of their Government. The Daily British Whig (now the Whig Standard) of Kingston, Ontario wrote in an editorial on September 8, 1917: "It is very probable that if this proposal [War Time Elections Act, 1917] becomes law the 'alleged' foreigners and hitherto 'naturalized' Canadians will bear their reproach meekly, but they will have sown in their hearts the seeds of a bitterness that can never be extirpated. The man whose honour has been mistrusted, and who has been singled out for national humiliation, will remember it and sooner or later it will have to be atoned for."

Recently, publications such as "A Time For Atonement", by Lubomyr Luciuk, "Behind Barbed Wire", by David J. Carter and the soon to be released "Park Prisoners" by William Waiser, and "In the Shadow of the Rockies: The Diary of the Castle Mountain Internment Camp, 1915-1917", by Bohdan Kordan and Peter Melnycky, confirm that the imprisonment of those innocent pioneers, their disenfranchisement, seizure of property and humiliation of the community, was brought on

by an uncaring Government, without cause or reason. That action by the Government of Canada has never been acknowledged and never atoned for.

In 1932 the Canadian Government considered claims by persons of Armenian origin, naturalized as British subjects in Canada, for losses sustained in Armenia when occupied by Turkish forces. These claims were for the loss of life of close relatives, for loss of property owned in Armenia, for losses sustained by these claimants through the destruction of property. Two hundred and seventy-four claimants asked the Government of Canada to provide compensation to them for losses suffered as a result of a historical injustice, in another country. The Government decided that it was advisable that some compensation other than request for over \$8 million made by the Armenians, should be made and awarded the 274 claimants the sum of \$300,000. The award to the Armenians was during the depth of the depression in 1932. The Government of Canada decided that it was the right thing to do to help a community right a historical wrong. The claim was for losses suffered by the Armenian community during the years 1920 and 1921.

More recently, on September 22, 1988 Prime Minister Brian Mulroney rose in the House of Commons to issue an apology to Japanese Canadians for the wrongful internment of their community during the Second World War. In addition to the acknowledgement, the Government of Canada made an award to the Japanese Canadian community of \$50 million and authorized a payment of \$21,000 in a tax-free lump sum payment to each individual interned. All three political parties as well as civil rights groups and prominent Canadians applauded the Government's action in righting a historical injustice.

Why are we, some 80 years later, petitioning our government to do what the government has done in the case of the Armenians and the Japanese Canadians?

There are firstly, relatives and friends of that first historic Ukrainian migration to Canada of which almost half, 80,000 were disenfranchised and some imprisoned. The humiliation of the community during the First World War has not been forgotten. After reading the reports of the meeting between the Prime Minister and representatives of the Ukrainian Canadian Congress held in Edmonton on November 13, 1990, the daughter of one internee stated on the National News: "My father never forgave the government because he came to Canada to find freedom, and what, after all, is life without freedom?" The father went to his grave with an unfounded accusation against him for a crime he did not commit. The community got some measure of vindication by volunteering for service in the Canadian Army to fight for Canada during the First World War. Of the 83 Victoria Crosses awarded in our country's

history, Philip Konoval was one of the recipients for valour during that First World War.

We are petitioning our Government because Canada's first internment operation was carried out against an innocent pioneer community and that injustice must be acknowledged, and this sad chapter in our history recorded, to hopefully serve as a reminder to future governments that basic freedoms and rights cannot be taken for granted and must be vigilantly guarded by the Government. We are also petitioning our Government because for too long, in the history of our people, we have borne historical injustices silently. This has compounded the suffering and humiliation, and has served to pass on the hurt from one generation to the next. As a result, it has created within the community, a predisposition to accept unjust treatment as the fate of a dispossessed peoples in the past, or the fate of a minority group in Canada which, because it does not possess the necessary clout, should not therefore seek acknowledgement and redress.

Would it have been any different if the internment of innocent Ukrainian Canadians had not taken place? It is the opinion of historians, sociologists and community leaders that the Ukrainian Canadian community, but for the internment during the First World War, would have been much more in the mainstream of Canadian life and would have played an even greater role in nation building and more currently acting as a unifying force.

As well, the internment remains one of the little known chapters of our history known by few outside of the community. It is time to share that sad chapter with the rest of Canada. It is time to receive the Government's acknowledgement that our pioneer community was wrongfully imprisoned and that our forefathers were innocent and deserved better treatment by the Government. It is time that the historical blemish and humiliation was removed from the shoulders of the community. We should ask ourselves the question — Why should some of Canada's injustices be acknowledged and redressed and the suffering atoned for while others such as that of the Ukrainian Canadian community, because that injustice occurred earlier in our history, be forgotten? Because that pioneer Ukrainian community bore its injustices quietly, is no reason to dismiss or diminish the hurt and humiliation still felt by individuals, families and the community. The Government should not dismiss away the injustices as has been suggested by one historian, because it occurred too long ago and because in part, the climate of the day was not tolerant of the settlers from Western Ukraine.

It would be a terrible condemnation of the Government and of our community, if other historical injustices were acknowledged and redressed, but the first internment, that of a pioneer settler community

invited to come to this land, went unnoticed and continued to be ignored. Evenhanded treatment must be accorded to all injustices for which a Canadian Government was responsible. On the eve of the celebration of centennial, the community was finally, together with the Government, put behind it the impact of Canada's first internment operation. As a former Prime Minister once stated in Parliament, the internment will cause serious injury to the country. That injury and that humiliation must now be extirpated with the help of the government and the task of renewed nation building resumed by all of us.

Олекса Стефанович

МОЛИТВА

*Чи на рідних полях,
Чи в чужій стороні,
Осінило чи ні
Святохреснеє ра́м'я,
Вам усім, хто поляг
За тризубовий стяг,
Вічна пам'ять!
Ви, ким ведено бій,
Вірні Симон, Євген,
Ви, без ліку і ймен,
Ти, криштальний Олеже,
Всіх крилом вас покрий,
Михайле святий,
Божий стратéже!
Міттенвальд, 1946.*

ПРО ТАЄМНИЦІ КГБ

Історичні джерела, по яких вчені досліджують минулі епохи, бувають дуже різні. Це можуть бути екзотичною мовою написані тексти, що збереглися у копії, зробленій у пізнішу епоху без знання і тієї мови й обставин. Відтак кожен рядок такого джерела ставить перед вченими силу запитань, над якими б'ються покоління дослідників. Добрий приклад такого скомплікованого джерела — знамените „Слово про Ігорів похід”.

Зате як гарно було працювати над історією большевицького періоду! Дивовижні теми з історії комсомолу, соцмагання, профспілок розкривали за щорічними звітами, що відкладались у відомчих архівах. Чи не було випадків, коли дисертант використовував такі звіти цілими сторінками або сторінками переписував дисертації давніші? Реальність, зафіксована в еміграційних джерелах і в архівах відомчих, передусім архіві КГБ, лишалась поза полем зору. Так формувалась небувала реальність, формувалася псевдонаука, попросту кажучи, пропаганда.

Мова йде передусім про архіви КГБ, установи, які вона гамузом, не перебираючи, не диференціюючи, тримає на спеціальному режимі у себе, час від часу чистить від небажаних паперів, і не збирається передавати на державне зберігання. Не виключено, що там зберігаються і такі справи, які тримала б певний — до речі, законом визначений — строк спецслужба будь-якої держави. Але ж не всі справи! Якщо страшно зробити доступною для джерелознавчого вивчення одну-однісіньку із сотень тисяч, — з цього можна робити прикрі висновки.

Головний об'єкт історичного дослідження, ясно, є люди. Отже, для двадцятих-тридцятих років історичних джерел про окремо взятих людей по державних архівах СССР — обмаль. У нашому моторошному ХХ сторіччі те, що перебувало на руках, нищилося немилосердно, на державне зберігання регулярно не надходило. На початку війни архіви установ систематично попалили. Склалося так, що головні архівні фонди для цього часу — це архіви КГБ. Раз так, це загальнонародне надбання в принципі, і саме його КГБ від народу приховує. Останні роки багато говорилося про гласність,

яка нібито торкнулася цієї установи. Що це за гласність, ми зараз побачимо.

Яким чином виходила з надр КГБ на поверхню історична інформація в різні епохи?

Коли винищували людей, дати смерти сповіщали родичам. Брежали. Був такий момент, що посилки, надіслані на Соловки Миколі Зерову, почали повертатися. Його старенький батько звернувся з відповідним запитом, — йому відповіли, що Микола Костьович помер у лікарні 1937 року. Пізніше, уже по війні, запит надіслала дружина. Їй подали, та ще чомусь із Магадану, зовсім іншу дату — 13 жовтня 1941 року.

XX з'їзд КПСС засудив так званий культ особи, добре. Пачками по країні пішли реабілітації з датами смерти. На жаль, брехали й після XX з'їзду. 16 жовтня 1956 року датується свідоцтво про смерть українського поета Валер'яна Поліщука, згідно якого він помер від перитоніту 17 березня 1942 року і віці 45 років. У графі „Місце смерти” документ мав прочерк, а у графі „Місце реєстрації” було записано: „м. Ленінград, Куйбишевське бюро ЗАГС”. Тим часом 3-го травня 1988 року голова воєнного трибуналу Ленінградського воєнного округу Ю. Вязігін надіслав поетовій дочці Люцині Валер'янівні зовсім інші відомості: „У зв'язку з Вашою заявою повідомляю, що Поліщука Валеріана Львовича на підставі постанови Особливої трійки УНКВД Ленінградської області від 9-го жовтня 1937 року розстріляно. У довідці, яку Ви маєте, причину смерти Поліщука В. Л. вказано неправильно”¹. Як тепер з'ясувалося, й після XX з'їзду КГБ великодушно „подарувало” по кілька років життя ще Михайлові Бойчукові, Миколі Кулішеві, Лесеві Курбасові й багатьом, багатьом іншим.

Немає нічого дивного, що й публікації епохи горбачовської гласности викликають застереження й сумніви. Професор Олекса Горбач, перевидаючи „Історію українського письменства” Сергія Єфремова, висловив сумнів щодо дати смерти Єфремова, яку оголосив, одержавши доступ до матеріалів КГБ, А. Балабольшенко, — 31-го березня 1939 року. Це, — пише він, — „типове підсовєтське евфемістичне” розвантажування смертоносного 1937-го року на інші роки. Надіймося, — пише О. Горбач, — „що за деякий час появиться тут інша ще дата смерти С. Єфремова”².

Протягом усіх років большевицької влади архівні справи окремих відомств залишалися для всіх нормальних людей за

1 Суходуб Зіновій. Як загинув Валер'ян Поліщук // Жовтень. — 1988. — 9 (527). — С. 134.

2 Єфремов Сергій. Історія українського письменства. вид. 4. Фотопередрук з пі-

сімома печатями. Телевізійна зірка СРСР Владімір Молчанов розповідав, що Александер Солженіцин широко користувався якимись „сірими течками” якогось Центрального архіву, до якого одержав доступ завдяки особисто Хрущову.

Комічне враження справляють сьогодні історичні секрети КГБ. Урядовий радник однієї з найрозвиненіших у галузі сільського господарства країн світу розпитував англійського славіста Теодора Шаніна, дослідника російського селянства, як в СРСР сперечаються про переваги фермерського чи колгоспного господарства, якщо не наводять жодних цифр щодо продуктивності? — „А у них цифр немає!” — „Мабуть, у них є засекречена статистика!” — І вдумайтесь, будь ласка, у відповідь фахівця: „Думаю, що ні, якби вона була, ми б її на другий день знали”⁴.

Минулого літа „Нью Йорк Таймс” вмістила інформацію про „чистку”, як висловилася газета, Чехо-Словаччини від советських військових баз. Виводячи своє військо, СРСР, — очевидно, не без „братніх інтернаціоналістських міркувань”, — залишив у Чехо-Словаччині техніку, обладнання. Президент Гавел розміркував по-своєму. Він звернувся до З’єднаних Штатів Америки, і американці вивезли советські бази чи не з травичкою, на якій їх споруджено⁵. Хочеться запитати, чи багато в СРСР залишилося військових секретів? У ті самі тижні ньюйоркська газета „Новое Русское Слово” надрукувала звернення ФБІ — Федерального бюро розслідувань, до „нових громадян ЗСА”, вихідців із СРСР, які, мовляв, не відмовлять допомогти своїй новій батьківщині. ФБІ просило будь-яких відомостей про КГБ, гарантуючи анонімність⁶. Можна тільки уявити, яку зливу інформації дало це запрошення в додаток до того, що вже опублікували численні советологи. Інформація, яку вони опублікували, величезна.

Не в советських джерелах, а під час мандрівки по Канаді одержав я відомості про 63 табори (колонії) Головного управління виправно-трудових установ МВД УРСР. Наскільки ці відомості відповідають дійсності, може перевірити хтось із компетентних читачів. Отже, йдеться про низку таборів-колоній особливого режиму в м. Ізяславі Хмельницької області (МХ 324-58), в селищі Лозовському Луганської обл. (УЛ 314 -60), у Херсоні (ЮЗ 17-61 ,

слясловом Олексі Горбача. — Мюнхен, 1989 (другий наклад 1990). — С. 473.

3 Вечірній Київ. — 1990. — 18 жовтня. — №240. — С. 3.

4 Комсомольская правда. — 1991. — 14 февраля. — № 36 (20036). — С. 2.

5 Kamm Henry. Americans Help Czechs Clean Up After the Soviets // The New York Times. — 1990. — July 24. — № 48 306. — p. A8.

6 Новое Русское Слово. — 1990. — 28/29 июля. — №28406. — С. 11.

зона для хворих на сухоти) тощо. Табори-колонії суворого режиму влаштовано на станції Баглей Дніпропетровської області (ЯЭ 308-5), у Кіровограді (ИК 305 (307)-6), у м. Брянці Луганської області (УЛ 314-11) тощо. Згідно цих відомостей, найбільше таборів-колоній ГУВТУ МВД УРСР у Луганській (десять), Донецькій (сім), Дніпропетровській (шість) та Харківській (п'ять) областях, що перегукувалося з напругою соціально-політичної атмосфери саме в цих областях. Чомусь жодного табору чи колонії ГУВТУ МВД УРСР не було начебто в Закарпатській та Чернівецькій областях. Це дрібний приклад того, які цікаві відомості вивозили за кордон колишні громадяни СРСР (з „третьої хвилі”)...

Отже, уникаючи прецедентів унікальних, як-от у випадку з роботою Солженіцина в закритих сховищах, скажу, що КГБ береже свої секрети чи не надто ретельно і не там, де треба. Може це й парадокс, але, незважаючи на всю декляровану гласність, береже й досі. Фаховим історикам, співробітникам Інституту історії України АН УРСР (!) відмовляють у можливості туди зазирнути. Я особисто не переступив того архівного порогу, бо мені відмовлено тричі.

Першого разу за мене клопоталася редакція журналу „Київ”. Я хотів поглянути слідчу справу Миколи Зерова. Наближалось 100-річчя від дня його народження, я входив до комісії Співки письменників, написав його перший докладний життєпис тощо. Відповідь була негативна, при чому доброго виховання „товариші” теж не показали.

Друге, що я можу назвати, це свою пропозицію підключитись до бригади Олексія Мусієнка, яка зайнялася репресованими письменниками. Пам'ятаю, навмання запитав: „Чи не потрібний Вам бодай один історик?”. — Виявилось, що істориків там справді не було, але їх і не потребували. І нехай незнання інших джерел, зокрема еміграційних, обмежило можливості декого з авторів, це нікого не турбувало.

Третю спробу прорватись до архівів КГБ я зробив через дирекцію свого Інституту Історії. Відповідальна особа сказала, що мені особисто це не світить.

Ні — то ні. Не збираюся набиватись, як моє не в лад. Нагадаю тільки, що до закритих архівів 45-50-річної давности, захованих там і в інших відомствах, не пускають і декого з начальства. Генерал-полковник Дмитрій Волгогонов, що керував підготовкою десятитомника „Велика Вітчизняна війна советського народу”, скаржився: „Нас питають: скажіть, що вам потрібно. Але ми часом не знаємо навіть, що просити, які документи взагалі існують з того чи іншого питання”.

Яскраво ілюструє цю скаргу стенограма засідання Головної редколегії Міністерства оборони СРСР 7-го березня 1991 року, себто за кілька місяців до путчу. На цьому засіданні начальник Генштабу генерал армії М. Мойсєєв, що заступив на добу посаду міністра Язова, оголосив: „До документів ми їх не пускали й не пустимо, архівів не дамо, оскільки їх використовують не за призначенням...” З цього приводу журналіст І. Січка дотепно зауважив, що історія не може бути комуністична чи антикомуністична. Вона буває або правдива й чесна, або фальсифікована¹.

Про перешкоди, що виникають перед дослідниками, свідчать ще інші науковці. Доцент Волгоградського державного університету В. Поляков розповідав читачам тижневика „Аргументы и факты”: „У Листопаді минулого (1990) року, лаштуючись на стажування до Москви, я, повіривши інтерв'ю заступника начальника Центрального архіву (КГБ) Комітету Державної Безпеки СРСР В. Виноградова в газеті ‘Правда’ від 26-го вересня 1989 року під назвою *Спецхран без грифу ‘таємно’*, надумався дістати матеріал для наукової роботи і в цій установі. Та надії мої виявились марні. Ілюзорність задуманого стала очевидна вже з того моменту, коли стало зрозуміло, що адреси в цієї установи ‘немає’. Все ж таки, ідучи за порадою співробітників Центрального партійного архіву Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПСС, я звернувся до прийомної КГБ СРСР на Кузнецькій мості. Прийняв мене співробітник, що назвався Беляковим А. Б. Він ствердив, що до архіву КГБ треба справді звертатися через них, та при цьому, проглянувши мої папери від Волгоградського Держуніверситету, сказав, що ‘відношення потрібне лише від серйозної організації’.

А далі, через моє здивування з приводу ‘несерйозности’ такої організації як університет, пояснив: „Ми допомагаємо тоді, коли це в інтересах КГБ та держави. КГБ не працюватиме на чиїсь дисертації’. Продовження розмови звелось до того, що я одержав пораду ‘думати’, звертаючись до них.

Однак за два місяці я надумав спробувати ‘щастя’ ще раз і прийшов знову. Тепер той самий співробітник без зайвих розмов попросив мене просто на відношенні університету написати свою домашню адресу й сказав, що відповідне управління КГБ за місцем мого проживання викличе мене до себе й усе пояснить. Ось так скінчилася моя спроба попрацювати в архіві КГБ, ще й з’явилась непевність через обіцяний виклик”².

¹ Комсомольская правда. — 1991. — 22-июня. — №141 (20141-20142). — С. 4.

² Аргументы и факты. — 1991. — Март. — №12. (545). — С. 3.

Як бачимо, правда життя не схожа на пропагандистські запевнення, ніби перестройка й гласність змінили щось у роботі КГБ! Справді – бо, завелика відстань між описаною вище практикою цієї установи і ідилічною картиною, яку намалював хоч би начальник підрозділу громадських зв'язків Управління КГБ УРСР по м. Києву та Київській області підполковник В. В. Сулак, мовляв, „тісні ділові стосунки” склались у його установи з представником київського міського відділення „Меморіалу” І. Різниченком, „який нині активно виступає на захист прав реабілітованих”¹. Якщо за словами вищезгаданого тов. Белякова, КГБ допомагає лише тоді, коли це в його інтересах, то що можна сказати про діяльність представника „Меморіалу”?

Зараз публікаціями матеріалів з кагебівських архівів займаються його власні представники, співробітники прокуратури та споріднених установ, а також автори, яких обирають на своїх офіційних історіографів самі ці установи. Наукових публікацій за матеріалами КГБ за всі роки перестройки мені не трапилось жодної. Все, що друкували й друкують у пресі, — являє з себе публікації популярні, ба й пропагандистські. Рівень цих публікацій не завжди відповідний. Очевидно – бо, що просто юристи чи довірені особи володіють спеціальними історичними знаннями зовсім не обов'язково. Навіть дивно: історик, як правило, не наважиться щось підказувати, рекомендувати кібернетикам, чи підказувати, як танцювати балеринам. Це було б смішно. В історичній науці, навпаки, — вважається, що кожен і кожна має праводуже серйозно висловитися. Все ж таки флер секретності й таємничості, що його так ретельно береже зацікавлена сторона, в даному разі — КГБ, говорить ні про що інше, як про можливість нових перекручень історичної минувшини, інколи ніби й не запрограмованих, а спричинених лише нефаховістю, браком спеціальної кваліфікації, а частіше — перекручень злонамірних. Інформаціям, що йдуть тепер із КГБ, знову треба... вірити лише на слово.

А тепер мова про свідомі фальсифікації. За всієї секретності раптом у московському Центральному державному архіві Жовтневої революції виявляється чималий фонд... ГУЛагу, і співробітник вищої юридичної заочної школи Ол. Дугин починає розголошувати ГУЛагівську статистику. Виявляється 1937 року в таборах перебувало ніяк не мільйони, як вважалося, а „лише” 820, 881 особа, а відсоток політичних у 1936–37 роках був взагалі найнижчий за все останнє двадцятиріччя сталінщини — відповідно 12,6% та 12,8% (у 1946 році — 59,2%).

¹ Вечірній Київ. — 1991. — 22 березня. — №56 (14171). — С. 2.

Це — справжні архівні документи самого ГУЛагу, — пише співробітник юридичної школи, — й звертається до Ол. Солженіцина: „(...) шкода, що Вам не довелося їх подивитись, приїздить до Москви, ці документи чекають на Вас”¹. Мабуть, це якраз той випадок, коли головний козир історика — документ, як головна передумова дослідження, — парадоксально обертається проти нього самого².

Бо об’єктивність вимагає згадати й іншу точку зору. Колишній советський розвідник сформулював її так: „Я не вірю жодним архівним документам, бо знаю, як закладались до архівів саме ті відомості, що були потрібні. Архів напхано брехнею. Багатошаблева брехня. Скажімо, командир полку пише донесення. Це потрапляє до особливого відділу полку. Ті підправляють, щоб не ганьбити полк. Це йде до штабу армії. Там теж підправляють. Коли донесення лягає на стіл Голововерхові, то правди там уже мало лишилась. Система приписок скрізь — це складова влади, заснованої на брехні”³.

Дивно, що співробітник юридичної школи має сміливість запросити оглянути так званий фонд ГУЛагу того самого А. Солженіцина, який задовго до його, Дугина, появи змодельював у романі „У колі першому” цілу ситуацію. Можливо, хтось пам’ятає це місце. Під час нічної доповіді Сталінові Абакумов звертається до нього з таким проханням: „Ми розуміємо, Йосифе Вісаріоновичу! (...) Бо як ми колотимосся вже два з половиною роки: тих, хто йде на розстріл, проводити за паперами не можна. Отже, вироки треба писати в двох редакціях. Потім — платню виконавцям через бухгалтерію теж прямо проводити не можна, плутається облік. (...) Йосифе Вісаріоновичу, поверніть нам смертну кару!!”⁴.

В іншому місці Солженіцин якраз і документує думку, що панувала в середовищі зеків: у тюрмах, — каже він, — взагалі схильні перебільшувати кількість ув’язнених, і коли насправді сиділо лише дванадцять-п’ятнадцять мільйонів люду (за Дугином, як пригадуємо, 1937 року — 821 тисяча) зеки були переконані, що їх — двадцять і навіть тридцять мільйонів. Зеки були певні, що на волі

1 Слово. — Москва. 1990. — №7. — С. 25.

2 Крейд Вадим. Ред. на кн. Джорджа Леггетта „Чека” (Oxford, 1986) Новый журнал. Нью Йорк, 1987. — Кн. 167. — С. 292.

3 Кучкина Ольга. Между жизнью и СМЕРШем // Комсомольская правда. — 1991. — 5 января. — №4 (20 004). — С. 2.

4 Солженицин Александр. В круге первом. (Harper & Row, New York, 1968) С. 100—101 (Глава 20: Верните нам казнь, Йосиф Виссарионович!). 1968.

майже не лишилось чоловіків. Близько мільйона, за словами начальника Дальстрою (Будівництво Далекого Сходу. — ред.) Івана Никишова, перебувало лише у нього.

Тепер відомо, що в камері, де сидів австрійський фізик Александер Вайсберг (у Харкові, на Холодній Горі) 1939 року, визначили, що в місті й області арештовано за два роки приблизно 5,5% населення. Як повідомляє Антон Антонов-Овсієнко, до того результату прийшли й по інших місцях: 5,5—6 відсотків. Якщо прийняти перше число, по СССР це дає 9 мільйонів. Згідно Ольги Шатуновської, на Колімі 1938 року за тією самою методою визначили понад 18 мільйонів репресованих. Це — експертна оцінка зеків.

Щодо офіційних джерел, то їхні оцінки залежать від призначення документів. Під час підготовки до XX з'їзду, коли Микита Хрущов працював над своєю доповіддю, голова КГБ Александр Шелепін подав йому особисто довідку, згідно з якою із січня 1935 року по червень 1941 року у країні репресовано 19.840.000 осіб, із них протягом першого по арешті року ліквідовано або померло від тортур 7 мільйонів. Як свідчить В. Лордкіпанідзе, незадовго до війни один із соратників Берії Б. Кобулов сказав, що на той час у таборах перебувало понад 11 мільйонів в'язнів. За даними управління загального постачання ГУЛагу, у перші повоєнні роки на харчуванні в місцях ув'язнення перебувало майже 16 мільйонів душ.

З другого боку, 1-го лютого 1954 року генеральний прокурор Роман Руденко, міністер внутрішніх справ С. Круглов та міністер юстиції К. Горшенін подали до ЦК КПСС доповідну записку, що зберігається нині в тому самому Центральному державному архіві Жовтневої революції СССР. У цій записці говориться, що з 1921 року, тобто протягом 32 років, за контрреволюційні злочини в країні засуджено 3 777 380 осіб². Ось така статистика.

Серед наведених матеріалів ми бачимо вузесенький прошарок правдивих інформацій, що впливали на поверхню в короткі „моменти істини”, коли правди потребувало найвище партійне начальство, або коли брехати було незручно. Разом з тим існує потужний шар навмисної дезінформації, яку КГБ використовувало в інтересах пропаганди. Навіть передбачали інтереси майбутніх істориків: робилось усе для того, щоб вони розуміли справу так, як того хотіли Ягода, Єжов, Берія.

¹ Там само. — С. 281 (Глава 52: Арестантские мелочи).

² Антонов-Овсенко Антон. Противостояние // Литературная газета. — 1991 — 3 апреля. — №13 (5 339). — С. 3.

На те, що фальсифікування йшло від Сталіна, маємо доказ, що характеризує його ставлення до науки статистики. У промові 6 листопада 1941 року він заявив, що німці від початку війни втратили у боях понад 4 мільйони, тоді як втрати большевиків складали, мовляв, менше 850 тисяч. На той час перестали існувати цілі армії, і Сталін знав, що кількість його солдатів зменшилась на добрі понад чотири мільйони (не лише вбитих, розуміється, а й полонених і тих, хто пропав без вісти).

Інакший підхід до статистики панував у армії Вермахту (німецькій). Начальник Генерального штабу генерал-полковник Гальдер 6 квітня 1942 року занотував: „Втрати з 22.6.1941 року по 31.03.1942. Поранено — 23 541 офіцер, 799 389 унтерофіцерів та рядових, вбито 8 828 офіцерів, унтерофіцерів та рядових 51 665. Разом втрачено 33 224 офіцери, 1 074 607 унтерофіцерів та рядових”.

Що вже говорити про конкретні інтереси слідства! Необхідність легально засудити й зліквідувати людей, що не порушували державного законодавства, породжувала подвійну бухгалтерію. А то переходили на таку, де про правду вже й не йшлося. Коли випускали дружину Василя Еллана, Лідію Вовчик-Блакитну, вона запитала слідчого, за що властиво її посадили. — „А Ви ж самі підписали звинувачення”, — відповів він. Подивились разом. Справді, під документом стояв унизу її власноручний підпис. Прогорнули далі. На дальших аркушах її підпис теж уже стояв. На жаль, поспішали й самого тексту якось не заповнили. А тоді минула така потреба.

Другий випадок. 1929 року заарештовано етнографа, особистого секретаря й прийомного сина академіка Агатангела Кримського, директора друкарні ВУАН Миколу Левченка. Його заслали на п'ять років до Ведмежої Гори, і Кримський щоліта його навідував. В одну з перших зустрічей М. Левченко розповів йому про хід слідства. Слідчий розпитував його про А. Кримського і про те, чи належав він до таємної організації, а потім показав таке, що в нього в очах потемніло — автограф самого Кримського, його почерк, а документ був компроментальний. Микола Левченко уважно прочитав показаний йому текст, тоді з полегшенням зітхнув і оголосив, що це підробка. Слідчий удавано обурився, але Микола Захарович пояснив йому, що академік не міг, наприклад, ужити слова „майже”, бо вважав його за полонізм і послідовно з цим словом боровся. Були й інші докази, яких слідчий не міг заперечити. Агатангел Кримський був все-таки кращий мовознавець, аніж невідомий „спец” із ГПУ.

І Полонська-Василенко Н. Академік Агатангел Юхимович Кримський // Український історик. — Нью Йорк, Мюнхен, 1971. — Ч. 3-4 (31-32). — С. 95.

Тим часом публікації, що так чи так стосуються архівів КГБ, набігають. Там, де автори „відкривають” закриті вчора матеріяли, розповідають вони про справи минулих днів зверхнім тоном монополістів, тоном, якого їм не щастить у собі приховати, навіть коли хочеться. Дуже часто ці люди мов би по команді одностайно формують новий міт. В їхній продукції можна розпізнати нові начальственні узагальнення, нові світоглядні моделі, які вони хочуть нав'язати читачам, але які не є правдою. Та цікаво, що й за таких умов ці публікації піддаються часом бодай частковій перевірці, принаймні корективам та коментуванню. Адже таємничі „сірі течки” бережуть далеко не всю інформацію, навпаки, містять чимало фальші. Тим часом багато відомостей несли з собою, наприклад, свідки подій, погляди яких нам чи не важливіші за погляди беріївських слідчих та їхніх шефів.

Очевидно, один із принципів секретности полягає в тому, щоб охоронці не мали поняття про справжню вартість багатств, які вони охороняють. Архіви КГБ підлягають надзвичайно важкому й скрупульозному джерелознавчому дослідженню — як зовнішній, так тим більше внутрішній критиці тексту. Якщо процес СВУ, як багато хто вважає, був провокаційний, то яку ж високу компетентність повинен мати дослідник, що розгортає справи, завідомо переповнені брехнею! Якщо мистець Михайло Бойчук пише своєю рукою, що заходив до консульства, щоб передати шпигунські дані, як же непросто знайти серед свідчень такого роду шпигунів справжніх, коли розмови з ними могли й не записуватись? Не прокурорам і юристам відповідати на такі питання, а високопрофесійним історикам, джерелознавцям. В СССР саме світла знань і компетентности найбільше боялись і досі бояться вершители доль багатьох державних і міністерських архівів, досі неприступних звичайному позавідомчому смертному і.

Чи можна сподіватися, що працівники КГБ переймуться нарешті іншими ідеалами, хтось із них набуде справжні знання в джерелознавстві і там почнеться нарешті наука?...

Як розповідав капітан КГБ дисидент Віктор Орехов, його переконували, що всі зфабриковані справи вже переглянуто, а залишилися лише справжні: „А мені якось в архіві трапилася справа на трьох листочках. На першому анонімний донос, що той чоловік агітує проти совєтської влади, другий — свідчить про якусь маленьку перевірку, а в третьому постанова про засуд до смертної

1 Максимова З. П'ять днів в особом архиве // Известия. — 1990. — 18 февраля. — 49 (22 952). — С. 6.

кари, яку підписав сержант держбезпеки (КГБ), і розчерк: вирок виконано". І це тому, пояснює Орехов, що колись Петров вів одну справу, а Іванов — другу. Нині ж Іванов перевіряє справи Петрова, а Петров — справи Іванова"¹.

Добре, звичайно, постаратись, щоб у КГБ не лишилось ні того Іванова, ні того Петрова. Але так чи інакше архіви КГБ мають перейти на державне зберігання.

¹ Осока Наталя. Розповідь кагебіста-дисидента // Свобода. — 1991. — 2 серпня. —

*
* *

Відбувався пишний похорон советського міністра. Один громадянин підходить до міліціонера і питає: — Скажіть, будь ласка, скільки може коштувати такий похорон?

— Найменше сто тисяч рублів.

— Невже. Це є величезна розтрата громадських грошей. Я похоронив би за п'ять тисяч рублів ціле політбюро.

*
* *

Зібрався Черненко помирати і вирішив зателефонувати у загробний світ Брежнєву. Додзвонився і відразу ж питає:

— Скажи, Леоніде Ілліч, чи не треба „туди” щось брати зі собою? Може, у вас там якийсь дефіцит?

— Та ні, тут повний достаток. Як при комунізмі. Правда... візьми зі собою ложку.

— Що ж це за такий достаток, якщо і ложок нема?!

— Та ложки є... Просто, коли на кухні чергує Гітлер, він усіх нас — Леніна, Сталіна і Андропова — змушує серпом та молотом їсти.

*
* *

Після замаху на Брежнєва КГБ переслухує Ільїна:

— Чи ви ціляли в товариша Брежнєва?

— Так!

— То як це трапилося, що ви, старшина, не поцілили?

— Це не моя вина. Як я тільки витягнув револьвер, всі кинулись до мене з криком: „Я стрелю, я стрелю!...”

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!
ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова

Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

U **UKRAINE**
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

ЦІНА:

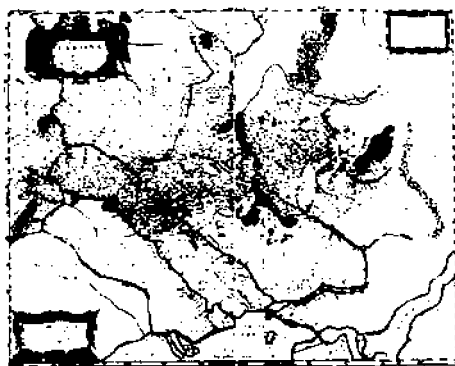
Том I	\$ 95.00
Том II	\$ 95.00
Хто замовить ОБА ТОМИ ПЛАТИТЬ	\$170.00
включно з пересилкою	

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (М. О.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

**NOW IN STOCK
THE ENGLISH EDITION OF**

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

Edited by **Volodymyr Kubijovyc**
Managing editor **Danylo Husar-Struk**

First and second of a five-volume work of Ukrainian scholarship in the diaspora
(the last three volumes are scheduled to be released by 1992)

A-F — \$119.50 — 968 pp.

G-K — \$125.00 — 737 pp.

includes shipping and handling

Alphabetical/Encyclopedia of Ukraine, based on 25 years of work, completely revised and supplemented edition of *Encyclopedia Ukrajinoznastva*, richly illustrated with many color plates, black-and-white photos and maps, first-class index of life and culture of Ukrainians in Ukraine and diaspora.

Published by the University of Toronto Press for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and Canadian Foundation of Ukrainian Studies.

SVOBODA BOOK STORE

30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

New Jersey residents please add 6% sales tax.

КАЛЕНДАР ГОЛОС СПАСИТЕЛЯ на 1992 рік

Друкований на доброму папері та має багато світлин. Зміст Календаря: гарні вірші, дотепи, оповідання, повчальні й цікаві статті, що розв'язують численні труднощі, устав церковних богослужень, місячні намірення Апостольства Молитви та адресар українського католицького духовенства у вільному світі.

Присвячений важливим справам церковним, зокрема Української Католицької Церкви та Української Православної Церкви. Довідається про багато речей, про які Ви дотепер не знали. Читач перечитає його з великою користю.

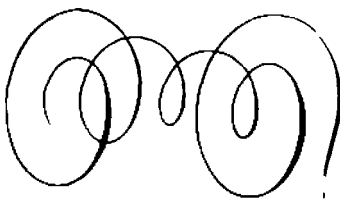
Ціна одного примірника \$9.00 без пересилки. При більших замовленнях даємо опуст.

Замовлення пересилати до:

REDEEMER'S VOICE PRESS

Box 220

Yorkton, Sask., Canada S3N 2V7

ТВОРИ ІВАНА ФИЛИПЧАКА

- „КУЛЬЧИЦЬКИЙ ГЕРОЙ ВІДНЯ”** — історична повість XVII віку, про героїство Юрія Кульчицького і нашого козацтва у визволенні Відня від турецької облоги. Вдруге перевидана в 1983 р. Сторінок 197.
Ціна \$ 8.00
- „КНЯГИНЯ РОМАНОВА”** — історична повість княжої доби XIII віку. Перше видання в 1927 р., а друге в 1984 р. 165 сторінок. Ціна \$ 8.00
- „ДМИТРО ДЕТЬКО”** — історична повість XVI віку. Останні десятиліття самостійної Галицько-Волинської Держави. Головною особою є Дмитро Детько — призабутий в нашій історії. Перевидана в 1985 р. Сторін 124. Ціна \$ 7.00
- „БУДІВНИЧИЙ ДЕРЖАВИ”** — історична повість XII віку. Перше видання в 1935 р., друге в 1985 р. 150 сторін. Ціна \$ 8.00
- „ІВАНКО БЕРЛАДНИК”** (2-ий том „Будівничий Держави”) — історична повість XII віку. Перше видання в 1936 р., а друге в 1986 р. 135 сторін. Ціна \$ 8.00
- „ЗА СЯН”** — історична повість княжої доби X-XI віку. Третє, справлене видання з нагоди 116 роковин народження Івана Филипчика. Повість доповнена спогадом про батька, прочитаним в Торонто, Канада, на літературному вечорі творів Івана Филипчика, сином, д-р. Борисом Филипчаком. Перше видання повісті в Коломії в 1927 р. 141 сторін. 1987 р. Ціна \$ 7.00
- „ЗА ВЧИТЕЛЬСЬКИМ ХЛІБОМ”** — 245 сторінок, у твердій оправі \$10.00

ТВОРИ ІРИНИ ДИБКО

- „ПО СТЕЖИНАХ ДУШІ”** — поезії, 115 сторін, в 1976 р. Ціна \$ 4.00
- „БІЛИЙ ОРЕЛ”** — оповідання для молоді, 160 стор. в 1980 р. Ціна \$ 6.50
- „НАРИС ПРО ЛЮДИНУ”** — переклади з англійської мови Александра Повпа та інших письменників XVII століття. Ціна \$ 3.00
- „НА ПЕРЕХРЕСТІ РОКІВ”** — поезії й драми, 128 сторін, в 1982. Ціна ... \$ 5.00
- „ХУТІР ТВАРИН”** — переклад з „Енімал Фарм” Дж. Орвел. Сторін 98. У В-ві ім. В. Симоненка, в 1984 р. Ціна \$ 5.00
- „ГІЛЬґАМЕШ”** — поема-переспів про короля Сумерії Гільґамеша з династії Урук. 93 сторін, в 1984. В твердій оправі. Ціна \$ 9.00
- „АХНАТОН”** — поема про фараона Єгипту, десятого з черги в XVIII династії, першого монотеїста. 66 сторін, у 1986 р. Ціна в м'якій оправі \$ 5.00
У твердій оправі \$ 8.00
- „НА КРИЛАХ ДУМ”** — поезії та драма: „Мати короля Данила”. Друге, справлене і доповнене видання видане в 1987 р. 160 сторін. В твердій оправі. Ціна \$12.00

Адреса набуття книжок:

IRENE FYLYPCHAK

12 N. Orchard Way ■ Potomac, MD. 20854

**МАТЕРІ, БАТЬКИ,
БАБУСІ, ДІДУСІ!**

Ваші діти — внуки, що далеко поза рідним домом студіюють, відбувають військову службу, чи мають інші зайняття та обов'язки

**не втраять зв'язку з життям української
громади, коли Ви подбаєте про те, щоб
вони кожного тижня одержували**

THE UKRAINIAN WEEKLY

Читаючи THE UKRAINIAN WEEKLY, вони будуть поінформовані:

- про події і політику в Америці з української точки зору;
- про культурне і політичне життя українців в Америці, Канаді та в інших країнах світу;
- про події в Україні, зокрема про боротьбу українського народу за свої національні та людські права.

Тому Вашим дітям — внукам потрібний

THE UKRAINIAN WEEKLY.

Його передплата для членів, як також спеціальна передплата для студентів (нових передплатників) тільки \$10.00 річно.

Для всіх інших \$20.00 річно.

Залучую чек, поштовий переказ на суму \$
на передплату THE UKRAINIAN WEEKLY для:

(Ім'я та прізвище)

.....
(число дому та вулиця)

(місцевість сте́йт пошто́вий ко́д)

Адресат є членом УНСоюзу у Відділі

Адресат є студентом університету, коледжу

UKRAINIAN YOUTH ENSEMBLES CORPORATION (YMA)

УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ АНСАМБЛІ

P.O. Box 37, Stn. D
Toronto, Ont., Canada M6P 3J5
(416) 847-1347, (416) 475-0214

5-го серпня 1990 р. в Києві. Парадний похід Українських Молодіжних Ансамблів під мистецьким керівництвом маестра Василя Кардаша (від пам'ятника Т. Шевченка по бульварі Шевченка та Хрещатику до пам'ятника св. Володимира). Дівочий Хор „ЛЕВАДА“, Чоловічий Хор „Оріон“, Духова Оркестра „АВАН-ГАРД“, Оркестра Юних Барабанщиків, прапоро- і знаменоносці.

Мotto: Ти можеш навчитись чужого звичаю
І мову чужу, наче пісню, завчить,
Але і в раю не знайти тобі раю,
Якщо ти не будеш вітчизною жить!
Якщо позабудеш стежину до хати,
Яку дитинчам навпростець протоптав,
І матір, і рід свій, і слово крипате,
То, значить, чужинцем бездушним ти став...
...Бо вбив і стоптав ти свій корінь живий.
Ти дітям і правнукам мусиш віддати
Живуче коріння — свій батьківський рід.
Тоді їх ніяким вітрам не зпамати.
Ніякій негоді не стьмарити світ.

РОСТИСЛАВ БРАТУНЬ

Маючи на увазі ці слова сучасного українського поета — Українські Молодіжні ансамблі перевели три незабутні тижні в поїздці-турне по Україні з бла-

госпосленим супроводом — свого патрона Преосвященного Владики Кир Ізидора на чолі зі своїм диригентом Василем Кардашем влітку 1990 р.

Українські Молодіжні Ансамблі були зорганізовані у 1985 році, їх художнім керівником, головним диригентом, натхненником і душою є відомий маестро Василь Кардаш. Його помічницею й дорадницею, яка стилізувала чудові строї Ансамблів є його дружина пані Лариса Кардаш. Асистентом маестра В. Кардаша є молодий і енергійний диригент Роман Ясінський, муштровим Оркестри є Богдан Ясінський, інструктором юних барабанщиків — Василь Б'єнь, акомпаніатором — Мирослава Колесар. Головою ансамблів є скромна і лагідна пані Оля Дзюбанівська, яка очолює Управу цього мистецького колективу, а секретарем є інж. Володимир Мелех. Відповідальні функції мають також: Дарка Броварська, Лариса Тепла і Олекс Мельник.

Ансамблі складаються з двох хорів: чоловічого „Оріон”, дівочого „Левада” і оркестри „Авангард”. До складу Українських Молодіжних ансамблів входять також Юні барабанщики, які своїми милими дитячими обличчями полонили своїх земляків на Україні, і молоденькі стрункі прапороносці. Ось у такому складі, в числі 220 осіб і відбули Ансамблі своє незабутнє турне по Україні.

Члени Ансамблів: Чоловічий хор „Оріон”, дівочий хор „Левада”, оркестра „Авангард”, Юні барабанщики та Прапороносці — це двіста двадцять українського походження канадійців, які прибули по роках надій і вичікувань у рідний край своїх батьків і дідів. Це українська молодь, студенти, як також молоді професіоналісти: учителі, лікарі, медсестри, інженери і бизнесмени, школярі і навіть дошкільно-барабанщики та прапороносці. Чимало хлопців і дівчат — члени різних молодіжних організацій. Очоловав їх усіх великий прихильник молоді, меценат української культури й науки, знаний вже і люблений на Україні, Торонтонський Єпарх Преосв. Владика Кир Ізидор. А всіх їх молодих людей, патріотично настроєних і залюблених в українське слово, солов'їну пісню і музику зібрав і в Молодіжні Ансамблі зорганізував досвідчений диригент маестро Василь Кардаш.

Всі вони виховані в душі почуття обов'язку, дисципліни, відданості, широкій дружбі та духовної єдності що завважили десятки тисяч глядачів на тих концертах, які канадійських гостей у Києві, Львові й інших містах зустрічали на своїх стадіонах чи концертних залах гучними оплесками, бравурними вигукми: „Слава українцям з Канади”, повстанням з місць, та понад усе обсипали їх численними букетами чудових квітів.

І виконали ту свою роль Ансамблі, з великим успіхом морального і престижного характеру, як ніяка інша дотепер українська група діаспорної дійсності, у великому очаруванні, здивуванні й захопленні, зарепрезентувавши своїм дорогим землякам великі концерти.

Треба зазначити, що попри мистецький успіх Українські Молодіжні Ансамблі зробили величезну моральну і престижову роботу на Україні. Вони піднесли на душі своїх земляків, вони засвідчили їм, що далеко від Батьківщини зберігають ім'я українців і гордяться ним, дорожать рідною мовою і люблять та зберігають свої релігійні й національні традиції, зокрема чудову українську пісню. І Україна їх за те ніколи не забуде!

Як бачимо — поїздка Українських Молодіжних Ансамблів — це свято для них мистецької краси, зворушливих зустрічей, сердечно-душевених почувань, братання, які перенеслися у липнево-серпневих днях 1990 року з позаокеанських просторів прибраної батьківщини Канади на рідні землі України, батьківщини їхніх батьків і родин.

Українські Молодіжні Ансамблі — це справжня гордість і краса української спільноти у Вільному світі.

Поїздка-турне Львів - Тернопіль — Івано-Франківськ — Коломия — Київ - Стрий була зареєстрована професійно на video-касетах, які можна набути звертаючись на адресу Ансамблів: Ukrainian Youth Corporation (YMA), P.O. Box 37, Stn. D., Toronto, Ontario M6P 3J5.

Як вияв вдячності Всевишньому за успішне турне та як свій проєкт у 100-річчя поселення українців в Канаді Ансамблі здійснили рівнож звукозапис і видання касеток:

1) „Різдвяної Архиєрейської Служби Божої з Високопреосвященним Владикою Кир Ізидором Борецьким — одна касета;

2) Різдвяний концерт (Колядки і щедрівки) дві касети.

Нижче подаємо каталог касеток і відео-касет з цінами та взір анкети-замовлення.

CATALOGUE: AUDIO CASSETTES:

UKRAINIAN EASTER AND SPRING RITUAL SONGS (1991)	\$10.00
ВІНОК УКРАЇНСЬКИХ ГАЇВОК (1991)	45 minutes
РІЗДВЯНА АРХИЄРЕЙСЬКА СЛУЖБА БОЖА (1990) - Василь Кардаш, Мистецький Керівник	
UKRAINIAN CHRISTMAS CONCERT v. 1 (1990)	\$10.00
РІЗДВЯНИЙ КОНЦЕРТ вип. 1 (1990)	45 minutes
UKRAINIAN CHRISTMAS CONCERT v. 2 (1990)	\$10.00
РІЗДВЯНИЙ КОНЦЕРТ вип. 2 (1990)	45 minutes

Українські Молодіжні Ансамблі (УМА): „Оріон“, „Левада“, „Авангард“ та Ю. Барабаншики - Василь Кардаш, Диригент
UKRAINIAN CHRISTMAS PONTIFICAL DIVINE LITURGY (1990) \$15.00
РІЗДВЯНА АРХИЄРЕЙСЬКА СЛУЖБА БОЖА (1990) 90 minutes

Відправляє Преосвящ. Кир Ізидор Борецький - Єпископ Торонто і Східної Канади; співає мішаний хор УМА - Василь Кардаш, Диригент
UKRAINIAN EASTER PONTIFICAL DIVINE LITURGY (1988) \$15.00
ВЕЛИКОДНЯ АРХИЄРЕЙСЬКА БОЖЕСТВЕННА ЛІТУРГІЯ (1988)

— У 1000-ліття Християнства України — 98 minutes
Відправляє Преосвящ. Кир Ізидор Борецький - Єпископ Торонто і Східної Канади; співає мішаний хор УМА - Василь Кардаш, Диригент

(All Prices in Canadian Dollars unless otherwise shown)

VIDEO CASSETTES:

UKRAINE CONCERT TOUR 1990, v. 1	\$35.00/\$30.00 (US)
КОНЦЕРТОВЕ ТУРНЕ УМА ПО УКРАЇНІ 1990:	
ОДНА В НАС МОВА СОЛОВ'ІНА, вип. 1	90 minutes
Приїзд до Львова, похід вулицями Львова до маніфестації Проголошення Суверенності України, перші концерти на стадіоні „Україна“ у Львові	
UKRAINE CONCERT TOUR 1990, v. 2	\$35.00/\$30.00 (US)
КОНЦЕРТОВЕ ТУРНЕ УМА ПО УКРАЇНІ 1990:	
ОДНА В НАС МОВА СОЛОВ'ІНА, вип. 2	80 minutes
Продовження турна-концерти, походи, панакхиди, літургії у Тернополі, Івано-Франківському, Києві і Стрию	
UKRAINE CONCERT TOUR 1990, v. 3	\$35.00/\$30.00 (US)
КОНЦЕРТОВЕ ТУРНЕ УМА ПО УКРАЇНІ 1990:	
ОДНА В НАС МОВА СОЛОВ'ІНА, вип. 3	70 minutes
Концерт в Оперному Театрі у Львові	
Special Package Price for All 3 Volumes of the Ukraine Concert Tour 1990	\$100.00/\$85.00 (US)
UKRAINIAN CHRISTMAS CONCERT (1991)	\$25.00
РІЗДВЯНИЙ КОНЦЕРТ (1991)	90 minutes
Різдвяний концерт Українських Молодіжних Ансамблів у церкві св. Павла в Торонто - Василь Кардаш, Диригент	

Замовляйте аудіо та відео касети

Order audio and video cassettes

Вишліть анкету замовлення разом

By mailing the following order form

з чеком на адресу:

Together with Cheque or Money Order to:

UKRAINIAN YOUTH ENSEMBLES

P.O. Box 37, Station "D", Toronto, Ontario M6P 3J5

Прощу виповнити латинкою

Name (Прізвище/ім'я)

Address (Адреса)

Telephone (Телефон)

City (Місто)

Prov/State

Postal Code

Quantity Кількість	Audio/Video cassettes ordered Аудіо/Відео касети замовлені	Unit Price Ціна	Total Price Ціна
For postage, shipping and handling - add 6%			
Total (Разом)			

Українські Молодіжні Ансамблі в Торонто, Онт. ведуть свою працю у новому, модерному (з просторим місцем на паркування) приміщенні Сван-Клубу на 5415 Дандес Ст. Вест, в Етобіко, Онт., якого власниками є молоді, свідомі, ідейні українці — професіоналісти й бизнесмени.

Проби окремих ансамблів відбуваються регулярно від 8-ої до 10-ої год. вечора: в понеділок — від 7-ої до 8-ої год.; оркестра юних барабанщиків; від 8-ої до 10-ої год. — духовна оркестра, у вівторок — чоловічий хор, в четвер дівочий хор, мішаний хор (і оркестра).

Крім праці, науки і проб окремі ансамблісти, як члени молодечих організацій, також працюють виховниками і впорядниками над дітьми.

Ідейною основою ансамблів є праця на християнсько-національних засадах для служіння цілій українській спільноті без огляду на релігійні чи ідеологічні різниці, групові розходження чи афіліації.

Ансамблі ніколи не відмовлялись і не відмовляються від мистецької праці для добродійних цілей. Навпаки — вся мистецька праця ансамблів є безкорисна та добродійна, що й нарешті члени різних громадських комітетів повинні зрозуміти, бачити і мати кожноразом на увазі. Ансамблі, які так успішно змагаються до збереження української тотожності в умовах асиміляційної повені, заслуговують на повну, всесторонню підтримку. Самим наріканням та крокодиллячими сльозами і переписуванням з року-в-рік тих самих резолюцій, браку молоді не заступимо. Даймо конкретні докази, що дорожимо нашою молоддю, її національним і християнським вихованням, її збереженням і культурою, яку вона плекає.

Пресова Референтура Українських Молодіжних Ансамблів

UKRAINIAN SENIOR CITIZENS' HOME

LOS ANGELES, CALIFORNIA

Our Aim is to Promote Health, Security and Happiness in an Atmosphere Where Language, Culture and Tradition are Compatible

The UKRAINIAN SENIOR CITIZENS' HOME is located on the grounds of the Ukrainian Orthodox Church of St. Vladimir in Los Angeles, California. This is a 50 unit complex, designed for independent active senior citizens and their spouses. The apartments are located around a large, completely private, beautifully landscaped interior patio. The three types of apartments are: two bedrooms/two baths, one bedroom and studio apartments, all with lovely living rooms, as well as step saving kitchens. The apartments range in sizes from 765 sq. ft. to 500 sq. ft., and you control the airconditioning and heating. These units are distinguished by private balconies. The amenities such as stoves, refrigerators, emergency call systems and much, much more give all our residents a totally unique living environment in which to spend their golden years. They can look forward to stimulating social, cultural, spiritual and recreational activities. Spacious fenced grounds, where you will feel secure and at the entrance an intercom-telephone to each apartment, giving you the opportunity of knowing who your visitors are beforehand.

The facility is conveniently located near shopping centers, post-office, banks, hospitals, doctors and medical facilities, churches, Ukrainian Culture Center, public transportation, as well as scheduled transportation to a variety of destinations. Some of the above are within walking distance.

Residents must be capable of independent living. The Ukrainian Senior Citizens Home provides no health care nor personal services. All residents must be ambulatory. Preliminary applications are available. For an application, phone or write the church office.

All of this combines to give you an exclusive way of life designed to meet all the expectations you have for a carefree retirement. Spend your golden years at the UKRAINIAN SENIOR CITIZENS' HOME.

BUILDING FEATURES INCLUDE

- Beautiful landscaped patio with an outdoor spa
- Outdoor balconies at all apartments
- Elevator service to all floors
- Onsite covered parking
- Laundry facilities on every floor
- Luxury lounge area w/TV on every floor
- Recreation room w/kitchen facilities
- Wrought iron security fencing
- Arts and Crafts room
- Sewing room

Library

APARTMENT FEATURES INCLUDE

- Wall to wall carpeting
- Airconditioning
- Smoke detectors
- Emergency call system in bedrooms and bathrooms
- Refrigerator and stove
- Security Intercom/phone at building entrance to all apartments
- Window covering
- Prewired TV Cable and telephone jacks

4020 Marathon Street, Los Angeles, CA. 90029. Call John Parker — (213) 664-5122

(212) 228-9682

VESELKA COFFEE SHOP

**EASTERN EUROPEAN
HOME COOKING**

144 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

МАЄТЕ ФІНАНСОВІ СПРАВИ?

*Зайдіть до нас, або закличете телефонічно
і довідайтесь, що*

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА КРЕДИТІВКА в Нью Йорку

- Виплачує найвищі відсотки на звичайні ощадності конту.
- Дає безкоштовне життєве забезпечення до \$2,000.00.
- Утримує пенсійні конту (IRA) на високих відсотках.
- Всі ощадності вклади забезпечені федеральним урядом до 100,000.00 доларів.
- Уділює позики на вигідних до сплати умовах
НА ВАШІ ОСОБИСТІ ПОТРЕБИ АБО МОРГЕДЖОВІ
ПОЗИКИ НА ЗАКУП РЕАЛЬНОСТЕЙ
- Видає різного терміну сертифікати.
- Безкоштовно забезпечує позики до \$10,000.00 на випадок смерті
або випадкової непрацездатності.
- З чистого прибутку дає пожертви нашим культурним, науковим,
молодечим, мистецьким та релігійним організаціям.

**ОЩАДЖУЄТЕ ЧИ ПОЗИЧАЄТЕ — ПАМ'ЯТАЙТЕ:
НАШ КАПІТАЛ МУСИТЬ ПРАЦЮВАТИ
ДЛЯ НАШОЇ ГРОМАДИ!**

**UKRAINIAN ORTHODOX
FEDERAL CREDIT UNION**

304 East Ninth Street ■ New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 533-2980/533-0673

**ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

„САМОПОМІЧ”

SELF RELIANCE (J.C.) F.C.U.

**558 Summit Avenue, Jersey City, N.J. 07306
Tel.: (201) 795-4061**

ФІЛІЯ в ТРЕНТОНІ:

1034 S. Broad Street, Trenton, N.J. 08611. Tel.: (609) 695-1043

Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, Н. Дж. була заснована в 1954 році. На терені Трентону діє філія Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, яка обслуговує членів кредитівки з Трентону і околиці.

Подаємо до відома короткий перелік обслуг, з яких можуть користати члени кредитової кооперативи:

1. Дивіденду на звичайних ощадностевих контах виплачуємо місячно.
2. Усі щадничі конта обезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
3. Оплачуємо життєве обезпечення за членів на звичайних щадничих контах до 2,000 дол.
4. Усі консумційні позички членів обезпечені на випадок непрацездатности або смерти до 10,000 дол. Кредитівка оплачує обезпечення.
5. Відкриваємо для членів чекові конта („шер дрефт”), виплачуємо дивіденду місяно.
6. Видаємо 6, 12 і 30 місячні сертифікати. Платимо більші відсотки як комерційні банки.
7. В кредитівці можна відкрити Пенсійний фонд ІРА. Платимо тепер 7%, на числюючи відсотки квартално.
8. Приймаємо безпосередньо від уряду чеки Соціального Обезпечення для своїх членів.
9. Відкриваємо щадничі конта для дітей.
10. Видаємо різні роди позичок на догідних умовах та на відсотках менших як в банках:
 - а. Морґеджові позички
 - б. На купно авта
 - в. На особисті потреби/купно меблів, направа дому, консолідація довгів, весілля, похорони і т. п./.
 - г. Студентські позички
 - ґ. Низьковідсоткові позички забезпечені ощадностями
11. З чистого зиску уділяємо допомоги нашим школам і молодечим, культурним, мистецьким та іншим громадським організаціям.

**Ставайте членами та користайте з обслуг, які дає українська
кооперативна фінансова установа.**

КРЕДИТІВКА СВ. АНДРІЯ

35 Main Street, So. Bound Brook, N.J. 08880

ST. ANDREW'S SO. BOUND BROOK FEDERAL CREDIT UNION

Адреса для листування:

P.O. Box 375, So. Bound Brook, N.J. 08880

Урядові години: **Кожного дня від год. 10-ої рано до 4-ої по полудні**
В суботу від 9-ої рано до 12-ої полудня
Четвер від 10-ої рано до 7-ої вечором

Тел.: (908) 469-9085

ПРИЙМАЄМО ВКЛАДИ НА СЕРТИФІКАТИ

- Ощадності забезпечені Федеральним Урядом до \$100,000.00.
- Всі позички забезпечені безкоштовно до висоти \$10,000.00 на 10 років.
- Безкоштовне забезпечення на життя до \$2,000.00 — залежно від суми ощадностей і віку члена Кредитівки.
- Дивіденди від звичайних вкладів — нараховуємо квартално.
- Видаємо "Money orders".
- Видаємо різні сертифікати.

ЧЕРЕЗ ОЩАДНІСТЬ ДО КРАЩОГО ЗАВТРА!

1-ий УКРАЇНСЬКИЙ ФЕДЕРАЛЬНИЙ ЩАДНИЧИЙ БАНК «ПЕВНІСТЬ»

ВСЕСТОРОННЯ БАНКОВА
ОБСЛУГА

Щадіть, позичайте та полагоджуйте всі свої банкові потреби у найбільш жертвенній українській фінансовій установі.

Ощадності забезпечені федеральним агенством до висоти 100 тисяч дол.

Внутрішня корпорація Western Security Service Corp. полагоджує всякі роди забезпечень та успішно провадить висилкову агенцію „ПЕКАО”.

Бюро подорожей „СКОП” в приміщеннях БАНКУ

1ST SECURITY FEDERAL SAVINGS BANK

932 - 936 N. Western Ave. Chicago, IL 60622 (312) 772-4500

2166 Plum Grove Rd. Rolling Meadows, IL 60008 (312) 991-9393

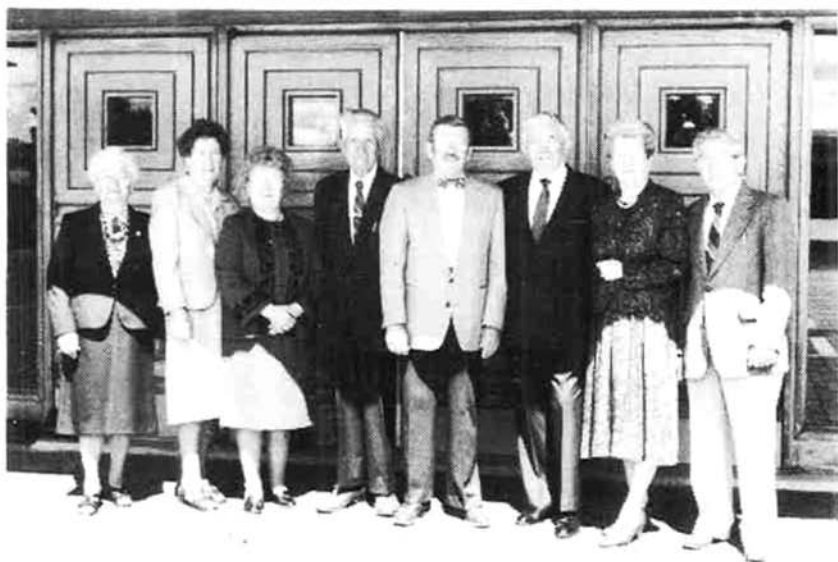
DRIVE UP **CASH STATION®** WALK UP

820 N. Western Avenue Chicago, IL 60622 (312) 276-4144

**Відділ УНСоюзу ч. 217
„Братство св. Йосафата”
Рочестер, Н. Й.**

1908 рік

1992 рік

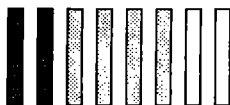
Від ліва: Анна Васьків — член Контрольної Комісії, Анна Сохоцька — заступник предсідника, Катерина Марґолич — протоколярний секретар, Стефан Васьків — почесний предсідник, Мирон Руснак — предсідник, Стефан Приймак — фінансовий секретар, Ірина Руснак — культурно-освітній референт, Дмитро Марґолич — голова Контрольної Комісії. Бракує на знімці Анни Завадецької — членка Контрольної Комісії.

*Вітаємо Головний Уряд, членство і всіх працівників
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
та бажаємо*

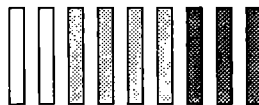
*якнайкращого дальшого розвитку і великих успіхів
у допоміжній нашій вільній Україні.*

Управа і Члени 217-го Відділу УНС

Тел.: (716) 467-4649

**TO ALL EUROPEANS
VERY IMPORTANT NEWS**

You may be entitled to a pension from :

GERMANY AUSTRIA OR BELGIUM

IF * you worked at least 2 years during the war

* you were in the military

* you were a Prisoner of War

* you had children born in these countries

Remember, there was no East or West Germany during the War. Also, you will receive a Pension even if you have no written proof. If you remember where you worked, when you were there and who you worked for ***YOU ARE ENTITLED TO A FOREIGN PENSION.***

There are thousands of dollars waiting for you.

Why wait ? Do it now !!!

PLEASE COMPLETE AND MAIL THIS FORM.

MAIL TO : BOHDAN KOPLJ
1270 GRYPHON MEWS
MISSISSAUGA, ONTARIO
CANADA L4W 3E5
TELEPHONE NO. 416 - 625 - 0672

Name:

Telephone: _ _ _ _

Address:

Present Age: _ _ _

City: _ _ _

Country: Austria, Germany, Belgium
(underline)

Zip / Postal Code:

What years in above Countries?
_ _ _ _

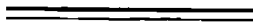
**MANY PEOPLE ARE ALREADY RECEIVING THESE PENSIONS THROUGH ME
MAIL TODAY!! DO NOT WAIT!!!**

BY APPOINTMENT

DIPLOMATE
THE AMERICAN BOARD
OF OPHTHALMOLOGY

ROMAN DWORECKI, M.D., P.C.

**DISEASES AND MICROSURGERY OF THE EYE
LASER SURGERY
CATARACT SURGERY**

**Telephone:
(212) 677-3200**

**Suite 403
247 Third Avenue
Between 20th & 21st Street
New York, N.Y. 10010**

ST. MARK'S MEDICAL ASSOCIATES

44 St. Marks Place ■ New York, N.Y. 10003

JULIAN GNOJ, M.D.

**CARDIOLOGY AND INTERNAL MEDICINE
(212) 353-1066**

ARTHUR N. HRYHOROWYCH, M.D.

**PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
SPORTS MEDICINE
(212) 529-5966**

ARETA D. PODHORODECKI, M.D.

**PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
SPORTS MEDICINE
(212) 529-5966**

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

LAW OFFICES

OF

ZENON B. MASNYJ

140-142 Second Avenue
New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 477-3002

- *акція після особистого поранення, тощо*
- *купно та продаж кооперативних помешкань кондомініїв домів реальностей для інвестиційних цілей*
- *переговори з урядовими аґенціями*
- *малі та середні підприємства*
- *заповіти (тестаменти)*

Для України
бажаємо
свободу
і демократію

FREE DELIVERY
(201) 473 4000

Colonial Pharmacy

828 CLIFTON AVE
CLIFTON, N. J. 07013

DRUGS • COSMETICS
LOTTERY CLAIM CENTER
HALLMARK CARDS

WALTER VOINOV, B.S.R.P.

WALTER DIDUCH, B.S.R.P.

З нагоди

**75-літнього Ювілею
59-го Відділу „Українська Січ” УНС**
складаємо

*найщиріші побажання всім своїм членам і цілій
громаді Бріджпорту, Конн.*

*Рівнож звертаємось до людей, які ще не є членами найбільшої
і найсильнішої організації УНСоюзу, стати ними, який себе
оправдує за останніх 98 літ.*

**УРЯДОВЦІ 59-го ВІДДІЛУ УНСОЮЗУ В БРІДЖПОРТІ, КОНН.
ЗІ СВОЄЮ ГРАМОТОЮ, ЕМБЛЕМОЮ.**

Сидять з ліва до права: рекордовий секретар і заступник фінансового секретаря інж. І. Гайда, фінансовий секретар Т. Сливінський, президент Д. Стець, голова Контрольної Комісії В. Пелешук. Стоять: касир В. Макійчук, заступник президента П. Бойчук, члени Контрольної Комісії: М. Івашків і Б. Романів.

International
Coffee House-Restaurant

117 2nd Ave.
New York, NY 10003

Open 7 days-24 hours
674-4040-1

Breakfast • Lunch • Dinner
Late Snacks

A MICHAEL ALEXANDER HRYNENKO ENTERPRISE

HOME COOKING

7 DAYS A WEEK

Федеральна Кредитова Кооператива "САМОПОМІЧ" в Нью Йорку

- Це перша й найстарша українська кредитова кооператива на терені Сполучених Держав Америки, а при тому це найбільша українська фінансова установа в цілому світі.
- Впродовж свого сорок-літнього існування розбудувала свої активи до суми понад 180-ти мільйонів, а свої резерви й суми неоприділеного зиску до висоти, що вповні забезпечують ощадності членів.
- Крім того її члени користають із державного забезпечення ощадностей у висоті до \$100,000.00 на кожного члена.
- Своім членам платить значно вищі відсотки від ощадностевих вкладів, чим якийнебудь банк чи щадниця. Крім того зовсім безплатно дає життєве забезпечення до висоти \$2,000.00 для кожного члена (відповідно до віку).
- Удільняє на догідних умовах позички, даючи зовсім безплатне забезпечення на випадок смерті чи сталої непрацездатності довжника до висоти \$10,000.00.
- Дає своїм членам всякі основні банкові услуги, а українським школам молодечим, мистецьким, та іншим громадським організаціям і установам виплачує рік-річно допомоги, які уможливають їх існування та їхню працю.
- Зокрема в останньому часі старається допомогти фінансово нашому рідному краю — УКРАЇНІ — у відбудові свого життя.

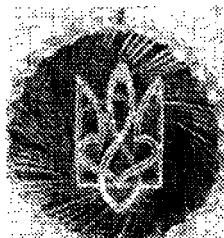

Self Reliance (N.Y.) Federal Credit Union

108 Second Avenue, New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 473-7310 ■ Fax: (212) 473-3251

MAKAR'S JEWELRY STORE & SHOP

**996 Stuyvesant Avenue (Corner of Morris Avenue), Union, N.J. 07083
(201) 686-1931**

A UNIQUE STORE FOR ALL YOUR FINE JEWELRY NEEDS

- *We are offering a wide selection of imported 14 K & 18 K gold chains, rings and earrings, as well as, items made from sterling silver, precious gems and stones.*
- *The owner specializes in custom pieces made to order to a customer's specifications or design.*
- *Also engagement rings and wedding bands.*
- *And of course, Ukrainian tryzub (tridents).*
- *Ceramics, embroidered tablecloths, DMC threads, 100% wool scarves, records, tapes, cassettes also available at reasonable prices.*
- *Visa, Mastercard & American Express accepted.*

**Open: Monday, Tuesday, Wednesday — 10-6 p.m.
Thursday & Friday — 10-8 p.m.
Saturday — 10-5 p.m.**

SUNNYSIDE DELICATESSEN

1963 OAK TREE ROAD
EDISON, NEW JERSEY

Phone: (908) 548-7676

Catering For All Occasions

**If you're planning a Big Affair,
Call Sunnyside Deli.
We'll Prepare.**

Prop. JOHN and HELEN JAREMA

IMMIGRATION SERVICE
NOTARY PUBLIC
TRANSLATION
PARCELS TO POLAND & UKRAINE
MONEY TO POLAND
PACKAGES TO HAWAII, FLORIDA, MEXICO ETC.

1992 TOURS TO - UKRAINE POLAND - EUROPE

Northwestern Travel Bureau, INC

**Your leading Ukrainian-American Travel Agency
in Chicago**

***Worldwide air & ship tickets ■ Cruises ■ Hotels
Foreign & domestic tours ■ Car rentals***

**Immigration and Visitor Documentation
Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists**

849 North Western Ave. CHICAGO, ILL. 60622

PHONE (312) **278-8844 or 489-5353**

FAX (312) **278-8112**

**Phone (212) 674-2568
(24 Hr. Service)**

ESTABLISHED 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

**LOUIS J. NIGRO, Director
ROBERT BUZZETTA, C.P.A.
DMYTRYK FAMILY**

A FAMILY CONCERN SERVING ALL COMMUNITIES

*Chapels available
in all locations*

**129 East 7th Street
New York City, N.Y. 10009**

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО

South Bound Brook Monument Co.

РАЇСА ХЕЙЛИК, *Власник*

**Приймаємо замовлення і ставимо пам'ятники, мавзолеї, статуї
з різних гранітів, марморів і бронзи на цвинтарі св. Андрія в С.
Бавнд Бруку, Н. Дж. та інших цвинтарях в ЗСА.**

Address.

45 Mountain Avenue, Warren, N.J. 07059

(908) 647-7221 ■ (908) 647-3492

— CUSTOM DESIGNER —

**Phone: (908) 964-4222
(201) 375-5555**

LYTWYN & LYTWYN

Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

**1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083**

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА І ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавнд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

ВІДДІЛ УНС ч. 488

Фінікс, Арізона

UNA Branch # 488, Phoenix, Arizona

1668 West Campbell, Phoenix, Ariz. 85015
(602) 274-8064

1953

1992

488 Відділ УНСоюзу був заснований у 1953 р. Це одинокий Відділ УНСоюзу на Арізоні, у якому є забезпечені різними грамотами 50 дорослих членів та 19 членів молоді.

Відділ полагоджує всі формальності зв'язані з придбанням нових грамот для малят, молоді та для старших громадян до 70-го року життя. УНСоюз має 20 різних грамот забезпечення для своїх членів та грамоти акцидентового забезпечення.

Полагоджуємо також справи як: зміна спадкоємця, зміна прізвища, зміна кляси забезпечення та перехід членів з департаменту молодечого до департаменту дорослих.

У випадку смерті у Вашій Родині негайно полагоджуємо формальності виплати забезпечення. Радо приймаємо до нашого Відділу членів УНС, які переїхали на сталий побут до Арізони.

Даємо поради без жадних застережень усім Громадянам, які зацікавлені у справі забезпечень в УНСоюзі на вище поданій адресі або телефонічно.

ВІТАЄМО НОВИХ ЧЛЕНІВ УНСОЮЗУ!

За Відділ:

Д-р Орест Комарницький,
голова

Олександр Ліневич
секретар

*Відвідайте і підтримайте наші українські й американські фірми,
які оголошуються в нашому „Альманаху” на 1991 рік*

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИК
У ВІЛЬНОМУ СВІТІ

„ С В О Б О Д А ”

Річна передплата для членів \$15.00
Річна передплата для не-членів \$40.00

ЗАМОВЛЯТИ:

SVOBODA

30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302
Tel.: (201) 434-0237

ВЕСЕЛКА

*журнал
для
української
дітвори.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У ВИ-
ДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗАХОДАМИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівновар-
тість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів.
Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса

“SVOBODA” — “VESELKA”

P.O. Box 346

■ JERSEY CITY, N.J. 07303 ■

U.S.A.

KOBASNIUK TRAVEL INC.

Your leading Ukrainian-American Travel Agency

Established 1920

72nd Business Year

WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS □ CRUISES □ HOTELS

FOREIGN & DOMESTIC TOURS □ CAR RENTALS

Immigration and Visitor Documentation

Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists

Send for 1992 brochures for Ukraine and other destinations

Vera Kowbasniuk Shumeyko
President

Anthony Shumeyko
Insurance Broker

(212) 254-8779

**157 Second Avenue
New York, N.Y. 10003**

СОЮЗІВКА • SOYUZIVKA

Ukrainian National Ass'n. Estate

Foordmore Road

Kerhonkson, N.Y. 12446

914-626-5641

Нема то як на

С О Ю З І В Ц І

оселі Українського Народного Союзу

- Найкраще місце відпочинку і вакацій в Кетскильських горах біля м. Кергонксон, Н. Й.
- Гірська природа, відновлені кімнати, домашня кухня, 8 тенісових кортів, відбиванкові площі, олімпійського розміру басейн, мистецькі і розвагові імпрези та багато інших угодінь.
- Ідеальне місце для товариських зустрічей, з'їздів, весіль і т. д.
- 10% знижки для всіх членів УНСоюзу!
- Спеціальні ціни після сезону та для групових екскурсій.

ASKOLD S. LOZYNSKYJ
ATTORNEY-AT-LAW

(212) 254-2260
Fax (212) 979-1011

55 East 7th Street
New York, N.Y. 10003

Compliments
to
Ukrainian National Association
I. S. BOOK BINDERY

420 East 9th Street
New York, N.Y. 10009
Tel.: (212) 533-4798

All types of binding:

■ Soft and hard covers	■ Periodicals
■ Smyth Sewing	■ Repairing Bibles
■ Magazines	■ Rare Books
■ Newspapers	■ Handbinding —
European Workmanship

FISH, FIELD, OLESNYCKY AND LIVINGSTON COUNSELLORS AT LAW

2040 Millburn Avenue ■ Maplewood, N.J. 07040
(201) 763-2001 ■ Telecopier (201) 763-2832

Emanuel S. Fish
Robert S. Field
Nestor L. Olesnycky
Richard Livingston
Stacy I. Benson

- *Купно та продаж кооперативних помешкань — кондомініїв — домів — реальностей для інвестиційних цілей*
- *Заповіти (тестаменти)*
- *Акція після особистого поранення, тощо*
- *Розводіві справи*

Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПОМІЧ”

301 Вашингтон Авеню • Елизабет, Н. Дж. • Тел.: (908) 289-5554

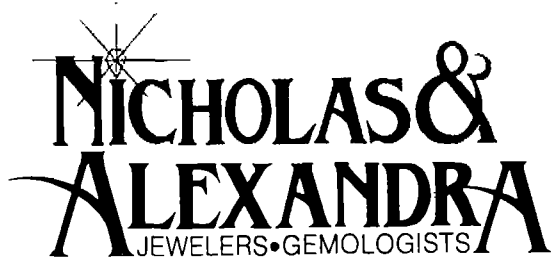
**Відкрита у вівторок і четвер від год. 6:00 до 8:00 веч.
і в суботу від год. 11:00 рано до 1:00 по пол.**

- Служить усім українцям Елизабету й околиць.
- Безплатне життєве забезпечення до 2,000 дол.
- Ощадності забезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
- Низько відсоткові позички на різні цілі, забезпечені до 10,000 дол.

FEDERAL CREDIT UNION — SELF RELIANCE

301 Washington Avenue, Elizabeth, N.J. Tel.: (908) 289-5554

ОЩАДЖУЙТЕ І ПОЗИЧАЙТЕ У СВОЇЙ КРЕДИТІВЦІ!

МИКОЛА ВЕРЕМІЄНКО

Гемолог

*Оцінювання біжутерії
Уклад і виробу на замовлення
Направи біжутерії
Нанизування намиста*

1912 Cottman Avenue • Philadelphia, PA. 19111 • 215 - 745-0115.

ЧИТАЙТЕ **ПОШИРЮЙТЕ**
ЄВАНГЕЛЬСЬКО-БАПТИСТСЬКИЙ
ДВОМІСЯЧНИК

ПІСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ

Річна передплата — 15.00 дол.

Замовлення шліть на адресу:

THE MESSENGER OF TRUTH

34 Park Place ■ Morris Plains, N.J. 07950-2830

Tel.: (201) 539-9393

a. e. smal & co.

Гординський, Пастушенко, Смалъ

Insurance — Real Estate

Residential ■ Commercial ■ Industrial Investment

Auto ■ Life ■ Bonds

(201) 761-7500

**1733 Springfield Avenue
Maplewood, N.J. 07040**

NEEDHAM FUNERAL SERVICE INC. MEMORIAL CHAPEL

Telephone: 434-9141

**520 Dundas Street
London, Ont. Canada N6B 1W6**

**OBSTETRICS,
GYNECOLOGY AND
PERINATAL CONSULTANTS, P.A.**

Stefan Semchyshyn, MD, FRCS, FACOG

**OBSTETRICS AND GYNECOLOGY
MATERNAL - FETAL MEDICINE**

(201) 535-9799

**22 Old Short Hills Road
Livingston, New Jersey 07039**

...Caring for women with high-risk pregnancies

**Prematurity Prevention
Medical or Surgical conditions complicating pregnancies
Miscarriage Problems
Breech Version
VBAC**

**Diplomate of American Board of Obstetrics and Gynecology
Clinical Associate Professor
Robert Wood Johnson Medical School**

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

Tel. (201) 373-5454

Martha Tamara Politylo, M.D., P.A.

**DIPLOMATE OF AMERICAN BOARD OF SURGERY
GENERAL SURGERY**

1030 Stuyvesant Avenue

Irvington, New Jersey 07111

Established 1843

(212) 254-2300

Bendiner and Schlesinger, Inc.

MEDICAL LABORATORIES

**47 Third Avenue
at 10th Street**

New York, N.Y. 10003

Товариство „Запорожська Січ” Відділ УНС ч. 234 в Елизабет, Н. Дж.

Засноване в 1909 році

З нагоди 98-ліття Українського Народного Союзу
сердечно вітає
членство УНСоюзу, Головний Уряд і всіх працівників та
читачів „Свободи” і „Українського Тижневика”.

УПРАВА в 1991 р.

**Михайло Іванців — президент, Михайло Федецький — заступник президента,
Михайло Хитра — фінансовий і рекордовий секретар,
Едвард Мельничук — скарбник**

Контрольна Комісія:

Орест Загайкевич, Іван Кобасовський, Петро Штабалюк

SERVING THE LOWER EAST SIDE — 100 YEARS

PRESCRIPTION SPECIALISTS

FAMOUS FOR LOW PRICES

BLOCK DRUG STORE SECOND AVE. CHEMISTS, INC.

AS 1871979

101 Second Avenue (corner of 6th St.), New York, N.Y. 10003

Phone (212) 473-1587

10% Senior Citizen Discount

*Carmine J. Palermo
and Family*

Mon.-Fri. 9:30-10:00

Sat. 10:00-9:00

Sun. 11:00-9:00

**ДАЄМО НАЙЦІННІШІ КНИГИ І НАЙДЕШЕВШЕ ВАМ УСІМ, ЩОБ МАЛИ ДЛЯ СЕБЕ
І ЩОБ ДАЛИ СВОЇМ РІДНИМ В УКРАЇНІ! МЕНШЕ, ЯК ЗА ПОЛОВИНУ ЦІНИ!!!**

1. Д-р Демидецький: **Найновіша метода природнього лікування**, ціна \$41.00,
а вам даємо за \$15.00 плюс пошта \$5.00 \$20.00
2. Проф. Хведір Вовк: **Студії з української етнографії та антропології**. Ціна \$40.00,
а вам за \$15.00 та пошта \$5.00 \$20.00
3. Павло Христюк: **Українська революція. Матеріали до історії української ре-
волюції**. Всі 4 томи, ціна \$40.00, вам за \$15.00 плюс пересилка \$5.00 \$20.00
4. Проф. М. Грушевський: **Ілюстрована історія України**, як повище за \$20.00
5. Кашенко: **Історія Війська Запорозького**, ілюстроване з пересилкою \$15.00
6. Шевченко: **Кобзар**, повне, нове видання, золотом оправа, враз з пересилкою \$35.00
7. **Для розваги: Найбільший сонник**, який існує, з пересилкою лише за \$12.00
8. МСЧ.: **Мандри життя** — Всі три томи з пересилкою лише за \$10.00
9. — **На вічну ганьбу Польщі — Пацифікація 1930 року**, з пересилкою лише \$10.00
10. **Жиди і світ** — \$5.00; **Протоколи** — \$5.00; **Масонерія** — \$5.00; **Калабаня** — \$5.00 —
з пересилкою.

КУПІТЬ УСІ І ВСЕ ТА ДЯКУЙТЕ БОГОВІ, ЩО МАТИМЕТЕ НАЙКРАЩЕ І НАЙДЕШЕВШЕ!

N. S. CZARTORYSKY

200 East 5th Street - 4 B ■ New York, N.Y. 10003

(201) 325-0061

THE MEDICAL GROUP, P.A.

Louis E. Zimmer, M.D., F.A.C.P., F.A.C.G.

Henry J. McCabe, Jr., M.D.

Andrew B. Stefaniwsky, M.D., F.A.C.P., F.A.C.G.

Robert A. Ruffini, M.D.

**Internal Medicine
Gastroenterology**

**745 Northfield Avenue
West Orange, N.J. 07052**

CHRISTIAN'S GREENHOUSE LTD.

**FRESH FLOWERS & PLANTS
FOR ALL OCCASIONS**

(914) 626-5201

**P.O. 264, Rte. 209
Kerhonkson, N.Y. 12446**

A.L. Moore and Sons, Inc.

Adams Street at Fourth Avenue

Phoenix, Arizona 85003

252-3411

A Family Helping Families Since 1906

ARIZONA NURSING INSTITUTION LICENSE #272

"We Care"

CAPRI
NURSING HOME

MEMBERS: ARIZONA NURSING HOME ASSOCIATION
AMERICAN HEALTH CARE ASSOCIATION

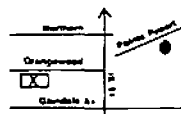
- *Skilled Nursing Facility*
- *Special Diets*
- *Rehabilitation Therapy*
- *Activity Programs*
- *Medicare Certified*

BILL FAY
Administrator

BEFORE YOU DECIDE CALL

944-1574

1501 E. ORANGEWOOD (Off 16th St. Near The Pointe Resort)

It's Not Just Better Hearing

At Miracle-Ear Centers, we do more than just help people hear better again. We help people get more out of life!

Miracle-Ear®
America's Better Hearing Centers™

ARCADIA

**4730 E. Indian School
Suite 125
Phoenix, Az. 85018
Tel. (602) 840-0038**

**Адміністратор —
СІЛВІЯ ДАВІДСОН
володіємо українською
мовою!**

(201) 653-5793

**State Lic. #434
State Lic. #6844**

PLUMBING - HEATING - FUEL OIL

No jobs too small or too big. All types of Plumbing and Heating repairs for the home owner. Work done by New Jersey License Plumbers, 45 years of experience.

Home fuel oil deliveries also available. Discount of 10% on repairs and \$05 discount on fuel oil deliveries, with this ad and save. One coupon per customer, not to be used w/any other offer. Expires 12/31/92.

63 Tonnele Avenue

Jersey City, N.J. 07306

BULLDOZER & SHOVEL SERVICE

EXCAVATING

TOP SOIL — DRIVEWAYS INSTALLED

George & Bill Dworetzky, Inc.

LANDSCAPING - GRADING - PAVING

**8-01 Lake Street
Fair Lawn, N.J. 07410**

(201) 796-5134

„...нема музики без

TEMPO
Music for all occasions

IRYNEY KOWAL
(908) 464-5806

FEDELE'S PHARMACY

108 First Avenue ■ New York, N.Y. 10009
Bet. 6th & 7th Sts.

(212) 260-0044

(212) 260-0224

ALL MAJOR HEALTH PLANS

MEDICAID — EPIC — EMPIRE — NPA — PCS — GHI
US HEALTHCARE — PAID — MEDIMET
Senior citizen discounts.

I. C. BEAUTY SALON

Also at

108 First Avenue, New York, N.Y. 10009
Bet. 6th & 7th Sts.

(212) 477-2977

— UNISEX HAIR CUTTING —

Full line of

NEXXUS — SEBASTIAN — MATRIX — REDKEN

PAUL MITCHELL

Губиться мова... Тратиться Народ...

ДРУКУЙТЕ ПО=УКРАЇНСЬКИ!

ВИКОНУЄМО ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:

*Наша спеціальність - гравіровані весільні запрошення
з українськими взорами.*

Trident Associates Printing
P. O. Box 614
Buffalo, New York 14240

Українська Друкарня
„ТРИЗУБ” ®
у Бюфало, Нью Йорк

Phone: (716) 691-8404 — Fax: (716) 691-7510

UKRAINIAN PRINTERS

Personal and Commercial Printing:

Our Specialty:

Engraved wedding invitations with Ukrainian designs.

We Ship — U. S. and Canada

Canadian Office

TRIDENT ASSOCIATES PRINTING

85 Lakeshore Road St. Catharines, Ontario L2N 2T6

BY APPOINTMENT ONLY

Phone: (716) 691-8404 — Fax: (716) 691-7510

Phone: 862-6455

BIG STASH'S

BAR & RESTAURANT

CATERING FOR ALL OCCASIONS

BANQUET & MEETING FACILITIES AVAILABLE

**1020 So. Wood Avenue
Linden, New Jersey
(One block off Route 1)**

**Stanley & Kris
Rawrysz**

Товариство „Просвіта” 16-ий Відділ Українського Народного Союзу в Спрінг Валлей, Н. Й.

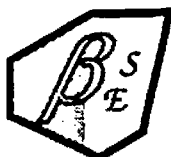
в цей історичний рік проголошення-відновлення Верховною Радою
Української Незалежної Держави, щиро вітає Український Нарід на
рідних землях і шле сердечний привіт УНСоюзовій Родині, Головному
Урядові УНСоюзу і всім читачам „Свободи” і „Українського
Тижневика”.

УПРАВА ВІДДІЛУ в 1991 році:

**Іван Дарнобід, президент; Андрій Кашинський, заступник президента;
Василь Лучків, секретар; Марія Лучків, заступник секретаря;
Дмитро Боднарчук, фінансовий секретар.**

Контрольна Комісія:

Михайло Венгринович, голова; Петро Гудак і Михайло Коваль, члени.

„РЕДАГОПИС”

ПЕРША КОМП'ЮТЕРСЬКА СИСТЕМА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Редагування будь якого тексту, писання математичних і хемічних формул, таблиць-схем, діаграм, автоматичний відшук-поєднання основних даних із текстом та інше. Пише кирилицею і латинкою. Містить до 20 шрифтів. То, що бачиш на екрані то і побачиш на папері.

Постачаємо повну комп'ютерську систему.

B.S.E. Inc.

8418 Vista LA., Cleveland, OH. 44130 U.S.A.

Tel.: (216) 884-6716

Власник: В. ХМІЛЯК

Представник „РЕДАГОПИСУ” в Європі

**Дейчаківський Микола, помічник директора МІМ Київ
УССР 252057, Київ, Проспект Перемоги 54-1
МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ**

Запорозьська Січ — Відділ УНС ч. 367 в Рочестері, Н. Й.

Заснований в 1913 році

*Сердечно вітає членство Українського Народного
Союзу і Головний Уряд та читачів „Свободи”
і „Українського Тижневика”.*

УПРАВА в 1991 році

ПЕТРО ДЗЮБА
предсідник

ВАСИЛЬ ЗАВАДЕЦЬКИЙ
секретар

ІВАН ОЛЕКСИК
скарбник

ОБ'ЄДНАННЯ НАДБУЖАНІВ

*вітає всіх колишніх жителів Сокальщини, Белзчини,
Радехівщини, Камінецьчини, Холмщини та Підляшшя*

ДОТЕПЕР МИ ВИДАЛИ ТАКІ ПРАЦІ:

1. **НАДБУЖАНЩИНА: збірник, т. 1, 1986**, 960 стор. з ілюстраціями. Ціна 35.00 дол., пересилка 5.00 дол.
2. **НАДБУЖАНЩИНА, збірник, т. 2, 1989**, 950 стор. з ілюстраціями. Ціна 50.00 дол., пересилка 5.00 дол.
3. **Теофіл Коструба: БЕЛЗ І БЕЛЗЬКА ЗЕМЛЯ ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО 1772 РОКУ.** Зредагувала Надія Олійник. 1989 р. 165 стор., опрацьована. Ціна 12.00 дол., пересилка 1.25 дол.

Адреси для замовлень:

THE BUN RIVER REGION ASSOCIATION
P.O. Box 1694, Bloomington, IN 47402

В Канаді:

MR. SEMEN ROMANIW
25 Dahlia Avenue, Winnipeg, Man. R2V 2K2, Canada

ANTIN DOMANCZUK
6100 Place Lacombe, St. Leonard , PQ H1P 2H8

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Служить українцям міста Лондону й околиці.
- Побудував власний дім для всієї громади.
- Приміщує Відділ Конгресу Українців Канади, Курси Українознавства, Молодечу Танцювальну групу, Українську Кредитову Спілку та інші організації.
- Приміщує велику українську бібліотеку.
- Влаштує культурні та товариські імпрези.
- Піддержує морально і матеріально працю для добра української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

Адреса:

London Ukrainian Centre

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7

Tel.: (519) 686-9811

Dr. Kenneth D. Lubell

Dr. Michael Scanlon

EAST VILLAGE FOOT CARE CENTER PODIATRIC MEDICINE & SURGERY

(212) 677-8850

**175 Second Avenue
New York, N.Y. 10003**

**ELKIN/SOBOLTA
& ASSOCIATES
ARCHITECTS**

**19 PARK AVENUE ■ RUTHERFORD, NEW JERSEY 07070
(201) 933-5511 ■ FAX (201) 933-9722**

**LILLY & ZEILER, INC.
FUNERAL HOMES**

**1901 Eastern Avenue
327-1442
Baltimore, Md. 21231**

**700 S. Conkling Street
342-1222
Baltimore, Md. 21224**

Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПІЧ” у Ньюарку, Н. Дж.

734 Sandford Avenue ■ Newark, N.J. 07106 ■ Tel.: (201) 373-7839

- Платить високу дивиденду на ощадностях, обчислювану квартално на підставі низьких місячних балансів.
- Видає ощадності сертифікати на високих процентах.
- Провадить конта пенсійних фондів (IRA).
- Уділює позики на всі потреби, як купно домів на постійні або змінні проценти, купно нових авт, особисті витрати, оплати студій.
- Приймає прямі депозити допомоги Соціального Забезпечення.
- Продає подорожні чеки та грошові перекази.
- Попадає гроші електронічною методою.
- Забезпечує ощадності конта до висоти 100,000 доларів.
- Дає безплатне життєве забезпечення:
 - на ощадностях до висоти 2,000 доларів;
 - на позичках до висоти 10,000 доларів у випадку смерті довжника перед 70-им роком життя, або повної та постійної неспроможности до праці перед 60-им роком життя.

Години	Понеділок	Закрито	Кредитівка закрита
урядування:	Вівторок і п'ятниця	1:00 по пол. — 8:00 веч.	кожної суботи
	Середа і четвер	9:00 рано — 3:30 по пол.	від 1-го липня
	Субота	9:00 рано — 12:00 пол.	до Дня Праці.

UKRAINIAN SELFRELANCE HARTFORD FEDERAL CREDIT UNION

961 Wethersfield Avenue
Hartford, CT 06114-3137
Phone/Fax: 203-296-4714

OFFICE HOURS:

Monday, Wednesday
Thursday, Friday
5:00 - 8:00 p.m.
Tuesday & Saturday
10:00 a.m. - 1:00 p.m.

• Regular Share Accounts	• New Car / Used Car Loans	• Student Loans
• Share Draft/Checking Accounts	• Personal Loans	• Direct Deposit Service
• 6 Month, 12 Month, 30 Month
Certificates of Deposits	• Shares Secured Loans	• Fax & Copy Service
• IRA Share Accounts	• First Mortgage Loans	• Notary Public Service

Compliment from Family

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC ■ LIFE, ACCIDENT & HEALTH ■ TAXATION
GENERAL INSURANCE AGENT ■ BROKER

(201) 373-1688

845 Sanford Avenue
Newark, N.J. 07106

OREST G. KOMARNYCKYJ, D.D.S.

Practice Limited to Periodontics

1277 E. Missouri Avenue, Suite 208, Phoenix, Arizona 85014
(602) 266-3430

*Flowers wired
Almost Anywhere*
Fresh Flowers
Silk Flowers
Silk Plants

4727 North 7th Avenue
Phoenix, Arizona 85013

602-264-4444

Dorothy's Flowers
family owned & operated

Green Plants
Balloons
Corsages

Fruit Baskets
Stuffed Animals
Weddings

JANE GOUPIL
Designer

Jaroslava Sydorak C.P.A.

(212) 475-6410

98 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

ARKA COMPANY

26 FIRST AVENUE
NEW YORK, N.Y. 10009
U.S.A.

ARKA Co. 26 1st Ave. (between 1st & 2nd Sts.)
(212) 473-3550 • Mon-Sun. 10-6

*Embroidery threads and fabrics, blouses, egg decorating kits
Ukrainian tapes, records, newspapers, books, scarves, ceramics.
paintings, 3-D pictures.*

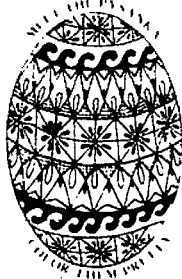
Create beautiful & colorful EASTER EGG DESIGNS with a new book

"UKRAINIAN EASTER EGG DESIGNS"

Available from Helen Logush Kastl

The book contains 33 pages of undecorated, traditional "PYSANKY" designs that can be colored by children and adults alike with additional information about the history, symbolism of designs, colors and old, ancient folk tales. This delightful, "coloring book" can be ordered directly from

Helen L. Kastl, 6608 Elmer Avenue, St. Louis, Mo. 63105
at a cost of \$5.00 per book including postage.

**УКРАЇНСЬКА
ПРАВОСЛАВНА
ЦЕРКВА
СВ. ПОКРОВИ**

**UKRAINIAN
ORTHODOX CHURCH
ST. MARY'S
PROTECTRESS**

1102 North 10th Street ■ Phoenix, Arizona 85006 ■ Tel.: (602) 254-3752

Настоятель о. Іван Крестюк, тел.: (602) 277-5143

Служба Божа відправляється щонеділі о год. 10-ій рано.

**Українська Католицька Парафія
УСПЕННЯ БОЖОЇ МАТЕРІ**

**Ukrainian Catholic Church
ASSUMPTION OF THE BLESSED VIRGIN MARY**

Rectory — 3650 W. Maryland, Phoenix, Az. 85019 (602) 973-6944

Church — 3720 W. Maryland, Phoenix, Az. 85019 (602) 973-0810

(212) 473-9208

HOME COOKING

Leshko's Coffee Shop

**PIROGI - KIELBASY ■ STUFFED CABBAGE
BLINTZES - BORSCHT**

111 Avenue A (corner 7th St.)

New York, N.Y. 10009

ANDREW BALYSKY, O.D.

**FAMILY EYE CARE/VISION TRAINING
CONTACT LENSES**

(908) 879-7070

530 E. Main Street
Box 521, Suite 2B
Chester, N.J. 07930

(201) 674-3727

NEWARK TRADE TYPOGRAPHERS

177 Oakwood Avenue
Orange, N.J. 07050

JOHN WISLOCKY

ROBERT WISLOCKY

DISCOUNT STATIONERY & COMPUTER SUPPLIES

■ COPIES ■ OFFSET PRINTING ■ FAX SERVICE ■ RUBBER STAMPS
■ BUSINESS CARDS ■ SELF-ADHESIVE LABELS ■ TYPEWRITER RIBBONS
■ COMPUTER SUPPLIES

THE SOURCE UNLTD

331 East 9th Street, New York, N.Y. 10003

"It's Worth The Walk Down The Street!"

Tel.: (212) 473-7833

Fax: (212) 673-5248

THE LOWEST PRICES & BEST SERVICE IN THE NEIGHBORHOOD SINCE 1982

CHUPA INSURANCE AGENCY

REAL ESTATE & INSURANCE

BARBARA CHUPA
Lic. Insurance Broker

240 East 6th Street
New York, N.Y. 10003-9998
Tel.: (212) 674-5340

REALTOR

BOHDAN HOLOWID

LICENSED REAL ESTATE BROKER

501 - 90th AVE N

ST. PETERSBURG, FLORIDA 33702

(813) 577-3848

Office (212) 515-0200

RONALD R. LITEPLO, M.D.

DERMATOLOGY AND DERMATOLOGIC SURGERY

DIPLOMATE AMERICAN BOARD OF DERMATOLOGY

OFFICE HOURS
BY APPOINTMENT

3176 Bainbridge Avenue
Bronx, N.Y. 10467

For Your Children — Your Friends — Your Relatives — Yourself
Two Interesting and Beautiful Books on Our Ukrainian Heritage

UKRAINIAN EASTER *and* UKRAINIAN CHRISTMAS Traditions, Folk Customs, and Recipes

By Mary Ann Woloch Vaughn

*Enjoyed by Thousands of Ukrainians, their Families & Friends
Throughout the United States & Canada*

These Books By Mail (including shipping charges: 1 for \$7.50; 2 for \$13.50)

Ukrainian Heritage Company, Attn. Anthony J. Woloch

8444 Kraay, Munster, Indiana 46321, U.S.A.

(212) 777-4583

First Avenue Meat Products

HOMEMADE POLISH KIELBASY AND COLD CUTS

Open Monday — Saturday 8 a.m. — 6:30 p.m., Sunday 9 a.m. — 3 p.m.

140 — 1st Avenue (between 8-9 Streets)

New York, N.Y. 10009

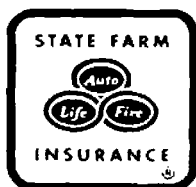
Stage Restaurant

ROMAN & YVONNE DIAKUN

LUNCH-DINER SPECIALS FRESHLY MADE DAILY!

**Taks Out Orders
(212) 473-8614**

**128 Second Avenue
New York City**

PHONE: (602) 264-2988

For all your insurance needs, contact

FRANK B. THOMAS

5324 N. 7th Ave. • Phoenix, AZ 85013

"Like a Good Neighbor, State Farm is there "

Tel. (212) 673-2960

MICHAEL KLOSE

FLORIST

**ARTISTIC FLORAL DESIGNS ■ BRIDAL BOUQUETS A SPECIALTY
FRESH CUT FLOWERS DAILY**

Bob Klose

**42 Avenue B
Bet. 3rd & 4th Streets
New York, N.Y. 10009**

ПРИВІТ

*Українському Народному Союзові та Членам Головного Уряду
і побажання дальших успіхів у праці для добра членів, української
спільноти та рідних братів і сестер в Україні
пересилає*

Відділ ч. 200 УНСоюзу в Озон Парку, Н. Й.

Заснований 1913-го року

Тиміш Біпостоцький, президент

Іван Пригода, секретар

**Пластовий 450-ий Відділ УНСоюзу,
Нью Йорк, Н. Й.**

вітає

*Український Народний Союз, його членство,
„Свободу" і „Український Тиждень".*

Христина Навроцька, президент

Евстахія Мілянчик, секретар

Михайло Савицький, голова Контрольної Комісії

**104-ий Відділ Українського Народного
Союзу — Братство св. о. Николая
в Перт Амбой, Н. Дж.**

сердечно вітає

*Членство УНСоюзу, Головний Уряд УНСоюзу
та читачів „Свободи".*

За ВІДДІЛ та УПРАВУ:

Василь Матковський, секретар

Привіт УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ засилає

**5-ий Відділ УНСоюзу Братства св. Николая
в Асторії, Н. Й.**

Оснований в 1915 році — 76 років

Володимир Левенець — президент;

Микола Хоманчук — заступник президента; Маріяна Климишин — секретар;

Андрій Малан — заступник секретаря; Стефанія Рудик — касир

Контрольна Комісія:

Анна Лемп, Осип Галатин, Стефан Ковалівський

**Товариство ім. Тараса Шевченка
42-ий Відділ УНС, Пассейк, Н. Дж.**

вітає

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

Іван Хомко, президент

Варвара Тижбір, заступник

**Оліян Котляр
фінансовий секретар**

**Василь Марущак
рекордовий секретар**

Д-р РОБЕРТ КЕЙБІДА

РОДИННИЙ ДЕНТИСТ

Профілактика хворіб ясен і зубів. Лікування і протезування.

Косметична стоматологія.

Приймається тільки за попереднім домовленням.

(201) 761-4831

**1855 Springfield Avenue
Maplewood, N.J. 07040**

Enjoy Florida West Coast

**Ukrainian National Association
St. Wolodymyr Society Branch 377
St. Petersburg, Florida**

John Gawaluch, Secretary — (813) 791-4040

Olha Liss, President

Stephania Cehelsky, Treas.

***Help to preserve and promote our Ukrainian history, culture, language, arts,
education and development of our institution.***

Ukrainian-American Association — West Coast

P.O. Box 20462, St. Petersburg, Fl. 33742

President — Marion Senyk

Treasurer — Stephan Ryvak

Vice President — Michael Kopynec

Secretary — Olha Fylypowycz

**Directors: John Gawaluch, Lucia Arvin, Stephania Cehelsky, Alla Baabolak,
Wasyl Wynczuk, Michael Zupansky, Jean Kozar, Stefania Zadoynyj**

A. G. Edwards & Sons, Inc.

INVESTMENTS SINCE 1887

Members New York Stock Exchange, Inc.

MELANIE MAZZORANA

CERTIFIED FINANCIAL PLANNER

(201) 467-3404

Toll Free: 1-800-543-3404

55 Essex Street

Millburn, N.J. 07041

**УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО.
ПОДАЄМО УКРАЇНСЬКІ СТРАВИ ПО ЗАМОВЛЕННЮ**

FLORENCIA PIZZA

The Very Best

(602) 584-5858

Sundome Plaza

13591 Camino Del Sol

Sun City West, Az. 85375

COMPLETE NAIL CARE ■ COSMETICS ■ WAXING

Viva La Nails

Christine Brendel
President
429-2994

5 James Street
Bloomfield, N.J. 07003
(Corner of Broad St.)

Orest A. Jejna

Attorney at Law

(602) 254-3872

318 W. Roosevelt

Phoenix, Arizona 85003

**DR. TARAS
J. ODULAK**
East Village
Chiropractic

19 East 7th Street
New York, N.Y. 10003
(212) 260-2213

**ВПЕРШЕ
НОВИЙ СЕРВІС**
LELYA'S CLOTHING

Виснаємо пакунок в Україну чи в СРСР і гарантуємо зручний адресатив.
Вага пакунка 12-20 фунтів. Пакунок на митницю не відкривають. Родичі мита не платять.
В нашій крамниці є всі необхідні речі: футря, „дубльонки“, жіночий, чоловічий та дитячий одяг.
Пропонуємо советські авта для ввезх родичів в Україну, СССР. Оформляемо запрошення за 5-7 днів.

7706 Santa Monica Blvd., Los Angeles, CA 90046
(213) 656-1962, (818) 349-5310

(908) 352-9190

**KROWICKI McCracken
FUNERAL HOME**

Jacob W. Krowicki, Jr., Director

2124 East St. Georges Avenue
Linden, N.J. 07036

Tel. (212) 931-1579

HUCULKA

ICON & SOUVENIR'S DISTRIBUTION
2860 Buhre Avenue, Suite 2R
Bronx, N.Y. 10461

*Representative and wholesaler of
embroidered blouses for adults & children*

Under Management of Bohdan Barabash

Tel.: (201) 994-0880

**GEORGE DEMIDOWICH,
M.D., F.A.C.C.**
**CONSTANTINE KASHNIKOW,
M.D.**
CARDIOLOGY

340 East Northfield Road, Suite 1B
Livingston, N.J. 07039
Office Hours By Appointment

Буваєте в Нью Йорку
Відайте Сурму.
Сурма Українська книгарня.
Сурма Український Музей.
Сурма Українська Інституція.
Сурма відчинена сім днів в тиждень.

Властитель Мирон Сурмач.
Просимо заходити.

SURMA

11 East 7th Street, New York, N.Y. 10003

MACO
Office Supplies

— FOR OVER 40 YEARS —

**OFFICE FURNITURE AND
EQUIPMENT • PARTITIONS**

OXFORD • SUPREME • HON • HIGHPOINT
MYRTLE • HASKELL • TIFFANY

COMMERCIAL STATIONERS • PRINTERS

- DESKS
- CHAIRS
- COMPUTER SUPPLIES
- DATA SYSTEMS
- FILING SYSTEMS
- STEEL SHELVING

FREE DELIVERY • FAX # 867-3911

867-3309

1000 KENNEDY BLVD. • UNION CITY

РЕСОРТ НАД МОРЕМ

LIDIA APARTMENTS & ROOMS

128 East Crocus Road
Wildwood Crest, N.J. 08260
Phone: (609) 522-3348

The World's Safest Bathing Beach

Д-р Роман і Сузанна Сапович, власники

**PELLICANE
OIL CO.**

326 W. Maple Ave.
Bound Brook, N.J.

356-1131

Fuel Oil Installations & Oil
Burner Service

**ROBERT PAUL
KEYBIDA, D.M.D.**

Family dentistry — Родинний дентист

1855 Springfield Avenue
Maplewood, N.J. 07040

Call for appointment (201) 761-4831

Приймає за попереднім домовленням.
Тел.: (201) 761-4831

Д-р ОЛЕГ МАРИНЯК

СПЕЦІАЛІСТ ФІЗИЧНОЇ МЕДИЦИНИ
І РЕГАБІЛІТАЦІЇ
Професор медицини на університеті
західного Онтаріо

DR. O. MARYNIAK, M.D., F.R.C.P.C.
Chief, Dept. of Physical Medicine
and Rehabilitation

ST. MARY'S HOSPITAL
35 Grosvenor St., London, Ont., Canada
N6A 1Y6. Tel.: (519) 471-0185

Ellenville 647-5111 Area Code 914

**FRESKEETO
FROZEN FOODS, INC.**

Frozen Juices Meats and Seafood
Fruits and Syrups — Condiments
Martinson Coffee — Groceries

P.O. Box 547 Ellenville, N.Y. 12428

Tel.: (312) 227-1653

**REAL ESTATE ■ INSURANCE
INCOME TAX SERVICE**

CHICAGO REALTY

PETER HUCUL
REAL ESTATE BROKER ■ GENERAL INSURANCE
BROKER ■ ALL LINES OF INSURANCE

842 N. Oakley Boulevard
Chicago, Ill. 60622

**Office Hours
By Appointment**

MICHAEL E. KLUFAS, M.D.

INTERNAL MEDICINE

525 Broad Street
Cumberland, Rhode Island 02864
Telephone (401) 726-1048

LYDIA A. KLUFAS, D.D.S.

William E. Blackstone Medical Building
525 Broad Street
Cumberland, Rhode Island 02864

Telephone:
(401) 725-3707, (401) 726-1048

(201) 373-6434
(201) 373-6453
Fax (201) 373-3707

PETER RYCHOK AGENCY

- General Insurance ■ Real Estate
- Appraisals — CREA
- Certified Real Estate Appraiser

1339 Springfield Ave., Irvington, N.J. 07111

Thaddeus M. Weber ■ Raymond A. Weber

GEORGE A. WEBER & SONS, INC.

FUNERAL HOME

705 South Ann Street
Fells Pains, Md. 21231-3498
Business Phone: (301) 732-1127
Residence Phone: (301) 276-1025

IRENE PASHESNIK

COATESVILLE, PA.

Branch #248

FRESH MEATS

Phone 475-4588

BLUE RIBBON MEAT

"Full Line of Homemade
Meat Products"
"Cold Cuts for Parties & All
Occasions"

Walter and Son Dmytryshyn
625 Otisco St., Syracuse, N.Y. 13204

EXPERT ELECTRICAL SERVICE INC.

**Osyp Holynskyj,
President**

224 West Mt. Pleasant Ave.
Livingston, N.J. 07039
(201) 533-0014

Industrial
■ Commercial
■ Residential
■ Telephone &
computer related
wiring
N.J. Lic 511
Bus permit 511-A

Phone: (212) 533-1379

ICON-JEWELRY & ANTIQUES

WATCH AND JEWELRY REPAIRS

140 2nd Avenue
New York, N.Y. 10003

Diplomate of the American
Board of Periodontology

RESTON DENTAL ARTS CENTER

Nicholas Ilchyshtyn, D.D.S.

Practice Limited to
Periodontics & Implants

11503 Sunrise Valley Drive
Reston, Virginia 22091
703.437.5700
703.860.3200

ADRIAN W. KLUFAS, M.D.

Internal Medicine

Merritt Medical Center
Second Floor
3715 Main Street
Bridgeport, CT 06606

**Appointments
(203) 366-3978**

З М І С Т

I. „МИ НАРОД, ЩО ВИЙШОВ ІЗ НЕВОЛІ”

Акт Проголошення Незалежності України	17
Звернення УНС до Рідних Братів і Сестер в Україні	18
Редакційна. Будьмо Причетні (П. Ч.)	20
Дмитро Павличко. Клятва (вірш)	22
Іван Дзюба. Україна і Світ	23
Дмитро Павличко. 24-го Серпня 1991 (вірш).....	39
Ivan Z. Holowinsky. Dissolution of the Soviet-Russian Empire	40
Леонід Лиман. Спроба Соціологічного Дослідження (вірш)	44
Christine M. Shust-Fylypovych. A Glimpse of Ukraine	45
Олекса Стефанович. Ольжичеві (вірш)	49

II. 500-ЛІТТЯ ВІДКРИТТЯ НОВОГО СВІТУ

Іван Кедрин. Христофор Колумб у світлі легенди і дійсності	50
Лев Яцкевич. 500-ліття відкриття Америки	55
Псалом 91-ий: Господь Бог — вічне прибіжище. Переспів Богдана Кондри.....	61
Іванна Савицька. Америка, Америка	62
Олекса Стефанович. Ольжичеві (вірш)	65

III. „ПОЧУЮ ЛИСЕНКА — Я ЩАСТЯМ ПОВЕН”

Тамара Булат. Апостол слов'янської пісенності	66
Микола Щербак. Коли чую Лисенка (вірш)	86
Тарас Філенко. 19 разів арештований	87

IV. 85-ЛІТТЯ НАРОДЖЕННЯ ПОЕТІВ-ГЕРОЇВ О. ТЕЛІГИ ТА О. ОЛЬЖИЧА

Олена Теліга. Нарозтіж Вікна	104
Олена Теліга. Розспіаються мури	108
Олекса Стефанович. О. Ольжичеві (вірш)	110
Олег Стюарт. Олег Ольжич (вірш)	112
О. Ольжич. Був же вік золотий (поема)	113

V. ОПОВІДАННЯ, СПОГАДИ, НАРИСИ

<i>Любов Дмитришин-Часто. Сповідь</i>	115
<i>Галина Тобілевич. Найкращий вчинок мого життя</i>	120
<i>Олена Федак. Подорож до Росії і на Україну</i>	122
<i>Юрій Стефанівський. Паростки (спогади дитинства)</i>	125
<i>Микола Щербак. Биття сердець (вірш)</i>	129
<i>Ольга Кузьмович. Американська зірочка</i>	130
<i>Олекса Стефанович. Пам'яті О. Ольжича (вірш)</i>	133
<i>Olga Kuzmowycz. Gentleman with Flowers</i>	134
<i>Микола Щербак. Олена Теліга (вірш)</i>	136
<i>Володимир Сушко. Під Віденським лісом</i>	137
<i>Євгенія Бойко-Дімер. Другий щасливий день</i>	142
<i>Володимир Барагура. Візитатор в терені</i>	147
<i>Яр. Климовський. Микола Бенцаль (на сторіччя з дня народження)</i>	151

VI. ЛІТЕРАТУРО- І СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО

<i>Остан Тарнавський. Письменники Галичини там і тут</i>	156
<i>Марія Барагура. Початки і розвоєві фази українського жіночого руху в ЗСА</i>	169
<i>Ihor Bardyn. Ukrainian Internment in Canada</i>	177
<i>Олекса Стефанович. Молитва (вірш)</i>	181
<i>Сергій Білокінь. Про таємниці КГБ</i>	182

VII. ОГолошення	193
Зміст	255

Керівник друкарні: *Степан Чума*

Складачі: *Авільда Арзола, Нуся Плескуь*

Верстальники: *Данута Рігальська, Ярослав Сидоряк*

Друкарня „Свободи”

30 Монтгомері вул., Джерзі Сіті, Н.Дж. 07302, ЗСА

Наклад 12,000 примірників — 1992

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

30 Montgomery Street, P.O. Box 17A—Jersey City, New Jersey 07303 • (201) 451-2200

Найстарша
і найбільша
братська,
забезпечена
і громадська
організація
українців
в Америці і
Канаді

*Заснована у
1894 році*

Запрошуємо
вас та членів
вашої родини
забезпечитися
в Українським
Народнім
Союзі та спіль-
но працювати
для добра
українського
народу

- Має ново-впроваджену дуже корисну пенсійну грамоту
- Має 20 клас модерного забезпечення
- Сума забезпечення не має обмежень
- Виплачує найвищу дивіденду
- Видає щоденник *Свобода*, *Український Тижневик* і журнал для дітей *Веселку*
- Уділяє стипендії студуючій молоді
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку”
- Offers a very advantageous new annuity policy
- Offers 20 types of life insurance protection
- There is no limit to the amount of insurance
- Pays out high dividends on certificates
- Publishes the *Svoboda* daily, the English-language *Ukrainian Weekly* and the children's magazine *Veselka — The Rainbow*
- Provides scholarships for students
- Owns the beautiful estate Soyuzivka